

Førende forestillinger i fosterpolitikken

En metafor- og diskursanalyse av hvordan kvinne, foster og abort blir konstituert i stortingsdebatter om abort og fosterdiagnostikk

Merethe Flatseth

Avhandling for graden philosophiae doctor (PhD)
ved Universitetet i Bergen

Januar 2009

Fagmiljø

Avhandlingen er fullført i stipendiatstilling ved Senter for vitenskapsteori (SVT), Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Bergen. Arbeidet er utført med kontor plass ved Stein Rokkans Senter for flerfaglige samfunnsstudier, Rokkansenteret, under forskningsgruppen Kultur, teknologi og kjønn. Doktoropplæringen har i hovedsak foregått ved Nasjonal forskerskole – Tekst, Bilde, Lyd, Rom. Hovedveileder har vært Thorvald Sirnes ved Senter for vitenskapsteori, UiB, og biveileder har vært Lars Sætre ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved UiB. Avhandlingen er finansiert av doktorstipend fra Norges Forskningsråd og supplert med et halvt årsverk fra Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Bergen.

Takk til

Det er mange som har bidratt til å gjøre det mulig å skrive denne avhandlingen. Thorvald Sirnes ved Senter for vitenskapsteori ved UiB og Rokkansenteret hjalp til med søknadsutformingen til NFR og ble hovedveileder for doktorprosjektet. Å være hovedveileder for meg har nok vært ekstra ufordrende fordi stipendperioden ble avbrutt i fire år på grunn av to tette fødselspermisjoner og lengre sykdom i forbindelse med dette. Likevel har han alltid hatt stor tro på prosjektet, gitt kyndig veiledning, og trukket meg med i forskningsmiljøer som har vært inspirerende og viktige for utarbeidingen av prosjektet, og i sin helhet vært avgjørende for at dette prosjektet ble en avhandling. Lars Sætre ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved UiB har vært biveileder og gjort mer ut av den rollen enn noen kan forvente, med grundig veiledning og oppfølging på andre viktige felt. Begge veilederne har vært av stor betydning på grunn av prosjektets tverrfaglige tilsnitt.

Jeg har bakgrunn fra litteraturfagene og analyserer tekster fra politisk debatt. Eivind Tjønneland skal ha takk for å ha peilet meg inn på metafor-teori i analyser av abortproblematikk. Kjell Lars Berge ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved UiO har som leder av prosjektet Norsk Sakprosa vært med å inspirere til analyse av makten i ikke-skjønnlitterære tekster. Blant annet var seminaret som Tom Are Trippestad arrangerte på Senter for europeiske kulturstudier, og som resulterte i arbeid med artikkel til antologien *Maktens Tekster*, retningsgivende for det videre avhandlingsarbeidet. Antologien inngikk i Makt- og demokratiutredningen 1998-2003, knyttet miljøet rundt Senter for Europeiske Kulturstudier (SEK) sammen med Sakprosa-miljøet, og ga kontakt med andre som forsket på tekst i et maktperspektiv. Takk til Siri Meyer som var min redaktør i denne prosessen, for inspirerende samtaler om diskurs og makt. Ida Blom ved historisk institutt ved UiB, som etablerte abortforskningen som historisk forskningsfelt i Norge, bidro til en god start med kunnskap, perspektiver og kritikk i Helsekameratenes faste lunsjseminar, arrangert av Svein Atle Skålevåg. Ved SEFOS, senere Rokkansenteret, har jeg inngått i et

forsknings- og stipendiatmiljø på abortpolitikk, og jeg vil takke Sølvi Marie Risøy, Dag Stenvoll, Anne Berit Apold og Kari Tove Elvbakken for et lærerikt miljø og gode innspill. Det ble holdt flere doktorgradskurs ved Rokkansenteret for abortstipendiatene, arrangert av Kari Tove Elvbakken og Thorvald Sirnes.

Da jeg startet opp igjen etter avbruddet mellom oktober 2001 og november 2005, var det etablert et godt miljø på Rokkansenteret med forskning på bioteknologi og diskursteori. Takk for kommentarer fra Ole Brekke, Silje Sivertsen, Kristin Hope og Thorvald Sirnes. Lene Koch ved Københavns Universitet inngikk i gruppen da hun en periode var Professor II ved Rokkansenteret. Hun bidro med nyttig diskusjon om prosjektet i min nye oppstartsfasen og lærerike innspill ut fra dansk empiri i et diskursperspektiv. Kaja Finkler ved The University of North Carolina at Chapel Hill ga nyttige analytiske innspill og diskusjon da hun var en liten uke med bioteknologigruppen i Bergen. Sølvi Marie Risøy har i stor grad bidratt til en god arbeidsprosess med avhandlingen, med bred kunnskap, diskusjoner og innspill.

Det har vært viktig å være en del av et miljø for å legge frem manuskripter, ideer og utkast. Her vil jeg takke forskningsgruppen "Kultur, teknologi og kjønn" ved Rokkansenteret og alle ved SVTs faste internseminar. Fordi SVTs undervisning omfatter all doktoropplæring ved Universitetet i Bergen, har miljøet vært et unikt sted å være stipendiat. De ansatte har bred kompetanse til å se hvor et prosjekt "vil" hen. Roger Strand ved SVT har vært en uvurderlig person i prosessen og bygger et veldrevet, sterkt og godt miljø for stipendiater. Den samme kollektive innstillingen preger også Rokkansenteret, og jeg vil særlig takke dem som har lest deler av manuskriptet: Gry Brandser, Svein Atle Skålevåg og Ole Brekke, og Ole Jakob Madsen, samt mine "opponenter" på Rokkansenterets årlige doktordag, Kristin Hope og Dag Stenvoll. Doktordagen er initiert av Kari Tove, og har blitt en fast og viktig tradisjon for stipendiatene på Rokkansenteret. Det har også vært inspirerende å være i et miljø der det arbeider så mange stipendiater, og å se så mange bli ferdige. Jeg vil også takke Rokkansenteret for kontorplass til å fullføre avhandlingen noen måneder på overtid etter stipendets slutt.

Når man får et langt avbrudd i stipendiatperioden, blir administrativt personell mer synlig og viktigere i avhandlingsprosessen enn ellers. Her har UiB og HF administrativt ansatte som jeg vil gi en spesiell takk. Jeg vil gi en spesielltak til Ella Ystebø, Berit Eriksen, Kari Fuglseth og Trine Moe. Jeg vil særlig takke for seks måneders forlenget stipend. Samtidig vil jeg takke Erik Arnesen for svært rask og dyktig hjelp når det har vært krøll med End Note-systemet, alltid med en rolig atmosfære som dempet innspurtsnevrosen. Språkvask er finansiert av SVT. Tusen takk! Wallevik-Translation skal ha takk for effektiv og grundig språkvask, og hyggelig dialog. Noe har jeg lagt til etterpå, så mulige nyoppståtte feil skal ikke språkvaskeren lastes for.

Så vil jeg inderlig takke min bror Ørjan Flatseth og mine foreldre Kari og Thor Flatseth for den innsats de har gjort i en lang og kritisk periode. Deres innsats har vært omfattende utover det man kan tenke seg. Stor takk til min venninne Eva Maria også i denne perioden, til Otto, og det samme til Birthe. En stor takk til Kjell Haraldsen for hans uvurderlige innsats. Inderlig takk til min kjære Tom Are for inspirerende faglig diskusjon og moralsk støtte. Det har betydd mye. Vi har hatt parallelle innspurter med hver vår avhandling, fordi han fikk undervisningsfri for å fullføre sin dette semesteret. Det ble litt av en spagat, og jeg vil takke for stor sjenerøsitet i tidsfordelingen – det er jo mye mer som skal foregå i en familie enn å skrive avhandlinger. Det skal bli veldig spennende å til slutt lese hverandres tekster, noe det ikke har vært plass for tidligere. Takk for at det ble så godt å komme hjem hver dag i alt dette som har foregått! Og takk til Nora og Thomas. Å være sammen med dere er en uendelig kilde til glede og fryd. Dere har vært med på å gjøre den hektiske innspurten til en tid med gode hvilepunkter i godt selskap.

Innhold

1. INNLEDNING:	13
2. EMPIRISK FELT: FORSTÅELSER AV ABORT OG FOSTERDIAGNOSTIKK	18
3. MATERIALE	44
4. TEORETISKE PERSPEKTIVER OG METODISKE KONSEKVENSER FOR ANALYSENE	47
4.1 STORTINGSDEBATTER SOM FORSKNINGSMATERIALE.....	47
4.1.1 <i>Kort presentasjon av to teoretiske hovedgrep og sammenhengen mellom dem</i>	52
4.2 DISKURSANALYSE	53
4.2.1 <i>Biomakt</i>	55
4.2.2 <i>Produksjon av subjekter</i>	64
4.2.3 <i>Perspektiv og ståsted</i>	67
4.3 METAFOR – OVERFØRING AV (NY) MENING?.....	69
4.3.1 <i>Blacks inndeling i tre syn på metaforen – med vekt på interaksjonsperspektivet</i>	70
4.3.2 <i>Kritikk av interaksjonsperspektivet og metaforens evne til å skape ny mening</i>	77
4.3.3 <i>Avhandlingens metaforperspektiv</i>	81
4.3.4 <i>Forholdet mellom språk og diskurs</i>	86
4.4 METODISKE KONSEKVENSER AV TEORETISKE PERSPEKTIVER: METAFOR, MENINGSUNIVERS OG DISKURS – TRE ANALYSEVINÅER	88
5. ABORT	94
5.1 HVA ANALYSEN SKAL UNDERSØKE	94

5.2	”SORTERINGSSAMFUNNET” SOM METAFOR	96
5.2.1	<i>Assosierte fellessteder: Historien gir mening</i>	100
5.2.2	<i>Assosierte fellessteder: Ankomst til fremtiden</i>	104
5.3	SORTERINGSSAMFUNNETS MENINGSUNIVERS	108
5.3.1	<i>Renhet, orden og plassering</i>	109
5.3.2	<i>En plass til alle</i>	113
5.3.3	<i>Ordenens vokabular i sorteringsdebatten</i>	120
5.3.4	<i>Luking og sortering</i>	120
5.3.5	<i>Kvalitet og kontroll</i>	123
5.3.6	<i>Feil i (re)produksjonen</i>	123
5.3.7	<i>Plett, lyte og perfeksjon</i>	125
5.3.8	<i>Sammendrag om orden og abort</i>	127
5.3.9	<i>Sorteringstalens taushet – toleransetalens bumerangeffekt</i>	128
5.4	ANDRE FORTOLKNINGER AV FOSTERDIAGNOSTIKK OG SELEKTIV ABORT	130
5.4.1	<i>Hippokrates` prinsipper</i>	130
5.4.2	<i>Fra rett til å bestemme – til rett til å vite:</i>	137
5.4.3	<i>Sorteringsperfeksjon i ny drakt</i>	139
5.5	DISKURSANALYSE – LOJALITETENS VEIER TIL ETISK DILEMMA	140
5.5.1	<i>Stortingets etiske oppdragelse - Dilemmaet som oppgave i etisk bevissthet</i>	140
5.5.2	<i>Abortens dilemmaer i bioteknologisk kontekst – Genetisk testing og forskning på embryoer (PGD og stamcelleforskning)</i>	144
5.5.3	<i>Abortdebattens konstituering av etiske (utilstrekkelige) borgere</i>	147
5.5.4	<i>Sammendrag</i>	156
6.	FOSTERET	158
6.1	HVA KAPITTELET VIL UNDERSØKE	158
6.2	KAPITTELET ”FOSTERUNDERSØKELSE” – EN METODEBESKRIVELSE	159
6.3	FOSTERET I (U)ORDEN? FOSTERBEGREPET BLIR PROBLEMATISK (IGJEN)	160
6.4	KAPITTELET BRUK AV BEGREPET ”FOSTER”	164
6.5	FORTIDIGE FOSTERFORSTÅELSER OG ANDRE HISTORIER – ET RELIEFF	167
6.6	THOMAS S. KUHN OG METAFORENE I VITENSKAPEN	174

6.7	ANALYSE – ABORTDEBATTENS PRODUKSJON AV FOSTRE	177
6.7.1	<i>Fosteret som menneske</i>	177
6.7.2	<i>Det spirende liv</i>	180
6.7.3	<i>Fosteret fra befruktningøyeblikket – i og utenfor livmoren: Når ”spirene til liv” blir ”de overtallige”</i>	181
6.7.4	<i>Fosteret som pasient</i>	184
6.7.5	<i>Fosteret som abortmateriale – ny viten utfordrer plassering og klassifisering</i>	187
6.7.6	<i>Fosteret som sykehusavfall</i>	190
	<i>Fosteret som medisinsk råvare</i>	195
6.7.7	<i>Fosteret som vare</i>	199
6.7.8	<i>Fra nasjonal etikk til internasjonal eksklusjon</i>	201
6.8	SAMMENDRAG	204
7.	KVINNEN	209
7.1.1	<i>Hvordan undersøkelsen vil bli foretatt</i>	211
7.2	NEDSLAGSFELT I DEBATTEN: REGULERING, VENTEDAGER OG RÅDGIVNING	212
7.2.1	<i>Selvbestemmelsen og muligheten til å bestemme selv</i>	214
7.3	FORMIDLING AV PRESSET SUBJEKT	215
7.3.1	<i>Ventedager som beskyttelse mot press utenfra</i>	215
7.3.2	<i>Ventedager som beskyttelse mot press innenfra</i>	217
7.3.3	<i>Ventedager som skaper press innenfra</i>	218
7.3.4	<i>Ventepausen som fremkalling av press utenfra</i>	220
7.3.5	<i>Press til å sortere:</i>	222
7.3.6	<i>Press til å velge</i>	222
7.3.7	<i>Oppsummering – ventepause og autonomiens vern</i>	223
7.3.8	<i>Flerstemt enighet og tilrettelagt autonomi</i>	224
7.4	DET PRESSEDE SUBJEKTETS METAFORISKE TILHØRIGHET	225
7.4.1	<i>Metaforanalyse</i>	227
7.5	HELSEKNEKKEN – ETABLERING AV ET MENINGSUNIVERS	232
7.5.1	<i>Fra knekk til urimelig belastning</i>	238
7.5.2	<i>Medisinsk uro</i>	239
7.6	DISKURSANALYSE	245
7.6.1	<i>Diskursens mikromakt – føring av den (ufrivillig) gravide kroppen</i>	245

7.6.2	<i>Selvets regime – analyse av kvinnens subjektposisjon</i>	253
7.6.3	<i>Konstituering av et etisk subjekt</i>	265
7.6.4	<i>Et meningsoverskudd</i>	268
7.6.5	<i>Subjektposisjonens politiske betydning</i>	269
7.6.6	<i>Politikken i kroppen</i>	271
7.6.7	<i>Det etiske subjektet som implisert eksklusjon</i>	273
	<i>– eller hvordan noen kvinner blir ”borte” når de tar abort</i>	273
7.6.8	<i>Oppsummerende refleksjon</i>	275

8. AVSLUTTENDE KAPITTEL..... 278

LITTERATUR 285

ABSTRACT.....295

---

1. Innledning

Hva avhandlingen handler om

I de første 20 årene med fosterdiagnostikk var abortlovens §2c om abort på eugenisk indikasjon et uproblematisk og medisinsk anliggende. Å abortere syke fostre var ikke ansett som et etisk problem. Rundt midten av 1990-tallet ble selektiv abort derimot raskt en omstridt etisk problematikk og gjenstand for bred offentlig debatt. Det har foregått en forskyvning i oppfatningen av hva abort av syke fostre er, hvem det angår, og hva det betyr. Det kritiske blikket på selektiv abort og testing av fostre innebar også at medisinerne ikke lenger var alene om å uttale seg om saken. Slik ble det åpnet opp for at også ikke-medisinere begynte å forske på emnet i lys av samfunnsmessige og kulturelle perspektiver. Disse har i hovedsak handlet om hvordan forholdet mellom fosterdiagnostikk og abort har utviklet seg, normative vurderinger av hva som egentlig er etisk, hvordan feltet har blitt formidlet i offentligheten, eller hvordan det påvirker den enkelte kvinnes opplevelse av svangerskapet og testene.

Avhandlingen skriver seg inn i denne ikke-medisinske tradisjonen, men representerer et annet perspektiv på emnet. Jeg skal undersøke hvordan debattens nøkkelkategorier ”abort”, ”foster” og ”kvinne” blir forstått i den politiske debatten om abort i bioteknologisk kontekst. Analysene vil bli knyttet til hvordan abort og fosterdiagnostikk både blir forstått som etisk problem, og samtidig blir konstituert som etisk praksis. I analysene står diskursiv meningsproduksjon sentralt, der stortingsdebattene leses ut fra et perspektiv om biomakt. I et biomaktperspektiv er det ikke bare loven som regulerer befolkningens reproduktive valg. Reguleringen foregår også gjennom normalisering, og normaliseringen har optimering av livet som politisk mål. Innenfor biomakten er forplantningen et viktig politisk henseende. Her inngår også abortsaken og vurderingene av hvordan fosteret skal inngå i medisinske, kollektive og individuelle avgjørelser.

Spørsmålene er blitt aktualisert på nye måter når bioteknologien har gjort det mulig å beleire de deler av livet som har vært skjult da abortloven ble vedtatt. Ny teknologi lar oss betrakte og diagnostisere livets prosesser på tidspunkter der det før var skjult av magen. Nå kan vi befrukte livet utenfor kroppen, transportere befruktningen på tvers av tid, rom og kropper, og selektere livet før svangerskapet har begynt. Vi har tilegnet oss ny viten om livet, men også fått tilgang til ny kunnskap om det enkelte svangerskap og foster. Kunnskap om fosteret tildeles kvinnen om hun ønsker det, og hun skal forvalte den på vegne av seg selv, fosteret og samfunnet, etter mønstre fra en lov som ble vedtatt den gang teknologien nesten var taus for viten. Dette skapte strid om §2c sin legitimitet. Striden innebar også at et mulig handlingsrom for abort kunne bli lukket. Hvis §2c ble fjernet eller strengere praktisert, ville kvinner ha redusert anledning til å få abort på en indikasjon som lenge hadde vært regnet som en selvsagt grunn til å abortere. I avhandlingen vil jeg undersøke hvordan konstitueringer av abort, foster og kvinne har hatt betydning for å holde dette handlingsrommet åpent. Dette blir undersøkt med fokus på diskursens produksjon av subjekter og objekter, og deres betydning for konstituering av etisk legitimitet for en kontroversiell politikk.

Målet med metaforanalysene er at de danner grunnlag for og leder frem til et *diskursivt*, ikke-strategisk analysenivå. Det vil kort sagt si at jeg ikke vil studere hva den enkelte representant eller det enkelte partier har hatt som *intendert* meningsinnhold i sine uttaleleser. I stedet vektlegger jeg i diskursanalysen å studere hvordan debatten som helhet produserer mening. Fokuset blir lagt på å undersøke hvordan en bestemt subjektposisjon blir konstituert i forkant av og i videreføringen av lovverket. På denne måten vil også analysen omhandle diskursen som et ”språk i språket”, der meningsinnhold er bygd opp på bestemt logikk.

Denne veien gjennom tekstmaterialet gjenspeiler seg i avhandlingens disposisjon, som blir presentert nedenfor.

Avhandlingens oppbygning

Avhandlingens første kapittel er denne *innledningen* om hva avhandlingen skal handle om og hvordan innholdet er disponert.

Det andre kapittelet har jeg gitt tittelen ”*Empirisk felt*”. Her presenterer jeg avhandlingens emne, som er forståelser av abort og fosterdiagnostikk, og foreliggende forskning som jeg også plasserer avhandlingen i forhold til.

Det tredje kapittelet er en kort presentasjon av *tekstmaterialet*. Her begrunner jeg hvorfor jeg har valg stortingsdebatter som tekstmateriale. Videre presenterer jeg utvalget av stortingsdebatter som er valgt, begrunner tidsspennet de er hentet fra, og viser hvordan dette henger sammen med at debattene om abort og fosterdiagnostikk utspiller seg i og trekkes inn i en bred debatt om regulering av bioteknologi. Samtidig peker jeg ut en av stortingsdebattene som ”hovedtekst” for analysen, og begrunner dette.

Avhandlingens fjerde kapittel er et *teori- og metodekapittel*. Innledningsvis reflekteres det over stortingsdebattene som tekstmateriale i et teoretisk perspektiv. Deretter presenteres avhandlingens to teoretiske hovedgrep, diskursanalyse og metaforanalyse og forholdet mellom dem. De to begrepene utdypes hver for seg. Først gjøres det greie for diskursbegrepet, biomakt og at diskursen anses å produsere subjekter og objekter. Etterpå blir avhandlingens metaforteori presentert, og hvorfor den er egnet til analyse av stortingsdebatter. Deretter gjør jeg rede for forholdet mellom språk og diskurs i analysene. Til slutt forklarer jeg hvordan forholdet mellom dem gir seg utslag i analysene, i form av tre analysenivåer: metaforanalyse, meningsunivers og diskursanalyse.

Etter disse redegjørelsene følger avhandlingens analysedel. Den er delt i tre hovedkapitler, som omhandler henholdsvis en hver av abortdebattens nøkkelkategorier: abort, foster og kvinne.

Femte kapittel handler om forståelser av *abort*, og er det første av analysekapitlene fordi jeg på denne måten kan få vist frem bredden i debattens stridigheter. Det første analysekapittelet studerer fremstillinger av *aborten*, fordelt på metaforsteoretisk analyse, presentasjon av ulike meningsuniverser og til sist en diskursanalyse. Kapittelet har særlig fokus på tolkningen av selektiv abort og fosterdiagnostikk som uttrykk for et *sorteringssamfunn*, fordi det er denne oppfatningen som sterkest presenterer selektiv abort som etisk problem. Språket som formidler dette synet analyseres som et språk bygget på en logikk om orden og plassering. En annen oppfatning som gjør seg gjeldende som en konkurrerende forståelse er at samme praksis også blir sett som *fostermedisin*. Dette er med på å endre abortsaken fra rett til å bestemme selv til en å bli kamp om *retten til å vite*. Analysene av språket viser en meningslogikk som gjør språket gjenkjennelig også når det blir brukt i abortdebatter i andre sammenhenger enn i stortingsdebattene. Deretter trekker jeg analysen over på et *diskursivt nivå*. De uforenlige standpunktene leses inn i et helhetlig perspektiv der abort og fosterdiagnostikk er konstituert som etisk dilemma. Jeg viser hvordan dette produserer en bestemt *subjektposisjon*.

Fosterkapittelet er avhandlingens sjette kapittel og bygger på diskursanalysen fra abortkapittelet. Etter å ha analysert hvordan abortdebatten med sine innbyrdes motsetninger konstituerer et bestemt subjekt, spør jeg i fosterkapittelet: Hvilke *objekter* blir eventuelt produsert av den samme diskursen? I kapittelet undersøker jeg med andre ord representasjoner av fosteret slik det fremkommer i abortdebatten i bioteknologisk kontekst.

Kvinnekapittelet er avhandlingens sjuende kapittel. Hvordan blir kvinnen som vurderer eller velger abort konstituert som etisk subjekt i stortingsdebattene? Her

studerer jeg fremstillinger av kvinnen idet hun velger eller vurderer abort, med utgangspunkt i debatten fra 1996. For å undersøke hvordan vokabularet med sitt bestemte meningsunivers har fått så bred gjennomslagskraft, gjør jeg et genealogisk grep. Deretter går analysen videre til et bredere blikk på hvordan en bestemt form for viten virker bestemmende og hvordan den bidrar til å skissere en bestemt subjektposisjon for kvinnen.

Det åttende kapittelet danner avhandlingens *avslutning*, med en sammenfatning av dens diskursive analyser. De ses i sammenheng med hverandre og plasseres mer helhetlig med henblikk på deres funksjon i den offentlige forståelsen av etikken på et kontroversielt politisk felt.

2. Empirisk felt: Forståelser av abort og fosterdiagnostikk

I dette kapittelet vil jeg i hovedsak presentere annen forskning på det empiriske feltet som denne avhandlingen omhandler: Politiske forståelser av selektiv abort og fosterdiagnostikk. Fordi jeg fokuserer på norsk empiri gjennom stortingsdebatter, vil jeg legge vekt på å vise frem norske studier i gjennomgangen av foreliggende forskning. stortingsdebattene er argumentleverandører til den offentlige debatten (og vice versa). Jeg presenterer derfor også studier av annen offentlig meningsutveksling enn fra de politiske talesteder. Den norske offentlighetens debatter har klare fellestrekk med dansk og svensk debatt i samme tidsrom, og studier derfra blir også presentert. På denne måten vil jeg skissere det forskningsmessige diskusjonsfellesskap som denne avhandlingen inngår i.

Presentasjonen vil samtidig kunne fungere som en introduksjon til hvordan abort og fosterdiagnostikk har blitt forstått, både emnets historiske utvikling og sentrale problemstillinger som har gjort seg gjeldende. I denne sammenheng vil jeg også plassere avhandlingens forskningsprosjekt i forhold til foreliggende forskningsarbeid.

Først en introduksjon til empirien: Hovedtrekk om emnet fosterdiagnostikk og selektiv abort

Temaet abort i bioteknologisk kontekst og særlig knyttet til fosterdiagnostikk er et relativt nytt emne innenfor ikke-medisinske fag. Dette er fordi fosterdiagnostikk representerer relativt nye muligheter for svangerskapskontroll. I 1968 ble for første gang et foster med Downs syndrom abortert på grunnlag av fosterdiagnostikk, og i

---

Norge ble de første fostervannsprøvene tatt i 1971.¹ Ikke-medisinsk forskning som tematiser selektiv abort og diagnostisering av fostre har blitt etablert etter hvert som teamet ble forstått som et problemområde. Dette var ikke tilfelle i perioden da abortloven av 1978 ble vedtatt. I de første 20 årene med fosterdiagnostikk var det i hovedsak slik at det som teknologien kunne diagnostisere, var sammenfallende med en alminnelig oppfatning av hva som burde gi indikasjon for abort.² I stortingsmeldingen *Funksjonshemmede i samfunnet* fra 1978 blir selektiv abort av fostre med Downs syndrom fremstilt helt uproblematisk under overskriften ”Forebyggende tiltak”:

Det er utviklet metoder for undersøkelser av arvestoff (kromosomanalyse) tidlig i svangerskapet med mulighet for diagnose av medfødte arvelige tilstander. Såkalt mongolisme (Downs syndrom) som tallmessig omfatter nær hvert annet barn med moderat psykisk utviklingshemming kan diagnostiseres så vidt tidlig i svangerskapet at svangerskapsavbrudd om ønskelig kan utføres. Denne sykdom forekommer særlig hos eldre mødre, og det er regnet med at antall barn kan reduseres til det halve, hvis det hos alle svangre over 35 år ble foretatt kromosomanalyse av fostervann.³

Sitatet er et eksempel på at diagnostisering blir sett som en medisinsk del av svangerskapsomsorgen, der eugenisk indikasjon for abort fortsatt blir betraktet som uproblematisk. Selektiv abort fremstår som et medisinsk forebyggende tiltak av sykdom og lidelse når fosteret er diagnostisert med alvorlig avvik. I løpet av 1980-tallet oppstod en kritisk posisjon i forhold til eugenisk indikasjon for abort og medisinsk-genetiske tjenester.⁴ Etter stortingsbehandlingen av Lov om kunstig befruktning av 1987 ble *Etikkutvalget* oppnevnt med Julie Skjæråsen som leder i 1988. Dette skulle danne grunnlaget for en stortingsmelding om bioteknologi og genteknologi. Utvalgets flertall gikk inn for at Downs syndrom skulle være grunnlag for abort når foreldrene ba om det, mens mindretallet mente at kun dødelige avvik

---

¹ Torben Hviid Nielsen, *Livets tre og kodenens kode: fra genetikk til bioteknologi : Norge 1900-2000*, ed. Arve Monsen and Tore Tennøe (Oslo: Gyldendal akademisk, 2000). s. 201. se også Berge Solberg, "Sortering av liv?: Etske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon" (dr. art, Filosofisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim., 2003). s. 2.

² Hviid Nielsen, *Livets tre og kodenens kode: fra genetikk til bioteknologi : Norge 1900-2000*. s. 209.

³ "Stortingsmelding. nr.23. Funksjonshemmede i samfunnet (1977-1978)." s. 23.

⁴ Solberg, "Sortering av liv?: Etske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon". s. 5.

skulle være indikasjon for selektiv abort.⁵ I media ble temaet presentert som etisk problem fra midten av 1990-tallet og ble fra midten av 1990-tallet svært omdiskutert i norsk offentlighet.⁶ Dreiningen fra et medisinsk til et kritisk fokus på fosterdiagnostikken har blitt beskrevet som et vendepunkt i biopolitikken.⁷ Endringen har dannet grunnlag for at flere fagfelt enn de medisinske har kommet inn på området, noe denne avhandlingen også er et resultat av. Nedenfor vil jeg presentere andre ikke-medisinske tilnærminger til det empiriske feltet abort og fosterdiagnostikk. Jeg velger å skrive ganske fyldig om en del av publikasjonene, fordi dette kapittelet også er tenkt som en innføring i feltet som sådan, før min egen analyse omhandler feltet ut fra et bestemt perspektiv.

Studier om teknologi og reproduksjon i vid forstand

Et bredt spekter av vitenskapelige arbeider har de siste tiårene konsentrert seg om teknologiene i forhold til gravide kvinner. Denne korte introduksjonen trekker frem noen eksempler som kan gi perspektiv på forholdet mellom fosterdiagnostikken som en teknologi som kroppslig befatter seg med kvinners reproduksjon. Sosiologen Ann Oakley er et eksempel på en kritisk, feministisk tilnærming til teknologien. Hennes *The Captured Womb* er en klassiker innenfor tradisjonen som ser den gravide kroppen som erobret av en maskulin gynekologisk profesjon og dens teknologiske grep.⁸ Teknologien ses som fremmedgjørende overfor kvinnen og fosteret. Barbara Duden er et annet eksempel på feministisk perspektiv der teknologien fremmedgjør kvinnens

---

⁵ Ibid. s. 5

⁶ Lise Kvande, "Bilete av svangerskap - bilete av foster. Ultralyd-diagnostikk i norsk svangerskapsomsorg 1970-1995" (dr. art., Institutt for tverrfaglige kulturstudier. Noregs teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), 2008). s. 253-256.

⁷ Hviid Nielsen, *Livets tre og kodenens kode: fra genetikk til bioteknologi : Norge 1900-2000*. s. 209.

⁸ Ann Oakley, *The Captured Womb. A History of the Medical Care of Pregnant Women* (Oxford Basil Blackwell, 1984).

egen kunnskap og autoritet overfor svangerskap og foster.⁹ Kvinnens egen kroppslige erfaring underkjennes til fordel for teknologiens og profesjonenes makt til å definere, vurdere svangerskapet. Mindre kritiske, men fortsatt feministiske studier omhandler også at kvinner kan erfare teknologien positivt. Slike mer komplekse fremstillinger ble presentert utover på 1990-tallet, blant annet i antologien *Fetal Subjects, Feminist Positions*.¹⁰ Sarah Franklin har pekt på den nye "interessekonflikten" mellom foster (embryo) og kvinne ved IVF-befruktning som en kraftig og ikke risikofri belastning for kvinnens kropp. Interessekonflikter overføres fra abortsaken til andre reproduksjonsteknologier som IVF og PGD.¹¹ Den feministiske antropologen Rayna Rapp har gjort et omfattende studie av kvinner fra ulikt etnisk opphav, ulike raser og sosio-økonomiske klasser og deres erfaring med og oppfatning av fosterdiagnosotikk. Hun mener det moralske ansvaret for praksisen er svært ujevnt fordelt, og at kvinnene blir gitt rollen som moralske pionerer i vurderingene av hva som er kriterier for å få tre inn i samfunnet.¹² Den feministiske STS-forskeren Donna Haraways *Cyborg-manifesto* er også naturlig å nevne i forholdet mellom svangerskap og teknologi. Hennes manifest tar avstand fra dikotomier som menneske og maskin, og introduserer begrepet om kyborgene.¹³ Rosalind Pollack Petchesky har skrevet om hvordan ultralydbildet gjør fosteret til pasient, men samtidig "løsriver" fosteret fra livmoren og kvinnen, og viser det frem som selvstendig subjekt.¹⁴ Dette blir brukt mot kvinner i amerikanske rettssaler og

---

⁹ Barbara Duden, *Disembodying Women. Perspectives on Pregnancy and the Unborn*, trans. Lee Hoinacki (London: Harvard University 1993).

¹⁰ Lynn M. Morgan and Meredith W. Michaels, ed., *Fetal Subjects, Feminist Positions* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999).

¹¹ Sarah Franklin, "Feminism in Suspension," in *Fetal Subjects. Feminist Positions*, ed. Lynn m. Morgan og Meredith W. Michaels (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999).

¹² Rayna Rapp, *Testing Women, Testing the Fetus: The Social Impact of Amniocentesis in America* (New York: Routledge, 1999).

¹³ Donna Haraway, *A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*, Simians, Cyborgs and Women: The reinvention of nature (New York: Routledge, 1991).

¹⁴ Rosalind Pollack Petchesky, "Foetal Images: The Power of Visual Culture in the Politics of Reproduction," in *Reproductive Technologies. Gender, Motherhood and Medicine*, ed. Michelle Stanworth (Cambridge: Polity Press, 1987).

ved abortklinikker, hevder hun. Petchesky mener at en ikke bør se dette i et offerperspektiv, men heller argumentere for at ultralydbildet ses i nye kontekster, der det heller blir sett som en del av kvinnens kropp.

I norsk sammenheng har Ann Sætnan undersøkt kvinners forhold til reproduksjonsteknologi. Hun har blant annet sett på ulike eksperters syn på kvinners opplevelse av svangerskap og ultralyd, og kvinners egne fortellinger om det samme.¹⁵ Hun har tatt utgangspunkt i medisinere som mener kvinner får kunnskap og mer kontroll gjennom undersøkelsene, feminister som mener kvinnens egen kunnskap undermineres og at hun underlegges unødvendig medisinsk kontroll, og eksperter som tviler på den medisinske nytten av informasjonen ultralydundersøkelsen gir. Hun sammenligner disse posisjonene og ser dem i forhold til tretten informanter som forteller om sitt eget, opplevde nivå. Kvinnene ser ut til å ikke la seg "fange inn" av bestemte måter å forholde seg til undersøkelsen på, men Sætnan synes dette ser ut til å endre seg hvis fosteret blir diagnostisert. Da inngår kvinnen trolig mer ensartet som pasient i den medisinske forståelsen av teknologien. Ultralydteknologiens betydning for opplevelsen av svangerskapet har blitt undersøkt av Malin Ravn, som studerer den gravide kroppen som en mangetydig størrelse, med vekt på selvstendigjøring av graviditet og personifisering av fosteret.¹⁶

Mye av kontroversen om bioteknologi og reproduksjon har dreiet seg om hvordan og i hvilken grad den bør eller kan styres, og hvordan teknologien og den politiske reguleringen kan forstås i et styringsperspektiv. Her har samfunnsvitenskapen bidratt

---

¹⁵ Ann Rudinow Saetnan, "Thirteen Women's Narratives of Pregnancy, Ultrasound and Self," in *Bodies of technology - women's involvement with reproductive medicine*, ed. Nelly Oudshoorn og Marta Kirejczyk Ann Rudinow Saetnan (Ohio: Ohio State University Press, 2000).

¹⁶ Malin Noem Ravn, "En kropp: to liv: svangerskapet, fosteret og den gravide kroppen - en antropologisk analyse" (dr. polit, Sosialantropologisk institutt. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004).

---

med studier av reguleringen i forhold til samfunnsteoretiske perspektiver. Ole Brekke har skrevet om i hvilken grad det er mulig å utvikle en normativ konsensus om retningen på den teknologiske utviklingen i et pluralistisk samfunn med svært ulike verdier og livssyn.¹⁷ Gjennom et empirisk studium av debatten om regulering av bio- og genteknologisk virksomhet i Norge, gjør han en teoretisk refleksjon der to ulike forståelser av det moderne samfunn blir diskutert. Særlig blir forholdet mellom det moderne samfunn og dets måte å forholde seg til behovet for differensiering og integrasjon omhandlet. I sin avhandling *Formidlende institusjoner? Teknologivurdering som et bidrag til demokratisk styring av teknologiutvikling* fokuserer Brekke på institusjoner som har som oppgave å vurdere teknologier på nasjonalt og internasjonalt nivå.¹⁸ Her undersøker han blant annet Bioteknologinemnda i Norge og Etisk råd i Danmark. Disse er institusjoner som opererer mellom vitenskap og politikk og skal gi vitenskapelig basert rådgivning til politiske beslutninger, integrere ulike interesser og sikre legitimitet og oppslutning om teknologipolitikken. De to institusjonene skal gjøre sammensatte vurderinger der ulike perspektiver skal føres sammen, og der formidlingselementet er en viktig oppgave. Brekke ser slike institusjoner som uttrykk for endring i forståelsen av demokratisk styring, fra en hierarkisk styring og planlegging til desentraliserte styringsformer. Brekke undersøker i hvilken grad slike organer for teknologivurdering, forstått som formidlende institusjoner, kan være et bidrag til demokratisk styring av teknologiens utvikling. Siren Gjertsen har skrevet om forholdet mellom individ og samfunn, samt individuell beslutningsfrihet og sosialt gitt tvang i med abort- og fosterdiagnostikk. Her fokuserer hun blant annet på fosterpolitikken som overgang fra et fordelingssamfunn til et risikosamfunn.¹⁹

---

¹⁷ Ole Brekke, "Differensiering og integrasjon. Debatten om bioteknologi og etikk i Norge. Rapport 9509," (Bergen: LOS-Senteret. Bygger på hovedoppgave i Administrasjons- og organisasjonsvitenskap ved Universitetet i Bergen., 1995).

¹⁸ ———, "Formidlende institusjoner? Teknologivurdering som et bidrag til demokratisk styring av teknologiutvikling " (dr. polit, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen, 2004).

¹⁹ Siren Gjertsen, "Fosterpolitikk, teknologi og samfunn - nye muligheter til besvær eller begjær...En historisk tilnærming til forholdet mellom individ og samfunn, liberalisering og disiplinering med utgangspunkt i abort og fosterteknologi"

Foreliggende forskning i spenningsfeltet mellom fosterdiagnostikk og selektiv abort i skandinavisk kontekst – om noen utvalgte studier og en posisjonering av avhandlingen.

Nedenfor vil jeg presentere noen studier som forholder seg mer spesifikt til fosterdiagnostikk og abort i en skandinavisk kontekst. Jeg velger å gi relativt mye informasjon om noen få studier. Dette skyldes både at det ikke foreligger så mange studier om hvordan abort-og fosterdiagnostikk blir forstått, og at den litt omstendelige presentasjonen også er tenkt å fungere som en tematisk introduksjon til emnet. Slike presentasjoner kan aldri yte det foreliggende arbeidet rettferdighet. Likevel er det å håpe at den vil gi litt bakgrunnsinformasjon om saken og hvilke spørsmål som har vært sentrale, samtidig som jeg vil plassere denne avhandlingens prosjekt i forhold til disse.

Lise Kvande har skrevet en kulturhistorisk avhandling om hvordan ultralydteknologien har blitt forstått og definert i perioden 1970 til 1995²⁰. Tidsperioden favner fra introduksjonen av ultralydmaskinen i Norge som en teknologi for de meget få interesserte, til den var et omstridt emne for etisk debatt om selektiv abort ved konsensuskonferansen om bruk av ultralyd i 1995. Kvande definerer det kulturelle som synonymt med begreper som det sosiale eller det kollektive, et begrep som rommer mellommenneskelige relasjoner, praksiser og materialiteter.²¹ Det kulturhistoriske perspektivet blir brukt for å skildre hva som blir tillagt mening, vekt

---

(Hovedoppgave. Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Bergen, 1995).

²⁰ Kvande, "Bilete av svangerskap - bilete av foster. Ultralyd-diagnostikk i norsk svangerskapsomsorg 1970-1995".

²¹ Ibid. s. 26.

---

og relevans, og tilsvarende mangel på slikt i sosiale sammenhenger i klinikk, medisinske fagtidsskrifter, politiske dokumenter og i massemedia.

Kvande har skrevet en empirisk avhandling som fester fokus på ultralydteknologien og følger den gjennom de kontekster den settes inn i gjennom tidsperioden, heller enn selv å definere konteksten. Slik evner hennes studie å undersøke mange ulike forståelser av ultralyden, og at forståelsene endrer seg samtidig som teknologien, mulighetene og verden ellers forandrer seg. Hun behandler etableringen av ultralydteknologien ved kvinneklinikker i Norge, spredningen av den til å bli et tilbud til de fleste gravide på 1980-tallet, utviklingen fra nyvinning til rutine, fra optimisme til kritisk problematisering. Hun viser frem etableringen av fostermedisin og bioetikk som to nye fagområder, og viser også at fokuset på fosterpasienten vokser frem. Videre omhandler hun endringen av offentlige talesteder fra et sted der medisinske eksperter var eneste talere, til at også eksperter fra andre fag tok plass i debatt og vurdering av hvordan teknologien burde brukes i samfunnet.

Kvande avviser den etablerte oppfatningen av at utviklingen av ultralydteknologien har vært drevet frem av et ønske om å se fosteret. Tvert imot betraktet ikke de første ekspertene ultralyd som et redskap til å diagnostisere fosteret, men til å overvåke svangerskapet med hensyn til blant annet termin og morkakeplassering. Teknologien ble sett som en *svangerskapsdiagnostikk*, ikke en *fosterdiagnostikk*.²² Teknologien ble først skikkelig etablert som *fosterdiagnostikk* i forbindelse med at den ble ansett som etisk problematisk på 1990-tallet, i forbindelse med overgangen fra et nærmest enerådende medisinsk blick på teknologien til et kritisk blick på den.²³ Avhandlingen perspektiverer den etiske vendingen som et spørsmål om tillit eller mistillit til

---

²² Ibid. Se blant annet s. 283.

²³ Ibid. s. 253.

ekspertisen og deres legitimitet i forhold til samfunnsmessig kontroll over teknologien.”²⁴

Kvandes avhandling er en empirisk undersøkelse. Det analytiske grepet ligger hovedsakelig i valget av kildemateriale, der ulike kilder blir vist frem med sine fremstillinger av saken. Dette innebærer at verken strategiske, retoriske eller diskursive perspektiver på det som utspiller seg i den tjuefemårige historiens forandringer er undersøkelsens forskningsobjekt. Avhandlingen er en nær og tett oppfølging av få, entusiastiske personer i et svært lite fagmiljø i en liten nasjon, og den viser deres utforming og oppbygging av et stort, ressursmektig fagfelt. Kvande har blikk for at det utkjempes både faglige, politiske og moralske kamper om synet på ultralyden, svangerskapet, vitenskapen, profesjoner og eksperter, men lar i hovedtrekk kildematerialet *dokumentere* historien heller enn å *analysere* strategier og intensjoner eller premisser i debatten. Det er posisjonene i form av *at* det ene og det andre synet på saken er representert i media, konsensuskonferanser og annet, som forteller kulturhistorien om ultralydteknologien.

Ann-Sofie Bakshi har skrevet en analyse av innholdet i den offentlige samtals fremstillinger av genteknologien, med særlig vekt på fremstillingen av bruken av fosterdiagnostikk.²⁵ Hun definerer offentlig samtale som de uttalelser i skrift, tale og bilde som sirkulerer i samfunnet og er tilgjengelige for mange mennesker.²⁶ Hun bruker ikke begrepet debatt fordi hun definerer debatten som avgrenset i tid, rom og genre. Hun deler den offentlige samtalen opp i delområder der aktørene deltar med

---

²⁴ Ibid. s. 255.

²⁵ Ann-Sofie Bakshi, "Tilltro och misstanke. Genteknik och fosterdiagnostik i det offentliga samtalet" (Ph.D, Tema kommunikasjon. Linköping Universitet, 2000).

²⁶ Ibid. s. 13-14.

---

delvis ulike forutsetninger og agendaer. Slike er for eksempel (nyhets)medier, vitenskap og politisk debatt. Tekster fra disse delkulturene utgjør analysens empiri.

Undersøkelsen består av å studere hvordan teknologien fremstilles innenfor de ulike genrene. Bakshi studerer hvem som snakker (har produsert teksten), om avsenderen er monologisk (taler som om den representerer eneste mulige/gyldige syn på saken) eller dialogisk (slipper andre perspektiver til eller forholder seg til at andre kan se saken annerledes). I tillegg studerer hun hvordan tekstene fremstiller andre aktører, hvilke argumenter som benyttes, og hva som eventuelt blir formulert som problem.

Et viktig teoretisk utgangspunkt for Bakshis avhandling er interessen for språket i tekstene. Med bakgrunn i Mikhail Bakhtins dialogteori og begrep om polyfoni samt de sider ved hans teorier som inspirerte til Julia Kristevas begrep om intertekstualitet, forventer Bakshi at tekstene griper inn i, overlapper og påvirker hverandre.²⁷ Språket og tekstens flertydighet og evne til å endre meningsinnhold i overføring til nye kontekster inngår i analysens forutsetninger. Bakshi beskriver aktørene (de som beskrives og omtales i tekstene) som diskursive konstruksjoner av identiteter som hun knytter til Foucaults subjektbegrep.²⁸ Likevel er det Faircloughs begrep om konkurrerende diskurser, perspektiverende ideologier, intertekstualitet og polyfoni som er grunnlag for Bakshis diskursanalyse.²⁹ Metaforen som konstituerende og betydningsskapende er inkludert i Faircloughs teori og tas i begrenset grad opp av Bakshi.³⁰ Hun fremstiller fosterdiagnostikken *som kamp* - det er Bakshis interessefelt.

---

²⁷ Ibid. Som teori s. 31-36 og som metode 47-52, om metaforer som viktige i diskursanalyse se s. 31-32 og s. 52.

²⁸ Ibid. s. 40.

²⁹ Ibid. s. 52.

³⁰ Ibid. s. Om Fairclough og metaforer i diskursanalyse s. 31-32, Bakshis inkludering av Faircloughs metaforsyn i sin analyse, se s.52.

Bakshi forholder seg også til at tekstene i hennes empiri har ulike genre, og at dette i seg selv former hvordan innholdet blir presentert.

Bakshi konkluderer med at det særlig er to fremstillinger som dominerer det offentlige ordskiftet. Fra begge perspektiver ser en for seg brudd med fortiden og forandringer i fremtiden. ”*Den kliniska idyllen*” forteller om bruddet med sykdom og lidelse og formidler forventning om en bedre fremtid.³¹ Denne er i hovedsak fremstilt i nyhetsoppslag, populærvitenskap og legetidsskrift. ”*Den teknifierade dystopin*” forteller på den annen side om bruddet med naturen gjennom en langt fremdrevet teknologisering.³² Denne kommer i hovedsak frem i debattsider blant akademikere og eksperter og i politisk debatt. Disse motsatte posisjonene illustreres i avhandlingens tittel som *Tilltro och misstanke*. Hun finner at tekstene handler om å forklare (avsenderens syn på) hva sannheten om saken er, og hvordan det bør bli i fremtiden. Hun kaller dette ”*ideologiska fixberättelser*” som strukturerer hvordan sannheten ser ut for den som skriver, hva en synes bør gjøres og hvilke normer som bør gjelde. Bakshi konkluderer med at tekstene om genteknologi og fosterdiagnostikk er uttrykk og illustrasjoner for hvordan mennesket forsøker å forstå seg selv, sine biologiske forutsetninger og menneskenes vilkår i samfunnet.³³ Hun ser dem også i sammenheng med avslutningen på det tjuende århundre, som et fin de siècle-tema av forestillinger om fremtiden.³⁴ Bakshi knytter an til Faircloughs diskursbegrep som grunnlag for sin diskursanalyse.³⁵

---

³¹ Ibid. s. 246.

³² Ibid. s. 246.

³³ Ibid. s. 247.

³⁴ Ibid. s. 247.

³⁵ Ibid. se særlig s. 31-34.

Ved første blick kan Bakshis avhandling synes å ha et prosjekt som ligger nær min egen avhandling i tema og tilnærming. En nærmere kikk viser raskt at så ikke er tilfelle. Til tross for at Bakshis empiri er tekster om fosterdiagnostikk fra det offentlige ordskiftet og at teorien handler om diskurs og språkets flertydighet, sikter våre analyser svært ulikt. En vesensforskjell er at mens Bakshi har *kampen om virkelighetsforståelsen* som siktemål, har jeg i min avhandling undersøkt materialet med sikte på å finne eventuelle normaliserte, *felles* forestillinger *på tross av* de ulike meningene om teknologien. Her blir det tydelig at vi arbeider med forskjellige diskursbegreper. Bakshi ser med Faircloughs diskursbegrep etter *ulike og konkurrerende* diskurser som formidles fra aktører som presenterer ulike syn på saken. Hennes undersøkelse kan sies å dreie seg om språk det fortsatt er kamp om. Vi bruker Foucaults begrep om subjektposisjoner svært ulikt: Bakshi ser for seg måten de ulike deltagerne i offentlig samtale fremstiller hverandre som aktører på, som en tilskrivning av subjektposisjoner. Min avhandlings begrep om subjektposisjoner omfatter derimot *ikke* et fokus på strategiske aktører i form av individer eller som grupper, eller deres fremstillinger av motparter i debatten. Dette innebærer også at vi opererer med svært ulike maktbegreper. Bakshis avhandling evner slik sett å fange opp ulike posisjoner i fosterdiagnostikken som kamp om virkelighetsforståelsen. Kampen Bakshi analyserer, utspilles i Norge i omtrent samme tidsrom. Dette er en kamp som aldri er objektet for min analyse, men som på grunn av mitt empiriske materiales karakter og måten å undersøke det på, likevel kommer til syne i deler av min avhandling.

Det er ut fra denne interessen man kan se Bakshis maktbegrep. Hun er i hovedsak opptatt av hvem som får tale og hvilke problemer som blir formulert. Bakshis vurdering av maktkampen konkluderer med at den alminnelige borger deltar lite, men at andre hevder å tale på vegne av borgere, kvinner, fostre og funksjonshemmede. Problemene blir formulert som moralske, og kampen om definisjonsmakten er uavgjort fordi ingen har fått overherredømme over hvordan saken blir forstått.

Tekstene er mer monologiske enn dialogiske (at de går i dialog med hverandre).³⁶ Selv om Bakshi gir god oversikt over hvordan temaet blir forstått i ulike medier og innenfor ulike genre og posisjoner, gir den liten ny innsikt i feltet. Med det mener jeg at hennes analyser i liten grad gjør funn utover det en interessert samfunnsborger og avisleser kan oppfatte gjennom dagspressen. Avhandlingen har ikke analytiske redskaper til å undersøke forutsetninger for at den kontroversielle politikken og praksisen blir mulig, eller hvordan det ble slik at problemene formuleres og søkes løst slik det blir gjort. Dette er det derimot et mål for min avhandlingen å undersøke.

Berge Solberg har skrevet den filosofiske avhandlingen *Sortering av liv? Etiske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk sikkerhetsinformasjon*.³⁷ Avhandlingen tar sikte på å identifisere og avdekke aktørenes situasjonsforståelse. Berge drøfter og analyserer den bio-etiske litteraturen innenfor spørsmålet om sortering av liv. Politiske dokumenter, offentlige utredninger og offentlige debatter er sentrale for undersøkelsen. Mediedebatter følges parallelt med fosterdiagnostikken og genteknologiens utvikling. Formålet med analysene er å klargjøre hva som er interessante og gyldige spørsmål konfrontert med det å lage barn i en tidsalder hvor genetisk risikoinformasjon blir mer og mer tilgjengelig. Berge problematiserer innledningsvis det å skrive et metodekapittel i sin avhandling, og velger å gjennomføre sine analyser med det han beskriver som: ”den beste beskrivelsen som ”metode”.³⁸ Solbergs metodiske poeng er at det ikke finnes noen bedre beskrivelse av vår moralske virkelighet enn den beste tilgjengelige beskrivelsen.³⁹ Her bygger han på Charles Taylors filosofi:

---

³⁶ Ibid. s.246-251

³⁷ Solberg, "Sortering av liv?: Etiske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon".

³⁸ Ibid. s. V.

³⁹ Ibid. s. V.

En vesentlig etisk analyse må bestå i å artikulere det uartikulerte, formulere det uformulerte, definere det undefinerte, men også reformulere det allerede formulerte. Det handler altså om språklige beskrivelser. Man må kunne sette ord på det vi allerede erfarer.⁴⁰

Solberg artikulere ulike problemstillinger og forutsetninger relatert til fire hovedtema som gjenspeiles i avhandlingens disposisjon. I den første delen reflekterer han over selektiv abort og ønsket om velskapt barn og spør hvem som rammes av sorteringssamfunnet. Her vurderer han ulike begrunnelser, hvem som er mulige ofre og fosterets status i den pågående debatten. I den andre delen omhandler han bioetikken spørsmål om barmhjertighet, livskvalitet og menneskeverd i forhold til om det finnes liv som ikke er verdt å leve, og spørsmålet om hvorvidt noen liv er mer verdt å leve enn andre liv. I avhandlingens tredje del drøfter Solberg retten til å vite noe om fosterets helse, retten til ikke å vite, og den eventuelle plikten til å vite. Samtlige av spørsmålene ses i forhold til idealet om autonomi. I avhandlingens siste del analyserer han forholdet mellom individers reproduksjon, samfunnets interesser og den nye genetikken.

Solberg konkluderer blant annet med at tilbudet om fosterdiagnostikk kan handle om offentlig aksepterte vurderinger av funksjonshemmede menneskers livskvalitet. Han finner at det kan være grunnlag for å hevde at noen av de diagnostiske tilbudene kan være krenkende for funksjonshemmede mennesker. Den største faren for krenkelse oppstår hvis abortvalget gjøres på grunnlag av aversjon mot annerledeshet, i motsetning til hvis grunnlaget er tanken på en fremtidig belastningssituasjon. Han kommer frem til at om en nemnd finner at avvik ved fosteret gir grunnlag for abort, er dette ikke en kritikkverdig forskjellsbehandling av fostre. Han slår fast at etisk sett er tidlige selektive aborter mindre problematiske enn sene, men at det er fare for at slike aborter skal øke og derved redusere toleranse for avvikende barn.⁴¹ Selv om tidlige

---

⁴⁰ Ibid. s. VI. Jeg refererer i hovedsak de resultater av analysene som omhandler ultralyddiagnostikk, og i liten grad analysene av arvebærescreening for cystisk fibrose. Dette er fordi den sistnevnte undersøkelse ikke er drøftet spesielt i abortdebatten.

⁴¹ Ibid. s. 69.

aborter er mindre problematiske, bør en ikke tilby alle gravide en tidlig diagnostikk, fordi samfunnet har interesse av lave aborttall og solidarisk samfunnsånd.⁴² Samtidig ser han grunner til å gi flere gravide fosterdiagnostikk og gentester før eller i løpet av svangerskapet. Dette begrunnes med barmhjertighet og plikt overfor et skadet eller potensielt foster, og med henvisning til kvinnens autonomi og samfunnets økonomi. Solberg analyserer også forholdet mellom autonomi og viten i forhold til kunnskap om fosteret. Han tar utgangspunkt i at en kvinne har legitim interesse av å få adgang til genetiske tester før graviditet eller fosterdiagnostikk, for å kunne ivareta sitt ønske om å kunne styre sitt liv dit hun ønsker.⁴³ Han sier seg uenig med bio-etikere som mener man har plikt til å vite om sykdom hos fosteret, men forsvarer isteden både retten til å vite og retten til ikke å vite. Solberg mener autonomi ikke bare handler om kontroll, men at svangerskap og unnfangelse er arenaer hvor selvstyring kan handle mer om å være i kontakt med seg selv enn om å ha valgmuligheter å styre ut fra.⁴⁴ På denne bakgrunn finner Solberg at masseundersøkelser av gravide som ikke selv opplever at de har risiko for at fosteret har avvik, vanskelig kan legitimeres som et spørsmål om valgfrihet. Når den gravide velger ultralyd av hensyn til barnet, mener Solberg at funn av uheldredelige avvik bør kunne legitimeres med at de ikke var intenderte, men heller en bi-effekt av et tarapatisk blikk. Hvis ikke ville det innebære at man nektet lav-risiko gravide rett til ikke å vite. I tillegg ville det å ha som intensjon å finne slike avvik øke risikoen for å få flere ”wrongful births”-rettssaker som opprører samfunnet og krenker funksjonshemmede.⁴⁵ Solberg finner at det ikke kan legges til grunn at kunnskap om avvik hos fosteret styrker kvinnens autonomi i abortvalgsituasjonen. Uten slikt grunnlag finnes det ifølge Solberg *ikke legitime grunner* til å frembringe kunnskap om avvik.

---

⁴² Ibid. s. 69.

⁴³ Ibid. s. 186.

⁴⁴ Ibid. s. 186.

⁴⁵ Ibid. s. 186.

Solberg tar utgangspunkt i at norske kvinner oppsøker rutinemessig ultralyd til beste for barnet sitt og for å se barnet sitt.⁴⁶ Dette mener han gir undersøkelsen et bestemt ethos. Ethoset ville bli radikalt endret om de gikk til ultralyd for å velge om de skulle fullføre svangerskapet. Rutineultralysten ville forandret karakter både i kvinnens, den funksjonshemmedes og samfunnets øyne. På denne bakgrunn mener Solberg at en bør prøve å gi beskrivelser og konstruksjoner av avvik som gir optimale, men realistiske muligheter for mennesker med funksjonshemminger til å utvikle sine evner og anlegg. Solberg mener derfor at ethoset som uttrykkes i dag om hvorfor man benytter rutinemessig ultralyd, ikke bør endres. Ethoset ville bli endret om kvinnene opplevde at hensikten med undersøkelsen var å utelukke avvik som Downs syndrom. Han konkluderer med at *den eneste legitime begrunnelse som finnes* for å finne avvik ved ultralydundersøkelse, er at man *ikke kunne unngå* å se dem om man undersøkte med fosterets og kvinnens beste som formål.⁴⁷ Solberg peker på det paradoks at ønsket om best mulig svangerskapskontroll utviser skillene mellom høy kvalitet på svangerskapskontrollen på den ene siden og påvisning eller utelukkelse av avvik på den andre siden. Man må imidlertid forsøke å holde dem adskilt.⁴⁸ Solberg finner at beskyldningen om bakdørseugenikk blir vanskelig å avvise hvis man med hensikt forsøker å påvise avvik som ikke bare er en bi-effekt av undersøkelsen, når man heller ikke kan legge til grunn en generell antagelse om at kunnskapen om fosterets avvik er bra for kvinnen.

Solbergs undersøkelse analyserer seg frem til en konklusjon om hva som er etisk legitimt og hvordan praksis bør utformes, formuleres og forstås for at

---

⁴⁶ Ibid. s. 286-288.

⁴⁷ Ibid. s. 288.

⁴⁸ Ibid. s. 288.

fosterdiagnostikk skal være en etisk forsvarlig praksis. Analysene ”prøver ut” ulike situasjoner (som utgangspunktet at kvinner går til ultralyd for barnets beste og for å se barnet) i forhold til bio-etiske teoretikere og forholder seg til eksempler fra norsk offentlighet. Solberg analyserer og forholder seg til den bio-etiske tradisjonen på feltet som har vokst frem samtidig med at fosterdiagnostikk ble forstått som et etisk problem. Han omhandler blant annet kjente bio-etikere som Torbjörn Tännsjö og Peter Singer.⁴⁹

Solbergs avhandling skiller seg grunnleggende fra de andre arbeidene som beskrives i dette kapitlet, ved å være den eneste som anser seg for å ha metodisk, teoretisk og epistemologisk grunnlag for å normativt vurdere etikken i feltet. Jeg sikter da til den form for vurdering som bestemmer hva som er legitime begrunnelser for fosterdiagnostikk, hva som ikke er legitimt, og hva som er den eneste legitime begrunnelse for ulik bruk av og formål med fosterdiagnostikken. Vurderingene blir gjort ut i fra bestemte forutsetninger, som for eksempel at kvinnens motivasjon for ultralyd er barnet beste. Solbergs analyse går i svært liten grad inn på hvordan slike forutsetninger blir konstituert. Med andre ord har Solbergs analyse i liten grad fokus på hvordan forutsetningene blir skapt, eller hvilke føringer som ligger til grunn for forutsetningene han tar som utgangspunkt i. Hvorfor oppfattes akkurat disse forutsetningene naturlige? Etikk er et tema som også inngår i min avhandling. En hovedforskjell mellom våre tilnærminger til etikken er at jeg heller enn å vurdere *hva* som er etisk, undersøker hvordan politikk og praksis blir *konstituert som etisk* i stortingsbehandlingen av abort og fosterdiagnostikk.

Historikeren Lene Koch har arbeidet med problemstillinger knyttet til reproduksjon, eugenikk og bioteknologi i dansk kontekst over lang tid. I artikkelen ”Fosterdiagnostik og risikotænkning” gir hun en historisk gjennomgang av

---

⁴⁹ Se for eksempel Torbjörn Tännsjö, *Välja barn - om fosterdiagnostik och selektiv abort* (Stockholm: Sesam, 1991). Peter Singer, *Rethinking life and death - the collapse of our traditional ethics* (New York: Oxford university press, 1994).

---

argumenter for utbredelse og utvikling av fosterdiagnostisk teknologi, med fokus på fostervannsprøven. Hun omhandler det medisinske argumentet, det økonomiske argumentet og autonomiargumentet.⁵⁰ Det økonomiske argumentet skiller seg ut som kontrast til norsk argumentasjon for diagnoseteknologien. En positiv holdning til fosterdiagnostikk ut fra et cost-benefit-synspunkt har i liten grad vært fremme som legitim argumentasjon i offentlig norsk debatt. Beregning av samfunnsøkonomiske besparelser ved å unngå at mennesker med kostnadskrevede og livslangt behandlingsbehov blir født, har ikke vært utbredt som gyldige argumenter i Norge. I Danmark stod derimot denne holdningen sterkt fra midten av 1970-tallet til begynnelsen av 1990-tallet.⁵¹ Autonomiargumentet gjorde seg stadig mer gjeldende utover 1990-tallet og ble det dominerende argumentet. Koch problematiserer autonomibegrepet ved å spørre når en beslutning er autonom og hvem som er i stand til å ta en slik beslutning. Hun peker på at informasjonens mengde og kompleksitet gir prinsippet om autonomi en sosial og utdannelsesmessig slagside.⁵²

Lene Koch plasserer fosterdiagnostikken i et *biomaktperspektiv* inspirert av Foucault og Nikolas Rose blant annet i en artikkel fra 2004 der hun analyserer forholdet mellom selektiv reproduksjonsteknologi og eugenikk.⁵³ Tematikken gjør seg sterkt gjeldende i kampen om forståelsen av fosterdiagnostikk og selektiv abort. Koch peker på at en vesensforskjell mellom dem er at den første praksisen var drevet av staten i et forsøk på å forbedre befolkningens kvalitet, mens den andre er frivillig og utøves individuelt. Hun problematiserer og nyanserer reproduktive rettigheter og målsettinger både i den historiske eugenikken og i samtidens genetikk, og finner at

---

⁵⁰ Lene Koch, "Fosterdiagnostik og risikotænkning," in *Forplantning, køn og teknologi*, ed. Bente Rosenbeck og Robin May Schott (København: Museum tusculanums forlag, 1995).

⁵¹ Ibid. s. 95-96.

⁵² Ibid. s. 101.

⁵³ ———, "The Meaning of Eugenics: Reflections on the Government of Genetic Knowledge in the Past and the Present," *Science in Context* 17, no. 3 (2004).

generelle henvisninger til eugenikken i forbindelse med fosterdiagnostikk og genetikk er tomme og uberettigede. Koch ser dem begge som to spesifikke, historisk kunnskapsbaserte måter å styre eller regjere medisinske avgjørelser på. Hun ser dem som to former for biomakt og knytter an til et Foucault-inspirert perspektiv som spesifiseres gjennom Nikolas Roses begrep om "the enabling state".⁵⁴ Dette er et begrep som Rose utvikler etter inspirasjon fra Foucaults perspektiv om biomakt og "governmentality" på en måte som henter eksempler fra vår samtid og fra bioteknologien.⁵⁵ Koch plasserer begge reguleringsformene i et biomaktperspektiv og som normaliseringsprosjekt overfor befolkning, reproduksjon og helse.

Lene Koch problematiser også det autonome valget i en artikkel sammen med Nete Schwennesen og Mette Nordahl i 2008.⁵⁶ I denne artikkelen utfordrer forfatterne den alminnelige antagelsen om at mer informasjon gir borgerne mer makt og kontroll over reproduksjon og helse.⁵⁷ De bygger argumentasjonen på empirisk materiale fra observasjon og intervju i forbindelse med risikoberegning av fosteravvik. Saken er aktualisert av at man fra 2004 rutinemessig tilbyr slik vurdering til alle gravide, og ikke lenger bare til risikogrupper ut fra alder og arvemessig disposisjon.⁵⁸ Analysen forholder seg til Nikolas Roses begrep om "*the politics of life itself*", der subjektet regjeres til å ta i bruk *selv-teknologier* i valg med vurderinger av risiko som

---

⁵⁴ Ibid. s. 316.

⁵⁵ Koch stiller den eugeniske staten opp mot samtidens bioteknologiske regulering av reproduksjonen som "the enabling state", og anvender Roses begrep slik: "The enabling state does not proscribe, coerce, or license, as was the habit of the eugenic state. Instead it facilitates, induces, and encourages individuals to take responsibility for their own reproductive decisions. This is made possible by the huge amount of expert knowledge that is presented daily and that instructs and persuades us to make the right choices. It requires active, well informed, and well educated citizens who want to be healthy, who want to give birth to healthy children, and who will go to extremes to obtain the best available medical knowledge and expertise. The enabling state strives to attain this goal by acting upon the norms, values, and ambitions of individuals, providing techniques for self-analysis and eventually making us experts on our own health."⁵⁵

⁵⁶ Mette Nordahl og Lene Koch Nete Schwennesen, "Beyond informed choice: Prenatal risk assessment, decision-making and trust," *Etikk i praksis*, no. 1 (2008).

⁵⁷ Ibid. s. 27.

⁵⁸ Ibid. s. 12.

---

organiserende prinsipp.⁵⁹ Forfatterne viser teoriens aktualitet i forhold til risikoberegning og fosterdiagnostikk, der den komplekse informasjonen viser seg å ha liten betydning i forhold til idealet om et informert og autonomt valg. De informerte kvinnene har vanskelig for å tyde informasjonen, og det oppstår en meningssskapende prosess i spennet mellom den kliniske situasjonen, profesjonelle autoriteter og den informertes livssituasjon.⁶⁰ Valget iscenesettes både politisk og i praksis som et informert og autonomt valg der den nøytrale og ikke-direktive opptreden fra veilederne blir ansett som viktig for å sikre at valget blir autonomt. De informerte opplever derimot ikke at informasjonen er egnet til å gjøre informerte valg, men føres inn i en uklar fortolkningsprosess av informasjonen med tilbud de føler de ikke kan si nei til. Autonomiprinsippet gjør det nye systemet (rutinetilbud til alle) mer ”preventivt” mot at det fødes barn med funksjonshemminger (enn det gamle systemet).

Artikkelen følger et *biomaktperspektiv* og konkluderer med at det nye programmet *dirigerer borgernes valg* frem mot samme preventive effekt som det gamle programmet, men nå er det *autonome valget blitt den bevegende kraft*.⁶¹ Undersøkelsen deres viser at verdinøytralitet og autonome valg basert på informert samtykke er et ideal som ikke fungerer, og det er heller ikke i samsvar med brukernes opplevelse av situasjonen. De konkluderer derfor med at delt ansvar ville representere en etikk som er mer i samsvar med måten avgjørelsene egentlig foregår på.

Det er Lene Koch og etter hvert hennes kolleger Schwennesens og Nordahls arbeider som ligger nærmest min avhandlings perspektiver på abort og fosterdiagnostikk, i den

---

⁵⁹ Ibid. s. 26.

⁶⁰ Ibid. s. 11, og 23-25.

⁶¹ Ibid. s. 27.

forstand at de undersøker tematikken ut fra et perspektiv som er inspirert av Foucaults begrep "governmentality". Idealet om autonomi problematiseres på måter som er inspirert av tanken om at diskursen styrer ved å invitere subjektet til å ta i bruk selvteknologier i sin vurdering av valg. Koch og samarbeidspartnerne problematiserer også den normaliserte etikkens vektlegging av og tiltro til autonomi, slik den fungerer som *fundament for praksis*. Publikasjonene trekker veksler på Nikolas Roses videreføring av Foucaults begrep om diskurs og biomakt, og viser biomaktbegrepets aktualitet i bioteknologiens tidsalder. Koch har skrevet om fosterdiagnostikken i et historisk perspektiv, med linjer fra 1930-tallet via 1970-tallet og opp til i dag. Hun har undersøkt forståelser av begreper som eugenikk, autonomi og informasjon i et maktperspektiv, og dessuten undersøkt det personlige, opplevde nivå i praksisene som blir utført.

Min undersøkelse skiller seg fra dette ved å undersøke hvordan diskursive føringer ligger i det politiske språket som blir brukt når abort og fosterdiagnostikk skal lovreguleres. Analysene vil gå tett inn på selve vokabularet og språkets innholdsmessige oppbygning. Analysens siktemål er å undersøke hvilke felles førende forestillinger, eller diskursive forståelser, som er drivende for abortpolitikken. Dette gjelder blant annet analyse av hvordan kontroversene om bioteknologi og reproduktive valg gjør selektiv abort kontroversielt, men også hvordan dette samtidig blir fundert som en etisk politisk praksis.

Det etiske fundamentet for bioteknologiske tjenester til befolkningen er også problematisert i et biomaktperspektiv i Ole Brekke og Thorvald Sirnes' artikkel "Population Biobanks: The Ethical Gravity of Informed Consent". De undersøker den normaliserte forestillingen om informert samtykke og autonomt valg som garanti for etisk praksis.⁶² Sirnes reflekterer mer teoretisk over fosterdiagnostikk i artikkelen

---

⁶² Ole Andreas Brekke and Thorvald Sirnes, "Population Biobanks: The Ethical Gravity of Informed Consent," *BioSocieties* (2006). Med biobankene som eksempel, diskuterer de hvorfor begrepet om informert samtykke har fått en så sentral

”Deviance or Homo Sacer? Foucault, Agamben and Foetal Diagnostics”.⁶³ Ved å sammenligne Foucaults og Agambens analyser av biopolitikk får han frem sider ved ekspertenes rolle i moderne bioteknologi som et Foucault-perspektiv ikke har begreper for å fange opp.

Thorvald Sirnes har i sin avhandling *Risiko og mening* blant annet analysert politiske debatter om reproduksjonsteknologi og human genteknologi med vekt på politisk debatt om IVF-metoden og forskning på befruktete egg.⁶⁴ Sirnes tar utgangspunkt i analyse av noen diskursive forutsetninger i samfunnsvitenskapelig teori. Dette danner også grunnlag for studiet av underliggende meningsdimensjoner i parlamentsdebatter om reproduksjonsteknologi i Norge og Storbritannia. Sirnes har ikke til hensikt å vise at bestemte argumenter blir brukt, eller at en bestemt forståelse eller et problem finnes, men heller vise hvordan de blir produsert i betydningen *hva som gjør dem mulige* og hvordan de fremstår som logiske. I sammenligningen av norske stortingsdebatter og britiske parlamentsdebatter om selektiv abort, finner han grunnleggende forskjeller. I norsk debatt ble både selektiv abort og

---

posisjon. De finner at begrepet ikke har fått sin betydning på grunn av dets egenskaper som reguleringsverktøy. Derimot har begrepet blitt viktig i biopolitikken på grunn av sin evne til å avlede oppmerksomhet fra mer grunnleggende etiske problemer, som er vanskeligere å styre gjennom regulering. I medisinsk sammenheng har begrepet om informert samtykke som funksjon å signalisere en ”normal” og ansvarlig vitenskapelig fremferd. Innefor politikken fungerer imidlertid begrepet som en nødutgang; en måte å fjerne fundamentale problemer bort fra det offentlige og politiske feltet på, uten å trenge å løse det uløselige. Begrepet skaper et individualiserende fokus som overskygger spørsmål av mer kollektiv art, slik som mulige og omfattende sosio-kulturelle forandringer som forskningen kan frembringe. Brekke og Sirnes mener at forestillingen om genetisk solidaritet og altruisme, som har blitt satt frem som et alternativt rammeverk til informert samtykke, også legger lokk over målsettinger og konsekvenser ved biobankforskningen. I stedet for å åpne opp et rom for politisk og offentlig debatt, skaper den stillhet om grunnleggende samfunnsmessige problemstillinger ved å definere medisinsk forskning som et ubetinget gode.

⁶³ Thorvald Sirnes, "Deviance or Homo sacer? Foucault, Agamben and Foetal Diagnostics," *Scandinavian Journal of Disability Research* 7, no. 3-4 (2005). Sirnes drøfter fosterdiagnostikk i forhold til Foucaults teori om subjektet, normalitet og avvik på den ene side, og Agambens begrep om Suveren, Homo sacer og "Führerbefehl" på den annen side. Idet fosteravviket blir oppdaget blir også lovsystemet flytende og ukalkulerbart. Loven blir ikke satt til side, men isteden blir den dynamisk og fleksibel. Foucault har beskrevet et tett nettverk av kunnskap og normalisering av mennesket. Agamben legger derimot mer vekt på utviklingen av nye grupper som er eksperter på mennesket. Dette gir andre perspektiver på maktens og ekspertens funksjon. Ekspertene har kontinuerlig anledning til å utstede lokalt "Führerbefehl" overfor menneskelig liv. Mens Foucault beskriver en makt som opprettholder og raffinerer en bestemt orden, er Agambens eksperter hele tiden i stand til å skape og introdusere nye kriterier for å vurdere og regjere menneskelivet. s. 206-219.

⁶⁴ ———, "Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjoner i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien." (dr. polit, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen, 1996).

preimplantasjonsdiagnostikk (PGD) koblet til den negative eugenikken. På grunn av frykt for at tester innen kort tid kunne gjøres før selvbestemmelsesgrensen for abort, var man bekymret for at man ville miste kontroll over uønskede eugeniske praksiser og risikere sortering av mennesketyper. Samtidig var det utbredt skepsis til friheten i slike valg, fordi genetikken kunne føre til allmenne tenkemåter som tvang frem betenkelige valg, og gjøre friheten illusorisk. Dette kunne implisere betenkeligheter med selvbestemmelsen. Sirnes dokumenterer i den forbindelse Arbeiderpartiets motvilje mot å utrede forholdet mellom abort og testing av fostre i forarbeidene til debatt og lovgivning, samt sirkelargumentasjon for å omgå aborttemaet. I Storbritannia ble derimot selektiv abort sett i direkte sammenheng med PGD. Der ble det ikke knyttet til negativ eugenikk. I stedet for å frykte utsortering av mennesketyper så en muligheten til å fjerne sykdommer. Det ble ikke sett som at mulige *mennesketyper* ble sortert bort, men isteden at *sykdom* ble avslørt og fjernet. Dette er et helt annet blikk på testing av fostre enn man ser i de norske debattene. I Storbritannia var man derfor mer positive til genetisk testing av embryoer (PGD) før implantering i livmoren, fordi det kunne hindre brutale senaborter opp til 28. svangerskapsuke. Bortsett fra dem som generelt var motstandere av legalisert abort, var det ingen som tvilte på at det var ønskelig å kvitte seg med foster med defekter, selv langt ut i svangerskapet. PGD ble ansett som en god løsning for å få ned antallet på brutale senaborter. Disse to ulike posisjonene danner grunnlag for ulike holdninger til forskning på befruktete egg i de to landene. I Storbritannia var man positive til dette, og satte samtidig ned abortgrensen fra 28 til 18 uker. Det første gjorde det siste politisk mulig. I Norge var det i samme tidsrom politisk umulig å forske på eller teste befruktete egg.

Min avhandling vil forholde seg til spenningsfeltet mellom abort og fosterdiagnostikk i et biomaktperspektiv som bygger på Foucaults perspektiver, samt Nikolas Rose og Toby Miller som har bidratt med mer samtidsorienterte studier innenfor samme diskursive perspektiv. Analysene har det til felles med Sirnes' perspektiv at de vil

---

undersøke *hvordan* politiske underliggende føringer blir mulige og fremstår som logiske. Til tross for at vi begge analyserer stortingsdebatter, har vi svært ulike teoretiske utgangspunkt og svært ulike metoder. Sirnes anvender samfunnsvitenskapelige teorietikere og fokuserer på industri og IVF-teknologi, jeg anvender metafor-teori sammen med Foucault-perspektiv og fokuserer på abort og fosterdiagnostikk.

Denne avhandlingens analyser bygger på et studium av *språket* som blir brukt til å formulere saksfeltet selektiv abort. Jeg vil fokusere på hvordan nøkkelkategoriene kvinne, foster og abort blir kategorisert, betegnet eller fremstilt når lovverket diskuteres og utformes. Avhandlingen sikter ikke til det opplevde nivået fra kvinner som kommer i kontakt med teknologiene eller problemstillingene. Den sikter ikke mot problematikk i tilknytning til hvordan det er mulig å drive politisk styring av teknologiene. Det er ikke et mål å undersøke forståelser av teknologien i seg selv. Jeg kommer ikke til å drive analysene i retning av hva som bør være normative kriterier for anvendelse av fosterdiagnostikk og reproduksjonsteknologi. Selv om min undersøkelse vil vise frem ulike politiske posisjoner som gjør seg gjeldene i debattene, er målet ikke å vise at disse finnes eller å kartlegge argumenter i form av sammenlignende politisk analyse. Min metaforanalytiske undersøkelse av empirien leder frem til en diskursanalyse som problematiserer hvordan debatten uttrykker en diskurs som konstituerer bestemte subjekter og produserer bestemte objekter. Dette er tenkt å lede frem til målet med mine analyser som er å gi innsikt i felles føringer, som på tross av politisk uenighet bidrar til at en kontroversiell politikk og praksis blir konstituert som et etisk anliggende.

Hvis en ser bort fra det empiriske feltet, er det særlig to andre studier om abort med analytiske perspektiver som ligger nær mine egne. Sniff Nexøs avhandling som analyserer riksdagsdebatter om abort i Danmark på 1930- og 1970-tallet har et

diskursanalytisk blikk på konstitueringen av kvinner, fostre og abort.⁶⁵ Særlig har hennes analyse av kvinnens subjektposisjon på 1970-tallet og hvordan denne inngår i en politisk løsning av aborten som problemområde, klare fellestrekk med min egen analyse. Eva Palmblads studie av sterilisering og abort i Sverige på 1930- og 1940-tallet har også klare fellestrekk med min analyse.⁶⁶ Palmblad har fokus på vurderingen av kvinners søknader som en praktisk maktutøvelse. Hun ser påtvunget moderskap og påtvunget begrensning av fruktbarheten som to sider av samme maktforhold – bestrebelsen på å kontrollere kvinners seksualitet og fruktbarhet. Palmblad er inspirert av Foucault, og hun ser makten og vurderingen av kvinnenenes søknader om sin situasjon som diskursiv disiplinering av seksualitet og reproduksjon. Hennes studium kan ses som en analyse av abort- og steriliseringspolitikk som biomakt.

En annen undersøkelse av autoriteters fremstilling av mennesker som har kommet inn under profesjoners vurdering er *Pasienten som tekst*, skrevet av litteraturviter og nordist Petter Aaslestad.⁶⁷ Boken gir en analyse av legers beskrivelser av pasienter med schizofreni i pasientjournaler fra 1890 til 1990. Ved å undersøke og vise frem tekstens narrativer, dens måte å skape fortelling på gjennom litterære grep i form av gjerne små ord eller mangel på slike, viser Aaslestad frem maktforhold i psykiatrien. Han undersøker hvordan og i hvilken grad pasientens stemme kommer frem, tekstens historiske preg av legevitenenskapens syn på behandling trer frem, og at styringsforhold bak forholdet lege-pasient som er med å føre pennen. Administrative målsettinger om redusert innleggelsestid for pasientene og bevissthet om generell risiko for mulige juridiske søksmål bidrar til legers fortelling om pasientens sykehistorie.

---

⁶⁵ Sniff Andersen Nexø, "Det rette valg. Dansk abortpolitikk i 1930`erne og 1970`erne" (Ph.D, Institut for Folkesundhedsvidenskab, Afdeling for Sundhedstjenesteforskning. Københavns Universitet, 2005).

⁶⁶ Eva Palmblad, *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1997).

⁶⁷ Petter Aaslestad, *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler*. (Oslo.: Tano Aschehoug, 1997).

Blant studier som spesifikt har undersøkt metaforer og språklig fremstilling av kvinner, reproduksjon eller abort, vil jeg nevne antropologen Emily Martin som har gjort seg gjeldende med blant annet artikkelen ”The Fetus as Intruder. Mothers Bodies and Medical Metaphors”.⁶⁸ Brigitte Nerlich med flere har studert metaforer i debatten om seleksjon av befruktete egg, slik som *designer-baby* og *donorbaby*.⁶⁹ I norsk sammenheng har Berit von der Lippe drøftet metafor-teori med eksempler fra fremstillinger av kjønn.⁷⁰ Ellen Aanesen har analysert metaforiske fremstillinger av abortsøkende kvinner med utgangspunkt i feministisk teori om kropp, språk og symboler.⁷¹ Disse bidragene viser hvordan metaforer formidler bestemte perspektiver på kvinnen og på hennes rolle i samfunnet. Min analyse vil skille seg fra disse på flere måter, både empirisk og teoretisk. Metaforanalysen skal lede frem til en undersøkelse av abortpolitikk og fostediagnostikk i lys av et spesifikt maktbegrep, en diskursanalyse ut fra et begrep om biomakt.

---

⁶⁸ Emily Martin, "The Fetus as Intruder. Mothers Bodies and Medical Metaphors," in *Cyborg Babies. From Techno-Sex to Techno Tots*, ed. Robbie Davis-Floyd and Joseph Dumit (New York: Routledge, 1998).

⁶⁹ Brigitte Nerlich, Susan Johnson, and David D. Clarke, "The First "designer Baby": The Role of Narratives, Clichés and Metaphors in the Year 2000 Media Debate," *Science as Culture* 12, no. 4 (2003).

⁷⁰ Berit von der Lippe, *Metaforens potens* (Oslo: Oktober forlag, 1999).

⁷¹ Ellen Aanesen, "Mordere og madonnaer. En reanalyse av hovedmetaforene i kampen om selvbestemt abort," *Kvinneforskning*, no. 4 (1999). Artikkelen analyserer materialet fra hennes bok: ———, *Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort* (Oslo: Forlaget Oktober A/S, 1981).

3. Materiale

Hvorfor stortingsdebatter?

Jeg har valgt stortingsdebatter om abort som mitt kildemateriale for undersøkelsen.⁷² Stortingsdebatter gir innsikt i hva politikerne oppfatter som problemer, forutsetninger, og relevant argumentasjon. De er derfor et godt utgangspunkt for å undersøke hvordan politiske saker blir forstått og hvilke perspektiver som blir representert i politikken. De er offentlige hendelser og fremføringer som både borgere og presse kan iakttta, og de dokumenteres ved å skrives ned og offentliggjøres ord for ord. Dag Stenvoll som har analysert politisk argumentasjon om seksualitet og abort beskriver stortingsdebatter som sitt kildemateriale på denne måten:

De er vel egnet til operasjonalisering av offentlig, politisk argumentasjon, både fordi de er tilgjengelige for alle som måtte ønske å gjøre seg kjent med dem, og fordi de springer ut av en institusjonell kontekst der rettferdiggjøring gjennom argumentasjon spiller en sentral rolle.⁷³

Samtidig gir stortingsdebattene som form en lettere tilgang til umiddelbar tale i meningsutvekslinger som kan oppstå i tillegg til de skriftlig forberedte talene. Disse aspektene ved stortingsdebatten er også med på å gjøre den til et egnet materiale for undersøkelsen av førende forestillinger i fosterpolitikken. Stortingsdebattene er med sin form og struktur mer egnet for slike undersøkelser enn regjeringers stortingsmeldinger. I stortingsdebattene er isteden stortingsmeldingene gjenstand for diskusjon. Slik kommer flere syn på saken til uttrykk gjennom stortingsdebattene,

---

⁷² Kildehenvisningene til Stortingdebattene er referert på to ulike måter. Dette skyldes at stenografiske referater fra perioden frem til sesjonen 1998-1999 kun foreligger i trykte bøker, og ikke på nettsted. Sitater frem til denne denne perioden blir derfor referert med "ordinære", faste sidetall fra disse bøkene. Stortingsdebatter som inngår i analysematerialet og som har funnet sted etter sesjonen 1998-1999 er hentet fra nettstedet *Stortinget.no*. Sitater fra disse refereres som for eksempel "s. 5 av 17 i utskrift". Dette refererer til min egen utskrift fra nettstedet. Dato for mine utskrifter er ført inn i litteraturlisten og i noter, og utskriftene har i hovedsak funnet sted i januar 2006. Imidlertid har nettstedet blitt endret i oktober 2008. Dette medfører at mine sidehenvisninger fra utskriftene ikke er korrekte i forhold til hvordan utskriftene i dag foreligger på nettstedet, som etter omleggingen heter *Stortingets nettsted*. Jeg har etter vurdering likevel valgt å beholde mine opprinnelige sidehenvisninger, men de er nå kun egnet til å gi indikasjoner på om hvorvidt sitatet er hentet i begynnelsen, midten eller siste del av debatten.

⁷³ Dag Stenvoll, "Politisk argumentasjon: en analyse av norske Stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945-2001" (dr. polit, Institutt for sammenliknende politikk. Universitetet i Bergen. Utgitt som rapport ved Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier. Rokkansenteret, 2003). s. 25.

---

flere stemmer får uttale seg. Som det vil gå frem av teorikapittelet, er det likevel aldri intensjoner eller strategier på det individuelle eller politiske nivået som er analysens siktemål, men hvilke underliggende forestillinger om kvinne, foster og abort som er førende for politikken.

Hvilke stortingsdebatter?

Jeg har valgt å studere alle stortingsdebatter der abort og fosterdiagnostikk blir diskutert fra 1993 til 2007. Det innebærer at også debatter om bioteknologilovgivningen er med i kildematerialet. Dette er fordi fosterdiagnostikk relateres til abort når det diskuteres under bioteknologidebattene. Slik plasserer jeg samtidig abortsaken i en bioteknologisk kontekst. Tidspennet dekker perioden fra debatten om den første norske bioteknologiloven i 1993 og frem til 2007 med debatten om den siste lovendringen som resulterer i at genetisk testing av befruktede egg blir tillatt (iverksatt fra 2008).

Min hovedkilde, det vil si den teksten analysen legger mest vekt på, er stortingsdebatten om erfaringer med abortloven i 1996. Her debatteres spesifikt praktiseringen av abortloven i forhold til bruk av fosterdiagnostikk.⁷⁴ Jeg legger mest vekt på analyse av denne teksten, særlig i kapittelet om kvinnen. Det er fordi den er den eneste debatten i tidsperioden som er satt av for å diskutere abortloven i seg selv. To andre debatter behandler abortsaken direkte i form av håndtering av aborterte fostre, men ikke som en debatt om tilgangen til abort. Teamet om håndtering av aborterte fostre får politisk behandling fordi et forslag om retningslinjer til måte å håndtere dem på blir oppfattet som å være i strid med abortlovens prinsipp om gradert vern av fosteret.

Fordi de andre debattene berører aborttematikken i tilknytning regulering av fosterdiagnostikk og derved tilgang til selektiv abort, trekkes de inn i analysen i

---

⁷⁴ *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996).*

abortkapittelet og fosterkapittelet. Seleksjon av fostre også blir dermed debattert i forhold til gentester og vevstypetesting av befruktete egg ved PGD og PGD/HLA-teknologi. Dette er noen steder tatt med for å vise hvordan mening overføres mellom abortdebatt og bioteknologi i forståelsen av abort og fostre. Samtidig er det en følge av at abortsaken og dens nøkkelkategorier abort, kvinne og foster trer frem i en bred bioteknologisk kontekst.

4. Teoretiske perspektiver og metodiske konsekvenser for analysene

Dette kapittelet skal omhandle spesifikke trekk ved avhandlingens analysemateriale, teoretiske perspektiver og sammenhengen mellom dem, samt hvordan disse påvirker den metodiske utformingen av analysearbeidet.

4.1 Stortingsdebatter som forskningsmateriale

Stortingsdebatten som dokument

Stortingsdebatter er nedskrevet tale fra Stortingets talerstol, der representanter fra ulike partier som medlemmer av ulike politiske komiteer, diskuterer politikk i forkant av politiske vedtak, eller som forberedelse til lovendringer. Talene er som regel forberedte, og det politiske resultatet av avstemninger som blir holdt, er ofte forutsigbart. Debattene foregår gjerne på bakgrunn av en stortingsmelding. En stortingsmelding er en rapport fra regjeringen, som omhandler et område som er til politisk vurdering, evaluering eller er planlagt fremtidig politikk. På bakgrunn av debatten i Stortinget utformes gjerne et forslag til vedtak eller et lovvedtak.⁷⁵

Stortingsdebattene som kamp

Stortingsdebattene er preget av at noe står på spill. De kan beskrives som en kamp om hvordan "virkeligheten" skal bli politisk utformet i Norge. Vedtakene og lovendringene som blir gjort, påvirker borgernes liv. På den annen side kan debattene også forstås som en kamp om hvilken "virkelighet" som skal gjelde, det vil si en

---

⁷⁵ Avhandlingen er ikke et studium i politikk. Det er aldri det politiske som er avhandlingens forskningsobjekt, men derimot underliggende forestillinger og føringer i forståelser og konstitueringer knyttet til abort og fosterdiagnostikk. Stortingsdebattene er empirisk materiale for undersøkelsen.

kamp om hvilke problemer som skal være relevante, og hvordan de skal bli forstått. Slik kan et annet politikkbegrep enn partipolitikken være dekkende for Stortingets debatter. Politikk kan opptre som et bredt begrep som henviser til at vi hele tiden konstituerer det sosiale på bestemte måter, og utelukker andre måter.⁷⁶

Situasjonen med samtidige, motstridende forståelser av politiske spørsmål, slik de kommer til uttrykk i stortingsdebattene, kan beskrives som ”diskursive kamper”, slik det er forklart i Jørgensen og Phillips bok om diskursanalyse:

”Forskellig diskurser – som hver for seg representerer en bestemt måte at tale om og forstå den sociale verden på – kæmper hele tiden mod hinanden for at opnå hegemoni, altså fastlåse sprogets betydninger på deres måde.”⁷⁷

Hegemoni forklares som et bestemt syns overherredømme. Kampen om hva som skal forstås som et problem, hva problemet består av, og hvordan det bør løses, er en kamp som blant annet foregår i språket. Samtidig må det understrekes at stortingsdebattens spesifikke *form* som en diskusjon om et tema, likevel vanskelig kan ses som en kamp der deltagerne prøver å overtale *hverandre*. De vet på forhånd at de *representerer* et avklart syn på saken, og utfallet av stemmegivningen er som regel kjent på forhånd. Talene som representantene holder overfor hverandre i stortingssalen, kan derfor vel så mye ses som en tale til velgerne og til media, og som en representasjon av partiet. Dette gjør også at talene fremstiller de syn på saken som gjør seg gjeldende i den brede politiske debatten, og slik sett er representative for hvordan ulike saksfelt blir forstått, og hva som blir sett på som problematisk.

De ”diskursive” kampene, slik de ble definert ovenfor, utkjempes med bruk av språket som våpen og virkemiddel, for å vinne virkelighetsforståelsen på et politisk

---

⁷⁶ Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips, *Diskursanalyse som teori og metode* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1999). s. 47.

⁷⁷ *Ibid.* s. 15.

---

felt, men det reelle publikum for talene, media og velgere, kommer ikke direkte til uttrykk i tekstmaterialet.

Stortingsdebattene som tekst

Stortingsdebattene er tekster som kan defineres som sakprosa. I *Hva er sakprosa* definerer Johan L. Tønneson sakprosa slik:

Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten. Sakprosateksten kommuniserer gjennom skriftlig verbalspråk, men dette skjer ofte i samspill med andre tegnsystemer.⁷⁸

Stortingsdebattene består av nedskrevet tale fra adressater som har god grunn til å oppfatte at de kommer med direkte ytringer om virkeligheten. De deltar i lovgivende prosesser som former og regulerer samfunnet. Talene blir gitt på bagrunn av deres syn på virkeligheten, som i denne sammenheng er nærmere bestemt til abortpolitikk og fosterdiagnostikk. Tønneson deler sakprosa inn i to typer, *litterær sakprosa* og *funksjonell sakprosa*. Stortingsdebattene hører inn under det han definerer som ”funksjonell sakprosa”:

Funksjonell sakprosa er offentlig tilgjengelige tekster skrevet av private eller offentlige institusjoner eller av navngitte eller ikke navngitte privatpersoner. Forfatterforståelsen er kollektiv. Forfatteren henvender seg som skribent på vegne av en institusjon til allmennheten eller andre institusjoner. Denne sakprosaens sjangerkrav er intimt forbundet med deres tiltenkte funksjon. Den funksjonelle sakprosaens medier spenner fra bøker via aviser til radio, brosjyrer og tekstede bruksgjenstander og omfatter en rekke av Internettets medier.⁷⁹

Stortingets stenografisk nedtegnelse av muntlig tale fra stortingsalen, som siden er offentliggjort i egne bokutgivelser og på internett, passer til beskrivelsen. Skillet mellom de to sakprosatypene er institusjonelt begrunnet, for eksempel hører den

---

⁷⁸ Johan L. Tønnesson, *Hva er sakprosa*, Hva er-bøkene (Oslo: Universitetsforlaget, 2008). s. 34

⁷⁹ Ibid. s. 34

første inn under den litterære institusjonen og er produsert av forlag. Den funksjonelle sakprosa regnes ikke for å ha færre litterære kvaliteter enn den litterære.⁸⁰

Stortingsdebattene som tekstmateriale kan også betraktes som en *polyfoni* av stemmer. Begrepet er hentet fra musikken, er gresk og betyr ”flere stemmer” eller ”flerstemmighet”.⁸¹ Mikhail Bakhtin introduserte begrepet i forbindelse med Dostojevskijs romaner, der fortellerstemmen ikke får dominere perspektivet, men flere stemmer trer frem. Selv om stortingsdebattene er organisert slik at noen representanter taler lenger enn andre, kan debatten ses som en polyfoni av stemmer som deltar ved siden av hverandre, og taler ut fra sine adskilte perspektiver.

Stortingsdebatten som tekst har en særegen form. Den er en mengde kronologisk nedskrevne taler som både ”taler sin egen sak” og blander seg inn i andres taler. Dette byr på analytiske utfordringer. Politikerne som taler i stortingsdebattene, presenterer ikke bare sitt syn på saken. De imøtegår også andre politikere, og ikke minst argumenterer de mot hverandre. Teksten, den nedskrevne stortingsdebatten, kan derfor ses som en tekst som utfordrer, svarer på og analyserer seg selv. Den kan ses som en tekst som prøver å ”avsløre” sine egne taleres argumentasjon.

Språket er samtidig i stadig flyt, det fastholder ikke én bestemt mening, og lukker seg ikke rundt ett bestemt meningsinnhold alene. Den svenske retorikkteoretikeren Mats Rosengren mener innsikten om flertydighet er noe enhver god stilist kjenner til. I essayet ”Vad som finns i ett namn” skriver han:

---

⁸⁰ Ibid. s. 45-47.

⁸¹ Kunnskapsforlaget, *Fremmedord blå ordbok*, ed. Bjarne Berulfsen og Dag Gundersen (Kunnskapsforlaget, Aschehoug & Co og Gyldendal Norsk Forlag, 2000). Begrepet ble introdusert av Bakhtin i hans analyse av Dostojevskijs romankunst.

Benämningar er besvärliga. Varken neutrala, objektiva beteckningar eller rent subjektiva konstruksjoner säger de ofta långt mer om det benämnda enn vad man aner eller vill. Ord har historia, på gott och ont. De bär med sig spår av de sammanhang inom vilka de en gång myntades, liksom av alla dem där de använts och omformats, spår som på de mest oväntade sätt kan leda vår förståelse och skapa mer eller mindre okontrollerbara associationsfält.⁸²

Han formulerer her noe av det samme som diskursanalytikeren Norman Fairclough er opptatt av, nemlig at en tekst alltid trekker med seg elementer og diskurser fra andre tekster. Han viser til dette som *intertekstualitet*. Begrepet er introdusert av Julia Kristeva, og utdypes i Roland Barthes tekstteori, der fenomenet beskrives slik:

Hver tekst er en intertekst; andre tekster er tilstede i den, på forskjellige nivåer, og i mer eller mindre gjenkjennelige former. Dette er tekster fra fortidens kultur eller samtidens; all tekst er en ny vev av forgangne sitater. Gjennom teksten – og redistribuert i den – passerer biter av koder, formuleringer, rytmiske mønstre, fragmenter av sosiale språk osv., for det er alltid språk før teksten og omkring den.⁸³

Dette gir teksten det han kaller sosialt volum, uten at språkets herkomst kan oppspores eller at språket er etterligninger. Metaforen som form, der ord fra ulike livsområder settes sammen i ett og samme utsagn, er særlig egnet til å bringe tvetydigheter inn i språket. Hvert av disse kan spre mening i ulike retninger, og meningspotensialet er flerfoldig.⁸⁴

Dette innebærer ikke at språket og talene kan bety hva som helst. Teksten er produsert innenfor en kultur som vi er en del av, og der oppfatningene om hva den kan bety vil være ganske standardiserte. Politikerne som taler i debatten skal også gjøre seg forståelige for hverandre, på tross av politisk uenighet. Dette holder også betydningsmulighetene innenfor mer fastlagte rammer. I tillegg vil min forståelse av

---

⁸² Mats Rosengren, "Vad som finns i ett namn," in *För en dödlig som ni vet är största daran säkerhet. Doxologiska essäer*, ed. Mats Rosengren (Åstorp: Retorikförlaget Rethor Forlag, 2006). s. 61.

⁸³ Roland Barthes, "Tekstteori," in *Moderne litteraturteori*, ed. Arild Linneberg Atle Kittang, Arne Melberg, Hans H. Skei (Oslo: Universitetsforlaget, 1993). s. 78 Kristeva introduserte begrepet i 1969, etter inspirasjon av Mikhail Bakhtin, se Julia Kristeva, "Word, Dialogue and Novel," in *The Kristeva Reader*, ed. Toril Moi (Oxford: Blackwell, 1999). s. 37.

⁸⁴ Et eksempel fra politikken: Da tidligere statsminister Torbjørn Jagland lanserte den politiske ideen om "Det norske hus", ble det straks harselert med arkitekturen. Var "Det norske hus" et stabbur som i god gammel byggeskikk var bygget høyt på påler for å holde "fremmede" ute? Var det et luftslott? Metaforen ble særs uheldig som politisk strategi da Jagland selv lanserte ideen om å "snu pyramidene". Det mentale bildet av en pyramide snudd med spissen ned, svekket Jaglands troverdighet som politisk byggherre.

tekstene være preget av annen forskning på abort, og at jeg lever i et geografisk og kulturelt område med en viss grad av sammenfallende aborthistorikk som har hatt andre debatter enn for eksempel USA eller Irland.

Analyser av tekst må derfor ta sikte på å *sannsynliggjøre en lesning*, eller lese den i et bestemt *perspektiv*, heller enn å *avdekke sannheten* om hva teksten *betyr*. Meningen ligger ikke enhetlig og innkapslet i teksten, som en hemmelighetsfull gåte som leseren skal løse. Teksten ligger ikke rolig og *betyr* et bestemt budskap. Tekst er ikke *betydningsdeterminerende*, men *meningsproduserende*. Dette er et perspektiv som vil bli nærmere forklart i løpet av kapittelet nedenfor.

4.1.1 Kort presentasjon av to teoretiske hovedgrep og sammenhengen mellom dem

Avhandlingen vil undersøke hvordan abortdebattens tre nøkkelkategorier – kvinne, foster og abort – blir konstituert i stortingsdebatter om abort. For å undersøke dette vil analysen konsentrere seg om hvordan disse kategoriene blir fremstilt eller omtalt i debattene. Dette innebærer et fokus på språket. Mats Börjesson og Eva Palmblad innleder sin antologi om diskursanalyse med blant annet å peke på sammenhengen mellom språk, diskurs og forståelser av virkeligheten: ”Så snart språk används så har verklighet konstruerats. Genom att namnge ting, grupperingar eller händelser har sammanhang skapats – verklighet har producerats.”⁸⁵

Metaforen har den egenskap at den gir navn, og den gjør det ved samtidig å gi et eget *perspektiv* på objektet den benevner. Den lar oss se en sak fra en bestemt synsvinkel, og organiserer vårt blikk på verden. Dette gjør den til et egnet startpunkt for en diskursiv analyse.

---

⁸⁵ Mads Börjesson and Eva Palmblad, eds., *Diskursanalys i praktiken* (Malmö: Liber, 2007). s. 12.

Konstnären vet at byter man posion, om så bara nogra centimeter, så ändras bilden av verkligheten. I detta ligger även insikten att någon utsiktspunkt som naglar fast en sannare eller riktigare bild inte fins. På ett likartat sätt är det för den konstruktivistiska diskursforskaren.⁸⁶

Analysenes nedslagsfelt i metaforer og meningsoverføring er motivert av målet om å gjøre en diskursanalyse av hvordan abortdebatten konstituerer subjektposisjoner. Med andre ord er fokuset på metaforer en vei inn i en studie av abortdebattens vokabular, som skal danne grunnlag for en diskursanalyse.

4.2 Diskursanalyse

Et eksempel

Analysen plasserer abortdebattene i et maktperspektiv. Denne maktforståelsen skiller seg imidlertid på vesentlige måter fra abortlitteratur som fremhever historien om abort som en historie om juridiske forbud, straffer, eller fysiske lemlestelser, kvakksalveres utnyttning, menns makt og verbale overgrep i nemndene. Viktig arbeid er gjort ved å skrive litteratur om abortsaken som et felt hvor leger, posisjoner og kjønn har vært avgjørende maktbaser overfor kvinner som har vært uønsket gravide, og de ulykkelige utslagene dette har fått.

Kanskje ble motivasjonen bak denne avhandlingen fremmet av noe jeg fant svært forunderlig i en tidligere analyse av Norges første offentlige abortdebatt i *Morgenbladet* og *Social-Demokraten* i 1913.⁸⁷ Katti Anker Møller introduserte et forslag om legalisert abort, og begrunnet forslaget med fortvilelsen, frykten og fattigdommen som kvinner opplevde i svangerskap, fødsel og moderskap.⁸⁸ Argumentene var ikke hørbare i det offentlige rom. Tvert imot hørte leger og

---

⁸⁶ Palmblad, *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning*. s. 13.

⁸⁷ Merethe Flatseth, "Metaforenes makt," in *Maktens Tekster. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, ed. Kjell Lars Berge, Siri Meyer, and Tom Are Trippstad (Oslo: Gyldendal akademisk, 2003).

⁸⁸ Katti Anker Møller, "Om fosterfordrivelse," *Social-Demokraten* (1913).

representanter for ”den almindelige mening” isteden usadelighet og erotisk nytelseslyst i Møllers tale. Beskrivelser av drukne og syke menn uten arbeid og forsørgerevne, utslitte kvinner, ødelagt etter utallige fødsler, fattigdom og fortvilelsen over et nytt barn på vei – ble på debattsidene forstått som ”lettlivede kvinnfolk” og ”egoistisk nytelsessyke”. Problemer som i dag blir forstått som politisk og sosialt produserte, ble sett som individuelle uttrykk for enkelte kvinners slette (seksuelle) moral.

Denne avhandlingens analyse vil ikke konsentrere seg om hvem som gjorde hva eller bestemte hvordan noe skulle gjøres – men heller undersøke hvordan noen problemer kan bli hørt, og andre ikke. Fordi dette ikke handler om makt og motmakt i tradisjonell forstand, kommer det heller ikke til å handle om frihet til abort som et sted makten slutter. Avhandlingens begrep om diskursiv makt forklares nedenfor.

Avhandlingens diskursbegrep

Toby Miller har formulert et diskursbegrep som er inspirert av Foucault, og som på en samlet og utfyllende måte uttrykker det syn på diskurs som ligger til grunn for denne avhandlingen:

Discourse here is understood not as a universe of meaning but as a complex that combines “the action of imposed scarcity, with a fundamental power of affirmation”.⁸⁹ A discourse is a set of statements that determine actions and thoughts. So a given discourse is a particular vocabulary and grammar that permits the making of choices only within its own rules. It decides what can and cannot be said, done, or represented. At various times, different discourses may or may not intersect, producing meaning at their conjuncture and between their own constitutive vocabularies. (...) Discourse is an area in which knowledge is produced and operates, both openly and in a less than overt way. It fixes norms, elaborates criteria, and hence makes it possible to speak of and treat a given problem at a given time. (...) These rules include:

---

⁸⁹ Millers note: Michel Foucault, “The Order of Discourse”. Trans. Ian McLeod, in *Untying the text: A post-structuralist Reader*, ed. Robert Young (Boston: Routledge & Kegan Paul, 1981), 73.

---

what is to be human; what is to be social; and the procedures and the institutions that circulate such information.⁹⁰

Diskursen blir forklart som et sett av fremstillinger og ytringer som virker bestemmende for handling og tanke. En gitt diskurs er et bestemt vokabular som har sin egen ”grammatikk”, sin oppbygning og logikk, og som bare tillater valg innenfor de regler som vokabularet selv setter opp. Diskursen er bestemmende for hva som kan bli sagt, gjort eller representert. Til ulike tider vil ulike diskurser gjøre seg gjeldende og produsere mening innenfor sine egne konstituerende vokabularer. Diskurs er et område der kunnskap produseres og opererer, både åpenlyst og på mindre åpenbare måter. Den arrangerer normer, utarbeider kriterier, og gjør det mulig å snakke om et gitt problem på et gitt tidspunkt. Disse reglene inkluderer: Hva det vil si å være menneske, å være del av et samfunn, og de prosedyrer og institusjoner som opprettholder og formidler slike normer, regler og praksiser.

4.2.1 Biomakt

Maktbegrepet

Foucaults maktbegrep, slik vi for eksempel møter det i *Seksualitetens historie*, rommer ikke en makt som utøves av bestemte, identifiserte mennesker, fra et statsapparat, eller fra en formell posisjon.

”Makten er allestedsnærværende: slett ikke fordi den skulle ha det privilegium å samle alt under sin uovertinnelige enhet, men fordi den oppstår i hvert øyeblikk, i ethvert punkt eller snarere i enhver relasjon mellom et punkt og et annet. Makten er overalt. Det skyldes ikke at den omfatter alt, det skyldes at den kommer alle steder fra.”⁹¹

Makten er ikke noe som kan erverves, berøves eller deles, noe man beholder eller mister. Den formen for makt som Foucault sikter til, utøves fra utallige punkter og i et

---

⁹⁰ Toby Miller, *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject* (Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1993). s. iv

⁹¹ Michel Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*, trans. Espen Schaanning (Exil, 1995). s. 104.

vekselspill av ulike og bevegelige forhold. Makten produseres gjennom viten og kunnskap, som produserer sannheter, selvfølgeligheter og normalitet. Den får oss til å forholde oss til verden på bestemte måter, som fremtrer som for eksempel rasjonelle, etiske eller nyttige.

Kunnskap knyttes til makt, ved at viten danner handlingsgrunnlag og mulighetsvilkår for å si, gjøre og institusjonalisere ulike praksiser, innordninger og måter å føre kroppen på. Når diskursen materialiserer seg slik, konstitueres bestemte subjekter og deres posisjon for handling. Samtidig produseres utstøtelse og ekskludering, som igjen håndteres innenfor diskursens rammer, dens institusjoner og språk, kategoriseringer og praksiser.

En kan beskrive maktens virksomhet som en mikromakt, som virker inn på talen, tanken, gestene, bevegelsene og handlingene. Foucault introduserer begrepet "governmentality", som får subjekter til å styre seg selv, og som opererer på subjektets indre, mentale plan:

I am saying that "governmentality" implies the relationship of the self to the self, and I intend this concept of "governmentality" to cover the whole range of practices that constitute, define, organize and instrumentalize the strategies that individuals in their freedom can use in dealing with each other.⁹²

Begrepet rommer mye av den evne til å styre individets forhold til seg selv og verden omkring seg, som Miller har tatt med seg inn i sitt diskursbegrep. Foucault beskriver dette som en styringsform som forutsetter frihet, og gjennomføres gjennom definering, konstituering og begrensninger i menneskers adferd gjennom den enkeltes forhold til og forståelse av seg selv, og relasjoner til andre. Begrepet har blitt forklart på ulike måter.

---

⁹² Espen Schaanning, *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis* (Oslo: Spartacus Forlag, 1997).

Iver B. Neumann vektlegger begrepet som styring av måter å tenke på. Han viser til det franske ordet *mentalité* og det engelske *mentality*, samt det tyske *Regierungsmentalität*, som fremhever forholdet mellom styring og sinn eller bevissthet. Som Neumann selv er oppmerksom på, ivaretas ikke dette aspektet i hans egen ”fornorsking” av governmentality-begrepet til ”regjering”.⁹³ Nicolas Rose vektlegger *rasjonalitet* i Foucaults eget arbeid med governmentality. Han mener Foucaults arbeid impliserer at en spesifikk politisk rasjonalitet oppstår i bestemte punkter i historien, at disse understøttes av tanke-systemer, og at en kan se hvordan ulike typer kalkuleringer, strategier og taktikker er knyttet sammen. Innenfor avhandlingens empiriske felt, abort, beskriver historikeren Sniff Nexø begrepet ”governmentality” som en sammensmeltning av *government* og *rationality*, som hun oversetter til ”styringsrasjonalitet”.⁹⁴

Disse to ulike forklaringene på governmentality kan gjerne sies å frembringe ulike aspekter ved samme maktperspektiv. De tar begge sikte på å få frem at diskursen setter mulighetsbetingelser for bevissthets- og handlingsformer. Det er de ikke-individuelle vilkår for måter å tenke og handle på som vektlegges i begrepsforklaringene, både som fundert på ”rationality” og som ”mentality”. Likevel peker nok Neumanns forklaring av ordet mest i retning av min interesse for abortdebattens produksjon av subjektposisjoner. Selv om diskursen kan stille opp med bestemte rasjonaliteter for handling og tanke, synes min interesse for forholdet mellom språk og tanke å komme klarere til uttrykk i Neumanns kobling til *mentality*.

---

⁹³ Iver Neumann and Ole Jacob Sending, eds., *Regjering i Norge*, Makt- og globaliseringsutredningen (Oslo: Pax Forlag, 2003).s. 10.

⁹⁴ Nexø, ”Det rette valg. Dansk abortpolitikk i 1930`erne og 1970`erne”.

Biomakt

Jeg har ved å fokusere på den diskursive maktens former, governmentality og mikromakt, plassert min analyse av abortdebatten innenfor *biomaktens* felt.⁹⁵

I *Seksualitetens historie* beskriver Foucault to maktpoler som ikke står i motsetning til hverandre, men som begge på hver sitt vis utgjør organiseringen av makten over livet. Den ene er rettet mot kroppens ytelser, den andre mot livets prosesser. Biopolitikkens to regulerende former presenterer han som *disiplinformene* som er *menneskekroppens anatomiske politikk* og *befolkningens biopolitikk*.⁹⁶ Innen disiplinformene ble kroppen sett som en slags *maskin* innenfor det kan kaller ”menneskekroppens anatomiske politikk”⁹⁷. Den dreier seg om å dressere kroppen, høyne dens ferdigheter, utvinne krefter fra den, og øke dens nytte og effektivitet. Omtrent ved midten av det 18. århundre oppstod et brudd, der kroppen som *art* ble sett som en levende mekanikk som:

”(...) tjente som støtte for biologiske prosesser: forplantningen, fødslene og dødeligheten, helsetilstanden, levealder, levetid med alle de omstendigheter som kan få disse faktorene til å variere; disse tas hånd om av en rekke inngrep og regulerende kontrollformer. En befolkningens biopolitikk.”⁹⁸

Biomakten beskrives som en beleiring av livet fra begynnelse til slutt. Begynnelsen på biomaktens æra ses som en overgang fra makten over liv og død, til mangfoldige teknikker for å kontrollere kroppene og få kontroll over befolkningen og livet.

I begynnelsen utviklet biomakten seg i to retninger, som ikke står i motsetningsforhold til hverandre, men heller er to poler som er forbundet med hverandre. Disiplinens retning på den ene side, og demografien på den annen side,

---

⁹⁵ I *seksualitetens historie* bruker Foucault begrepene ”biomakt” og ”biopolitikk” om hverandre, se f. eks s. 152-157.

⁹⁶ Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 152.

⁹⁷ Ibid. s. 152.

⁹⁸ Ibid. s. 152.

---

opererte samtidig for å håndtere befolkningen. Disiplinen hadde institusjoner som hæren og skolen og tok seg av samfunnsorden fra yrkesopplæring til politiske drømmer. Befolkningsreguleringen hadde demografien, som tok seg av beregninger av forholdet mellom ressurser og befolkningsmengde, rikdommenes sirkulasjon og folks levealder. Biologien reflekteres inn i politikken.⁹⁹ Det ble utviklet en voldsom mengde teknikker for å få kontroll over befolkningen i forhold til fødselshyppighet, levetid, folkehelse, boligforhold og utvandring.¹⁰⁰

Sammenkoblingen mellom disse retningene tok form av en konkret innretning som kom til å konstituere et av det 19. århundres viktigste maktteknologier: Seksualitetsanordningen.¹⁰¹ I biomakten har kjønnet blitt et viktig politisk anliggende som forbindelse mellom kroppen og befolkningen.¹⁰² Her gjør ikke makten seg gjeldende som et forhold mellom hersker og undersåtter eller fiender. Derimot lager den skiller, hierarkier og vurderinger gjennom normen.¹⁰³ Lovsystemet opprettholdes, men reguleringen foregår i stor grad gjennom en normalisering. Det normaliserende samfunn oppstår som en maktteknologi som har livet som politisk mål.

Seksualiteten blir nøkkelen til den individuelle reproduksjon, og til regulering av befolkningen. Foucault ser for seg at dette skaper to ulike former for regulering. Den ene er det han omtaler som ”de bitte små overvåkingsformer”.¹⁰⁴ Overvåkningene kan ta form av omhyggelige rominnretninger, eller psykologiske og medisinske undersøkelser, en mikromakt over kroppen. Thor Henning Bugseth beskriver den også

---

⁹⁹ Ibid. s. 156.

¹⁰⁰ Ibid. s. 153.

¹⁰¹ Ibid. s. 153.

¹⁰² Ibid. s. 161.

¹⁰³ Ibid. s. 157.

¹⁰⁴ Ibid. s. 159.

som en "maktens mikrofysikk", der gestene og bevegelsene forbinder subjektets refleksivitet med de vitenskapelige diskursene.¹⁰⁵ Den andre formen for regulering tar form av politiske operasjoner, holdningskampanjer, økonomiske inngrep for å stimulere eller begrense forplantningen, kampanjer for å høyne seksualmoralen eller gjøre den sunnere for den enkelte, for befolkningskvaliteten eller for befolkningsmengden.¹⁰⁶

Foucaults analyse av seksualitetens historie som en studie av biomakt, undersøker ikke hvordan man historisk sett har oppfattet kroppene eller gitt dem mening og verdi. Det handler isteden om hvordan diskursen har beleiret livet og kroppene. Maktrelasjonene står ifølge Foucault ikke i en posisjon der deres eneste rolle er å forby eller opprettholde. De har en direkte produserende rolle. Tilegnelsen av viten gjennom utspørringer, bekjennelser, overvåkninger og kontroller hos leger og psykiatere, skaper nye kategorier, skiller og skikkelser. Forestillinger om normalitet og avvik, perversjoner og kunnskap om lyster og begjær, produserer avvikere, perverse, seksuelle legninger og nevroseser.

Diskursen er en maktform som produserer kunnskap og viten, som videre konstituerer objekter og subjekter. Foucault ser seksualiteten som et objekt som er produsert gjennom diskursens vitensproduksjon og de praksiser som har blitt etablert på feltet. Diskursens produksjon av *subjekter* og objekter er et viktig perspektiv i avhandlingens analyser, slik det blir forklart i et eget mindre kapittel nedenfor.

---

¹⁰⁵ Thor Henning Bugseth, "Byråkrati og disiplin: Weber og Foucault, beslektede samfunnsanalyser?," *Arr 2* (1991). s. 48.

¹⁰⁶ For norske og nordiske eksempler se for eksempler Kjersti Ericson, *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet* (Oslo: Pax Forlag, 1997). Fredrik Ramm, "En skitten strøm flyter utover landet," in *Norsk tro og tanke 1000-1040*, ed. Jan Erik Ebbestad Hansen (Oslo: Tano Aschehoug, 1931). Karl Evang, "Rasepolitikk og reaksjon," in *Norsk Tro og tanke*, ed. Bind 2 Jan Erik Ebbestad Hansen 1800-1940 (Oslo: Tano Aschehoug, 1934). Palmblad, *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning*.

Krefter som gjør motstand mot den styrende makten, utvikler nye krav i kampen om rettigheter. De uttrykker seg som rettskrav og dreier seg om livet:

”Retten” til livet, kroppen, helsen, lykken, behovstilfredsstillelsen, ”retten” til å gjenfinne det man er og alt det man kan være, bortenfor all undertrykkelse og ”fremmedgjøring” – denne ”retten”, som ville vært så uforståelig for det klassiske rettssystemet, har vært det politiske svar på alle disse nye maktprosedyrene som heller ikke stammer fra herskermaktens tradisjonelle rett.¹⁰⁷

Interessen for befolkningskvalitet, eugenikk og frykten for folkedøden, samt barnekullene, familiens innordning mellom kjønnsroller og normen om reproduksjonen innenfor ekteskapet, kan forstås som noe av biomaktens virkefelt. Abortsaken forstått som en kamp om retten til å bestemme over egen kropp, og etter hvert retten til kunnskap om fosteret gjennom fosterdiagnostikk, samt retten til å ivareta livsutfoldelsen selv om en blir foreldre til et sykt barn, kan forstås som slike rettskrav.

Biopolitikk i samtiden

Nikolas Rose fører begrepet om biopolitikk inn i vår samtid ved å se endringer innenfor medisin, bioteknologi og politisk praksis i et biomakt-perspektiv. Han mener endringene har fem varianter.¹⁰⁸ Det første er det han kaller ”*molecularization*” (molekylarisering). Biomedisinsk tenkning betrakter livet på et molekylært nivå, som en forståelig vital organisme med enheter som kan identifiseres, isoleres, manipuleres og settes sammen på måter som ikke er begrenset av naturens orden.

En annen endring er ”*optimization*”, som fokuserer på optimering av kroppen i livsutfoldelse og livskvalitet. Samtidens teknologier for ivaretagelse av livet er ikke

---

¹⁰⁷ Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 159.

¹⁰⁸ Nikolas Rose, *The Politics of Life Itself*, ed. Paul Rabinow (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007). s. 5-7.

lenger begrenset til motpolene helse og sykdom. Selv om disse er opprettholdt, er oppmerksomheten også konsentrert om det man kan gjøre i samtiden for å sikre optimal helse i fremtiden.

Den tredje retningen er ”*subjectification*”. Nye ideer om hva mennesker er og hva de kan håpe på, har tatt form. Begreper om biologisk borgerskap har omkodet menneskenes plikter, rettigheter og erfaringer i forhold til deres sykdommer og livet selv. Dette har forandret måten de forholder seg på til seg selv som medisinske og kroppslige individer, og det har reorganisert forholdet mellom individet og biomedisinske autoriteter.

Den fjerde retningen er ”*somatic expertise*” (medisinsk ekspertise), der en rekke undergrupper av eksperter gir mennesker veiledning i samtaler om deres valg i forhold til deres medisinske og genetiske anlegg og muligheter. Han nevner spesielt genetiske rådgivere som spesialiserer seg innenfor bestemte sykdomstyper og pasientenes familier. Det er særlig guiding gjennom personlige, medisinske og etiske dilemmaer Rose sikter til her. Stamcelle-ekspertenes produksjon av håp om kurer og lindring inngår også i den nye somatiske ekspertisen. Fremveksten av ”bioethics”, bioetikken, nevnes som en ny ekspertise som hevder å kunne vurdere slike aktiviteter, og som har gjort seg gjeldende i styringen og legitimeringen av biomedisinen og dens praksiser.

Den femte endringen er *economies of vitality*. Rose ser bioøkonomien som en ny form for kapital, en biokapital. Etablerte aktører, som f.eks. farmasøytiske aksjeselskaper, har endret seg i forhold til vitenskap på den ene siden og aksjemarkedet på den annen side. Nye aktører innen bioteknologi starter opp og samarbeider, og understreker herved deres felles samfunnsansvar. Livet selv har blitt føyelig i denne økonomien,

---

basert på hvordan de små enheter isoleres, deles, selges, dyrkes, og transporteres på tvers av tid, rom, kropper og arter.

I samtidens biopolitikk har det å vurdere valg blitt en del av livet og måten å leve livet sitt på, og kroppsligheten har blitt et av etikkens og teknikkens viktigste felt. Genetisk rådgivning, testing av fosteret og foreskrivning av antidepressive preparater gjøres ut fra en overveielse av livskvaliteter og vurderinger av hva det vil si å være et menneske.

”Our biological life itself has entered the domain of decision and choice; these questions of judgment have become inescapable. This is what it means to live in an age of biological citizenship, of somatic ethics” and of vital politics.”¹⁰⁹

De overveielser og valg som knyttes til testing av fosteret, dets helse og abort, blir av Rose sett i sammenheng med samtidens biomakt.¹¹⁰ Han knytter testing av fosteret til kommunisering av genetisk risiko og vurdering av kvinnens egen (eventuelt parets) og fosterets eventuelle fremtidige livskvalitet som menneske. Kvinnene blir stilt overfor en rekke valg, der de blir ansett for å være autonome individer som gjør sine egne informerte valg.

Avhandlingen vil særlig fokusere på hvordan kvinner og borgere konstitueres i møtet med aborten og valget. I materialet inngår fosterdiagnostikk i en bioteknologisk kontekst, som fremtrer som en ny og uoversiktlig viten med nye farer og muligheter for kroppen og arten. Omfanget av valgmuligheter og grunnlaget for å velge er til diskusjon. I denne debatten er forståelser av kvinner, abort og fostre viktige for utformingen av politikken. Et perspektiv på denne prosessen som en form for biomakt, gjør det relevant å vurdere hvordan stortingsdebattene også produserer subjekter og objekter.

---

¹⁰⁹ Ibid. s. 254.

¹¹⁰ Ibid. se for eksempel s. 115.

4.2.2 Produksjon av subjekter

Diskurser konstituerer og produserer subjektposisjoner. Iver B. Neumann forklarer subjektposisjon slik: "Tanken er at diskursen stiller opp hele pakker for hvorledes man skal leve og te seg ikke bare i spesifikke sosiale kontekster, men rent generelt."¹¹¹ Diskursen legger føringer på hvordan det er mulig å leve, tenke og handle på et diskursivt felt. Kort sagt er den bestemmende for hvordan man kan forholde seg til forskjellige livsområder. Dette er en form for makt, der diskursen konstituerer subjektet i posisjon til å handle kun innenfor diskursens egne rammer. Igjen er dette et perspektiv som kommer fra Foucault, som blant annet forklarer det slik:

This form of power applies itself to immediate everyday life which categorizes the individual, marks him with his individuality, attaches him to his own identity, imposes a law of truth on him which he must recognize and which others have to recognize in him. It is a form of power which makes individuals subjects. There are two meanings of the word subject: subject to someone else by control and dependence, and tied to his own identity by conscience or self-knowledge. Both meanings suggest a form of power which subjugates and makes subjects to.¹¹²

Selv foreslår Foucault begrepet "conduct" for å definere den spesifikke form for makt han sikter til. Dette fordi "conduct" både kan bety å "lede" og å "føre" seg innenfor et mer eller mindre åpent sett av handlingsmuligheter. Kanskje "føre" kan være en mulig oversettelse av "conduct" til norsk, idet det også dekker begge disse betydningene: man kan føre noen, og man kan føre seg. Maktrelasjonen mellom individet og diskursen kommer også frem i Foucaults bruk av begrepet "subjekt": "Med menneskets underkastelse mener jeg deres konstitusjon som "subjekter" i ordets doble

---

¹¹¹ Iver B. Neumann, *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse* (Bergen: Fagbokforlaget, 2001). s. 117.

¹¹² Michel Foucault, "The Subject and Power," in *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics, With an Afterword by Michel Foucault*, ed. Hubert L. Dreyfus og Paul Rubinow (Brighton, Sussex: The Harvester press limited, 1982). s. 212.

---

betydning.”¹¹³ Foucault spiller på det franske ordet ”sujet”, som kan bety både ”subjekt” og ”undersått”.

Diskursen produserer sine subjekter ved å implementere selvforståelser og samvittighet i mennesket, noe som gir en makt over deres måter å leve, velge og handle på, og som er fundert innenfor en ramme av frihet. Denne maktform står i motsetning til den eldre maktform som hersket over livet og døden, og kontrollerte kroppen i form av fysisk avstraffelse. I stedet opererer diskursens makt innefra subjektet selv. Den implementerer etisk bevissthet i subjektets egen selvforståelse. Det er et viktig redskap for å føre subjektet og styre det innenfor dets frihet.

When one defines the exercise of power as a mode of action upon the action of others, when one characterizes these actions by the government of men by other men – in the broadest sense of the term, one includes an important element: freedom. Power is exercised only over free subjects, and only insofar as they are free. By this we mean individual or collective subjects who are faced with a field of possibilities in which several ways of behaving, several reactions and diverse comportments may be realized.¹¹⁴

Foucault skriver at da han begynte å studere seksualitetens regler, plikter, forbud og restriksjoner, var han ikke bare opptatt av handlingene som var tillatt eller forbudte. Han var også opptatt av de handlinger og følelser som var involvert, tanker, tilbøyeligheten til å søke skjulte følelser, eller skjult begjær. Det seksuelle forbud fører med seg forpliktelse til å fortelle sannheten om seg selv. Foucault studerte ikke utviklingen av seksuell adferd i *Seksualitetens historie*, men sammenhengen mellom forpliktelsen til å fortelle sannheten og de forbud som seksualiteten var forbundet med. Det handler om måter mennesker innenfor vår kultur utvikler kunnskap om seg selv på. Slike kan for eksempel være økonomi, biologi, psykiatri eller medisin. Hensikten er å analysere slik viten som bestemte ”sannhets-spill” (truth-games) i

---

¹¹³ Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 71.

¹¹⁴ ———, "The Subject and Power." s. 221.

sammenheng med spesifikke teknikker menneskene bruker for å forstå seg selv.¹¹⁵ I denne forbindelse definerer han selvets teknologier slik:

Technologies of the self, which permit the individuals to effect by their own means or with the help of others, a certain number of operations on their own bodies and souls, thought, conduct, and way of being, so as to transform themselves in order to attain a certain state of happiness, purity, wisdom, perfection or immortality.¹¹⁶

I *Seksualitetens historie* ser Foucault viten om seksualitet som en etablering av profesjoner, begreper, selvforståelser, kategoriseringer av lyster og legninger. Det lages praksiser for psykologiske og medisinske undersøkelser, kontroller, demonstrasjoner av hysteria. En mikromakt etableres på kjønnets område, med bekjennelser, regler for hvem som kan sove i samme rom, hvordan rommene er innrettet, hvordan man fører kroppen, analyserer drømmer og skaper forpliktelse til å finne sannheten om seg selv og sin lyst.¹¹⁷

I en tidsperiode som gjerne blir oppfattet som en periode før seksuell frigjøring, der seksualiteten blir fortiet og lukket inne, viser Foucault hvordan seksualiteten tvert i mot snakkes om, bekjennes, er til stede og tenkt på gjennom fortielser og forbudsregler, adskilte kjønn i ulike sammenhenger og så videre. Det å snakke om kjønn knyttes ikke til seksuell frigjøring. Praten om lysten og akten ses som en disiplinerende diskurs, som lærer mennesket hvordan det skal forstå seg selv gjennom seksualitet, saumfare sitt indre og bekjenne sin lyst for seg selv og for dem som i kraft av sin posisjon eller stilling inngår i en praksis om å spørre og lytte.

---

¹¹⁵ Ibid. s. 224.

¹¹⁶ Ibid. s. 225.

¹¹⁷ ———, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. Se eks. s. 32, s. 70-75, s. 122, s. 134, s. 160.

Diskursen og talen om seksualiteten produserer en forestilling om det normale, men fører også til ekskludering gjennom kategoriseringer av ulike seksuelle legninger og perversjoner. Den gjør det mulig å skape en normalitet som samtidig produserer en randzone. Diskursen om seksualiteten skaper perversiteter og avvikere som ikke fantes før de ble ”sett” og navngitt gjennom seksualiteten som viten og kunnskap. Slik skapes en diskurs som blir et viktig grunnlag for den enkeltes blick på seg selv, relasjoner til andre og til seksualiteten.

Både Rose og Miller bygger videre på Foucaults teori om selvteknologier som implementering av en selvforbedrende etikk i subjektet som får det til å regjere seg selv innenfra. Rose fører Foucaults perspektiver om subjekter videre, med eksempler fra nåtidens vitensproduksjon og måten den brukes på. Han viser blant annet til ”psy” som en diskurs med voldsom virkekraft i vår kultur.¹¹⁸ Disipliner som psykologi og psykiatri har perspektiver som er blitt selvfølgelige og alminnelige måter å forholde seg til seg selv og livet på. Miller fører også Foucaults perspektiver om konstituering av subjekter inn i analyser av samtiden.¹¹⁹ Han henter sine eksempler fra blant annet media, politikk og litteraturvitenskap. Deres teorier om konstituering av subjekter danner et viktig grunnlag for avhandlingens analyse av abortdebattens subjekter.

4.2.3 Perspektiv og ståsted

Diskursanalyser i den forstand som beskrives her, konsentrerer seg ikke om de intensjoner som ligger bak tekst eller handling. Det er ikke et mål for analysene å finne ut hva den som sier eller gjør noe ”egentlig mente” med det som ble sagt eller

---

¹¹⁸ Nikolas Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996 (paperback utgave fra 1998)).

¹¹⁹ Miller, *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject*.

gjort. Maktrelasjoner kan være intensjonale, men innenfor diskursanalysen ses de samtidig som ”ikke-subjektive”. Espen Schaanning skriver i etterordet til *Seksualitetens historie*: ”Det vesentlige er ikke hvem som sier og gjør hva ut fra hvilke grunner, men at det snakkes og handles på en slik måte at det opprettholdes eller oppstår et maktforhold.”¹²⁰ Slik kan makten i vitenens anordninger som språk, normer og praksiser bli synlige og tematiserte.

Samtidig relativeres diskursanalytikerens eget forhold til studieobjektet, man står selv i et bestemt perspektiv som lar bestemte aspekter ved empirien komme til syne og skyver andre i bakgrunnen. Mitt språk vil i analysene og i saksfremstillingen også være preget av at jeg står innenfor en bestemt kultur, en bestemt diskurs og en bestemt forskningstradisjon. Palmblad og Börjesson sier det slik: ”Det finnes helt enkelt inte någon upphöjd platå från vilken världen kan ses på ett neutralt sätt; nollpunktsanspråket har rubbats.”¹²¹ På denne bakgrunn utpeker de versjonene og representasjonene av virkeligheten som interessant for forskning.

Innom diskursanalysen blir grundfrågan snarare inriktad på *vad om kvalifiserar sig som* verkligt och sant, i en viss tid och på en viss plats. I diskursanalysen ligger altså en kritik mot traditionell historieskrivning, framför alt mot idén om att vi når en allt större klarhet över vad som egentligen hände förr. Likeså problematiseras den kulturellt djupt grundade föreställningen om framsteg.¹²²

På denne bakgrunn inngår ikke avhandlingen i en historie om kvinnens innflytelse over abortspørsmålet som et spørsmål om frigjøring og forbedring innenfor reproduksjonen. Isteden vil jeg undersøke hvordan nøkkelkategoriene blir forstått, hvordan disse forståelsene er mulige, hvordan deres normalisering eventuelt virker ekskluderende, og hvilken funksjon de har i et biomaktperspektiv.

---

¹²⁰ Espen Schaanning, i etterordet i: Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 194.

¹²¹ Börjesson and Palmblad, eds., *Diskursanalys i praktiken*. s. 10.

¹²² Rose, *The Politics of Life Itself*. s. 10-11 Forfatterens utheving.

4.3 Metafor – overføring av (ny) mening?

Metafor kommer av det greske ”metapherein”, som betyr overføring. En lignende forklaring som dekker mye av det samme, er at metapherein egentlig betyr ”å bære et annet sted”.¹²³ Men hva er det som overføres? Historiens første kjente definisjon av metafor kommer fra Aristoteles: ””Metafor” er et ord som er overført fra sin opprinnelige mening, enten fra det generelle til det spesielle, eller fra det spesielle til det generelle, eller fra et spesiale til et annet eller ved analogi.””¹²⁴ En alminnelig måte å omtale metaforer på, er at noe blir sagt i ”overført betydning”. Stefan Snævarr peker på at metaforen regnes som en av retorikkens troper, og at ”trope” betyr ”dreining av et ords betydning”.

Tre hovedsyn på metaforen

Et hovedskille i synet på metaforen har gjort seg gjeldende i metafor-teorien. På den ene side har man i hovedtrekk betraktet metaforen som en dekorasjon i språket. Metaforen kan oppfattes som en mer dekorativ, enklere eller raskere måte å uttrykke en bokstavelig mening på. Et slikt syn på metaforer har vært bakgrunn for tanken om at metaforer ikke bør brukes i tekster som filosofi, vitenskap eller annet.

På den annen side ser man metaforen som et språklig grep som har en særskilt evne til å skape ny mening eller gi ny innsikt. Metaforen viser da ikke til et annet bokstavelig innhold, der både metaforen og det bokstavelige uttrykket betyr det samme. Tvert imot uttrykker metaforen noe annet, noe mer enn det bokstavelige, eller den tilfører et

---

¹²³ Stefan Snævarr, *Fra logos til mytos - Metaforer, mening og erkjennelse* (Kristiansand: Sokrates AS, 2003). s. 15

¹²⁴ Ibid. s. 14.

eget *blikk* på objektet den betegner. Felles for disse to hovedretningene er at de betrakter metaforen som et *språklig* fenomen.

Fra 1980-tallet har en tredje hovedretning, kognistivistene, gjort seg gjeldende. De betrakter ikke metaforen som et språklig fenomen i det hele tatt. De ser den heller som en måte å erkjenne abstrakte begreper på. Metaforer har ifølge denne teorien ingenting med overføring å gjøre, bokstavelig mente setninger kan være metaforiske. Språket blir heller et "bevis" for at vi tenker metaforisk. De er opptatt av metaforen i et kognitivt perspektiv, der vi erkjenner noe ved å se det som noe annet.¹²⁵

4.3.1 Blacks inndeling i tre syn på metaforen – med vekt på interaksjonsperspektivet

Max Black skrev i 1962 et essay om metaforen som det meste av annen metafor-teori har forholdt seg til siden, om enn på ulikt vis. Essayet er skrevet for å gi metaforen et bedre rykte innenfor filosofi og tenkning. Han innleder med å beskrive en vanlig holdning til metaforen innenfor filosofi og tenkning: Å trekke oppmerksomhet til en filosofers metaforer er å gjøre ham liten – som å rose en logiker for håndskriften hans. Blacks essay gir en oppjustering til metaforens rolle i tenkning. Han går imot det han kaller filosofenes bud: "Thou shalt not commit metaphor".¹²⁶ Black betrakter metaforen som en språklig konstruksjon og en intellektuell operasjon. Han mener den skaper eller endrer meningsinnhold i språket, og fremhever utvalgte aspekter ved verden. Hans vektlegging av metaforens kobling til tanken er ikke inspirert av den kognitive teorien som er nevnt ovenfor. Derimot forholder den seg til og tar avstand

---

¹²⁵ Mark Johnson George Lakoff, *Metaphors We Live By* (London: The University of Chicago Press, 1980). s. 3-6. se også Snævarr, *Fra logos til mytos - Metaforer, mening og erkjennelse*. s. 118-119 om Lakoff og Johnsons teori.

¹²⁶ Max Black, *Models and Metaphors. Studies in Languages and Philosophy* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1962). s. 25.

---

fra at metaforen i mange henseender kun er betraktet som dekorasjon og staffasje i tekster.

Før presentasjonen av teorien hans, vil jeg imidlertid kort introdusere metaforens formelle oppbygning i Blacks terminologi. Det vil gjøre det enklere å følge med på teorien, i tillegg til at begrepene vil bli aktivt brukt som analyseverktøy i avhandlingens metaforanalyser.

Terminologi – metaforens formelle oppbygning. Et analyseredskap.

Black bygger videre på I. A. Richards' essay "Metaphor" i *The Philosophy of Rhetoric*, som understreker betydningen av å bruke ordet "metafor" for en helhet som er satt sammen av to deler, der konnotasjonene som ordet bærer med seg, bidrar til å skape metaforens mening. Richards illustrerer betydningen av todelingen med et eksempel: Hvor forvirrende ville det ikke være hvis vi for ordet "tolv" (12) noen ganger brukte tallet en (1), andre ganger med kun tallet to (2), eller til og med tjueen (21). Tilsvarende kritiserer han bruken av begreper som "metafor", "mening", "sammenligning", "bilde", "figur" og "uttrykk" som en forvirrende og uegnet måte å analysere metaforer på.¹²⁷ Richards bruker begrepene "tenor" og "vehicle" på metaforens to deler, der den første er det ordet som blir betegnet i metaforen, og den andre er den betegnende delen, som i metaforen "vin (tenor) er livets vann (vehicle)". Metaforen kan også stå med bare den ene delen som i setningen: "Vi drakk livets vann".

---

¹²⁷ Om betydningen av at metaforen ses som bestående av to deler, samt begrepene "tenor" og "vehicle", se Ivor Armstrong Richards, *The Philosophy of Rhetoric* (Oxford University Press, 1950). s.96-100.

Black introduserer begrepene ”*focus*” og ”*frame*” som metaforens to deler. Disse vil jeg oversette med ”*fokus*” og ”*ramme*”. ”Fokus” tilsvare den delen av metaforen som har fått en utvidet, ”metaforisk” mening (Richards ”tenor”). ”Ramme” tilsvare den delen av metaforen som har ”bokstavelig” mening (Richards ”vehicle”). Det kan være klargjørende å si at metaforen består av en del som blir betegnet (fokus), og en del som betegner (ramme). Et av Blacks egne eksempler er metaforen ”*mennesket er en ulv*”. Her er ”mennesket” metaforens ”fokus”. Det innebærer at ”mennesket” er den delen av metaforen som blir betegnet, og som gjennom metaforen får en utvidet mening som det ikke har uten metaforen. Det andre ordet i metaforen er ”ulv”, som er metaforens ”ramme”. Dette betegner ”fokus”, det vil si påstår noe om ”fokus”. Illustrert med eksempelet kan man si at rammen ”ulv” er en betegnelse av, eller en påstand om, noe ved fokuset ”mennesket”. Metaforen ”*mennesket er en ulv*” er altså en påstand om mennesket som er metaforisk og ikke bokstavelig, den sier noe om mennesket som ordet ”menneske” vanligvis ikke betyr.

Black videreutvikler Richards` teori ved å tillegge metaforens betegnende del en større rolle. Metaforens ”ramme” (Richards` ”vehicle”) har en viktigere funksjon hos Black. Der Richards mener den er en betegnende funksjon, mener Black at den også har betydning som en større språklig kontekst. Det betyr ikke at ”rammen” ikke betegner ”fokus”, slik Richards mener ”vehicle” betegner ”tenor”. Utvidelsens av ”rammens” (vehicle) rolle er imidlertid å tydeliggjøre Blacks standpunkt om at det er konteksten eller ”rammen” fokusordet står i, som avgjør om utsagnet blir en metafor eller ikke. Dette illustrerer Black med en metafor som eksempel: ”Formannen pløyde gjennom diskusjonen”.¹²⁸ Metaforen er ment å fortelle noe om måten formannen oppførte seg på eller måten han gikk gjennom argumenter på i en diskusjon. Fokuset ”pløyde” får metaforisk mening på grunn av rammen. Det samme ordet mister sin

---

¹²⁸ Black, *Models and Metaphors. Studies in Languages and Philosophy*. s. 30-31. Min oversettelse.

metaforiske mening og blir bokstavelig når rammen endres til for eksempel ”han pløyde jorden”.

Et tredje begrep er viktig i Blacks terminologi. Black innfører begrepet om ” the system of associated commonplaces”, som jeg kaller ”assosierte fellessteder”.¹²⁹ Jeg oversetter “commonplaces” til “fellessteder” fordi det er en direkte oversettelse. Samtidig er oversettelsen ”fellessteder” også passende fordi det henspiller på begreper fra retorikken. Det greske begrepet *topoi*, som fra gresk betyr *sted*, og på latin (*loci*) betyr det samme, men er tettere knyttet til romernes retoriske tradisjon om hvor man kan hente argumenter inn i talen.¹³⁰

Blacks inndeling av tre syn på metaforen, med vekt på ”an interaction view”

Et av Blacks viktigste bidrag innen metafor-teorien er å dele den inn i tre ulike syn på metaforen, der den tredje av disse perspektivene på metafor oppjusterer dens status. Jeg vil kort presentere hovedpoengene i de tre perspektivene.

Den første måten å betrakte metaforen på, beskriver Black som ”*a substitution view of metaphor*”.¹³¹ Jeg vil omtale den som substitusjonsperspektivet. Det er et syn på metaforen som sier at den kan byttes ut med og ”stå i stedet for”, eller er et substitutt for, et annet bokstavelig ord eller uttrykk. Han bruker eksempelet ”Richard er en løve”, som betyr ”Richard er modig”. (Språkfenomenet katakrese plasseres som en død metafor som inngår i substitusjonsperspektivet på metaforer, f. eks. ”stolben”.)

---

¹²⁹ Ibid. s. 40. Blacks bygger her på Richards teori om at ordenes konnotasjoner er viktige for metaforens meningsinnhold.

¹³⁰ Jens Kjeldsen, *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori* (Oslo: Spartacus Forlag, 2004). Kjeldsen viser til tre typer topoi, 1) Strukturelle topoi som er en form for mentale kart, lister eller skjemaer som styrer talerens søken etter materiale og argument. 2) Formale topoi er en slags grunnleggende argumenter eller formelle tenkemåter som ligger til grunn for konkrete argumenter. 3) Innholdsmessige topoi er forskjellige faste uttrykk, argumenter og tenkemåter. s. 149-150.

Det andre perspektivet på metaforer som Black beskriver, kaller han ”*a comparison view of metaphor*”.¹³² Jeg vil omtale det som ”komparasjonsperspektivet”. Her ses metaforen som en sammenligning der sammenligningsordet er tatt bort. Han nevner eksempelet ”Richard er (som) en løve”, som betyr: ”Richard er (som) en løve (i å være modig).

Black mener disse to perspektivene på metaforer ser dem som språklige fenomener, og ikke involverer metaforer som gir ny eller utvidet mening. De forteller noe som like gjerne kunne vært sagt uten metaforen. Motivasjonen for å bruke metaforer når en betrakter dem som komparasjon eller substitusjon, kan for eksempel være å si noe på en mer malerisk måte, på en lettere og raskere måte, eller å lage små ”gåter” i teksten som leseren eller lytteren (forhåpentlig) gleder seg over å løse. Black er ikke interessert i disse perspektivene på metaforer, fordi de ikke åpner for at metaforer er mer enn et språklig fenomen. Han slutter seg til det han introduserer som et tredje syn på metaforen:

Den tredje måten å betrakte metaforer på beskriver han som ”*an interaction view of metaphor*”, som jeg oversetter til ”interaksjonsperspektivet”.¹³³ Black tar utgangspunkt i Richards` tanke om at metaforen får sin mening gjennom interaksjon mellom metaforens to deler, ”fokus” og ”ramme”, der tanken på ting er aktive samtidig:

---

¹³¹ Black, *Models and Metaphors. Studies in Languages and Philosophy*. s. 31-34.

¹³² Ibid. s. 35-37.

¹³³ Ibid. s. 38-44.

In the simplest formulation, when we use a metaphor we have two thoughts of different things active together and supported by a single word, or phrase, whose meaning is a resultant of their interaction.¹³⁴

Det er dette punktet Black videreutvikler med begrepet om ”the system of associated commonplaces”.¹³⁵ Han forklarer begrepet om de assosierte fellesstedene med ”mennesket er en ulv-metaforen”.

For å forstå meningsinnholdet i metaforen, forutsettes et generelt kjennskap til ulver. Forestillingene om ulven utgjør systemet av assosierte fellessteder om ulver. Et slikt kjennskap trenger ikke være omfattende, detaljert eller biologisk korrekt. Det trenger ganske enkelt bare å være et kjennskap til de assosiasjoner som ordet ”ulv” vekker innenfor en kultur og et språksamfunn, det vil si de alminnelige betydningene og oppfatningene som forbindes med ordet ”ulv”.

From the expert’s standpoint, the system of commonplaces may include half-truths or downright mistakes (as when a wale is classified as a fish); but the important thing for the metaphor is not that the commonplaces should be true, but that they should be readily and freely evoked.¹³⁶

Det viktige er at de betydninger og assosiasjoner som innenfor en kultur er felles for ordet ”ulv”, lett og hurtig lar seg fremkalle idet man hører eller leser metaforen: ”The effect, then, of (metaphorically) calling a man a ”wolf” is to evoke the wolf-system of related commonplaces.”¹³⁷ Slike forestillinger kan være at ulver er fiendtlige, angriper, er farlige, ikke til å stole på, uler mot månen, er kjøttetende og jakter i flokk. Slik sett er forestillingen om ulven del av et system av forestillinger som ikke er skarpt skissert, men likevel tilstrekkelig definert til å romme en detaljert mengde forestillinger. Av alle slike forestillinger, blir de som også kan passe til forestillinger om mennesker trukket frem. Ifølge Black vil en egnet lytter eller leser ledes av ulv-systemets betydningsmuligheter til å konstruere et lignende system for mennesket.

---

¹³⁴ Richards, *The Philosophy of Rhetoric*. s. 93.

¹³⁵ Black, *Models and Metaphors. Studies in Languages and Philosophy*. s. 40

¹³⁶ Ibid. s. 40

¹³⁷ Ibid. s. 41

Men disse implikasjonene vil *ikke* være dem som *vanligvis* impliseres i den bokstavelige bruken av ordet ”menneske”. De nye implikasjonene som metaforen frembringer om mennesker vil være bestemt av implikasjonene som er knyttet til den bokstavelige bruken av ordet ”ulv”. Alle menneskelige egenskaper som det, uten at det blir utilbørlig, kan snakkes om i ulve-systemets språk, gis en fremtredende plass. Alle de menneskelige egenskaper som ikke lar seg snakke om i ”ulve-språk”, blir skjøvet i bakgrunnen.

Dette leder frem til et hovedpoeng for Black: “The wolf-metaphor suppresses some details, emphasizes others – in short, *organizes* our view on man.”¹³⁸ Metaforen evner å organisere vårt blikk på verden, til å fremheve noen aspekter ved en sak, og skyve andre i bakgrunnen. ”We can say that the principal subject is ”seen through” the metaphorical expression – or, if we prefer, that the principal subject is ”projected upon” the field of the subsidiary subject.¹³⁹ Metaforen er en språklig konstruksjon som virker styrende på hvilke sider av saken vi ”ser”.

Denne virkekraften illustrer Black med å vise at man kan beskrive et slag i krig gjennom et vokabular om sjakk. Sjakk-vokabularet vil være bestemmende for beskrivelsen av slaget. Sjakk-språkets betydningsmuligheter vil føre til at noen sider ved slaget blir fremhevet, mens andre blir oversett. ”The chess-vocabulary filters and transforms: it not only selects, it brings forward aspects of the battle that might not be seen at all through another medium.”¹⁴⁰ Black påpeker at uttrykk for følelser vil være ekskludert fra en slik fremstilling. Ved å beskrive et slag som et sjakk-spill brukes et vokabular som utelukker de følelsesmessig foruroligende aspektene ved krig. Her kan

---

¹³⁸ Ibid. s. 41

¹³⁹ Ibid. s. 41

¹⁴⁰ Ibid. s. 42

---

en si at Blacks begrep ”fokus” kommer til sin rett: Det ordet som blir metaforisk, (”fokus”) *fokuserer* på bestemte aspekter ved objektet som omtales, slik at vi ser det på en bestemt måte.

Med et interaksjonsperspektiv på metaforer oppstår en *meningsutvidelse* som ikke kan uttrykkes uten metaforen. Den kan ikke erstattes av et annet ord eller uttrykk.

This use of a ”subsidiary subject” to foster insight into a principal subject” is a distinctive intellectual operation (though familiar enough through our experiences of learning anything whatever), demanding simultaneous awareness of both subjects but not reducible to any comparison between the two.¹⁴¹

Med “*an interaction view of metaphor*” oppjusterer Black metaforens rolle innenfor filosofi og tenkning. Metaforen er en intellektuell operasjon som gir ny innsikt, og som fører vårt blikk på verden i nye retninger.

4.3.2 Kritikk av interaksjonsperspektivet og metaforens evne til å skape ny mening.

En av Blacks viktigste kritikere er Paul Ricoeur, som langt på vei slutter seg til hans interaksjonsperspektiv på metaforer. Han følger imidlertid Black videre i at metaforen i et interaksjonsperspektiv er en intellektuell operasjon, og gir en innsikt når den organiserer vårt blikk på fokus-ordet (mennesket i ulve-metaforen).

In this way metaphor confers an ”insight”. Organizing a principal subject by applying a subsidiary subject to it constitutes, in effect, an irreducible intellectual operation, which informs and clarifies in a way that is beyond the scope of any paraphrase.¹⁴²

Imidlertid retter Ricoeur en vesentlig innvending mot Blacks tanke om interaksjonsmetaforens evne til å skape *ny* mening:

---

¹⁴¹ Ibid. s. 46

¹⁴² Paul Ricoeur, *The rule of metaphor: multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language* trans. Robert Czerny med Kathleen McLaughlin og John Costello (Toronto Buffalo London: University of Toronto Press, 2000). s. 88

Although this account describes very well the meaningful effect of metaphor, we must ask whether, by simply adding the “system of associated commonplaces” and cultural rules to the semantic polysemy of the word and semantic rules, this account does justice to the power of metaphor “to inform and enlighten”. Is not the “system of associated commonplaces” something dead or at least something already established?”¹⁴³

Ricoeur stiller spørsmål ved hvorvidt det å simpelthen addere systemet av assosierte fellessteder og deres kulturelle regler med de betydningsmessige muligheter og flertydigheter ordenene har – om hvorvidt denne fremstillingen yter rettferdighet til metaforens evne til å informere og gi innsikt. Hans ankepunkt er om ikke systemet av assosierte fellessteder er noe dødt eller i alle fall noe som allerede er etablert? Ricoeur sier seg altså enig i at det foregår en meningsutvidelse idet impliserte konnotasjoner tas med i den fulle og hele meningen metaforen formidler, men peker på begrensingen: Vi fortsetter å binde metaforens kreative prosess til et ikke-kreativt aspekt ved språket.

Et annet kjernepunkt i Ricoeurs kritikk av Black er Blacks utgangspunkt i teorien om ”associated commonplaces”, om at meningen *kommer fra* et sted. Ricoeur viser til Beardsleys tanke om at metaforen gir egenskaper til ting den omtaler.¹⁴⁴ Ifølge Ricoeur innebærer dette en erkjennelse som har mer for seg enn Blacks teori:

However, to speak of properties of *things* (or objects), which are supposed not yet to have been signified, is to admit that the new, emergent meaning is not drawn from anywhere, at least not from anywhere in language (the property is an implication of things, not of words). To say that a metaphor is not drawn from anywhere is to recognise it for what it is: namely, a momentary creation of language, a semantic innovation which does not have a status in the language as something already established, whether as a designation or as a connotation.¹⁴⁵

Jeg forstår Ricoeur slik at når Black forestiller seg at meningen *kommer fra et sted*, innebærer det at meningen allerede er etablert et sted, og at den derfor ikke kan være en innovasjon i språket. Det vesentlige i Ricoeurs kritikk er at Ricoeur interesserer seg for metaforen når den er en betydningsmessig nyskaping, en semantisk

¹⁴³ ———, *Hermeneutics & the Human Sciences. Essays on language, action and interpretation* (Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 2007; reprint, 2007). s. 172

¹⁴⁴ Ricoeur henviser til Monroe Beardsley, *Aesthetics* (New York: Harcourt, Brace and World, 1958).

¹⁴⁵ Ricoeur, *Hermeneutics & the Human Sciences. Essays on language, action and interpretation*. s. 174

---

innovasjon, som nettopp ikke er knyttet til noe som allerede er etablert i språket, verken som konnotasjon eller benevnelse. Ifølge Ricoeur ligger det ikke til rette for slik nyskaping når interaksjonen mellom metaforens to deler allerede bygger på et system av etablerte betydninger.

Atle Kittang peker, som flere før ham, særlig på *ulikheten* som metaforens skapende kraft.¹⁴⁶ Også Black åpner for at ulikheten kan være meningsskapende ved at han mener metaforen påkaller likheter blant alle ulikhetene. Dette gjør at når mennesket blir ”ulveaktig”, blir også ulven mer menneskelig. Kittang vektlegger imidlertid ulikheten som kraftfullt aspekt ved metaforen og andre ”billedlige” former, som særlig finnes i poesien: ”Dersom eit bilete av ein einhyrning liknar på noko, er det vel i beste fall på andre bilete av einhyrningar. (...) Og det som gjer så mykje moderne poesi vanskeleg å ”forstå” – er det ikkje nettopp at dei poetiske bileta så ofte strittar mot alle forsøk på å få dei til å ”likne”?¹⁴⁷

Ovenfor har kritikken av Black vært konsentrert om metaforens evne til å utvide eller skape ny mening i poetiske tekster, og slik sett vært konsentrert om metaforen som språklig fenomen. Kognitivistene vender seg derimot i en helt annen retning i sin kritikk av interaksjonsperspektivet. De kritiserer ”interaksjonsteorien” om at metaforens to deler holder tanken på to ting aktive samtidig og overfører mening *til hverandre*. Med Black kan man si at i metaforen ”mennesket er en ulv” blir ikke bare mennesket mer ”ulveaktig”, men ulven blir også mer ”menneskeaktig” enn den ellers ville vært. Tanken på *både* en ny og gammel mening opprettholdes samtidig hos leseren eller lytteren, og skaper en meningsutvidelse ved å overføre mening til hverandre. I Lakoff og Johnsons syn på metaforer er det derimot tale om en *ensidig*

---

¹⁴⁶ Atle Kittang, *Sju artiklar om litteraturvitskap* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2001).

¹⁴⁷ Ibid. s. 31

overføring fra det ene begrepet til det andre: "The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another."¹⁴⁸ Med andre ord kan man fra Lakoff og Johnsons perspektiv hevede at "ulvemetaforen" ikke har virkning på vår persepsjon av ulven. De nevner blant annet eksempelet med den kognitive metaforen "*Argument is war*" og dens ulike metaforiske uttrykk som bygger på denne metaforen med eksempler som: "Your claims are *indefensible*", "his criticisms were right *on target*", og "You disagree? Okay, *shoot!*"¹⁴⁹

Dette synet på metaforer handler fortsatt om at vi tenker og opplever verden gjennom metaforer, og at språket er metaforisk, også i alminnelig hverdagstale. Det er imidlertid viktige forskjeller mellom Black på den ene side og Lakoff og Johnson på den annen side. Lakoff og Johnson avviser teorien om interaksjon mellom metaforens to deler. De ser for seg en ensidig overføring: Man ser noe som noe annet. Forskjellen kan illustreres med eksempelet "mennesket er en ulv". Black mener at metaforen gjør mennesket mer "ulveaktig", men at ulven samtidig fremtrer som litt mer menneskelig. Lakoff og Johnson vil på sin side mene at man med denne metaforen bare ser mennesket som en ulv, mens metaforen ikke har noen virkning på vår oppfatning av ulven. Det ene kommuniseres med det andres begreper. Dette ligger ifølge dem allerede i det daglige språket vi bruker, oftest uten at vi er oppmerksomme på det: "Ontological metaphors like these are so natural and so pervasive in our thought that they are usually taken as self-evident, direct descriptions of mental phenomena. The fact that they are metaphorical never occur to most of us. We take statements like: "He cracked under pressure" as being directly true or false."¹⁵⁰ I tillegg ser de metaforen som "beviser" på at vi oppfatter nye og abstrakte fenomener metaforisk. Det innebærer som nevnt innledningsvis i metaforkapittelet at de ikke ser metaforen

---

¹⁴⁸ George Lakoff, *Metaphors We Live By*. s. 5

¹⁴⁹ Ibid. s. 4

¹⁵⁰ Ibid. s. 28

---

som et språklig fenomen, men som et kognitivt fenomen som fanges opp blant annet i språket.

4.3.3 Avhandlingens metaforperspektiv

Den greske betydningen av metafor, ”*metapherein*”, er viktig for mitt valg av metafor-teori. I betydningen ”overføring” eller ”bære til et annet sted”, fokuserer ”*metapherein*” på overføring av mening mellom ord.¹⁵¹ I Blacks tanke om metafor som interaksjon mellom ord og assosiasjoner som er knyttet til dem, er overføring et vesentlig element. Perspektivet er nyttig i min interesse for hvordan mening overføres eller videreføres fra andre felt og inn i abortdebattene når de står i en bioteknologisk kontekst. Likeledes åpner det for at abortdebattene i bioteknologiens tid kan gi et annet syn på fortiden. Metaforen som overføring av mening åpner også for at meningsinnhold kan opprettholdes over tid. Oppfatninger kan bringes videre og overføres, ikke bare til andre felt, men til nye tidsperioder. Metafor som overføring rommer slik sett både et perspektiv på metaforen som meningsskapende, men også som *meningskonserverende*.

Metafor kan også beskrives som trope, som ”dreining av et ords betydning”. får frem metaforens evne til å formidle et bestemt blikk på verden, eller et bestemt aspekt ved et fenomen. Blacks tanke om at metaforens virkekraft ligger i at den organiserer vårt blikk på mennesket og verden rundt oss, kan ses som en variant av det å dreie på ordets betydning. Perspektivet ligger også nært Blacks interesse for metaforens meningsutvidende kraft, at fokus med metaforen får en annen mening enn det har uten metaforen. Det er i denne forstand Black skriver om en utvidet mening. Han beskriver

---

¹⁵¹ Snævarr, *Fra logos til mytos - Metaforer, mening og erkjennelse*. s. 15

den som "extension of meaning" og som "change of meaning".¹⁵² Han fremhever derved meningsendringen eller *utvidelsen* mer enn det spesifikt kreative, innovative aspektet ved metaforens mening.

Jeg forstår Ricoeur slik at han kobler Blacks teori til et etablert skille innen metaforteorien, mellom "levende" og "døde" metaforer.¹⁵³ Døde metaforer regnes gjerne for ikke lenger å være virkekraftige, de er blitt klisjeer, eller man oppfatter dem ikke som metaforer lenger, de er for eksempel språk det ikke lenger er kamp om. Levende metaforer ses derimot som virkekraftige og "potente", de får oss til å oppleve objektet de omtaler på nye måter. En kan gjerne si at de har evnen til å *underliggjøre* og få oss til å oppdage et objekt på nytt, det trekker oss ut av den automatiserte oppfatningen av tingene og verden.¹⁵⁴ Ricoeurs kritikk kan tyde på at han mener sammenvirkningen av ordenes "associated commonplaces" ikke er egnet til å bryte ut av det etablerte og danne "levende" metaforer. I forhold til avhandlingens tekstmateriale som er stortingsdebatter, kan en trolig ikke regne med at de mest "poetiske" og nyskapende metaforer gjør seg gjeldende i særlig grad, slik for eksempel Kittang beskriver dem. Kreative metaforer som er vanskelige å forstå fordi de stritter imot det å ligne på noe, vil ikke kunne oppfylle stortingstalens iboende krav om å kommunisere forståelig overfor publikum. Samtidig bør det være sagt at politiske talere mange ganger har hatt hell med mystiske og gåtefulle uttrykk uten åpenbar klarhet.

---

¹⁵² Black, *Models and Metaphors. Studies in Languages and Philosophy*. s. 39

¹⁵³ Inndelingen i "levende" og "døde" metaforer refereres blant annet av Richards som en etablert måte å skille mellom metaforer på, se Richards, *The Philosophy of Rethoric*. s. 102

¹⁵⁴ Jeg beskriver her forestillingen om levende metaforer med begrepene underliggjøring og automatisering, som henspiller på Viktor B. Sjklovskij's artikkel "Kunsten som grep": Viktor B. Sjklovskij, "Kunsten som grep," in *Moderne litteraturteori. En antologi*, ed. Arild Linneberg Atle Kittang, Arne Melberg, Hans H. Skei (Oslo: Universitetsforlaget, 1991). Se for eksempel s. 15-16 om underliggjøring og automatisering, og evt s. 17-18 om Tolstojs underliggjøring av eiendomstretten, som i dette eksempler ikke er gjort ved bruk av metafor, men som illustrerer underliggjøringen som grep.

For min analyse kan det at metaforen skaper mening ved å bygge på noe etablert, gi muligheter til å nå målsettingen om å blant annet undersøke hvordan mening og erfaring fra andre livsområder overføres til forståelser av abort og fosterdiagnostikk. Det vil ikke nødvendigvis inngå som en del av min undersøkelse å vurdere om en metaforer mening er genuint ”ny” eller ”gammel”. Det ville kreve en søken etter metaforens opprinnelse, det vil si når den ble brukt første gang. Dette ville være en uhensiktsmessig avsporing fra min undersøkelse. Derimot er synet på de assosierte fellesstedene som en sammenvirkning av noe etablert, interessant for analysen. Hvis metaforen overfører etablert mening mellom ulike felt, kan undersøkelsen av ordenes assosierte fellessteder fortelle noe om hvilke aspekter ved foster, abort og kvinne som får komme frem og bli synlige i stortingsdebattene. Det kan gi innsikt i hvordan abortsaken *blir forstått* i bioteknologisk kontekst. Samtidig kan gjentakelser i det *metaforiske* vokabularet innad i stortingsdebattene danne et bilde av *diskursens* vokabular og logikk. Som Neumann skriver, er det et sentralt poeng for diskursanalytikere at virkelighet må oppebæres ved hjelp av stadige gjentakelser og bekreftelser.¹⁵⁵

I en senere artikkel kommenterer Black mange av de innvendinger og tilslutninger som hans teori har fått.¹⁵⁶ Innledningsvis skriver han at han er blant dem som verdsetter Ricoeurs innvendinger om vitale metaforer, men at han likevel fastholder fokuset på metaforer som et språklig grep som gir nytt perspektiv og endret persepsjon. Han velger å konsentrere seg om dem som er komplekse nok til å invitere til analyse, men tilstrekkelig transparente til at tolkningen blir ganske ukontroversiell, og lar eksplisitt poesiers tekster ligge utenfor sitt materiale. Artikkelen understreker Blacks interesse for hvordan metaforer i dagligliv og i fagdisipliner fremhever

---

¹⁵⁵ Neumann, *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse*. s. 53

¹⁵⁶ Max Black, "More about metaphor" in *Metaphor and Thought*, ed. Andrew Ortony (Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1993). s. 21

bestemte aspekter ved metaforens ”fokus”, og påvirker hvordan ting fremtrer for oss. Andrew Ortony, redaktør av den kjente artikkelsamlingen om metaforer, *Metaphor and Thought*, plasserer Blacks interesse slik: ”Of course, Black is not really interested in what particular metaphors mean. As indicated above, he is concerned with giving an account of metaphors that satisfies an intuition that he and many others have, namely, that there is some special, emergent ”new thing” that is created when a novel metaphor is understood – something new that is attributable to the metaphor rather than to its novelty”.¹⁵⁷

Ortonys utsagn kan bekrefte noe ved Blacks syn på metaforer som jeg mener ligger implisitt i hans metaforteori. Han synes ikke opptatt av å komme frem til en tolkningsteori for metaforer. Slik sett kan man si at han ikke virker opptatt av tolkninger av metaforens betydningsmessige ”dybde” eller meningsinnhold. Det ser ikke ut til å være metaforenes *fortolkere* Black henvender seg til. Snarere synes Black å være opptatt av det *at* metaforen som språk påvirker persepsjonen. Interaksjonsperspektivet på metaforer tjener slik sett til å forklare hvordan dette kommer i stand, men like mye tjener det som en kontrast til synet på metaforer som rent substitutt for annen språkbruk. Meningsutvidelsen er et argument for at *det skjer noe med perspektivet* på saken når en bruker en metafor, i forhold til å bare bruke et bokstavelig erstatningsord.

Blacks syn på metaforer som interaksjon er interessant og relevant for denne avhandlingens materiale. Hans teori er nyttig for analyse av politisk debatt. Enten meningen er helt *ny* eller heller en *utvidelse* av en etablert mening, er det likevel selve *perspektivet* den formidler som er viktig i avhandlingen: Hva den lar komme til syne.

---

¹⁵⁷ Andrew Ortony. ”Metaphor, language, and thought”. Andrew Ortony, ed., *Metaphor and thought*, 2. utgave ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). s. 11

Dette danner en sammenheng mellom metafor og diskurs i avhandlingens analyse. I hver sitt format, på hvert sitt "nivå", og med ulik rekkevidde, formidler de begge et særlig blikk på verden.¹⁵⁸ Samlet sett ser jeg på denne bakgrunn en relevans mellom Blacks interesse for metaforen og Foucaults interesse for tekster, slik Espen Schaanning beskriver den i etterordet til *Seksualitetens historie*.¹⁵⁹ Schaanning skriver at Foucaults analyser ikke dreier seg om å tolke frem teksters skjulte mening. Heller ikke er han opptatt av hvem sine politiske eller klassemessige interesser tekstene gir uttrykk for. Det handler i stedet om hvordan tekstene blir til, hvilket spill de inngår i, og hvilke tiltak de iscenesetter og iscenesettes av. Både Black og Foucault interesserer seg, på hvert sitt "nivå", for hvordan et bestemt perspektiv på verden gjør seg gjeldende, hvordan det er bygget opp, heller enn å tolke frem dets dypere mening. Måten perspektivet kan aktualisere noen former for tanker, handlinger og virksomheter synes å være en felles interesse for dem. Blacks eksempel med beskrivelsen av sjakk som krig, og Foucaults analyser av vitenens produksjoner av praksiser, kategorier og subjekter, kan ses i sammenheng. Sammenhengen mellom språk og diskurs understrekes også av Palmblad og Börjesson: De skriver at for diskursanalytikeren kan språket, utsagnene, knyttes til diskurser. Diskurser er resurser eller reportoarer som er koblet til kulturelle og sosiale felt, som aktiviseres eller setes i bevegelse av personer.¹⁶⁰ De anser diskursen både som begrensende for menneskers handlinger, men diskursen kan også åpne opp for nye muligheter til handling:

Diskurser skapar nytt, i form av associationer, logiker och sammanhäng. Tanken är att diskurser därigenom orienterar människors handlande. De kan begränsa handlingsutrymmet men även öppna för nya handlingsvägar – på gott eller ont.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Formuleringen henspiller på Koch og Nexø's tittel: Lene Koch and Sniff Andersen Nexø, "Diskursanalyse - et særligt blik på verden," in *Forskningsmetoder i Folkehelseundersøgelser* ed. Lene Koch og Signild Vallgård (Kjøbenhavn: Munksgaard Danmark, 2003), Ortony, ed., *Metaphor and thought*.

¹⁵⁹ Espen Schaannings etterord i: Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 186-187.

¹⁶⁰ Börjesson and Palmblad, eds., *Diskursanalys i praktiken*. s. 12

¹⁶¹ *Ibid.* s. 12

4.3.4 Forholdet mellom språk og diskurs

Jeg innleder med å vise til Toby Millers diskursbegrep en gang til. Han innleder med å skille mellom det han kaller ”universe of meaning”, som jeg oversetter til ”meningsunivers”, og det han kaller diskurs. Et lignende skille kan man finne hos Rose, som om forholdet mellom språk og analyser av governmentality skriver følgende i *Powers of Freedom*:

However, analytics of government are not primarily concerned with language as a field of meaning, or with texts embodying authorial intentions which may be recovered and made intelligible in appropriate historical context. They are concerned with knowledges, or regimes of truth.¹⁶²

Det er med andre ord ikke forklaring av språket i seg selv som er hensikten med analyse av governmentality som maktform. I hans eget prosjekt om å beskrive diskursen “psy”, som analysen vil introdusere senere, knyttes språket til diskursens produksjon av sannhet og autoritet.

But it is to suggest that such analyses are most instructive when they focus not on what language *means* but what it *does*: what components of thought it connects up, what it enables humans to imagine, to diagram, to hallucinate into existence, to assemble together: sexes with their gestures, ways of walking, of dressing, of dreaming, of desiring(...).¹⁶³

I *Inventing our selves* undersøker tilkomsten av praksiser og verbaliseringen av regimer som bemyndiger bestemte autoriteter til å snakke ”psy-vitenens” sannhet, regimer som konstituerer autoritet gjennom relasjoner som de har underlagt seg, praksiser de har inntatt, og hvordan dette får oss til å forholde oss til oss selv og andre.

Espen Schaannings forklaring av forholdet mellom utsagn og mulighetsfelt hos Foucault behandler forholdet mellom språk og diskurs på en lignende måte.

---

¹⁶² Nikolas Rose, *Powers of freedom: reframing political thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999). s. 29.

¹⁶³ Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood*. s. 178. Roses bruk av kursiv.

Schaanning tar avstand fra en lingvistisk, strukturalistisk forståelse av Foucault.¹⁶⁴ Utsagnet knyttes ikke til intensjon bak utsagnet, til saksforholdet, til mulige språk tegn eller språklige forskjeller. I stedet vektlegger han hvordan det som allerede er sagt, danner utsagnets mulighetsfelt. Utsagnet knyttes til ulike institusjoner. Det kan for eksempel inngå i praksiser innen medisin og omsorg, rettsvesen, fengselsvesen eller universitetsfag. Et utsagn opptrer innenfor et nettverk av eksisterende utsagn, hjelpemidler, praksiser og institusjoner som bestemmer hva vi ”ser”:

Det dreier seg altså om et betingende felt som differensierer hva som kan ”komme opp”. (...) Dette betingende feltet av utsagn, hjelpemidler, praksiser og institusjoner fungerer som en avgrensingsinstans for hva som kan framkomme, dvs. for hva det er mulig å si og hvordan man kan (eller bør) forholde seg til det som utsies. Det er altså mulighetsfeltet som gir mening, om det kan tas alvorlig og om det kan tillegges sannhetsverdi. Det er hele denne veven av allerede eksisterende utsagn, hjelpemidler, praksiser og institusjoner Foucault kaller ”utsagnsnivået” eller ”referensialiteten”.¹⁶⁵

I Schaannings oversettelse av *Seksualitetens historie*, bind 1, forklarer han sin bruk av ordet ”språkliggjøring” for diskurs. Oversatt til norsk finner han ”diskurs” stivt og unaturlig, som for eksempel substantiveringer av ordet til ”diskurssetting” eller ”diskursgjøring”. Han poengterer at ”språkliggjøring” da ikke refererer til skrift og tale generelt, men til hvordan skrift og tale utøves innenfor bestemte vitensdisipliner.

Neumann skriver at hovedpoenget med en diskursanalyse er å frembringe en metode som kan analysere det språklige og det materielle i et helhetsperspektiv. Han mener diskurs må forstås som *både* et språklig og et materielt fenomen.¹⁶⁶ Diskursen kommer materielt til uttrykk i ikke-språklige relasjoner som økonomiske og sosiale prosesser, institusjoner, normer eller praksiser. Millers definisjon av diskursen som ”vocabulary and grammar” kan også forstås slik at diskursens språk har strukturelle eller materielle trekk som gjør den gjenkjennelig som diskurs. I undersøkelsen kan det

---

¹⁶⁴ Schaanning, *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. s. 180-185.

¹⁶⁵ Ibid. s. 187.

¹⁶⁶ Neumann, *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse*. s. 81

være at slike ”materielle” trekk ved diskursens språk kommer frem, ikke bare som vokabular i ordvalg, men som en egen logikk, et språk i språket.

Schaannings, Millers og Roses forståelse av Foucaults diskursbegrep er svært sammenfallende, også i forståelsen av språkets rolle. De er opptatt av å skille diskursen fra språkets innholds- eller meningside og tolkninger som kunne springe ut fra dette. Med andre ord vil en metaforanalyse i seg selv ikke være en diskursanalyse.

Jeg tar sikte på en slik helhetlig analyse av diskursen som et både språklig og materielt fenomen. Hvordan det går til, blir forklart i kapittelet nedenfor.

4.4 Metodiske konsekvenser av teoretiske perspektiver: Metafor, meningsunivers og diskurs – tre analysevinår

Analysen tar utgangspunkt i at diskursen er et bestemt vokabular. De teoretiske innsiktene som avhandlingen bygger på, blir anvendt ved at analysene foregår på tre ulike ”nivåer”, for å si det metaforisk. Disse blir omtalt som ”metaforanalyse”, ”meningsunivers” og ”diskursanalyse”. Kategoriene representerer avhandlingens tre ”trinn”: Undersøkelse av empiri, analyse og tolkning.

Metaforanalyse

Metaforanalysen tar for seg empirien og er et startpunkt i undersøkelse av tekstens fremstillinger av nøkkelkategoriene kvinne, foster og abort. Analysen fokuserer på hvordan disse kategoriene er bygd opp. Den er slik sett ikke et mål i seg selv, men en grunnleggende måte å undersøke empirien på. Metaforen ”vises frem” i hovedsak ved hjelp av Blacks terminologi, med sine to deler ”fokus” og ”ramme”, og sine

---

”associated commonplaces”. Dette gir fokus på hvordan bestemte perspektiver får være med å definere, eller slåss om å definere, nøkkelkategoriene. Det gir også muligheten til å undersøke hvordan mening fra andre felt blir ført inn i abortsaken.

Meningsunivers

Deretter ”skruer jeg sammen” delene, og ser metaforen i en bredere sammenheng med resten av teksten. Metaforer blir ikke betraktet som substitutter for bokstavelig innhold, og er slik sett ikke bare språklige etiketter som kan byttes ut med andre benevnelser. Mellom metaforanalysen og diskursanalysen gjør jeg derfor en analyse eller kommenterer noen av de mest dominerende metaforenes meningsunivers. Dette blir til hermeneutisk analyse av hovedmetaforens meningsunivers. Meningsuniverset er en bredere analyse av det metaforiske perspektivets underliggende holdning, implikasjon eller forståelsesramme som metaforen uttrykker. Stortingsdebattene kan ha konkurrerende meningsuniverser, eller det kan være en bestemt anskuelse som dominerer sterkt. Meningsuniverset kan sammenlignes med diskurser i den betydning som beskrives av Fairclough ovenfor. I disse analysene stiller jeg meg friere til å gjøre ulike litteraturanalytiske grep. Det kan være at meningsuniverset ses i lys av andre tekster utenfor debatten, eller at jeg foretar et ”genealogisk” grep og sporer tilbake til tidligere aborthistoriske tekster. Dette for å undersøke meningsuniversets etablering i abortfeltet. Analysene av meningsuniverser tar sikte på å utdype hvordan noe blir forstått, hvilke problemer som blir formulert og får komme til syne i debattene, enten det dreier seg om konkurrerende perspektiver som det er kamp om, eller et perspektiv har blitt dominerende og fremstår nærmest uten konkurranse.

Diskursanalyse

I diskursanalysene gjør jeg en lesning av den brede debattens diskursive meningsproduksjon. Her skriver jeg om felles, diskursive føringer som er

normaliserte innenfor ulike politiske posisjoner. Analysene bygger på undersøkelsene av språket som har blitt foretatt i ”metaforanalyse” og ”meningsunivers”, og er en *tolkning* av debatten i sin helhet, på tvers av politisk uenighet. Hovedinteressen for diskursanalysen er produksjon av subjekter og objekter, normer og selv-teknologier, så vel for kvinnen som for borgerne som følger den politiske debatten. Foucaults teori om biomakt og subjektposisjoner ligger til grunn for analysens perspektiver. Imidlertid blir lesningen av stortingsdebattene gjennomført i tett relasjon til de to diskursanalytikerne Nikolas Rose og Toby Miller. Disse har hver for seg utarbeidet teorier som bygger direkte på Foucault, men som likevel er mer spesifisert innenfor politikk og fagfelt som preger livsområder i vår samtid. Toby Millers teori om hvordan subjektet konstitueres i politiske dilemmaer preger lesningen av abortkapittelets diskursanalyse. Roses perspektiver på bioteknologiens fem retninger preger lesningen av abortdebattens produksjon av objekter i fosterkapittelet. Videre er Roses perspektiv på psykologiens og psykiatriens diskursive grep om subjektet, de såkalte ”psy-disiplines”, inspirasjon for lesningen av kvinnens subjektposisjon i stortingsdebattene.

Analysenes disposisjon av analysenivåer

Hvert kapittel behandler én nøkkelkategori, og den blir undersøkt i forhold til alle de tre analysenivåene etter hverandre. Det første kapittelet undersøker forståelser av *abort*, det andre undersøker fremstillinger av *fosteret*, og det tredje undersøker forståelser av *kvinnen*.

Møtet med tekstene fra stortingsdebattene blir retningsgivende for utformingen av hvert kapittel og den nøkkelkategori det behandler. Som leser av tekstene, må jeg være lydhør for deres variasjoner. Dette gir innvirkning på hvordan analysen gjøres innad i hvert kapittel. De tre analysenivåene håndteres litt forskjellig i de ulike kapitlene. I abortkapittelet og kvinnekapittelet følger analysene likevel den samme

---

disposisjonen. Hver kategori undersøkes først metaforanalytisk, deretter undersøkes meningsunivers, og til slutt kommer en diskursiv analyse.

Fosterkapittelet, som er plassert mellom analysen av *aborten* og *kvinnen*, skiller seg imidlertid litt ut. Dette kapittelet kan ses som en konsekvens eller forlengning av abortkapittelets diskursive analyse. Jeg følger her opp abortkapittelets tolkning av abortdiskursens produksjon av *subjekter*, og spør: Hvilke *objekter* produseres innenfor den samme diskursen? Spørsmålet jeg undersøker i fosterkapittelet er altså: Hvordan produserer abortdiskursen ulike fosterbegreper? De ulike fosterbegrepene blir med andre ord sett som abortdiskursens produksjon av ulike objekter. Diskursen lar ulike og motstridende forståelser og anvendelser av fosterbegrepet komme i bruk.

Fordi fosterkapittelet bygger så direkte på abortkapittelets avsluttende diskursdel, har dette kapittelet fått en annen oppbygning eller disposisjon enn de to andre kapitlene. Oppbygningen blir derfor i hovedtrekk slik: Første del introduserer at et annet språk kunne satt sammen verden på andre måter. Andre del viser eksempler på hvordan ulike fosterforståelser har gjort seg gjeldende *utenfor* abortsaken. Til slutt foregår en undersøkelse av fosterforståelser i stortingsdebattene. Avslutningsvis ses de ulike fosterbegrepene i diskursivt biomaktperspektiv ved at jeg kommenterer dem ut fra Nikolas Roses fem retninger for bioteknologien som biomakt. Disse retningene ble presentert i teorikapittelets avsnitt om biomakt i samtiden.

Et ikke-subjektivt nivå

Det er viktig å understreke at ingen av analysens nivåer, verken metaforanalyse, analyse av meningsunivers eller diskursanalysen, konsentrerer seg om forståelser eller intensjoner på individnivå. Når jeg i analysene refererer til hva bestemte politikere har sagt, er det aldri med det siktemål å undersøke deres personlige mening eller intensjon

bak utsagnet, og heller ikke partiet de representerer sine meninger eller strategier. Sitatene fra stortingsdebattene er derimot alltid trukket frem som eksempler på hvordan abortens tre nøkkelkategorier kvinne, foster og abort blir forstått, hvilke problemer som blir formulert, og hvordan dette til sammen produserer mulighetsvilkår for hvordan en kan tenke og handle innenfor diskursens grenser.

5. Abort

Abortdebatten som gjorde seg gjeldende fra midten av 1990-tallet har utgangspunkt i problemstillinger rundt tilgang til informasjon om fosteret ved hjelp av fosterdiagnostikk, og diskusjon om hva denne informasjonen skal brukes til. Striden står særlig om hvorvidt og i hvilken grad informasjon om fosterets helse skal være grunnlag for abort. Temaet er sentrert om abort når fosteret har sykdom eller utviklingsavvik som vil føre til et liv med funksjonshemming(er) og/eller smerter. Abort når fosteret kommer til å dø i løpet av svangerskapet eller kort etter, det vil si der avvikene er uforenlige med liv, er ikke et stridstema i debatten. Fordi informasjon om fosteret vanligvis blir kjent i perioden etter at abortlovens periode for selvbestemt abort har løpt ut, dreier denne abortdebatten seg i stor grad om nemndbestemte aborter. Abortloven gjør det imidlertid klart at kvinnens egen vurdering skal veie tungt i nemndens avgjørelse.

5.1 Hva analysen skal undersøke

Analysen vil undersøke hvilke forståelser som gjør seg gjeldende i stortingsdebatter om abort og fosterdiagnostikk. Nærmere bestemt vil jeg i dette kapitlet undersøke hvordan abort blir forstått og fremstilt i bioteknologisk kontekst, med nedslagsfelt i den lovutformende offentlige debatt.

Analysen vil følge tre ulike ”nivåer”, et metaforanalytisk nivå, en undersøkelse av et dominerende meningsunivers og en diskursiv analyse av debatten samlet sett.

Metaforanalysen vil undersøke metaforen om ”sorteringssamfunnet”, som alle debattantene forholder seg til på ulike vis. Dette er en undersøkelse av metaforen i forhold til Blacks terminologi, med fokus, ramme og *associated commonplaces*, som jeg velger å omtale som ”assosierte fellessteder”. Analysen tar sikte på å undersøke

---

hvordan mening fra andre livsområder og menneskelige erfaringer føres inn i fremstillinger av fosterdiagnostikk og selektiv abort.

I analysen av *meningsuniverset* leser jeg vokabularet som er knyttet til ”sorteringssamfunnet” i lys av sosiologen Zygmunt Baumanns teori om forestilling om orden, renhet og samfunn. Undersøkelsen avsluttes med en refleksjon over metaforens subversive sider. Her blir det fokusert på hvordan metaforen også produserer taushet om det den vil formidle, og muligens kommuniserer stillstand fremfor endring.

Undersøkelsen kan ikke bare vise frem den ”ene siden av saken”, og det følger derfor en undersøkelse av andre konkurrerende perspektiver på fosterdiagnostikk og abort, eller en kamp om hvordan saken bør bli forstått. Denne delen av undersøkelsen må *ikke* forstås som avhandlingens diskursive analyse, ettersom jeg benytter et annet diskursbegrep, som beskrevet ovenfor. Ved å vise andre perspektiver på abort og fosterdiagnostikk, følger jeg opp avhandlingens mål om å vise fremstillinger og forståelser av aborten, og å vise ulike stemmer i teksten. Slik blir også bildet av den politiske kampen om virkelighetsforståelsen synlig, noe som analysen har ansvar for å vise.

I diskursanalysen leses abortdebatten samlet, i et mer distansert perspektiv. Med det mener jeg at jeg trekker oppmerksomheten bort fra meningsnivået i vokabularet eller innholdet i de ulike perspektivene. Inspirert av Toby Miller leser jeg i stedet motsetningene *i seg selv* som en rekke uløselige dilemmaer, som med sine uforenlige invitasjoner til etisk handling hos subjektet konstituerer en bestemt subjektposisjon for borgerne.

5.2 "Sorteringssamfunnet" som metafor

Innledningsvis vil jeg vise frem noen sitater fra debatten, som eksempler på hvordan "sorteringssamfunnet" blir brukt når stortingsrepresentantene diskuterer abort og fosterdiagnostikk. Det vil vise frem metaforen i kontekst.

Signe Øye (A):

Frykten for at nye kunnskaper om genetisk fosterdiagnostikk skal gi oss et "sorteringssamfunn" bør ikke få konsekvenser for dagens lov".¹⁶⁷

Anne Enger Lahnstein (SP):

Men et samfunn som ikke er villig til å gå inn i debatten om de etiske konfliktene som oppstår dersom utvelgelse av fostre etter kvalitetskrav blir satt i system, det samfunn svikter en viktig oppgave. Jeg tror det vil kunne påvirke vårt syn på mennesket. Det kan føre til et *sorteringssamfunn* der vi dyrker det vellykkede.¹⁶⁸

Beate Heieren Hundhammer (H):

Det vil også være med på å forhindre at vi går mot en sortering av fostre på grunnlag av f.eks. kjønn eller fysiske avvik – et *sorteringssamfunn* som de fleste tar sterk avstand fra.¹⁶⁹

Eksemplene ovenfor viser hvordan "sorteringssamfunnet" representerer et bestemt blikk på fosterdiagnostikk. Man kan si at "sorteringssamfunn" viser til et syn på fosterdiagnostikk som en teknologi som sorterer fostre etter bestemte kriterier. Fosterundersøkelsen ses som en sortering i tilknytning til abort, slik for eksempel

---

¹⁶⁷ Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996). s. 4140.

¹⁶⁸ Anne Enger Lahnstein. Lovforslag. 1995-03-14. Forslag fra Kåre Gjønnes, Anne Enger Lahnstein og John Alvheim til ny § 95a i Grunnloven, (Innst. s. nr. 88, jf. Dokument nr. 12 for 1991-92), forslag nr. 17. s. 2543

¹⁶⁹ Beate Heieren Hundhammer (H). Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17. Sak nr 4: "Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 25 av 37

Tove Kari Viken gir uttrykk for: ”Mye tyder på at tilbud om ultralyd til alle gravide fører til en utsortering av mennesker med funksjonsfeil”.¹⁷⁰

”Sorteringssamfunnet” er en metafor som betegner fosterdiagnostisk grunnlag for abort, med andre ord en fortolkning eller en bestemt forståelse av fosterdiagnostisk virksomhet. ”Sorteringssamfunnet” beskriver det vi kort kan kalle ”bruk av fosterdiagnostikk.” I en analyse av ”sorteringssamfunnet” som interaksjonsmetafor deles ordene inn i to deler. Den delen som blir betegnet, ”bruk av fosterdiagnostikk”, er ramme, og den betegnende delen, ”sorteringssamfunnet”, er fokus. Når tanken holder disse to ordene opp samtidig, skjer det ifølge Black en interaksjon. Dette er en meningsoverføring, der ordene overfører betydning til hverandre, slik at metaforen oppstår som et meningsfullt utsagn. Dette foregår ved at leseren eller lytteren sorterer blant alle de betydninger ordene kan ha i alminnelig kjent bruk av ordene. Av disse vektlegges kun de som både kan brukes om ” bruk av fosterdiagnostikk” og ”sorteringssamfunn.”

Blant kjente betydninger av fosterdiagnostikk er ”helseundersøkelse av fosteret”, ”medisinsk forebygging”, ”svangerskapskontroll”, ”sykehusundersøkelse”, ”bilde av barnet,” eller ”svangerskapsomsorg.” Alminnelige kjente betydninger av ”sorteringssamfunn” kan også være mange. Ordet i seg selv er en betegnelse av samfunn der sortering er et hovedelement. Et sorteringssamfunn er et samfunn som sorterer. Samfunn som sorterer, kan lett assosieres med et samfunn som skaper skiller mellom folk. Sortering av mennesker i høyere og lavere rang, sosiale klasser, økonomiske klasser, kastesamfunn, forholdet mellom Jørgen Hattemaker og Kong Salomo, inndeling av folkegrupper med og uten privilegier eller forestillinger om

---

¹⁷⁰ Viken, Kari Tove. Spørretime, "Spørsmål fra Kari Tove Viken (SP)," (23. februar 1994). s.2337

mer- og mindreverdige mennesker er kjente måter for samfunn å skape eller opprettholde skiller mellom innbyggerne på.

Av alle disse betydningene vil interaksjonen mellom dem føre til at bare betydningssinnhold som både kan brukes om ”bruk av fosterdiagnostikk” og ”sorteringssamfunn” hentes frem, og gir ”fosterdiagnostikk” en annen betydning enn det har i vanlig bruk av ordet. Denne betydningen er en ny eller utvidet mening, som ordet ikke hadde tidligere. Betydninger som ”bruk av fosterdiagnostikk skaper økonomiske klasseskiller” virker lite sannsynlig. Likevel kan en se for seg at hvis fosterdiagnostikk kostet kvinnen eller paret mye penger, kunne det utvikles en tendens til at de som ofte beskrives som ”ressurssvake” oftere enn de ”ressurssterke” fikk syke barn på grunn av færre utførte fosterdiagnostiske undersøkelser i svangerskapet. Medfødte funksjonsnedsettelse kunne da bli et fattigdomsproblem. Dette er ikke tilfelle i Norge, og tolkningen er usannsynlig.¹⁷¹

Det er mer sannsynlig at ”sorteringssamfunnet” refererer til fosterdiagnostikkens ”sortering” mellom sykt og friskt, normalitet og avvik. Nærmere bestemt er det grunn til å tro at ”sorteringssamfunnet” viser til samfunnets tilbud om å sortere mellom fostre etter medisinske kriterier, samt at skillet kan være kriterium for abort. En slik forståelse gir for eksempel Kjellbjørg Lunde uttrykk for når hun sier: ”Spørsmålet om seinabortar på eugenisk grunnlag derimot dreiar seg enkelt sagt om kva type barn som skal bli født og ikkje.”¹⁷² Metaforen ”sorteringssamfunnet” viser til fosterdiagnostikk

---

¹⁷¹ Likevel er det et aspekt ved reguleringen av tilgang til reproduktive helsetjenester som fosterdiagnostikk, genetisk undersøkelse av befruktete egg etter assistert befruktning (PGD), samt slik testing av vevstypelighet med syke søsken i behandlingsøyemed (PGD/HLA), at nasjonale restriksjoner kan forbigås ved at de som har anledning til dette reiser til utlandet for slik teknologi for egen regning. Slik skjevfordeling har tradisjonelt vært et tema innenfor abortlovgivningen, fordi de ”ressurssterke” oftere kunne få ordnet en abort ved å reise til utlandet, før det ble innført selvbestemt abort i Norge.

¹⁷² Lunde, Kjellbjørg. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 525-526.

---

som samfunnets sortering av hvem som skal bli født og få være til i samfunnet, ut fra kriterier som arvemessige egenskaper, sykdom eller avvik.

Ifølge Black vil metaforen være en ny betydning av rammen eller det ”bokstavelige” ordet, som det ikke hadde før interaksjonen, og som må ha ført til en ny meningsutvidelse av ordet, en betydning ordet ikke har i sin alminnelige bruk. Meningen må med andre ord ikke være bokstavelig eller et synonym eller erstatningsord med samme betydning.

En alminnelig betydning av ”bruk av fosterdiagnostikk” vil for eksempel være ”helseundersøkelse av fosteret.” Dette gjengir en etablert mening av en integrert del av helsetilbudet (over)for gravide i Norge. Ultralyd tilbys alle gravide som et frivillig tilbud, andre fosterdiagnostiske metoder er strengere regulert. Derimot er ”bruk av fosterdiagnostikk” og ”sorteringssamfunn” ikke bokstavelige varianter av hverandre. For eksempel vil ikke en nyhetsoppleser på nyhetene fortelle at sorteringssamfunnet ble vedtatt på Stortinget, eller at reglene for tilgang til sorteringssamfunnet skal strammes inn. Nyhetsoppleserne kan derimot gjengi politiske beslutninger om ”bruk av fosterdiagnostikk” i de samme setningene, og det vil bli oppfattet som alminnelig formidling. ”Sorteringssamfunnet” er ikke et erstatningsord for ”bruk av fosterdiagnostikk,” og det er heller ikke en bokstavelig mening. Derimot er ”sorteringssamfunnet” en metafor som overfører mening fra et erfaringsområde til et annet: Mening fra erfaringen eller kunnskapen om samfunn som driver med sortering av mennesker etter arvemessige (eugeniske) egenskaper, sykdom eller avvik, blir overført til det å bruke fosterdiagnostikk. Det element av likhet som binder assosiasjonene sammen, er trolig at fosterdiagnostikken vil kunne avdekke forhold som gir valget abort, som et spørsmål om liv eller ikke liv.

På denne bakgrunn kan man konkludere med at ”sorteringssamfunn” er en metafor som formidler et bestemt syn på bruk av fosterdiagnostikk. Metaforer retter vår oppmerksomhet mot et bestemt aspekt ved tingen eller saken den refererer til. Den får oss til å se objektet fra et bestemt perspektiv. Metaforisk sagt: Man kan si at metaforer *belyser* en side av objektet, mens andre deler av det *legges i skyggen* og kommer ut av vårt *synsfelt*. Metaforen lar oss se teknologien i et bestemt perspektiv.

Det er derfor viktig å undersøke hvilke assosierte fellessteder som trekkes inn i interaksjonen mellom fosterdiagnostikk og sorteringssamfunn, og dermed bidrar til å gi metaforen mening. Undersøkelsen nedenfor består i å undersøke assosiasjoner til ordet ”sortering.” Undersøkelsen vil trekke frem spor i teksten og forsøke å vise frem hvilke assosiasjoner som er med på å fylle metaforen om ”sorteringssamfunnet” med mening. Hvor henter metaforen ”sorteringssamfunn” sitt meningsinnhold fra?

5.2.1 Assosierte fellessteder: Historien gir mening

Jeg vil innlede med et blick på Berge Solbergs beskrivelse ”sortering” i sin avhandling *Sortering av liv?*¹⁷³ Han viser i sin avhandling til forståelsen av sorteringssamfunnet som en bestemt form for sortering og forskjellsbehandling av mennesker. Solberg skriver at begrepet ”sortering” representerer en intoleranse overfor menneskelig variasjon og forakt for svakhet og sykелighet.¹⁷⁴ Dette kobler han til det som kan ses som et felles sted for historisk erfaring innenfor den vestlige kultur: ”Begrepet ”sortering” henter sin historiske kraft særlig fra nazi-Tysklands grusomme behandling av avvikende jøder, sigøynere, homofile og funksjonshemmede.” Han viser til et eksempel med forfatteren Elin Brodin, som

---

¹⁷³ Solberg, ”Sortering av liv?: Ethiske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon”.

¹⁷⁴ Ibid. s. 16.

---

skriver at ”selektiv abortering er faktisk ren fascisme i teori og praksis.”¹⁷⁵ Berge kommenterer at fosterdiagnostikk blir sett som ondet fra nazi-Tyskland i en ny form.¹⁷⁶ Dette tyder på at ”nazi-Tyskland”, inspirert av Blacks terminologi, danner et ”assosiert fellessted” som overfører mening til metaforen om ”sorteringssamfunnet” og ”bruk av fosterdiagnostikk.”

Ifølge Black må assosiasjonene være lette å vekke innenfor et kulturelt fellesskap. En kronikk av sosialmedisineren Berthold Grünfeld og forskeren Finn Egil Skjeldestad peker på hvor lett disse assosiasjonene vekkes i forhold til selektiv abort på grunnlag av fosterdiagnostiske funn

”Ordet seleksjon assosieres dessuten fortsatt med holocaust, der mindreverdige raser skulle selekteres til utryddelse. Det er en byrdefull historisk erfaring menneskeheten sleper på. Ikke minst i lys av den melder de mange bekymringer og motforestillinger seg.”¹⁷⁷

Grünfeld og Skjeldestad mener assosiasjonene er urimelige, de deler ikke bekymringene for et sorteringssamfunn. Samtidig bekrefter de at holocaust er en assosiasjon som føres inn i forståelsen av fosterdiagnostikk som sortering av mennesker. Deres uttalelse bekrefter at assosiasjoner mellom holocaust og selektiv abort er lett å vekke. Blacks forutsetning om at de assosierte fellesstedene må være alminnelig kjente assosiasjoner, ser ut til å være tilstede.

Imidlertid er bruken av ord som holocaust og nazi-Tyskland sjelden direkte uttalt i stortingsdebattene, og direkte henvisninger ser ut til å være lite fremme i Stortingets debatter. Slik sett skiller Erik Solheim (SV) seg ut i politisk debatt på Stortinget når han oppfordrer til at lovreguleringen bør være i forkant av den teknologiske utviklingen på ”genteknologi” generelt:

---

¹⁷⁵ Elin Brodin, ”Retten til liv - og fosterdiagnostikken,” in *Aftenposten* (Oslo: Aftenposten, morgenutg. Kronikk, 10.07.1994).

¹⁷⁶ Solberg, ”Sortering av liv?: Etske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon”.

Jeg gjentar at jeg er pessimistisk, og når jeg sier at jeg er det, er det fordi det i menneskets historie har vært like mange statsledere av typen Hitler, Saddam Hussein og Pol Pot som statsledere av typen Gro Harlem Brundtland og Werner Christie. Med det mener jeg å si at de teknikkene som utvikles, også vil bli tatt i bruk til formål som ingen i dette Storting kan ønske seg. Vi er nødt til å ta også sånne perspektiver med i en debatt hvis en skal se utover akkurat de sekundene vi nå er inne i.¹⁷⁸

Marit Arnstad henter mening fra det samme assosiasjonsrommet når hun sier: ”Vår nære historie, med Nazi-Tyskland, gjør det ikke vanskelig å tenke seg en situasjon med vitenskap på avveie”. Hun sier i den forbindelse at Kina har fremlagt lovforslag om påbudt abort ved funksjonshemming. Valgerd Svarstad Haugland står inne for en annen, men lignende assosiasjon til fortiden når en annen politiker konfronteres med at hun ”i et intervju i Bioteknologinemndas tidsskrift (har) gitt uttrykk for at det foregår en form for rasehygiene i dag med den nåværende lovgivning, med det det innebærer av assosiasjoner og karakterisering av andres holdninger.”¹⁷⁹ Når hun blir bedt om å svare på om hun mener kvinner ”gjør seg skyldig i praktisering av rasehygiene”, sier hun at ordet har intervjueren lagt til, det er ikke et sitat fra henne. Deretter legger hun til:

Poenget mitt er at slik som abortloven fungerer i dag, vil nesten alle de kvinnene som får beskjed om at barnet deres har en eller annen form for handicap, velge å ta abort. Det viser faktisk en god del undersøkelser. Og hva er rasehygiene? Jo det er jo en form for utvelgelse. Ordet er ikke noe positivt ladet. Det er et fryktelig ord, men likevel pågår den form for utvelgelse i dag.¹⁸⁰

Det er imidlertid mulig å lese en del måter å omtale fosterdiagnostikk på som egnet til å vekke den samme type assosierte fellessteder som direkte henvisninger evner å aktivere. Black mener metaforens ramme kan være mer enn et enkelt ord eller uttrykk,

---

¹⁷⁷ Grünfeld, Berthold og Skjeldestad, Finn Egil, ”Fosterdiagnostikk og svangerskapsavbrudd”. *Aftenposten* (Morgenutg.)19.05.1994.

¹⁷⁸ Erik Solheim. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).* s. 4381.

¹⁷⁹ Bjørnstad, Vidar (A). *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 531.

¹⁸⁰ Haugland. Valgerd Svarstad. *Ibid.* s. 531.

---

og trekker inn en bredere kontekst som meningstilførende assosiasjonsfelt for en metafor. Dette kan illustreres med to eksempler fra Solbergs diskusjon:

Black mener metaforen skaper eller påkaller de likhetene som får den til å fungere. ”Likhetene” kommer frem ved at noe blir ”sett” som noe annet. Når meningsoverføringen fra fascistiske og nazistiske regimer sjelden uttales direkte, men blir liggende antydningvis i et meningsladet begrep om sortering, kan det være at de ”likhetene” som metaforen om ”sorteringssamfunnet” produserer i forhold til disse historiske erfaringene ikke fungerer. Påpekning og uttalelse av ”Holocaust” kan fremstå som en for kraftig påstand, som virker urimelig. På den annen side kan det også være at assosiasjonene tvert imot er så tilstede som moralsk advarsel om hva teknologien kan brukes til, at direkte henvisninger er unødvendige.

Krig som etablert topos i abortdebatten

Metaforen om ”sorteringssamfunnet” kan i den grad det knyttes til nazi-Tyskland og rasehygiene ses i sammenheng med generell eller tradisjonell motstand mot abortloven, mer enn noe som fremtrer i forbindelse med fosterdiagnostikk. Sammenhengen mellom aborterte fostre og nazistenes forfølgelse av ”mindreverdige” har lengre tradisjon enn abortdebatten fra 1990-tallet. Også i abortkampen på 1970-tallet ble abort knyttet til krig og aborterte fostre sett på som krigsofre. Den gangen var det særlig kristne publikasjoner som formidlet disse assosiasjonene: ”Den 9. april forbinder vi med krig, unntakstilstand, redsel og frykt (...) Nå er det for alvor unntakstilstand – i det ufødte livs verden.”¹⁸¹ Disse metaforiske fremstillingene kom fra en uttalt sterkt religiøst motivert motstand mot abort.¹⁸² Om en ser metaforen om

---

¹⁸¹ Aanesen, *Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort*. s. 385

¹⁸² Merethe Flatseth, ”Å bære eller ikke bære - er det spørsmålet? En analyse av abortdebatten i tre tidsperioder” (Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 1999).

sorteringssamfunnet i en slik sammenheng, blir fosterdiagnostikk og selektiv abortpraksis sett som et nytt element innenfor en etablert argumentasjon mot abort. Holocaust og krigserfaringer kan ses som et topos i abortdebatten. Sorteringssamfunnet trekker da ikke bare veksler på et alminnelig kjennskap til sortering av mennesker. Det kan også sies å trekke veksler på en etablert måte å menneskeliggjøre fostre på innenfor debatter om abort, der fosterets grad av menneskelighet og beskyttelse har vært et avgjørende tema.

5.2.2 Assosierte fellessteder: Ankomst til fremtiden

Metaforen om sorteringssamfunnet opptrer også i andre kontekster enn de historiske. I en bredere sammenheng diskuteres selektiv abort i en kontekst med den mer omfattende tematikken om human bioteknologi. Slik inngår selektiv abort i interaksjon med andre meningsuniverser og fanger opp mening med andre valører. De nye bioteknologiske mulighetene innenfor reproduksjon var ennå ikke lovregulerte så sent som under stortingsdebatten juni 1993 om "Mennesker og bioteknologi".¹⁸³ Der ble fosterdiagnostikk og abort av syke fostre debattert parallelt med prøverørsbefruktning, anonym sæddonasjon, preimplantasjonsteknikk, forskning på befruktede egg og eggdonasjon. I debatten i 1996 er den umiddelbare konteksten rundt abort på fosterdiagnostisk grunnlag mer begrenset til problemstillingene om selvbestemmelse og det å få et alvorlig sykt barn, fordi en hovedhensikt er å diskutere erfaringene med abortloven i praksis. For å forstå implikasjonene i metaforen om sorteringssamfunnet kan det derfor være nyttig å undersøke metaforen også med henblikk på den generelle debatten om bioteknologi og menneskelig reproduksjon i 1993 og 1994.

I denne sammenhengen fremstår forestillingen om ”sortering” som en del av et dystopisk fremtidsbilde. Sitatet nedenfor er eksempel på at metaforen om et ”sorteringssamfunn” også synes å få overført mening fra science fiction-litteraturen, som et assosiert fellessted i perspektivet på hva ”sortering” er. Jeg lar sitatet være av en slik størrelse som nedenfor for å vise hvor massive eller omfattende den nye kunnskapens muligheter fremstilles.

Utviklingen innen gen- og bioteknologi skjer med stor fart. Ting som en tidligere bare diktet om i science fiction-bøker, kan nå være mulig. Det er snart bare fantasien som setter grenser for hva en kan utføre. Enorme markedskrefter står bak nye prøver og nye forsøk. Om noen år kan eggbanker med frosne, umodne egg være en realitet. Aborterte fostre kan bli eggdonorer for barnløse. 1980-åra var miljøbevegelsens tiår. 1990-åra vil dreie seg om genmanipulering og menneskenes herredømme over naturen, et herredømme som jeg er redd for at vi ikke er voksne nok til å forvalte til alles beste, og til en positiv utvikling for våre etterkommere. Senterpartiet er imot av vi skal tukle for mye med naturen. Noe må en overlate til naturen selv.(...) Det må ikke bli slik at vi ikke aksepterer funksjonsavvik fordi vi kunne ha sortert bort syke fostre med avvik og alvorlige sykdommer. Frykten for en utvikling i den retning er berettiget, selv om hele komiteen tar avstand fra en slik praksis. Regjeringen foreslår forskning på befruktede egg og preimplantasjonsteknikk. Gjennom å kontrollere det befruktede eggets gensammensetning kan en se om det er gener som vil føre til at individet får en alvorlig sykdom. Vi har i underkant av 5000 slike sykdommer. Forskerne regner med at ved tusenårsskiftet vil genene for alle disse sykdommene være identifisert, og mange er allerede kjent i dag. Ulike former for fosterdiagnostikk, herunder fostervannsprøver, morkakeprøver og blodprøver, kan også gi informasjon om framtidige funksjonsfeil eller arvelige sykdommer.¹⁸⁴

Henvisningen til science fiction-bøkene tyder på en opplevelse av å ha kommet inn i en ny tidsalder. Samtidig ses teknologiens muligheter som et brudd med naturens orden, noe som hører uvirkeligheten og fiksjonen til.

SVs Kjellbjørg Lunde trekker frem tilsvarende assosiasjoner til science fiction-litteraturen: ”Som politikarar har vi eit sjølvsgatt ansvar for å styre og sette dei grenser som må til dersom vi skal ha von om at det er mogleg å verne oss og etterkomarane våre frå konsekvensar som ikkje lenger er ”science fiction””.¹⁸⁵ Blikket på den humane bioteknologiens muligheter sett gjennom science fiction-genrens perspektiv synes å ha en viss kontinuitet, noe som blant annet også kommer til uttrykk utover på

---

¹⁸³ *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).*

¹⁸⁴ Tove Kari Viken. *Ibid.* s. 4356.

¹⁸⁵ Kjellbjørg Lunde. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 525.

2000-tallet. Et eksempel på dette er når bioteknologiloven av 1994 skal revurderes i 2002. Bente Heieren Hundhammer (H)sier:

Et barn er født. Den lykkelige livmor-mor gleder seg sammen med den rettslige far. Den biologiske mor døde for tre år siden, og den biologiske far vet ingen hvem er. Dette er ikke en innledning til en science fiction, men en situasjon som i mange land ikke er unik, og som vi kunne ha fått i Norge hvis ikke et flertall i sosialkomiteen hadde satt foten ned.¹⁸⁶

I denne konteksten synes forståelsen av fosterdiagnostikk som sortering å ha klare fellestrekk med det Ann-Sofie Bakshi i sin avhandling kaller ”den teknifiserede dystopin:” Hun forkarer begrepet slik: ”Den teknifiserede dystopin talar om brottet med naturen och brottet med våra värderinger genom en långt driven teknifisering.”¹⁸⁷ Hun mener samfunnstalen om genteknologien og fosterdiagnostikken strekker seg inn i fremtiden, og at man forestiller seg at teknologien vil ha betydning for fremtidens menneske. Bakshi mener at teknologien slik sett ses som et grenseskille mellom ”den gamle verden” og ”den nye verden”.

Synet på de bioteknologiske og fosterdiagnostiske mulighetene som en overgang til en ny tid, kan man også se i den norske konteksten rundt metaforen om ”sorteringssamfunnet”. Det har vært et poeng for skeptikere at ingen vet hva vitenskapen vil kunne gjøre i nær fremtid, eller hvordan dagens muligheter vil bli brukt eller misbrukt. Marie Lovise Widnes (SV) uttrykker det slik:

Det er ei vandring i til dels ukjent landskap, og der det ser grønt og fint ut, kan det vere avgrunnar under overflata. Det er også ei sak som appellerer til kjensler, fantasi, tru og samvit, og det gjer det ikkje lettare. Vitenskapen kjenner ingen grenser for forskartrongen.¹⁸⁸ Dette er et metaforfylt språk, som

---

¹⁸⁶ Bente Heieren Hundhammer. *Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17. Sak nr 4: "Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.* s. 24 av 37.

¹⁸⁷ Bakshi, "Tilltro och misstanke. Genteknik och fosterdiagnostik i det offentliga samtalet". s. 246. Hun deler fremstillingene av genteknologi og fosterdiagnostikk i to hovedposisjoner, slik de blir fremsilt i svensk medie- og nyhetsoffentlighet: ”Den teknifiserede dystopin” og ”den kliniska idyllen.”

¹⁸⁸ Widnes, Marie Lovise. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).* s. 4364.

---

beskriver den nye ”virkeligheten” som å bevege seg i ukjent landskap med lurende farer. Det kan illustrere Bakhsis poeng, at blant de som er ”mistenksomme” mot teknologien fremstilles teknologien som noe som hører til ”den nye verden”, der utfallet er ukjent, dystopiene truer, og avgjørelser for fremtidens menneske blir fastsatt.

Daværende helseminister Werner Christie (Ap) uttrykker også en opplevelse av at mennesket har kommet til et kunnskapshistorisk merkepunkt og overgangen til en ny tid. Imidlertid uttrykker Christie en mer positiv og optimistisk holdning til bioteknologiens muligheter, med vekt på ansvar og medisinske nyvinninger innenfor behandling.

Vi har spist av det genetiske kunnskapens tre. Det er ingen vei tilbake til vår tidligere uvitenhet på dette området, hvor vi også slapp alt ansvar. Vi har fått muligheter til å hjelpe mennesker med store lidelser, savn og plager. Men vi har også fått et stort ansvar, et ansvar som tilsier ærefrykt, eller om man vil, både ærbødighet og frykt.¹⁸⁹

Brit Jørgensen (A) tar avstand fra fremstillingen av de bioteknologiske mulighetene som science fiction: ”Feilaktig er det forsøkt gitt et inntrykk av at alt blir tillatt, i verste science fiction-stil.”¹⁹⁰

Oppsummering av assosierte fellessteder

Samlet sett kan man si at sorteringssamfunnet er en metafor som både trekker veksler på meningsinnholdet fra det litterære science fiction-universet og fra historiske erfaringer. Debattantene viderefører, henviser og ”siterer” erfaringene fra disse meningsuniversene. Slik overføres eller videreføres tekster og kunnskap fra disse

---

¹⁸⁹ Christie, Werner. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 545. Christie sikter her til bioteknologiens og genetikkens muligheter for kurering av sykdom, og ikke fosterdiagnostikken spesielt.

¹⁹⁰ Brit Jørgensen. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).* s. 4359

feltene over på forståelsen av fosterdiagnostikk og praktiseringen av abortloven. Det fremtrer en sammenstilling av fortidens rasehygiene og fremtidsromanens scenario, der fosterdiagnostikken blir formidlet som en teknologi som skaper et sorteringssamfunn. Dette er med på å danne felles assosiasjoner til en bestemt måte å forstå sorteringen og dens funksjon på, og overføre mening til metaforen om ”sorteringssamfunnet”. Fosterdiagnostikken og aborten inngår i en interaksjon med assosierte fellessteder som omhandler menneskefiendtlige og ”unaturlige” vitenskaper, samfunnssystemer og teknologier.

5.3 Sorteringssamfunnets meningsunivers

Jeg vil nå bringe undersøkelsen av ”sorteringssamfunnet” som metafor et steg videre, og fokusere på hvilket *meningsunivers* som gjør seg gjeldende i metaforen om fosterdiagnostikk som uttrykk for et ”sorteringssamfunn”. Med det mener jeg at metaforen og de steder den overfører mening fra, historie og fremtidsfiksjon, bygger på et felles meningsunivers. Den (re)fortolkning som gjør at fosterdiagnostikk blir assosiert med den form for sortering som det ble vist ovenfor, kan befinne seg innenfor en bestemt anskuelse som styrer fortolkningen. ”Sorteringssamfunnet” som metafor trekker altså ikke bare inn mening fra deler av en felles kjent kultur og historie. Mistanken om et sorteringssamfunn kan også befinne seg innenfor en bestemt måte å betrakte verden, menneskene eller livet på.

Jeg avslutter nå undersøkelsen av ”sorteringssamfunnets” oppbygning i *fokus, ramme og fellessteder*. Nedenfor vil jeg lese impliserte forestillinger som knytter seg til tanken om sortering som aktivitet i lys av Baumanns teorier om orden. Analysen vil relatere seg til debattens tekster med fokus på bestemte vokabularer som følger meningsunivers(er) om sortering, og en egen logikk som vokabularet forholder seg til.

5.3.1 Renhet, orden og plassering

Anklagen om hvordan teknologien benyttes til å ”sortere” mennesker kan settes inn i et bredere perspektiv enn de historiske, litterære og filmatiske referanser som aktiveres gjennom metaforen. Metaforen om sorteringssamfunnet vil nedenfor ses i en bredere sammenheng gjennom et bestemt perspektiv på orden, renhet og plassering.

Antropologen Mary Douglas har i sin bok *Purity and Danger* analysert interessen for orden, renhet og kampen mot urenheter som et allment karaktertrekk ved mennesket.¹⁹¹ Kategorier og grenser opprettholder orden i symbolsk og sosial forstand. I denne måten å ordne verden på blir anomalien truende. Det som ikke lar seg kategorisere, truer med en tilstand av kaos. Det som ikke passer inn i mønsteret, skaper uorden. I denne orden er skillet mellom rent og urent avgjørende. Imidlertid er det urene ikke urent eller skittent i seg selv. Urenheten eller tabuet kan sies å være sosialt produsert, objektet blir *sett på* som urent, gjennom et bestemt *blikk* på det. Samtidig er urenheten knyttet til plassering. Ifølge Douglas er det å beskytte seg mot og å fjerne skitt ikke en negativ aktivitet, men et forsøk på å organisere omgivelsene og opprettholde orden.

Sosiologen Zygmunt Baumann trekker sterke vekslere på Douglas` analyser av forestillinger om rent og urent i sin bok *Moderniteten og Holocaust*.¹⁹² Det er viktig å understreke at bokens hovedtema, en teori om mulighetsbetingelser for at Holocaust kunne finne sted, *ikke* er grunnlag for at boken inspirerer min analyse. Til tross for at Baumann i boken *skriver om Holocaust* på den ene side, og ”sorteringssamfunnet” er

---

¹⁹¹ Mary Douglas, *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu.*, trans. Kåre A. Lie (Oslo: Pax Forlag, 1997).

¹⁹² Zygmunt Bauman, *Moderniteten og Holocaust*, ed. Hans Kolstad, Oversatt av Mette Nygård. Baumann har utvidet den norske utgaven med et eget innledningskapittel. ed., Erasmus-serien (Oslo: Vidarforlaget A/S, 1997).

en metafor som kan *henvise til* Holocaust på den annen side, er dette altså *ikke* koblingspunktet for at Baumann trekkes inn i analysen.

Derimot er det bokens innledning til den norske utgaven, med tittelen ”Drømmen om renhet” som inspirerer denne avhandlingen. Innledningen er aktuell for min analyse av hvilke meningsunivers som gjør seg gjeldende i metaforen om ”sorteringssamfunnet.” Baumanns teori om orden, renhet og skitt, kan bidra til forståelse av de anklager som ligger til grunn for synet på bruken av fosterdiagnostikk som uttrykk for et ”sorteringssamfunn.” Det ordenens meningsunivers som Baumann skisserer, presenteres her for å undersøke om spor av dette meningsuniverset også gjør seg gjeldende i den politiske debatten om abort og fosterdiagnostikk. Følges metaforen om sorteringssamfunnet av et bestemt vokabular som antyder et mer omfattende meningsunivers enn referansene til historie og fiksjon, slik vi har sett det ovenfor? Før en slik undersøkelse av stortingsdebattene vil Baumanns syn på orden og renhet bli presentert.

Baumann bygger på Douglas` teori om renhet og orden, men innvender samtidig mot Douglas` analyse at ”en forklaring ut fra slike almenne og artsomfattende termer ikke går langt nok i å evaluere forskjellige former for renhetssøken ut fra deres sosiale og politiske betydning eller alvorret i konsekvensene for menneskelig sameksistens.”¹⁹³

Baumann sikter her spesielt til:

(...) det tilfelle der andre mennesker oppfattes som et hinder for den korrekte ”organisering av miljøet” – når det, med andre ord, er andre mennesker, eller mer spesifikt en viss kategori andre mennesker, som blir ”skitt” og som blir behandlet som sådan.¹⁹⁴

---

¹⁹³ Ibid. s. 23.

¹⁹⁴ Ibid. s. 23-24.

Baumann knytter dette til tanken om at de innfødte, til alle tider og alle steder, har søkt å adskille og utstøte de fremmede, og sammenlignet det de gjorde med hygieniske forholdsregler, at de bekjempet ”de fremmede”, i overbevisning om at de forsvarte sin egen helse mot sykdomsbærere.¹⁹⁵ Som en digresjon kan det nevnes at det hygieniske aspektet også kommer til uttrykk i begrepet ”rasehygiene”. Begrepet om ”de fremmede” bygger Baumann på at man innenfor en tilværelse har forståelige rutiner og dagligliv som har oppskrifter for livsførsel som gir pålitelig og tilstrekkelig veiledning til det meste en gjør, og som bringer opplevelse av klarhet og sammenheng, fordi de er opplagte og selvsagte. En ”fremmed” sin ankomst kan virke som ”et jordskjelv” fordi den, med Baumanns ord, knuser ”klippen dagliglivets trygghet hviler på”.¹⁹⁶ Den fremmede deler ikke de lokale antagelsene, men kan stille spørsmål ved antagelsenes grunner og årsaker, påpeke uoverensstemmelser eller avdekke hvor tilfeldige de er.

Baumann beskriver i tillegg en situasjon som skiller seg fra annen opprettholdelse av orden. Dette skjer når den daglige renhetsomsorgen endres ved at rengjøringen ”istedenfor å holde tingene uforandret, slik de var, gikk over til å forandre måten ting var på i går ved å *skape* en ny orden som utfordret den gamle; med andre ord, når det å opprettholde orden kom til å bety innføringen av en ny og derfor *kunstig* orden: det vil si, å skape *en ny begynnelse*.”¹⁹⁷ Baumann mener at denne endringen i ordenens status falt sammen med den moderne tids inntog. Han definerer moderniteten som ”den tid, eller det levesett, hvor det å skape orden består i å demontere den ”tradisjonelle”, den nedarvede og mottatte orden; hvor ”væren” betyr en evig ny begynnelse.”¹⁹⁸ Han skriver at enhver orden har sin uorden, og at renhetsmodellene

---

¹⁹⁵ Ibid. s. 25.

¹⁹⁶ Ibid. s. 25.

¹⁹⁷ Ibid. s. 26. Uthevet skrift sitert fra Bauman.

¹⁹⁸ Ibid. s. 26.

produserer sin egen skitt som må bort. Den rutinemessige opprettholdelsen av orden og renhet blir vanemessig og monoton. Rutinen blir ikke lenger fokuset, men avbruddet i rutinen blir viktig. Han peker spesielt på en type renhetsmodell som skal skape ”den evige begynnelse” der det stadig oppstår ”forbedrede” mål for renheten, der nye kategorier av ”skitt” oppstår, ting man ikke tidligere tenkte på som skitt, eller ikke engang visste at fantes. Ganske vanlige kjente ting kan da bli til ”skitt” på kort varsel. I en slik situasjon virker ingenting trygt lenger, og uvisshet og mistanke får overtaket. I denne situasjonen ser Baumann for seg at det å skape orden blir umulig å skjelne fra å offentliggjøre stadig nye ”abnormiteter”, å trekke stadig nye skillelinjer, og å identifisere stadig nye ”fremmede”. ”Å gjøre noe med de fremmede rykker inn i sentrum av ordensbestrebelsene.”¹⁹⁹

I Baumanns perspektiv fører ”renhet” med seg et ideal om en tilstand som ennå ikke er skapt, eller en visjon som må beskyttes omhyggelig mot ekte eller innbilte farer. Dette idealet gjør det mulig å skille mellom renhet og urenheter.

Renhet er en visjon om orden, det vil si om en situasjon hvor hver ting er på *sin rette plass* og ikke noe annet sted. En kan ikke tenke på renhet uten å ha en forestilling om ”orden”, uten å gi ting deres ”rette” plass – som tilfeldigvis ikke er en plass de ville fylle ”naturlig” på egenhånd. Det motsatte av ”renhet” – skitten, griseriet, forurensningen – er ting som ikke er på sin rette ”plass”. Det er ikke tingenes iboende egenskaper som gjør dem ”skitne”, men bare plasseringen; eller, mer nøyaktig, deres plass i den tingenes orden som renhetssøkerne drømmer om. Ting som er ”skitne” i en sammenheng kan bli ”rene” bare ved å plasseres et annet sted – og vice versa. Blanke sko blir skitne om en setter dem på spisebordet; om de blir satt tilbake på skohyllen, får de tilbake sin opprinnelige renhet. En omelett, en kulinarisk delikatesse når den ligger på tallerkenen, blir en ufyselig flekk om en slipper den på hodeputen.²⁰⁰

I tillegg definerer han en annen type ”skitt”, ting som en ikke har funnet ”den rette plass” for i den menneskeskapte orden. Dette er ting som det ikke holder å bare plassere et annet sted, en må fjerne dem en gang for alle. Som regel er dette

---

¹⁹⁹ Ibid. s. 27.

²⁰⁰ Ibid. s. 22.

---

bevegelige ting som flytter seg rundt på egenhånd og bryter alle grenser og forsøk på orden. De avslører det vakleворne ved alle plasseringer. Slike ting kan være kakerlakker, fluer, edderkopper eller mus. Enda verre er det når de ikke bare forflytter seg selv, men i tillegg gjør det uten at en kan se det skje. En kan ikke vite når orden er brutt og når en burde handle. Teppemidd, bakterier og virus nevnes som eksempler på en slik kategori som gjør at ingen kan føle seg trygge.²⁰¹

Analysen vil nå undersøke debatten om sorteringssamfunnet i lys av Baumanns teori om ulike former for orden og renhet. Kan dette meningsuniverset ligge til grunn for meningsinnholdet i forståelsen av fosterdiagnostikk som uttrykk for et ”sorteringssamfunn”?

5.3.2 En plass til alle

Sortering i stortingsdebattene – i lys av Baumanns teori

Hvis man ser på metaforen om ”sorteringssamfunnet” i Baumanns perspektiv, fremtrer ”sorteringen” som en måte å holde orden på, der plassering vil være sentralt. Fosteret kan da ses som et objekt som må befinne seg på sin rette plass, en plass det ikke nødvendigvis ”finner” naturlig på egenhånd. Man kan forstå metaforen slik at fosterdiagnostikk blir sett som samfunnets ”sortering” av fostre. Det å skille de syke fra de friske kan gjennom metaforen forstås som å holde orden, og aborten kan slik sett fremstå som å opprettholde orden gjennom plassering: Fostre med avvik eller sykdom tas bort fra livmoren og plasseres ikke i samfunnet, mens de friske eller ”normale” fostrene får bli værende. Med stadig mer nøyaktig fosterdiagnostikk, kan flere avvik avdekkes og derved gi grunnlag for abort. Fosterdiagnostikken kan slik sett sies å produsere stadig flere fostre med ”abnormiteter” gjennom sitt fokus på normalitet og avvik. De selektive abortene kan gjennom metaforen om

---

²⁰¹ Ibid. s. 22-23.

”sorteringssamfunnet” således sies å formidle teknologien og abortene som redskap for å skape en ny samfunnsorden.

En plass til alle

Et påfallende trekk ved de norske stortingsdebattene om bioteknologi, fosterdiagnostikk og selektiv abort, er den betydning *plassering* har i utformingen av lovreguleringen på feltet. Fokuset på *plass* er et egnet inngangsfelt til undersøkelsen av stortingsdebattens vokabular, fordi det kan ses som en variant av Douglas` og Baumanns teorier om plasseringens betydning, og orden og kategorisering som grunnleggende i forestillinger om urenheter.

I formålsparagrafen i Lov om medisinsk bruk av bioteknologi av 1994, heter det at ”Formålet med denne loven er å sikre at medisinsk bruk av bioteknologi utnyttes til beste for mennesker i et samfunn der det er *plass til alle*.”²⁰² Dette kan forstås som en understrekning av at ingen enkeltmennesker eller grupper skal oppleve å bli ”out of place” som følge av de nye bioteknologiske mulighetene som blant annet fosterdiagnostikk gir.

Formålsparagrafen om ”plass til alle” i bioteknologiloven fra 1994, har blitt videreført til dagens bioteknologilov som ble vedtatt i 2003.²⁰³ Da loven om medisinsk bruk av bioteknologi ble vedtatt i 1994, ble det også vedtatt at den skulle

---

²⁰² Lov om medisinsk bruk av bioteknologi, 1994-08-05 nr. 56.

²⁰³ Lov av 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven), 100.

---

evalueres fem år senere.²⁰⁴ I innledningen til debatten om forslaget til ny bioteknologilov i november 2003 slår sakens ordfører Olav Gunnar Ballo fast at:

Komiteen er samlet om at lovens formålsparagraf skal videreføres uendret. I denne står det: ”Formålet med denne loven er å sikre at medisinsk bruk av bioteknologi utnyttes til beste for mennesker i et samfunn der det er *plass til alle*”. Dette skal skje i samsvar med prinsipper om respekt for menneskeverd, menneskelige rettigheter og personlig integritet og uten diskriminering på grunnlag av arveanlegg basert på etiske normer nedfelt i vår vestlige kulturarv.²⁰⁵

Enigheten om å videreføre formålsparagrafen om at bioteknologien skal brukes på en måte som også skal sikre et samfunn med plass til alle, har bred oppslutning i debattene på Stortinget.²⁰⁶ Med Baumanns perspektiv fremstår formålet med plass til alle som en motsetning til ”sorteringssamfunnet”, der noen sorteres bort, og derved ikke får ”plass”. Ytringer om at man har et sorteringssamfunn kan derfor ses som en anklage om at fosterdiagnostisk praksis i forhold til selektiv abort ikke blir brukt i henhold til formålsparagrafen.

Eksempler på bruk av ”plass” i debatten

Til tross for ulike politiske posisjoner i forhold til teknologi og abort, blir fremstillingen av saken som et tema som handler om *plass*, en del av en felles forståelsesramme om hva som kan stå på spill når samfunnet tar bioteknologi og fosterdiagnostikk i bruk. Likevel brukes ”plassgarantien” på ulik måte og kan legitimere svært ulik biopolitikk. I stortingsdebatten om loven juni 1994 knytter sakens ordfører, Anders Hornslien (A), dette til helseforebygging, lindring og kurering og derved reduksjon av lidelse og sykdom:

---

²⁰⁴ Full evaluering av bioteknologiloven av 1994 fant sted gjennom St. meld. nr. 14 (2001-2002), og Stortingets behandling av den i juni 2002. Stortingets behandling dannet premissene for det lovforslaget som regjeringen la fram i Ot.prp.nr. 64 (2002-2003) og som ble behandlet Odelstinget, november 2003.

²⁰⁵ Ballo, Olav Gunnar *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 3 av 31.*

²⁰⁶ Se f.eks Ase Gunhild Duesund (KrF) Ibid. s. 12 og 13 av 31 i utskrift, Ola D. Gløtvold på samme sted s. 13 av 31 i utskrift.

Vi må aldri komme i den situasjonen at teknologien, diagnostikken eller opplysninger om genetisk karakter sperrer mennesker utenfor et samfunn. Arbeiderpartiet ønsker et samfunn hvor det er *plass til alle*, også dem som ikke er friske. Men fordi vi ser verdien av det å kunne få lov til å ha en frisk og sunn helse, ønsker vi å ta vare på de mulighetene som teknologien gir oss for å kunne forebygge, hindre og kurere skader.²⁰⁷

Hornslie har et positivt syn på teknologiens muligheter og en relativt liberal holdning. I forhold til Baumanns teori om plassens betydning i forestillinger om orden, ser dette ut til å kunne stemme godt med debatten om sorteringssamfunnet. Hornslie poengter indirekte at teknologien har midler til å plassere mennesker på utsiden av samfunnet, det vil si at de ikke lenger har en plass i samfunnet. Slik blir fosterdiagnostikken tematisert som en teknologi som kan endre en samfunnsorden. Derimot mener han at teknologien ikke skal brukes til å opprette en ny orden. Det skal fortsatt være en plass til alle. Presiseringen ”også dem som ikke er friske” viser til at det er sorteringen, og underforstått plassen til de som er syke, som regnes som utsatt. Samtidig skal teknologien brukes til å ”forebygge, hindre og kurere” sykdom. Isolert sett kan dette leses som et ønske om å forebygge at folk blir syke, og å gjøre dem friske hvis de blir syke. Imidlertid er det her stridens kjerne befinner seg. Noen mener at sykdom hos fosteret sjelden kan kureres, og at abort fjerner pasienten sammen med sykdommen. Juristen Henriette Sinding Aasen peker på dette perspektivet når hun kommenterer fosterdiagnostikk:

Robert Jay Lifton – forfatteren av *The Nazi Doctors* – viser hvordan nazistiske massedrap brøt ned en barriere ved å åpne for drap som terapeutisk virkemiddel. Å omtale fosterdiagnostikk som forebyggende helsearbeid – med selektiv abort som eneste form for ”behandling” – innebærer vel noe av det samme? En slik ordbruk passer hvis man mener det er i orden at sykdom forebygges ved at liv utslukkes. Hvis man er av en slik oppfatning, bør det heller ikke velges ord som tilslører at forebyggelsen består i å utslukke liv.²⁰⁸

Samtidig understreker Aasen at det ikke ligger en biomedisinsk visjon til grunn for fosterdiagnostikken. Hun sier også at selv ikke masseundersøkelser blant kvinner kan gi ”forbedringseffekt” på befolkningsnivå. Derimot mener hun det råder en generell

---

²⁰⁷ Anders Hornslie. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 515 (Min utheving). Loven som debatteres er en direkte oppfølging av St.meld. 25 1992-1993, som ble debattert i Stortinget 10.juni 1993.

²⁰⁸ Intervju med Henriette Sinding Aasen, ”Historiske perspektiver ved prenatal fosterdiagnostikk. I skyggen av fortidens utryddelsesteknologi,” *Vernepleieren* 1990. s. 12.

---

målsetting om normalitet og helse.²⁰⁹ Det er dette perspektivet som synes å ligge til grunn for Hornsliens perspektiv på bruken av fosterdiagnostikk, og som Aasen reflekterer over.

Plass til funksjonshemmede er også Kari Tove Vikens (SP) poeng i en mer konkret forstand når hun i debatten om erfaringene med abortloven i 1996 med samme ordbruk sier at ”skal vi ha et samfunn med *plass til alle*, må vi legge til rette for funksjonshemmede”.²¹⁰ Hun utdyper dette med at samfunnet da må legge til rette for at funksjonshemmede kan utvikle sine egne liv, og at foreldre får de støtteordninger som det er behov for, gjennom budsjettprioriteringer.

Erling Folkvord (RV) er et annet eksempel på hvordan fosterdiagnostikk og abort blir knyttet til plassering. Folkvord er som Hornslien imot at man skal ha et sorteringssamfunn, men i motsetning til Hornslien mener han at et slik samfunn er i ferd med å bli etablert i Norge ved hjelp av fosterdiagnostikken. Han knytter problemstillingen til *plass* når han sier at arbeiderpartiregjeringen: ”med brei støtte i Stortinget gradvis endrar samfunnet slik at det blir mindre og dårligare *plass* for dei som er litt annleis enn oss såkalla normale.”²¹¹ Dette knyttes til sortering blant annet når han sier at ”vi må slåst for eit samfunn der det ikkje lenger fell naturleg å snakke om at noen får barn som ”ikkje er perfekt””.²¹² Folkvord skisserer en form for ny orden, eller i alle fall endring i befolkningssammensetningen, styrt av politikken. Her

---

²⁰⁹ Ibid. s. 12.

²¹⁰ Viken, Tove Kari. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996). s. 4160.*

²¹¹ Erling Folkvord. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994). s. 536.*

²¹² Folkvord, Erling. Ibid.s. 537.

er det frykten for at normalitetsbegrepet skal bli for snevert eller for strengt som kommer til uttrykk, heller enn assosiasjoner til historie eller science fiction.

Daværende Helseminister Werner Christie (A) knytter også teknologiens sorteringsmuligheter til orden når han i samme debatt sier at den skaper ”frykt for at det skapes nye skiller og klasser mellom oss”.²¹³ Christie ser muligheten for at teknologien kan bli brukt til å skape en annen og derved en ny orden, med nye kategorier og skiller mellom mennesker. Han snakker derimot ikke om det Baumann beskriver som en helt ny orden i form av en ny begynnelse, der noen mennesker blir skilt som ikke har noen plass i det hele tatt, og derfor må fjernes helt fra samfunnet.

Under Bondevik II-regjeringen formidler helseminister Dagfinn Høybråten (KrF) et perspektiv om formålet med at samfunnet skal ha en ”plass til alle”. I likhet med tidligere helseminister Werner Christie (AP) knytter også Høybråten denne ordningen av plass an til faren for en ny orden i form av nye klasseskiller. Han sier at fosterdiagnostikken kan gi større muligheter for ”sortering av de som er annerledes”, og at samfunn som signaliserer at det ikke er plass til alle, kan virke stigmatiserende for funksjonshemmede og syke. Han konkluderer: ”Muligheten for helt nye klasseskiller er absolutt til stede.”²¹⁴ Høybråtens formulering kan forstås slik at også han tegner opp muligheten for at fosterdiagnostikken kan skape en ny samfunnsorden.

Arbeiderpartiets Brit Jørgensen understreket også i debatten om den samme loven et år tidligere at ”partiets ideologi er mot ”planmessige tiltak” om å ”gjøre kommende

---

²¹³ Christie, Werner. Ibid. s. 545

²¹⁴ Dagfinn Høybråten. *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 17 av 31 i utskrift.*

---

generasjoner genetisk bedre enn de som lever i dag”, og at partiet og regjeringens integreringstanke også rommer det syn at ”funksjonshemmede har en naturlig *plass* i samfunnet”.²¹⁵ Hun utdyper dette med at arbeidet for slik integrering og plass hele tiden må balanseres i forhold til vern om den enkeltes frihet til å velge og grensene for slik frihet, men at loven skal hindre at diagnostikk gir grunnlag for diskriminering på grunn av genetisk utrustning. Jørgensens uttalelse kan leses som påpekning av et skille mellom den statlig organiserte ”rasehygiene” som historien minner om, og en medisinsk forståelse av bioteknologien, sammen med hensynet til kvinnen i spørsmålet om abort.²¹⁶

Tekstbrokkene ovenfor er eksempler på hvordan representanter for ulike politiske posisjoner til tross for stor uenighet tar i bruk et felles språk om felles målsetting i måten fosterdiagnostikk skal bli brukt på. Man kan si at de forstår fosterdiagnostikkens muligheter innenfor et felles meningsunivers om orden og plassering. Likevel ser det ut til at de toner ”plass til alle-prinsippet” i litt ulike valører. Den første peker på balansering i forhold til individets frie valg, noe som toner utsagnet i retning av kvinnens rettigheter og vurdering i abortspørsmål. Den andre peker på samfunnsmessige og økonomiske forpliktelser for å realisere plass, som i tillegg til å være der, skal kunne romme tilsvarende fri livsutfoldelse for den funksjonshemmede og familien som for andre samfunnsmedlemmer.

Enigheten om å videreføre formålsparagrafen tyder på en kontinuitet i plassens betydning som retningsgivende og samlende i en debatt der motsetningene mellom deltagerne er sterke. Formuleringen om en ”plass til alle” kan i denne sammenhengen

---

²¹⁵ Brit Jørgensen. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).* s. 4360.

²¹⁶ For utdypning av begrepet om rasehygiene og befolkningspolitikk se Lene Koch, *Rasehygiejne i Danmark 1920-56* (København: Gyldendal, 1996).

forstås som et kjernepunkt i en felles vurdering av hva et sorteringssamfunn er. Debattantene har ulike oppfatninger om i hvilken grad plassen finnes, og om det er god nok plass. Likevel synes plassen å være en viktig forståelsesnøkkel i tolkingen av fosterdiagnostikkens muligheter til å skape eller endre ”orden”. Plassen fremstår på et vis som en ”målestokk” på hvilket omfang sorteringssamfunnet har: Hvis det er god plass til ”alle” (syke og friske), har man ikke et sorteringssamfunn. Om det er liten plass eller ingen plass til syke eller funksjonshemmende, har man i større grad et sorteringssamfunn.

5.3.3 Ordenens vokabular i sorteringsdebatten

På bakgrunn av Baumans perspektiv på hvordan orden og forestillinger om renhet har gjort seg gjeldende i moderne tid, vil analysen nå undersøke om vokabularet i debatten om fosterdiagnostikk og sortering uttrykker et tilsvarende ordensunivers. Selve sorteringshandlingen, det å sortere, ser ut til å formidles gjennom et språk som har fellesstrekk med Baumanns beskrivelse av renhetens orden. Ved å undersøke om den selektive aborten følges av et vokabular om å holde orden, kan en både gjøre mistanken om sorteringssamfunnet lettere å kjenne igjen eller ”plassere” i politisk debatt, men også reflektere over et språk som har fått en betydelig plass i den politiske debatt som regulerer lovene på feltet. Nedenfor belyses noen eksempler på ”ordens-vokabular” om fosterdiagnostikk og abort. Jeg vil vise eksempler på at selektiv abort formidles i et metaforisk språk som impliserer at aborten blir sett som en måte å holde orden på.

5.3.4 Luking og sortering

Elisabeth Røbekk Nørves (H) formulering er eksempel på slik omskriving av den selektive aborten som en måte å holde orden på når hun i debatten om den nye bioteknologiloven spør Alvheim (FrP) om han ønsker seg ”et sorteringssamfunn i

---

framtida, der alle de barna som er annerledes, kan *lukes ut*?²¹⁷ Her er ”lukes ut” en metafor for ”abort”. Ifølge Blacks teori om interaksjonsmodellen for metaforer, vil alle de betydninger fokusordet ”abortere” kan ha, virke sammen med alle de betydninger som rammen ”luke ut” kan ha. Av disse betydningsmulighetene velges de som både kan brukes om ”abort” og ”luking” slik at metaforen blir meningsfull. Det å luke ut noe, kan bety å fjerne noe etter bestemte kriterier. Slike betydninger trenger ikke være ”sanne” eller ”riktige”, men de må være alminnelig kjente og lette å vekke eller assosiere ordet med. En assosiasjon som lett kan bli aktivert i forhold til uttrykket ”å luke ut”, er å fjerne noe etter bestemte kriterier. Selve aktiviteten ”å luke” er i alminnelig ordbruk knyttet til hagearbeid. Hagearbeidet består blant annet i å holde orden blant vekster av ulike kategorier, der det gjerne skilles mellom ulike kategorier som ”ugress”, ”prydplanter” og ”nyttevekster”, eller planter som har visnet eller har blitt skadet på ulike måter. Nørve nevner ingenting eksplisitt om slike kategorier her. Likevel kan man si at metaforen ”luke ut” i stedet for ”abortere” barn som er annerledes, formidler fosterdiagnostikk og selektiv abort gjennom erfaringen av å luke ugress i hagen. Det at gravide kvinner tilbys fosterdiagnostikk og at barn som er annerledes ”lukes ut”, henspiller på en orden i befolkningens forplantning som kobles med det å holde orden i et blomsterbed. Annerledesheten er knyttet til sykdom når hun også sier: at: ”(...) all erfaring tilsier at vi om kort tid vil kunne *luke ut* foster der det kan vises til at barnet i framtida vil kunne utvikle f.eks. arvelige hjerteproblemer, kreft eller andre genetiske sykdommer.”²¹⁸

Fordi jeg selv i analysen nevner ”nyttevekster” i motsetning til ”ugress” i min beskrivelse av lukingens ordensregler, er det på sin plass å nevne at debatten i (forsvinnende) liten grad refererer til funksjonshemmede og ”annerledes” fostre i

---

²¹⁷ Nørve, Elisabeth Røbekk. *Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17.Sak nr 4: "Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.s. 18 av 37 i utskrift.*

²¹⁸ Nørve, Elisabeth Røbekk. *Ibid.s. 18 av 37 i utskrift*

forhold til nytte eller mangel på nytte for samfunnet. Sigurd Manneråk er imidlertid et eksempel på at nytte konkret blir nevnt som vesentlig faktor i sorteringen mellom dem som anses som mer eller mindre verdt.: ”Så forskrudd kan holdninger være at samfunnsborgere som ikke bidrar til å øke nasjonalproduktet, blir sett på som mindreverdige og fortjener i beste fall medlidenhet.”²¹⁹ Han holder seg fortsatt innenfor det økonomiske språket når han omtaler egenskaper han mener disse menneskene har: ”De *forvalter* nemlig menneskeligheten iblant oss”.

Terje Sandkjær (Sp) bruker den samme metaforen når han advarer mot å ”stimulere til fremveksten av holdninger der det blir naturlig å *luke bort* alt som ikke er vellykket, definert ut fra den standard som til enhver tid måtte gjelde”.²²⁰ Sandkjærs uttalelse peker ut ”alt det som ikke er vellykket” som kriterium for utluking. I forhold til Nørves uttalelse, der ”det som er annerledes” var kriterium, kan en si at Sandkjær ser for seg strengere kriterier mer i retning av en foredling, en luking som sikter inn mot ”prydplanter”. Med Baumanns begreper kan man si at fosterdiagnostikken her blir fremstilt som en teknologi som vil avdekke stadig nye former for ”skitt”, den type renhetsmodell der det stadig oppstår ”forbedrede” mål for renheten, der nye kategorier av ”skitt” oppstår, og der ting man ikke tidligere tenkte på som skitt, eller ikke engang visste at fantes, blir sett på som noe urent som skal bort. Ganske vanlige kjente ting kan da bli til skitt på kort varsel. Overført på fosterdiagnostikkens område kan man se for seg, slik Sandkjær (gjerne) antyder, at kriteriet for abort etter fosterdiagnostiske funn forskyves fra alvorlig sykdom til avvik som ikke viser sykdom, men mangel på perfeksjon. Slik sett kan Sandkjærs beskrivelse av teknologien leses som en anklage over at fosterdiagnostikk og selektiv abort kan bli anvendt for å skape det Baumann kaller ”den evige begynnelse”.

---

²¹⁹ Manneråk, Sigurd. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 549.

5.3.5 Kvalitet og kontroll

Sortering i forhold til *kvalitetskriterier* er et annet uttrykk innenfor det samme ”ordenens vokabular” om fosterdiagnostisk virksomhet. Sonja Irene Sjøli (H) tolker fosterdiagnostikken som en ”kvalitetskontroll”:

”Det er heller ikke fosterdiagnostikken i seg selv som skaper problemer, men at den kombineres med selektiv abort slik at fosterlivet avbrytes av kvalitetsgrunner. En ”kvalitetskontroll” av fosteret med ultralyd innenfor grensen av selvbestemt abort er mulig.”²²¹

Tom Thoresen (Ap) er et annet eksempel på at *kvalitet* også er en nøkkelforståelse av fosterdiagnostikk og abort. Han forklarer i debatten om grunnlovsending til vern av ufødt liv (1995) det som en styrke ved abortloven av 1978 at den, med Thoresens ord, ”er blind i forhold til hva man med et stygt uttrykk kanskje kan kalle ”*fosterets kvalitet*”, og at denne blindheten utfordres av de nye teknologiene”.²²² Anne Enger Lahnstein knytter abort til ”menneskesortering” når hun i samme debatt advarer mot at ”utvelgelse av fostre etter *kvalitetskrav* settes i system”.²²³ Formidlingen av ”kvalitet” som kriterium for å fjerne, ordne eller beholde et objekt ligger innenfor meningsuniverset om renhet og orden.

5.3.6 Feil i (re)produksjonen

Innenfor perspektivet på fosterdiagnostikk som en teknologi som sorterer fostre etter kvalitetsvurderinger, er det relevant å se på hvordan de ”kvaliteter” som sorteres bort

---

²²⁰ Sandkjær, Terje. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4178.

²²¹ Sjøli, Sonja Irene. *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.* s. 24 av 31 i utskrift.

²²² Thoresen, Tom. *Stortingsforhandlinger. Møte 1995-03-14 Sak nr. 1. Innstilling fra kontroll-og konstitusjonskomiteen angående forslag fra Kåre Gjønnes, Anne Enger Lahnstein og John Alvheim til ny § 95 a i Grunnloven (Innst. S. nr. 88, jf. Dokument nr. 12 for 1991-92, forslag nr. 17 (1995-1996)).* s. 2540.

²²³ Lahnstein, Anne Enger. *Ibid.* s. 2543.

---

blir omtalt. Tove Kari Viken (Sp) spurte i en spørretime daværende helseminister Werner Christie (A) om hvorvidt han godtar at et tilbud om ultralyd til alle gravide kan føre til ”en utsortering av mennesker med ”*funksjonsfeil*”, og hva han eventuelt vil gjøre for å forhindre dette.²²⁴ I meningsutvekslingen mellom de to brukes ”funksjonsfeil” som erstatning for ”funksjonshemming”: ”Men jeg er bekymret over at det ser ut som det er gått en rutine i at vi skal ta bort fostre med *funksjonsfeil*. Fosterleger sier at praktisk talt alle med funksjonshemming blir sortert bort.”²²⁵ Mens funksjonshemming er et bokstavelig uttrykk som er i alminnelig bruk om en del helsetilstander, kan ”funksjonsfeil” sies å ha en mer teknisk valør. Det kan være et mulig uttrykk for å formidle at man mener fosteret inngår i en teknologi som med sin rutinemessighet tilfører fosteret mindre grad av menneskeverdets beskyttelse hvis det ikke innehar alle normale funksjoner.

Vokabularet er egnet til å overføre mening fra mekanisk eller kald virksomhet over til fosterets bokstavelig talt varmlodige og pulserende utvikling i livmoren med fosterdiagnostisk undersøkelse. Her understrekes en motsetning til det varme eller menneskelige. Her er også det planmessige og rutinemessige en del av konteksten, men knyttet til et medisinsk univers. En lignende kategori for sortering omtales som ”*fosterfeil*”, og brukes blant annet i et lovforslag Viken fremmet i 1994, på vegne av Sp og KrF.²²⁶ Et lignende vokabular kan man se hos Ansgard Gabrielsen (H), I stortingsdebatten om erfaringer med abortloven to år senere at sier han: Vi vet også at det ved flere anledninger har vist seg at påviste *feil* ved fosteret i svangerskapet har

---

²²⁴ Viken, Tove Kari. *Stortingsforhandlinger. Spørretime 1994-02-23. (1993-1994). Spørsmål 20, Kari Tove Viken: Mye tyder på at tilbud om ultralyd til alle gravide fører til en utsortering av mennesker med funksjonsfeil. Godtar Statsråden dette og hvis ikke, hva blir gjort for å hindre en slik utvelgelse av mennesker?* s. 2337. Min utheving.

²²⁵ Viken, Tove Kari. *Ibid.* s. 2338.

²²⁶ Viken fremmet på vegne av Sp og KrF, oversendt fra Odelstinget 13. juni 1994, forslag om at Stortinget ba Regjeringen om at ”det foretas en ny uavhengig vurdering før et svangerskap blir avbrutt hvis ultralydfunn alene indikerer *funksjonsfeil* på et foster”. Funksjonsfeil brukes her gjennomgående i argumentasjonen, se *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).* s. 518, 519 og 520.

---

vært fraværende ved fødsel.²²⁷ I debatten om retningslinjer for håndtering av abortmateriale i 1998 omtaler Marit Nybakk ”feil” ved fosteret som grunnlag for senabort når hun argumenterer for tilbud om gravlegging.²²⁸

Debattanters omskriving av bokstavelige ord som ”sykdom” og ”avvik” til ”funksjonsfeil”, ”fosterfeil” og ”feil” ved fosteret formidler en anklage om at fosterdiagnostikk blir brukt som redskap til å gradere fostre etter helsekriterier. Formidlingen av sykdomsdiagnoser og ”utviklingsavvik” i fosterlivet som ”feil” er en kontrast til oppfatninger av sykdom og andre helsemessige begrensinger som for eksempel skjebne, naturens gang, eller Guds skjulte mening, eller som liten toleranse for det som er annerledes enn gjennomsnittet. Teknologiens avdekking av ”fosterfeilen” som grunnlag for abort blir sett som en form for metode for å holde orden og renhet i et slags menneskenes ”produksjonssystem” når den biologiske tilstanden ”sykdom” blir beskrevet med den mer ”tekniske” kontrasten ”funksjonsfeil”.

5.3.7 Plett, lyte og perfeksjon

Jeg vil nå kort undersøke vokabular om fostre som aborteres etter fosterdiagnostiske funn av sykdom eller utviklingsavvik, innenfor det meningsunivers og den logikk om orden og sortering som metaforen om ”sorteringssamfunnet” trekker veksler på. Undersøkelsen vil fokusere på vokabularet som brukes om sykdom og avvik som kriterium for abort, og se om dette også kan plasseres innenfor et ordenens meningsunivers.

---

²²⁷Gabrielsen, Ansgard. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4161.

²²⁸Marit Nybakk. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjul, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å*

Terje Sandkjær (Sp) formulerte i 1994 diagnosekriteriene slik: ”En rent materialistisk tankegang kunne da tilsi at bare de ”uten plett og lyte” skulle fødes og få sjansen til å vokse opp.”²²⁹ Her beskrives sykdom og avvik som et spørsmål om fostre har ”plett eller lyte”, der dette utgjør kriterium for å bli født inn i samfunnet. Tove Kari Viken (SP) følger opp den samme beskrivelse av kriterium for abort etter fosterdiagnostikk når hun sier: ”Det handler om hva slags samfunn vi skal utvikle framover. Skal det være et samfunn hvor det er plass til alle, eller skal vi bare akseptere dem som *ingen lyter har*?”²³⁰

Slik kan man også oppfatte synspunktene til de tre politikerne Kristin Halvorsen (SV), Kristin Aase (Kr.F) og Kristin Clemet (H). De bidro sterkt til innledningen av samfunnsdebatten om selektiv abort gjennom en felles bokutgivelse som fikk navnet *Abort – en debatt for nittiårene*.²³¹ Boken kom ut samme år som Stortinget debatterte erfaringene med abortloven i 1996. I bokens innledende intervju med de tre beskriver de en lignende forståelse av sorteringskriteriene. Kristin Clemet sier: ”Det virker som det eneste livet som er verdt å leve, er det ”perfekte” og lytefrie liv, og at det som er ”uperfekt” skal fjernes.”²³² Halvorsen støtter denne betraktningen når hun sier: ”Det dreier seg om jakten på *det perfekte menneske*. Men samtidig flyttes jo grensene for hva som er ”perfekt”. Definisjonen på hva som er ”vellykket” blir stadig smalere.”²³³

---

drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10. s. 13 av 19

²²⁹ Sandkjær, Terje. *Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).s. 556.*

²³⁰ Tove Kari Viken. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996). s. 4159*

²³¹ Kristin Clemet, Kristin Halvorsen, and Kristin Aase, eds., *Abort - en debatt for nittiårene* (Oslo: Universitetsforlaget, 1996). s. 13.

²³² Clemet, Kristin. *Ibid.* s. 10

²³³ Halvorsen, Kristin. *Ibid.* s. 10

Her blir sorteringskriteriet forstått som mangel på perfektjon, på lignende måte som eksemplene fra stortingsrepresentantene ovenfor. Fosterdiagnostikk beskrives som en teknologi som sorterer mellom det som er perfekt og lytefritt, og det som ikke er perfekt. Halvorsen ser ut til å frykte at det ”normale” ikke lenger er tilstrekkelig, men at det heller er det ”perfekte” som blir etterstrebet i de diagnostiske teknologiene og som danner grunnlag for abortvurderingen. Sitatene viser eksempler på at fosterdiagnostikk blir forstått som et redskap for en sortering på perfektjonsnivå, der medisinske uttrykk, sykdom og funksjonshemming beskrives som manglende perfektjon.

Beskrivelser av fosterdiagnostikk og selektiv abort som midler til å jakte på det perfekte, har også sterke fellestrekk med Baumanns beskrivelse av den form for renhetsmodell der man skal skape det han kaller ”den evige begynnelse”. Der oppstår det stadig ”forbedrede” mål for renheten, nye kategorier av ”skitt” oppstår, ting man ikke tidligere tenkte på som skitt, der vanlige og kjente ting kan bli til skitt på kort varsel. I en slik situasjon ser Baumann for seg at det å skape orden blir umulig å skjjelne fra det å offentliggjøre stadig nye ”abnormiteter”, å trekke stadig nye skillelinjer, og å identifisere stadig nye ”fremmede”. Mistanken om at ”sorteringssamfunnet” bruker fosterdiagnostikk og selektiv abort til å jakte på det perfekte, lytefrie mennesket kan uttrykke en mistanke om en slik ordensmodell.

5.3.8 Sammendrag om orden og abort

Undersøkelsen av metaforen om sorteringssamfunnet tyder på at den trekker veksler på et meningsunivers som har viktige fellestrekk med forestillinger om renhet og orden slik Douglas, og særlig Baumann, skriver om. Teorien om plassering som nøkkel til et ordenssystem og dens betydning for kategorisering innenfor en slik orden, ser ut til å stemme godt med debatten om sorteringssamfunnet og bruk av fosterdiagnostikk. Bioteknologilovens formålsparagraf, der formålet med bruk av bioteknologi knyttes til at den skal ivareta et samfunn med plass til alle, kan leses som

en bekreftelse på dette. Plassens betydning som buffer mot et sorteringssamfunn, og den politiske enigheten om ”plass til alle” tross ulike posisjoner i forhold til bioteknologisk regulering, kan imidlertid ha en ”slagside” for dem som frykter et sorteringssamfunn. Metaforen om sorteringssamfunnet risikerer å miste noe av den ”brodd” den har vært ment å ha. Juristen Aslak Syse sin kommentar til metaforen kan være et eksempel på dette:

Vi må være forsiktige med å gjøre det til et retorisk poeng å si ”nei til sorteringssamfunnet!”. Hvem vil si ja til sorteringssamfunnet, til tross for at det er et slikt samfunn vi omgir oss med på de fleste andre kanter, fra karakterjaget som har forplantet seg nedover i skoletrinnene, til lønnskamp om hvem som skal ha rett til ”paraplyer” – eller bedre vilkår – om de slutter å arbeide enn om de har stillingen. Utsagnet ”nei til sorteringssamfunnet” minner meg for øvrig om noen kvinnelige partifeller som tidlig i 1970-årene var svært fornøyd med å ha fått vedtatt en 1. mai-parole som lød: ”Tal dialekt, lev lesbisk” Den var heller ikke lett å stemme imot uten å manifestere sin manglende toleranse, slik at man på sett og vis kunne stemples som sorterer, og mot likt menneskeverd til alle.²³⁴

Syses poeng er relevant for måten debattantene på Stortinget diskuterer på. Et ”nei til sorteringssamfunnet” er en posisjon som alle kan være enige i, og en person som kommer med innvendinger mot et slikt slagord vil fort bli oppfattet som lite tolerant. Metaforen risikerer til en viss grad å tømmes for mening, eller i alle fall brodd, når dens fundament tas opp og brukes til inntekt for politikk som den er ment å begrense utviklingen av. Dette kan være situasjonen når det mest teknologivennlige partiet, Ap, enes om det samme argument (plass til alle, ikke sorteringssamfunn) som KrF, det mest teknologiskepartiet.

5.3.9 Sorteringstalens taushet – toleransetalens bumerangeffekt

Det ligger i avhandlingens begrep om interaksjonsmetaforer at når metaforen skaper fokus ved bestemte sider av en sak, blir andre fortelling(er) skjøvet i bakgrunnen. Dette avsnittet vil vurdere aspekter ved fosterdiagnostisk grunnlag for abort som ”forsvinner” ut av ”sorteringssamfunn-metaforens” perspektiv. Med andre ord vil jeg

---

²³⁴ Aslak Syse. Ibid. s. 42-43

---

nedenfor reflektere over hvilke stemmer som risikerer å bringes til taushet av ”sorteringsmetaforen” og dens språk om orden.

Sorteringsvokabularet som er vist ovenfor, er også egnet til å signalisere andre holdninger enn toleranse og respekt for ”annerledeshet” og sykdom. Språket kan også virke subversivt og kontraproduktivt i forhold til intensjonene om respekt for annerledeshet. Vokabularet kan antyde en form for toleranse som ”assimilerer” alvorlige sykdommer og hindringene de skaper, til å fremstå som spørsmål om manglende fullkommenhet og perfektjon, slik vi alle mangler fullkommenhet. Metaforen om ”sorteringssamfunnet” trekker ved sin meningsproduksjon om abort av dem som er ”litt annerledes”, ikke er ”perfekte”, fokus bort fra de vanskeligheter som alvorlige eller tungt rammende sykdommer kan ha for den som er rammet og for dem som står nær.

Problemer og vanskeligheter som syke barn og deres foreldre forholder seg til hver dag (og natt), synes å forstumme i språket om ”jakten på det perfekte menneske”. I så måte formidler det toleransens språk som frykter et sorteringssamfunn, paradoksalt nok også en bagatellisering av reelle og dyptgripende vanskeligheter, sorger og utfordringer. Dette kan henge sammen med at fremheving av problematiske aspekter ved det å være eller å ha et alvorlig sykt eller funksjonshemmet barn, trolig ikke vil tjene til at færre tar selektiv abort. Likevel kan det ses som en ”bumerangeffekt” at metaforen om sorteringssamfunnet og dets meningsunivers bidrar til å dekke over politisk skapte problemer ved det å være ”annerledes” eller ha funksjonsnedsettelse. Mange av de hindre og vanskeligheter som oppleves kan være politisk skapte problemer, heller enn å være knyttet til en sykdom i seg selv. Eksempler på slike vanskeligheter kan være problemer med å få avlastning med kvalifisert personell slik at en kan sikre søvn noen netter i uken, eller tilsyn slik at en kan forlate barnet på fritid og lettere opprettholde egen aktivitet eller nettverk. Det kan også handle om

garanti for at foreldrene kan fortsette i eget arbeid, eller at barnets funksjonsnedsettelse i seg selv kunne gi en del nødvendige trygderettigheter til for eksempel spesialbil, opplæring eller behandlingsformer. Slike rettigheter utløses i dag ofte på grunnlag av klare diagnoser; manglende fysiske eller psykiske funksjonsevner er ikke nødvendigvis tilstrekkelig.

Et annet subversivt aspekt ved språket om sortering, kan være at denne forståelsen av selektiv abort mer fungerer som en moralsk ”korreks” til de som foretar abort av syke fostre, og slik individualiserer ansvaret. På denne måten kan politisk ansvar implisitt fremstilles som individualisert moralsk korreks til foreldre, som man antyder at ønsker seg ”perfekte” barn. Slik kan språket om sorteringssamfunnet være med på å skape taushet og tabu om vurderingen av selektiv abort. Man risikerer å føre politisk og felles ansvar for et komplekst og kostnadskrevenne problemfelt inn i skyggen.

5.4 Andre fortolkninger av fosterdiagnostikk og selektiv abort

Metaforen om ”sorteringssamfunnet” har ikke overbevist, eller i retorisk forstand overtalt, politiske aktører og offentlighet i den grad at praksis eller lovverk i forhold til selektiv abort har blitt vesentlig endret. Den uttrykker en fortolkning av fosterdiagnostikk og selektiv abort, og konkurrerer med andre forståelser av teknologien. I det følgende vil analysen kommentere meningsproduksjon fra andre posisjoner i debatten, som stiller seg kritisk til mistanken om ”sorteringssamfunnet”.

5.4.1 Hippokrates` prinsipper

Et av de mest fremtredende konkurrerende perspektivene er den medisinske forståelsen av fosterdiagnostikk. Den uttrykker en tilnærming til teknologien som var etablert og regnet som ”alminnelig” før ”den nye abortdebatten” startet. Den medisinske forståelsen av fosterdiagnostikk har kanskje sitt klareste uttrykk i begrepet

”fostermedisin”, en egen fagdisiplin innenfor medisinen. Norge har samlet ekspertise blant annet på St. Olavs Hospital, ved Nasjonalt Senter for Fostermedisin. På senterets nettsider kan man blant annet lese at de utfører ultralydundersøkelser på frivillig basis. Den medisinske forståelsen av feltet framgår tydelig:

Senteret har nasjonale oppgaver innen diagnostikk og behandling av foster med spesielle tilstander, og gravide kvinner fra hele landet blir henvist fra sitt lokale sykehus for å bli undersøkt av spesialister ved senteret. Miljøet er dynamisk med stor forsknings- og undervisningsaktivitet både av medisinsk og teknisk art. Senteret har nasjonalt ansvar for undervisning av leger og jordmødre i fosterdiagnostikk og bruk av ultralydutstyr. Senteret er dessuten tilknyttet WHO, og har regelmessig undervisningsaktivitet internasjonalt.²³⁵

Denne medisinske forståelsen av å bruke fosterdiagnostikk i svangerskapet blir også formidlet av Arbeiderpartiets representanter. Brit Hildeng er et eksempel på dette når hun i forbindelse med at bioteknologiloven av 1994 blir evaluert på nytt i 2002, kommenterer det hun mener er regjeringens (Bondevik II-regjeringen, min anm) frykt for konsekvenser av fosterdiagnostikk og tidlig kunnskap om fosteret. ”Det er derfor viktig å understreke at målet med all fostermedisin er å diagnostisere tilstander med tanke på å kurere eller helbrede en sykdomstilstand der det er mulig”.²³⁶ Hun nevner også at diagnostikken vil kunne forberede helsepersonell når et sykt barn skal fødes, og på den måten bedre barnets prognose. Denne medisinske forståelsen har kontinuitet innenfor arbeiderpartiets innlegg i debattene om fosterdiagnostikk og abort. Tidligere helseminister Gudmund Hernes (AP) uttrykte det samme syn da erfaringene med abortloven ble drøftet i 1996. Han avviste forståelsen av fosterdiagnostikken som tilrettelegging for et sorteringssamfunn, og henviste til Hippokrates når han forklarte partiets syn på fostermedisinens plass i abortpolitikken:

Når det gjelder spørsmålet om mulige prøver, sa jeg i et tidligere svar at det som ligger til grunn for stordelen av den medisinske forskningen på dette området, er det jeg kalte de vanlige hippokratiske

---

²³⁵ Universitetssykehuset i Trondheim Nasjonalt senter for fostermedisin (NSFM)St. Olavs hospital, "Nettsidene. [http://www.stolav.no/StOlav/Virksomhet/Behandling/Kvinneklinikken/Enheter/Fode/..](http://www.stolav.no/StOlav/Virksomhet/Behandling/Kvinneklinikken/Enheter/Fode/)".

²³⁶ Hildeng, Britt. *Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17.Sak nr 4: "Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 9 av 37. Se også for eksempel Asmund Kristoffersen (A)Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.s. 6 av 31.*

prinsipper. Med det mener jeg at forskningens fremste formål er å lindre smerte, forebygge sykdom og å helbrede de lidelser en måtte ha. Det gjelder storparten av den forskning som rettes mot fosteret – også fosterdiagnostikk.²³⁷

Helseminister Gudmund Hernes` svar på innvendinger om at syke fostre aborteres, setter fokus på mulighetene for behandling og lindring som en del av den diagnostiske praksisen:

Jeg tror at det man skal ha som utgangspunkt når det gjelder forskning om både fosterskader og også mulige sykdommer og misdannelser som fosteret kan ha, er de vanlige hippokratiske prinsipper – altså at man ved tidlig diagnose kan hjelpe og også i mange tilfeller behandle fostre som ellers ikke ville vært reddet. Det er helt åpenbart de standpunkter jeg har møtt i de medisinske miljøer som driver den fremste forskning på dette området.²³⁸

Hernes forklarer sammenstillingen av hippokratiske prinsipper og fosterdiagnostikk ved å vise til medisinske forskningsmiljøer. Slik blir den medisinske forståelsen av fosterdiagnostikken understreket. Hernes` kommentar fokuserer på noe som kan bli fremtidens muligheter når han viser til ”forskningens mål” og fosterdiagnostikkens mål. Her uttrykker han tiltro til forskningens muligheter, dens ansvarlighet og forvaltningen av dens resultater til bruk for felles gode. Dette står i et motsetningsforhold til den mistanke som kommer til uttrykk gjennom metaforen om ”sorteringssamfunnet”. Slik kan en si at det også er to ulike syn på vitenskapen, forskning og politikere som manifesterer seg som skillelinjer i den nye abortdebatten. Den samme uttalelsen fra Hernes flytter samtidig oppmerksomheten bort fra skeptikernes fokus på problematiske sider ved dagens praksis, der man ser økning i senaborter av uhelbredelig syke fostre. I stedet plasserer han forventningene sine i fremtiden, der også fostre vil bli helbredet for ”de lidelser man måtte ha”.

Der sorteringstalen produserer taushet om byråkratiske, praktiske og emosjonelle vanskeligheter med det å ha et sykt barn eller å være syk, har det medisinske meningsuniverset på den annen side bedre anledning til å tematisere slike

---

²³⁷ Hernes, Gudmund. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).s. 4168.*

²³⁸ Hernes, Gudmund. *Ibid.* s. 4167.

---

utfordringer. Vokabularet om slike vanskeligheter er imidlertid meget knapt. Slike beskrivelser ser ut til å være begrenset til begrunnelser for abortvalget, i forhold til at kun hver enkelt kvinne kan vurdere hvor mye hun og familien kan makte av belastning med et sykt barn.²³⁹

Det medisinske blikket på fosterdiagnostikken uttrykker et ønske om å skape bedre levekår gjennom helse, økt livskvalitet, friske barn, og å kunne forberede et sykt eller fysisk svakt barns fødsel med ventende ekspertise og utstyr. Dette er et helt annet fokus på fosterdiagnostikkens muligheter enn sorteringssamfunnets dystopiske utsikter.

På bakgrunn av den mistanke om eugenikkens frie utfoldelse som kanaliseres gjennom metaforen om sorteringssamfunnet, og det omfang dette har fått i avhandlingens analyse, er det her på sin plass å diskutere det medisinske perspektivet i forhold til eugenikken.

Legen og antropologen Ida Hydle tematiserer i artikkelen ”Regjering av helse: Fra pasient til risikant” hvordan kunnskap om arv og eugenikk har vært et vesentlig perspektiv i oppbygningen av velferdsstaten.²⁴⁰ Gjennom å vise den medisinske utviklingen fra å behandle pasienter til å også kartlegge ”risikanter” (mennesker med økt risiko for sykdom), viser Hydle problematiske sider ved bioteknologien. Også tilgang til fosterdiagnostikk som morkakeprøve, blodprøve og fostervannsundersøkelse kan plasseres innenfor denne type helsetilbud for

---

²³⁹ Dette behandles i avhandlingens kapittel om forståelser av kvinner som vurderer eller velger abort.

²⁴⁰ Ida Hydle, ”Regjering av helse: Fra pasient til risikant,” in *Regjering i Norge*, ed. Iver Neumann and Ole Jacob Sending (Oslo: Pax Forlag, 2003). ”Regjering” henspiller her på begrepet ”governmentality”.

”risikanter”. I motsetning til ultralyd som tilbys alle gravide, tilbys disse andre undersøkelsene i hovedsak kun til kvinner med økt risiko for å få syke barn. Hydly viser hvordan det medisinske blikket på bioteknologien har fått være ensidig premissleverandør til stortingsrepresentanter, med en utredning av oppsøkende genetisk veiledning om kreftrisiko som eksempel. Til tross for at Stortinget ba om bred, tverrfaglig informasjon, ble representantene ensidig informert fra et biologisk, medisinsk og genetisk perspektiv, utredet fra kilder med forsknings-, finansierings- og markedsinteresser på feltet.²⁴¹ Dette setter hun i sammenheng med et samfunnsøkonomisk syn på bioteknologi, arv og sykdom. Hun skriver at under Ap-regjeringen i 2000 uttalte statsminister Stoltenberg og direktør i forskningsrådet, Christian Hambro, at bioteknologi var en svært viktig vekstnæring for Norge, og at genom-kartleggingen var sentral i dette arbeidet. Firmaene DeCode Genetics og Roches arbeid med å kartlegge hele Islands befolknings gensammensetning ble vist til som forbilledlig. Hun beskriver vekstnæringens grunnlag slik:

Vekstnæringen har flere grunnlag: salg av kunnskaper (til andre land og firmaer), og innsparing i form av færre tapte produktive år. Troen på forebygging av lidelse kan omregnes i økonomiske termer, slik som tapte leveår beregnet ut fra en gjennomsnittsindeks av hva et menneske koster (i) et samfunn. Planlegging og utvikling av slike praksiser viser at det er nye koblinger og nettverk mellom statlige styrere og medisinske vitenskapskonstruktører på statlige sykehus, betalt av offentlige og private sponsorer, og vi finner vitensavtakere i både private og offentlige virksomheter. En økende blanding av offentlig og privat kapital, institusjoner og personer har økonomisk gevinst som direkte målsetting.²⁴²

Denne koblingen mellom arvelig helse, levekår og samfunnsøkonomi som et felles gode, har blitt påpekt som en del av sosialdemokratens bygging av velferdsstaten. I en vurdering av forskningsartikler om eugenikk i Skandinavia skriver Alain Druard:

---

²⁴¹ Ibid. s. 163-169.

²⁴² Ibid. s. 168-169.

In the Nordic countries, eugenics – inseparable from the work of the Social Democrats in office, was integrated within the development of the Welfare State since it was intended to enable the improvement in the quality of the population while reducing the costs of the policies for social reform and welfare.²⁴³

Materialet som Druoard bygger på, handler imidlertid om steriliseringspraksis og lovgivning om sterilisering, ikke om abortlovgivningen i eugenisk øyemed.

Hydles perspektiv på befolkningsundersøkelser generelt er også egnet for et interessant blikk på fosterdiagnostiske undersøkelser av den gravide befolkningen, både den rutinemessig tilbudte ultralyd, og de øvrige undersøkelsene som tilbys kvinner med økt risiko for å få syke barn:

Setter man risikoundersøkelser inn i et regjeringsperspektiv, vil man se at bruk av risikobegrepet er en måte for mennesker å skape orden i en uordnet, kaotisk verden regjert av frykt for kreftgener, manglende mosjon eller mat fylt med e-stoffer og fett. Befolkningsundersøkelser blir på denne måten en form for kontroll av det som opplever som uorden, men kontrollert av hvem? Jo, av hver enkelt – et godt eksempel på Foucaults regjering – ved hjelp av biomakt. Idet befolkningen er kartlagt og etablert som aggregert begrep, kan en ny maktform – regjering utvikles og snus mot individet selv. Hver og én skal, som helseminister Dafrinn Høybråten sier, bli sin egen helseminister.²⁴⁴

Sosiologen Jorid Anderssen skriver om hvordan tidligere kjønnsrollemønstre ble opprettholdt og forsterket, idet kvinnene overtok fagfolks ansvar for mannens, barnas og sin egen helse og sykdom, i møte med befolkningsundersøkelse om risiko for hjerte og kar-sykdommer.²⁴⁵ I artikkelen "Risiko for sykdom hos menn – kvinners ansvar" viser Anderssen til de siste årenes fokus på valget om å delta i medisinske prosedyrer: "De som deltok i min undersøkelse, oppfattet ikke at de kunne velge å ikke ta hensyn til risiko. Alternativet fremstår for dem som valget mellom sykdom og død."²⁴⁶ Hun mener at disse menneskene ville hatt et mer reelt valg om hvorvidt de ville undersøkes, og om de ville følge de forebyggende helserådene, hvis de fikk vite

---

²⁴³ Alain Druoard, "Concerning Eugenics in Scandinavia. An Evaluation of Recent Research and Publications.," *Population: An English Selection*, no. 11 (1999).

²⁴⁴ Hydle, "Regjering av helse: Fra pasient til risikant." s. 166.

²⁴⁵ Jorid Anderssen, "No går det på helsa laus. Helse, sykdom og risiko i to nordnorske kystsamfunn." (dr.philos, Institutt for sosiologi. Universitetet i Tromsø, 1998). Regjeringsperspektiv henspiller her på begrepet "governmentality".

²⁴⁶ ———, "Risiko for sykdom hos menn - kvinners ansvar," *Sosiologisk tidsskrift*, no. 01 (2006). s. 105.

usikkerheten forbundet med beregning av personlig risiko. Anderssen finner at kvinnene føler ansvar og skyld i forhold til mannen og barnas helse mens hun gjør forebyggende tiltak etter å ha deltatt i risikoundersøkelsene. Dette fremstår som en drivende kraft bak hennes bestrebelser i ulike handlinger for å sikre familien mot sykdom.

Kvinnens ansvarstagen og grad av opplevd valgmulighet i risikospørsmål knyttet til familie og helse, er interessant i forhold til abort og fosterdiagnosotikk. Berge Solberg peker på at man i Danmark har endret praksis fra å tilby fosterdiagnosotikk som forebyggende tilbud til risikogrupper til å fra 2004 tilby flere typer tester til alle gravide.²⁴⁷ Verdigrunnlaget har ifølge Sundhedsstyrelsen skiftet fra forbyggelse til selvbestemmelse og autonomi. Fra en eugenisk målsetting om å redusere forekomst av syke barn, er formålet i dag formulert som å gi handlegrunnlag og bistå til valg. Berge peker på at man etter at ordningen ble endret nå har gått fra å abortere 37% av fostre med Downs til å abortere 90% av fostre med Downs.

Til tross for historiske koblinger mellom sosialdemokrater, eugenikk og velferdsstat, og samtidens satsning på bioteknologi og fosterdiagnostikk, er det svært viktig å understreke at eugeniske argumenter *for* abort ikke har gjort seg gjeldende i debatten. Med det mener jeg at i de norske debattene jeg har undersøkt, er det ingen som gir uttrykk for at man *bør* abortere hvis det oppdages avvik eller sykdom hos fosteret. Det er ikke gjort slike funn i denne avhandlingens analyse av stortingsdebattene om abort og fosterdiagnostikk fra 1993 og opp til 2007.²⁴⁸ Filosofen Øivind Giæver

---

²⁴⁷ Berge Solberg, "Noen utvalgte aspekter av etikk-debatten om medisinsk bruk av bioteknologi i Norge," <http://www.gyldendal.no/senit/filer/senitBioteknologiOgEtikk.pps> Se for øvrig Nete Schwennesen m.f. om problematisering av det autonome valget i Danmarks nye ordning under vurderingsprosess etter fosterdiagnosotikk. Nete Schwennesen, "Beyond informed choice: Prenatal risk assessment, decision-making and trust."

²⁴⁸ Det foregår ikke formelt sett en abortdebatt på Stortinget i 2007. Jeg trekker likevel linjen så langt frem i dette avsnittet om eugenikk og sortering, fordi debatten om endringer i bioteknologiloven i mai 2007 også omhandler gentesting av befruktede egg ved hjelp av PGD og PGD/HLA-teknologi. For noen av abortdebattens deltagere vil det befruktede egget

---

konkluderer med det samme i sin avhandling. I sin analyse av den norske abortdebatt og lovgivning fra 1920 til 1978, med særlig fokus på abortlovens eugeniske indikasjon, finner han at eugenikk har hatt en perifer rolle i abortdebatten.²⁴⁹

5.4.2 Fra rett til å bestemme – til rett til å vite:

Abortsaken forstått som et spørsmål om rettigheter kan sies å ha endret seg som følge av fosterdiagnostikkens muligheter. Marit Nybakk er et av få eksempler på at 1970-tallets argumentasjon om abortnemndenes uverdige behandling av kvinner som grunnlag for retten til å bestemme selv, fortsatt blir brukt i "den nye debatten" fra midten av 1990-talet. Hun sier i 1996-debattens evaluering av abortloven at bildet av en kvinne som ble funnet i en blodpøl på et hotell, er et av bildene som har brent seg fast i hukommelsen hennes. Kvinnen lå i samme stilling som kvakksalveren forlot henne i. Hun minner også om det som ble kalt "abortbenken" på folkemunne. "Der satt jentene i "gapestokk" en gang hver uke på utstilling og ventet på en nemnd av middelaldrende menn".²⁵⁰

Abortdebattens formulering av saken som et spørsmål om rettigheter blir likevel omformulert som følge av fosterdiagnostikkens muligheter. Oddbjørg Ausdal Starrfelt (A) følger opp innholdet fra Nybakks innlegg ved å si at kvinnekampen må kjempes om og om igjen, og at det er så lett å falle tilbake, lett å glemme, og å tro at det hele går videre av seg selv. Hun sier at kvinner i politikken og spørsmålet om selvbestemt

---

utenfor livmoren ha samme moralske status som det unnfangede foster inne livmoren. Det er ikke tale om abort når svangerskap ikke foreligger, noe som setter seleksjon ved PGD og PGD/HLA i et annet lys enn seleksjon etter fosterdiagnostikk.

²⁴⁹ Øyvind Giæver, "Abortion and Eugenics - The role of eugenic arguments in Norwegian abortion debates and legislation, 1920-1978," *Scandinavian Journal of History* 30, no. 1 (2005). s. 35.

²⁵⁰ Nybakk, Marit. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4173.

abort er eksempler på dette. Imidlertid fører hun likevel fosterdiagnostikken inn i spørsmålet om selvbestemt abort og ”nittitallsdebatten”:

Om noko skulle vera godt dokumentert i saka, er det at kvinner tek det ansvaret det er å avgjera om ein vil og kan gjennomføra eit svangerskap og ta imot eit barn. Det trur eg dei vil gjera om dei får meir informasjon om fosteret. Slik er spørsmålet om sjølvbestemming òg viktig i det som Halvorsen kallar 1990-åras abortdebatt.²⁵¹

Uttalelsen kan leses slik at kunnskapsfeltet fra fosterdiagnostikken ”blir forstått som en del av den gamle” debatten, og kanskje også som en del av grunnlaget for selvbestemmelsen. Den nye kunnskapen om fosteret blir sett som en del av kvinnens grunnlag for selvbestemmelse.

Etter hvert foregår en endring der fosterdiagnostikken blir inkludert i abortspørsmålet og bidrar til formuleringen av en ny form for rettighetskamp. Kampen om *retten til å velge* har med diagnosteknologien i betydelig grad blitt til en argumentasjon om *retten til å vite*. Dette blir tydeligere i 2003 når fosterdiagnostikken reguleres noe strammere i den nye bioteknologiloven, slik det ble nevnt ovenfor. Dette formuleres slik av Bjarne Håkon Hanssen (A): ”Men i så måte velger Arbeiderpartiet å verne om *kvinnens rett til selv å bestemme hva hun vil vite* i sitt svangerskap.”²⁵² Gunn Olsen (A) følger opp:

Kvinner må ha *fri adgang til å få kunnskap* om det fosteret hun bærer. (...)Ingen må verken nektes eller pådyttes informasjon, men det må være *den gravides avgjørelse å velge hva hun vil vite*, ikke minst med hensyn til det ansvaret det er å ta konsekvensene av den kunnskapen hun får.²⁵³

---

²⁵¹ Starrfelt, Oddbjørg Ausdal. Ibid. s. 4176.

²⁵² Bjarne Håkon Hanssen. *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 15 av 31 i utskrift.*

²⁵³ Gunn Olsen. Ibid. s. 21 av 31 i utskrift.

5.4.3 Sorteringsperfeksjon i ny drakt

Jeg vil her tillate meg et raskt "sideblikk" til en annen omstridt seleksjonsmulighet innen reproduksjonen. Det gjelder genetisk testing av befruktede egg før de settes inn i livmoren (PGD). Testingen forutsetter prøverørsbefruktning, og foregår før svangerskapet inntreffer og før den befruktede eggcellen blir et foster i juridisk forstand. Språket om sortering i debatten om "sorteringssamfunnet" og selektiv abort, kan ses igjen i debatten om PGD i debatten bioteknologilov i mai 2007. Stoltenberg II-regjeringens helse- og omsorgsminister Sylvia Brustad avviser på en ny måte at det er grunnlag for slik frykt, og snur på etablerte ordelag:

"Representanten Lønning sa at "sortere" er det mest treffende ord (...) for den reelle problemstilling". Det er jeg sterkt uenig i. De forslag som her fremmes, innebærer ingen endringer i de prinsipper som er nedfelt i bioteknologiens formålsparagraf om å utnytte teknologien til et samfunn der det er *plass til alle*. Ved å tillate PGD – preimplantasjonsdiagnostikk – skjønner jeg at noen frykter sortering på grunn av egenskaper og evner hos det kommende barnet. Dette er et usannsynlig scenario, slik jeg ser det. Selv om man i dag kan teste for mange ulike egenskaper på ett og samme egg, vil det ikke være mulig å selektere for spesielle evner, f.eks innenfor musikk, matematikk, idrett eller hva det måtte være, for slike evner er ikke regulert av ett enkelt gen. Dessuten vil en ikke ha tilstrekkelig antall befruktede egg til å kunne gjennomføre den typen seleksjon."²⁵⁴

Her bli det å velge barn med bestemte (helsemessige) egenskaper, slik som valg etter fosterdiagnostikk, og i denne debatten særlig PGD og preimplantasjonsdiagnostikk i sammenheng med vevstyping, avvist som en frykt for perfeksjonering av andre typer egenskaper, i form av spesielle arveanlegg eller talenter. Umuligheten av slik seleksjon for å føde frem for eksempel musikalske talenter eller kanskje genier, blir et argument for at formålsparagrafen om *en plass til alle* også blir ivaretatt når bioteknologiloven endres med hensyn til PGD, PGD/HLA og forskning på befruktede egg. Brustads variant av perfeksjonering kan ses som et motsvar til de restriktive debattantenes forståelse av fosterdiagnostikk som perfeksjon istedenfor helse spørsmål. Befruktede egg med begrensede anlegg for helse blir i Brustads variant byttet ut med det å ha begrensene arveanlegg for geniale talenter. Det er

---

²⁵⁴ Brustad, Sylvia. *Stortingetsforhandlinger. Møte 2004-01-15. Sak nr. 4. Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om forslag fra Kjell Magne Bondevik og Åse Gunhild Woie Duesund om ny § 95 a i Grunnloven (Vern av liv)*. (Innst. S. nr. 100 (2003-2004), jf. Dok nr. 12.15 (1999-2000)). *Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09*. s. 8 av 14 i utskrift.

usikkert om Brustad uttrykker seg med alvor, humor eller sarkasme, eller med en generell tretthet overfor mistanken om sorteringssamfunnet.

5.5 Diskursanalyse – lojalitetens veier til etisk dilemma

I dette kapittelet vil ulike meningsuniverser i ”den nye abortdebatten” bli analysert i forhold til et diskursivt perspektiv. Analysen ovenfor av hvordan debatten deler seg i uforenlige meningsuniverser, tegner opp en debatt av motsetninger og dilemmaer. De nye diagnosteknologiene i tilknytning til abort og fosterpolitikk har fremskaffet dilemmaer som i seg selv er blitt hovedpunkter i debattene. Nedenfor vil jeg innledningsvis nevne noen eksempler på at stortingsdebatten preges av at seleksjon av fostre etter helsekriterier blir sett som et etisk problematisk felt, og fremming av etisk bevissthet som et mål i seg selv med den politiske debatten om saken. Deretter vil ulike dilemmaer som ulike posisjoner i debatten fremholder, bli vist frem. Eksempelene er i første omgang hentet fra evalueringen av abortloven som følge av den nye teknologien, som fant sted i 1996, og debatten om sortering av embryoer i 2007. Deretter vil bevisstheten om dilemmaene omkring fosterdiagnostikk og abort settes inn i et bredere diskursivt perspektiv, inspirert av Toby Miller. Analysen vil vektlegge hvordan den brede debatten med alle sine motsetninger til sammen konstituerer et bestemt subjekt som skal håndtere den bioteknologisk regulerte abortpolitikken. Med andre ord vil analysen fremholde et perspektiv på hvordan abortdebatten, slik den er undersøkt ovenfor, regjerer subjektet inn i en bestemt posisjon for handling og meningsdanning om reproduksjon og abort.

5.5.1 Stortingets etiske oppdragelse - Dilemmaet som oppgave i etisk bevissthet

Debatten om erfaringene med abortloven i lys av den bioteknologiske utviklingen, blir særlig av ”skeptikerne” sett som en mulighet til etisk refleksjon. Økt etisk bevissthet blant politikerne ser her ut til å være et selvstendig mål med stortingsdebatten, i tillegg til diskusjon og votering over politiske forslag om

---

endringer av abortloven. Stortingsdebatten fremstilles slik sett som en mulighet til etisk bevissthet eller oppdragelse av representantene.

Inga Kvalsbukt er et eksempel på skeptikernes presentasjon av dilemmaer under evalueringen av abortloven i 1996, som drøftes på bakgrunn av stortingsmelding nr.16, *Erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd m.v.* Først sier hun seg skuffet over Arbeiderpartiet, som hun hevder ikke har benyttet muligheten evalueringen av abortloven gir til å: ”... gå dypere inn i de *store etiske konfliktene* de nye teknologiske og medisinske mulighetene gir, men kun fokuserer på avgjørelsesprosessen i forbindelse med abort”.²⁵⁵ Hun mener dette sporer av det hun omtaler som ”den viktige *etiske debatten*” om fosterdiagnostikk og bruk av fostervev. Kvalsbukts uttalelse tyder på at fremming av *bevisstheten om* den etiske konflikten er et viktig poeng i seg selv. Spørsmålet om hvem som tar avgjørelsen presenteres som noe som står i veien for en etisk bevisstgjøring gjennom debatt.

Anne Lise Høegh (H) understreker at bakgrunnen for dagens debatt er Høyres forslag om stortingsmelding for å få det hun kaller en ”levende etisk debatt,” fordi debatten om selvbestemt abort nå har blitt ”en like vanskelig debatt om hva slags barn vi vil ha.”²⁵⁶

Lars Sponheim (V) innleder sitt innlegg med å si at spørsmålet om abort stiller oss overfor vanskelige, til tider nærmest umulige avveininger, mellom det å ”gripe inn

---

²⁵⁵ Kvalsbukt, Inga. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996).* s. 4144.

²⁵⁶ Høegh, Annelise. Ibid. s. 4145. Her kan nevnes at Høegh i motsetning til de øvrige politikerne som nevnes i dette avsnittet, Kvalsbukt, Sponheim og Halvorsen, ikke kan sies å være blant ”skeptikerne” til selektiv abort i form av frykt for sorteringssamfunnet eller for mer regulering av fosterdiagnostikk.

overfor liv” på den ene side og kvinnen eller foreldrene på den andre side. Han beskriver dette som et dilemma for både foreldre og samfunn. Sponheim mener også den teknologiske utviklingen ”har presset frem nye problemstillinger, nye dilemmaer”. Han sier at stortingsdebatten om erfaringene med abortloven gir ”god anledning til å vurdere om vi egentlig er helt på høyden med nye etiske problemstillinger.”²⁵⁷ Sponheim peker på at fokus på senaborter som etisk problem ikke dekker problemstillingen for hva man skal gjøre den dagen blod- eller urinprøver kan gi informasjon om fosteret allerede i femte eller sjette uke, altså innenfor selvbestemmelsesgrensen. Han ramser opp både valget av abort som et dilemma, senabortene som et nytt dilemma, og videre påpeker han at Stortinget i debatten som skal diskutere dilemmaene ikke er i stand til å se alle dilemmaene det burde ha behandlet. Her kan man si at Sponheim fremstiller de etiske dilemmaene som så store, komplekse og uoverskuelige for den som er seg sitt etiske ansvar bevisst, at Stortinget fremstår som utilstrekkelig med hensyn til oppgaven om å debattere etikken.

Kristin Halvorsen (SV) er et annet eksempel på at etisk refleksjon over reproduksjonsteknologien fremstår som et mål i seg selv under stortingsdebatten om erfaringer med abortloven. Også hun mener at debatten allerede er utilstrekkelig, idet den bygger på at stortingsmeldingen ”(...)ikke tar opp i seg de nye etiske utfordringene vi kommer til å stå overfor om bare noen meget få år.”²⁵⁸ Hun påpeker at ”...enkle medisinske metoder kan stille oss opp i helt nye dilemmaer”.²⁵⁹ Som eksempel sier hun at det kan være at kvinner om få år kan ta urin- eller blodprøve selv hjemme på badet, selv sende den i konvolutt til Tyskland og motta fulle opplysninger om alle fosterets egenskaper. Dette vil kunne bringe fosterdiagnostikken ut av offentlig kontroll og gi flere sorteringsmuligheter for gravide kvinner.

---

²⁵⁷ Sponheim, Lars. Ibid. Alle sitater i dette avsnittet om Sponheim er hentet fra s. 4156.

²⁵⁸ Halvorsen, Kristin. Ibid. s. 4162.

Sylvia Brustad (Ap), som er liberal til de nye diagnoseteknologiene, fremholder derimot et perspektiv på abort generelt som et dilemma i seg selv, noe som hun mener alltid gjør abort til en nødløsning. Ved å fokusere på abort generelt heller enn selektiv abort etter fosterdiagnostikk, dreier hun oppmerksomheten i retning av de problemstillinger som 1970-tallets abortdebatt i større grad dreide seg om. Hun fremhever dilemmaet ved det å tvinge noen til å gjøre noe de ikke ser seg i stand til å make:

”Hvilken rett mener representanten Svarstad Haugland at samfunnet har til å påtvinge kvinnen å bære fram et barn hvis hun selv føler at hun ikke makter det? Det vil være konsekvensen av Kristelig Folkepartis forslag. Det er vanskelige dilemmaer, men jeg tror abort alltid vil være en nødløsning (...)”²⁶⁰

Slik fremstår alle aborter som problematiske, og ”de nye” dilemmaene i forhold til ”sortering” absorberes inn i et generelt problem som ikke er knyttet spesielt til bioteknologiske nyvinninger og fosterdiagnostikk. Arbeiderpartiets Signe Øye peker også på dilemmaet i Sps forslag om å demme opp for sorteringssamfunnet ved å definere hva som er tilstrekkelig alvorlig sykdom til å gi indikasjon for senabort: Hun mener at det ville skape et nytt slags autorisert sorteringssamfunn ved å ”innby til et seleksjonssamfunn med Stortinget som Gud”.²⁶¹ Her kobler Øye det etiske problemet med å definere andres liv med grenser for leve eller ikke leve, sammen med den tradisjonelle umoral ved å sette seg selv i Guds sted, til en situasjon som likevel ville frembringe det en ønsker å forsvare seg mot: et sorteringssamfunn.

---

²⁵⁹ Halvorsen, Kristin. Ibid. s. 4168.

²⁶⁰ Brustad, Sylvia Kristin. Ibid. s. 4152.

²⁶¹ Signe Øye. Ibid. s. 4140.

5.5.2 Abortens dilemmaer i bioteknologisk kontekst – Genetisk testing og forskning på embryoer (PGD og stamcelleforskning)

De etiske konfliktene knyttet til abort og seleksjon av hvem som skal bli født, blir debattert i en etter hvert bred bioteknologisk kontekst. Nyere teknologier som genetisk testing og forskning på embryoer (PGD og stamcelleforskning) har det til felles med abortdebatten at de etiske dilemmaer sentreres gjennom samme stridspunkt: fosteret. Som kapittelet om fosteret vil presentere, blir fosteret som følge av disse teknologiene omtalt på nye måter. I dette avsnittet vil jeg imidlertid heller vise frem hvordan abortens mange dilemmaer opptrer i en kontekst av flere andre fosterpolitiske dilemmaer, innenfor den samme bioteknologiske ramme.

Teknologien har brakt frem andre etiske dilemmaer om det å velge fostre på bakgrunn av genetikk og helse, som følge av diagnoseteknologiske muligheter etter befruktning, men før svangerskap. Dette gjelder forskning på befruktete egg, diagnostisering og ”sortering” av befruktete egg som testes genetisk *før* de blir ført inn i livmoren, såkalt preimplantasjonsdiagnostikk (PGD), og vevstyping brukt sammen med PGD. Det siste er metoder som sikrer at det nye barnet skal ha samme vevstype som et sykt og allerede født søsken, slik at det nye barnet kan donere beinmarg til sitt syke søsken. Som det ble forklart i kapittelet om avhandlingens emne, er slik seleksjon nødvendigvis knyttet til assistert befruktning utenfor kroppen (IVF), og seleksjonen leder ikke til abort ettersom valg av befruktet egg foregår før svangerskapet finner sted.

Dette er et tidspunkt i fosterutviklingen som har vært debattert mye innenfor abortdebatten. På den ene siden mener noen at menneskelivet starter ved befruktningen, enten ved at det skal ha fullt vern eller fullt menneskeverd fra dette

---

tidspunktet. Andre mener at vern og menneskeverd bør komme til senere.²⁶² Abortloven gir gradert vern, dvs. gradvis økt vern fra tolvte uke. Debatten om de gjenværende befruktede eggcellene som *ikke* ble satt inn i livmoren, og som i abortdebatten oftest er omtalt som ”foster”, kan deles i to hovedsaker. Den ene del av debatten dreier seg om hva en skal ha lov til å gjøre med de befruktede eggene som ikke ble ført inn i livmoren og svangerskapet. Dette gjelder de som i lovforslaget og debatten omtales som ”overtallige” befruktede egg. Skal en tillate forskning som innebærer at det tas ut stamceller fra de befruktede eggene og at det forskes på disse for å finne mulige fremtidige kurer og lindringer for alvorlige sykdommer som kreft, Alzheimers, Parkinsons eller diabetes?

Den andre delen av debatten handler om hvordan man skal lovregulere muligheten for å diagnostisere embryoet for en arvelig genetisk sykdom i familien før det plasseres i livmoren. Dette innebærer seleksjon av embryoer. Denne debatten tar opp sorteringssamfunnet fra abortdebatten, og viderefører den til denne ”nye” reproduktive teknologien.

Eksempler på forståelser av etiske dilemmaer i saksfeltet blir her hentet fra Stortingets debatt om endringer i bioteknologiloven i 2007. Denne ledet frem til endelig vedtak om bruk av preimplantasjonsteknologi også uten at den genetiske sykdommen er kjønnsbundet, samt at tillatelse til forskning på befruktede egg ble vedtatt. Dette åpnet for forskning på embryonale stamceller i Norge. Etter forrige debatt om ny bioteknologilov i 2003, hadde SV endret standpunkt og gikk i 2007 inn for å støtte lovendringene om preimplantasjonsdiagnostikk, vevstyping og forskning på

---

²⁶² Fosterkapittelet viser eksempler på ulike tidspunkter for slikt vern og verd.

befruktede egg.²⁶³ Inga Marte Thorkildsen (SV) trekker frem at det i innstillingen står at det å kunne redde liv og utvikle enda bedre metoder for fremtiden, og det syn at man ikke bør kjempe imot de muligheter som utviklingen på dette området har gitt og vil kunne gi ”på en måte skygger (man) over en del av de *etiske dilemmaene* som faktisk ligger her, hvor liv noen ganger står mot liv”.²⁶⁴

Harald T. Nesvik formulerer et dilemma ved bruk av befruktede egg i stamcelleforskningen på denne måten:

Hva da med de eggene som ikke blir brukt i forbindelse med kunstig befruktning? Er det etisk høyverdig at de skal kastes – altså destrueres? Eller burde man brukt dem bl.a. til forskning for å kunne bekjempe sykdommer og skape mindre lidelse i fremtiden?²⁶⁵

Inge Lønning svarer, og synes dilemmaet slik Nesvik fremstiller det, trenger ytterligere presisering:

Det annet som er å si, er at når man fremstiller saken slik at det foreligger to opsjoner – enten destrueres de omtalte embryo etter utløpet av lagringsfristen i nåværende lov, eller så blir de gjenstand for forskning – er dette en skjev fremstilling. Alternativet er ikke forskning eller destruksjon. Alternativet er destruksjon med eller uten forskning, og den differansen er ganske viktig hvis man vil ha en presis beskrivelse av hva dilemmaet består i.²⁶⁶

Knut Hareide (KrF) understreker et annet dilemma i forhold til preimplantasjonsdiagnostikk når han gjengir et sitat fra Rune Skjælaaen fra en avis og

---

²⁶³ "Innst. O. nr. 62. (2006-2007) Innstilling fra helse- og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (Preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på befruktede egg)." Se "Komiteens merknader".

²⁶⁴ Thorkildsen, Inga Marte. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007) . Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no s. 399.*

²⁶⁵ Nesvik. Harald T. Ibid. s. 406

²⁶⁶ Lønning, Inge. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-31. Sak nr. 3. Odelstingets vedtak til lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Besl. O. nr 73 (2006-2007), jf. Innst. O. nr. 62 (2006-2007) og Ot. prp. nr 26 (2006-2007) Lagtinget. Utskrift hentet fra Stortinget.no 2008-02-27. s. 2 av 14 i utskrift.*

---

sier seg enig: ”Å bruke et barn som et middel for å behandle et annet barn, skaper mange etiske dilemmaer. Forslaget må endres, ellers kan jeg ikke stemme for det”.²⁶⁷

5.5.3 Abortdebattens konstituering av etiske (utilstrekkelige) borgere

I dette kapittelet vil jeg lese de motstridende posisjonene og dilemmaenes virkningsfelt i et diskursivt perspektiv. Det innebærer at jeg her forlater ”innholdssiden” i hvilke forståelser som gjør seg gjeldende i de ulike meningsuniversene, og retter oppmerksomheten på motsetningene i seg selv. Analysen opererer altså på overflaten av *at* motsetningene er tema i debatten og blir forstått som dilemmaer, heller enn *hva* dilemmaene består i. Metaforisk sagt: jeg ”løfter blikket” bort fra debattens bestanddeler av ulike posisjoner, og leser i stedet hele debatten samlet for å se hvordan den i sin helhet, med alle sine ulike meningsuniverser, konstituerer et bestemt subjekt.

stortingsdebatten, med alle sine motsetninger og stridigheter, gir subjektet ulike og motstridende invitasjoner til etisk handling. Slik dannes til sammen en diskurs om etiske dilemmaer som konstituerer subjektet inn i en bestemt posisjon for handling. Den følgende diskursive analyse er inspirert av Toby Miller, som tar utgangspunkt i konstitueringen av et etisk mangelfullt subjekt i sin diskursanalytiske bok *The Well-Tempered Self. Citizenship, Culture, and The Postmodern Subject*.

---

²⁶⁷ Hareide, Knut Arild. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktete egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007)). Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no s. 405.*

Ifølge Miller produserer offentlig politikk fire ulike typer subjekter, der denne analysen vil konsentrere seg om ett av dem. Analysen vil undersøke “den nye abortdebatten” i forhold til Millers teori om “the ethically incomplete subject in need of training into humanness”.²⁶⁸ I konstitueringen av et slikt subjekt er bevisstgjøringen om det etiske dilemmaet helt sentral. Etikk defineres her som subjektets ”personal capacity to draw upon moral codes as means to managing one`s conduct. This becomes an exercise without end, a seminar of the conscience between desires, practices, collective and individual needs and so on.”²⁶⁹ Denne kontinuerlig pågående etiske øvelsen for subjektet knytter Miller til dilemmaet på denne måten:

To be aware of ethical dilemmas and their unresolvable nature is to be aware of one`s own incompleteness and simultaneously be encouraged to unify these tensions into a single ethical substance. This encouragement takes a form of a series of exercises of the mind, dedicated to understanding both maintenance of boundaries and the means to cross them via a debate about thought and feeling, desire and action, structure and agency, and the public concerned versus the privately concerned self. For the purpose of this study, these exercises of the mind are seen to be the substance of the connection between government and culture.²⁷⁰

Jeg forstår Miller slik at det å være bevisst på etiske dilemmaer og deres uløselige natur, innebærer å være oppmerksom på sin egen utilstrekkelighet og samtidig være oppfordret til å forene spenningene i dilemmaenes uløselighet til en enkelt etisk substans. Subjektet befinner seg slik sett i en posisjon som etisk utilstrekkelig, samtidig som det skal forene dilemmaets motsetninger til en slags enhetlig ”etisk substans”. Dette kan for den enkelte borger for eksempel ta form av et etisk forsvarlig og selvstendig valg overfor et komplekst og kontroversielt felt.

På bakgrunn av undersøkelsen ovenfor vil jeg hevde at stortingsdebattenes fokus på etisk bevisstgjøring og diskusjon om fosterpolitiske dilemmaer i bioteknologisk

---

²⁶⁸ Miller, *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject*. s. xi. De tre andre subjektene som ifølge Miller produseres gjennom offentlig politikk under folkeskikkens tegn er: under er: the national public in need of a dramatological mirror in which to recognize itself, the politically incomplete public in need to democratic training, and the rational consuming subject in need of alignment with this public citizen.

²⁶⁹ Ibid. s. xii.

²⁷⁰ Ibid. s. xiii.

---

kontekst, er en variant av den teori Miller gjør rede for. I forhold til avhandlingens tema er dette perspektivet aktuelt i forhold til subjektets møte med ”den nye abortdebatten” og bioteknologiske muligheter innen reproduksjon. I forhold til en politisk debatt som konstituerer seg selv som fylt av dilemmaer og uforenlige vokabularer fra motstridende meningsuniverser, blir subjektet oppfordret til å gjøre valg i forhold til fosterdiagnostikk og abort og anvendelser av fosteret. Kvinnen skal ta valget om hvorvidt hun vil benytte det rutinemessige tilbudet om ultralyd, om hun vil motta tilbud om andre tester hvis hun blir medisinsk kategorisert inn i en ”risikogruppe”, og eventuelt om hun vil søke om abort hvis testene viser at fosteret har ”avvik”. Vurderingen innebærer også å ta stilling til hva som (for henne) er tilstrekkelig avvik til at abort er et (etisk) riktig valg. Forskning på befruktete egg krever samtykke fra embryoenes biologiske opphav eller ”foreldre”. Ved tillatelse til forskning som krever samtykke, er det ikke lenger selvsagt at de befruktete eggcellene skal destrueres etter at tidsfristen for å oppbevare dem har gått ut. I alle disse problemstillingene må det postmoderne subjektet forene dilemmaets spenningsfelter til én etisk substans: Det må gjøre sitt selvstendige (etiske) valg.

Rekken av disse etiske oppgavene venter ikke bare dem som konkret tester positivt på en graviditetstest og bestemmer seg for å avbryte eller fortsette svangerskapet med eller uten fosterdiagnostikk og de vurderinger som ligger til grunn for dette. Den politiske debatten om abort og fosterdiagnostikk er også en del av den offentlige politiske debatt, som inviterer den ansvarsbevisste borger til å finne sitt etisk forsvarlige standpunkt i mylderet av motstridende invitasjoner og instruksjoner som dilemmaene byr på.

Oppmuntringen til å forene det uforenlige til en enkelt etisk substans har form av en rekke øvelser av indre prosesser som tar sikte på både å forstå grenser og muligheter for å overskride dem, via debatter som handler om tanker og følelser, ønsker og

handling, struktur og påvirkning, det som er i samfunnets interesse, og det som er av privat interesse for subjektet selv. Disse øvelsene utgjør ifølge Miller substansen i forbindelsen mellom "government" og "culture". Han knytter dette til Foucaults "mode of subjection" som han forklarer med "The way in which people are invited or incited to recognize their moral obligations."²⁷¹ Millers subjekt befinner seg i et kontinuerlig selvforbedrende prosjekt overfor sitt etiske dilemma. Om en betrakter abortdebattens ulike meningsuniverser og dilemmaer i et slikt perspektiv, er det mulig å si at de sammen danner en helhet av oppfordringer til motsetningsfylt lojalitet og veloverveid tvil.

Det etisk utilstrekkelige subjektet er produsert innenfor diskursen. Her blir subjektet oppfordret til å forstå seg selv som eksisterende i en ufullkommen verden av ubestemmelighet, som, liksom subjektet selv, må bearbeides. Millers teori antyder en politisk tone idet han ser disse mekanismene som en oppdragelse og reformering av subjektet. Denne situasjonen konstituerer "the ethically incomplete subject in need of training into humanness"²⁷² Han hevder at subjektets selvforbedrende øvelser som skal skape lojalitet til dilemmaets motsetningsfylte spenninger, og jeg forstår ham slik at han mener denne subjektposisjonen skaper endringsvillige og regjerlige borgere.²⁷³ Miller ser det etisk utilstrekkelige subjekt som forsøker å forene etiske motsetninger til en etisk enhet, i sammenheng med statens behov for å produsere en form for enhet i en stadig mer heterogen befolkning. I en tid da politiske systemer blir utfordret av nye sosiale bevegelser og internasjonalisering av kulturer og økonomier, trenger staten å forme en lojalitet til markedsøkonomi og parlamentarisk demokrati, gjennom

---

²⁷¹ Ibid. s. xiii.

²⁷² Ibid. s.xi.

²⁷³ Om produksjon av lojalitet til motsetningsfylte krefter som markedsøkonomi og demokrati, se. Ibid. s. xii. Se også evt. Tom Are Trippestad and Thorolf Krüger, "Kulturkapitalismen og det veltempererte selvet," in *Regjering i Norge. Makt- og globaliseringsutredningen*, ed. Iver B. Neumann and Ole Jakob Sending (Oslo: Pax Forlag, 2003).

---

dannelsen av borgere som er lærenemme og føyelige, men effektive deltagere i det han kaller en "economy-society mix".²⁷⁴

For å følge Miller videre er det viktig å se hvordan etiske dilemmaer konstitueres, i perspektiv av den økonomi- og samfunnsmiksen som ble beskrevet ovenfor, og hvordan staten utfordres slik at den eventuelt står i situasjonen som er beskrevet ovenfor. Hvordan representerer abort og fosterdiagnostikk slike problemer på statlig nivå, som gjør at den har behov for å konstituere et slikt etisk utilstrekkelig subjekt Sisyfos-arbeid i egenvurdering? Hvordan kobles reproduksjonsteknologi, økonomi og samfunn?

Ovenfor ble Ida Hydles eksempel på bioteknologi som vekstnæring trukket frem. Hennes perspektiver kan ses som eksempler på Nikolas Roses plassering av bioteknologien i samtidens nye former for biomakt, slik de kom frem i teorikapitlet. Hyde pekte på at samfunnsøkonomiske vinninger ved en friskere befolkning og de prosesser som bygger rundt dette i forskning, finansiering, blanding av privat og offentlig kapital, økonomiske interesser og private investeringer, er tett koblet sammen med bioteknologiens medisinske perspektiver og muligheter. Fosterdiagnostikken kan i seg selv være et eksempel på slike sammenhengende interesser: Den samfunnsøkonomiske fordelene ved færre fødte syke, selv om dette ikke er med som argument i saken, kan veves sammen med finansieringsinteresser for medisinsk forskning, det private marked som leverer fosterdiagnostiske undersøkelser som konkurrerer med de offentlige, og som ikke krever at man er "risikant" for å få teste fosteret. Disse kan være i konkurranse med et privat og offentlig marked i utlandet, som kan tilby flere typer tester enn Norge, for eksempel testing av kjønn før grensen for selvbestemt abort går ut, hvis man vil abortere på grunnlag av ønske om

---

²⁷⁴ Miller, *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject*. s. xii.

kjønn. En del av disse testene i utlandet krever ikke engang at man reiser, man kan ha kontakt via internett og sende blodprøve som man tar selv. Den nasjonale, internasjonale, medisinske, kulturelle og økonomiske sammensetting har blitt en del av måten man kan forholde seg til fosterdiagnostikk og selektiv abort på. Dette er en variant av det Miller beskriver som en "economy-society mix", overført til abortsakens område. Det bidrar til å gjøre feltet enda mer komplekst at ett av abortdebattens kjernestridspunkter, fosteret, innen bioteknologien inngår som det råmateriale som kan løse folkesykdommenes gåte og gi kur og lindring av lidelse. Her krysses nasjonale, internasjonale, medisinske og næringslivs- og markedsinteresser igjen.²⁷⁵ Interessegrupper av syke som håper på kurer gjennom finansiering av stamcelleforskning eller PGD/HLA, danner en slags nye "sosiale grupper" og politisk press, som også kan overføre mening til debatter om abort og fosterets status. "Symbolske" frontfigurer som Michael J. Fox i USA (Parkinson) eller Mehmet-saken (Thalassemi Major) i Norge er eksempler på slike sammenvevninger av personer, grupper, media, politikk og næringslivsinteresser som gjør seg gjeldende når staten skal utforme politikk og rettsprinsipper på feltet.²⁷⁶

Et tredje dilemma er at fosterdiagnostikk både kan bidra til religiøse verdier som vern av liv i fosterstadiet, samtidig som den også fører til det motsatte resultatet: det syke fosteret aborteres. Et fjerde dilemma er på den ene siden Hippokrates` verdier om å helbrede og lindre, som i diskusjonen settes i motsetning til Kant og synet på

---

²⁷⁵ Dette vil bli kommentert nærmere i kapittelet om fosteret.

²⁷⁶ Under innledningen til behandlingen av endringer i bioteknologiloven i 2007 ble det i presentasjon av sakens gang i Stortinget lagt frem at forslagene til lovendring er en oppfølging av behandlingen av Dokument nr. 8:64 for 2004-2005, fra John Alvheim og Harald T. Nesvik. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg)* (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007) . Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no (*Stortingsforhandlinger. Møte 2005-06-09. Sak nr. 3. Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene John I. Alvheim og Harald T. Nesvik om endringer i bioteknologiloven som åpner for preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på befruktede egg.* (Innst. s. nr. 225 (2004-2005), jf. dok. nr 8.64 (2004-2005). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. Den gang var Mehmet-saken den direkte foranledning til at Alvheim og Nesvik fremmet forslaget for Stortinget. (se Stortingsdebatten nevnt ovenfor, altså 9. juni 2005, s 2 av 9 i utskrift).

---

mennesket som mål i seg selv og ikke et middel.²⁷⁷ Et siste eksempel kan være bioteknologiforskningens påpekning av at norsk forskning må delta i det internasjonale og mer liberale forskersamfunnet på den ene siden, kontra påpekning av det uetiske ved markedsinteresser, for eksempel farmasøytiske kapitalinteresser i feltet, som argument for politisk styring av forskningen på den andre siden. Imidlertid har det blitt pekt på at vev fra aborterte fostre allerede brukes til fremstilling av vaksine og virusdiagnostikk i Norge.

De ulike individuelle og kollektive hensyn kan forstås som forflyttet fra ytre motstridende interessefelt ute i verden, til å ses som at spenningene spilles ut inne i individet selv. Med konstitueringen av det etisk ufullkomne subjekt kan saksfeltets kompleksitet spilles ut som etisk drama i individets ansvarsfulle "selv". Med det mener jeg at politiske strukturer spilles ut som problemstillinger som individet selv skal løse. Miller ser for seg at subjektet med sin etiske bevissthet om sin utilstrekkelighet overfor dilemmaet forventer mer etikk av seg selv og andre, og slik blir mer endringsvillig og fleksibelt. En kan da også tenke seg at borgeren i en slik subjektposisjon trener opp sin lojalitet overfor motsatte posisjoner. Det blir mer medgjørlig innstilt overfor krav fra flere motstridende diskurser. Subjektet konstitueres inn i en posisjon som gjør det lettere å regjere.²⁷⁸

---

²⁷⁷ Dette gjelder eks. preimplantasjonsdiagnostikk (PGD, diagnostikk før plassering i livmoren), og forskning på av befruktete egg/foster for å utvikle medisin mot uhelbredelige sykdommer. Abortdebatten har hatt flere runder gjennom årene med ulike tolkninger av Kant om msk som mål og middel. Preimplantasjonsdiagnostikk, var særlig omstridt i forbindelse med Mehmet-saken. Se f.eks Inge Lønning (H) om PGD/HLA og genetisk testing samt vevstypetesting av befruktete egg for å lage "donorsøsken": "Man sier nemlig imot den nærliggende prinsipielle innvending at det er en del av vest europeisk kulturtradisjon, i hvert fall siden Kant, at intet menneskelig liv skal betraktes som middel for et annet menneskelig liv, det skal betraktes som et formål i seg selv." *Stortingsforhandlinger. Møte 2004-01-15. Sak nr. 4. Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om forsalg fra Kjell Magne Bondevik og Åse Gunhild Woie Duesund om ny § 95 a i Grunnloven (Vern av liv). (Innst. S. nr. 100 (2003-2004), jf. Dok nr. 12.15 (1999-2000). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09. s. 4 av 14 i utskrift.*

²⁷⁸ "Regjere" trekker her veksler på begrepet slik det brukes i den diskursanalytiske antologien "Regjering i Norge", og henviser til Foucaults begrep om "governmentality". Iver B Neumann, Sending, Ole Jakob, ed., *Regjering i Norge* (Oslo: Pax, 2003).

Det kan tenkes at Millers etisk ufullstendige subjekt, som trenes i sin lojalitet til uforenlige posisjoner, regjeres inn i en posisjon der det lettere gir gjennomslag for det mange opplever som en kontroversiell politikk. Mange opplever bioteknologien som en vitenskap med uoverskuelig potensial for å gjøre skade på menneskeheten om den ikke blir kontrollert godt nok. Her kan den privatiserte avgjørelse, det individuelle valg og respekten for den enkeltes samvittighet i det etiske dilemma fungere som en politisk "nøkkel" til legalisering av kontroversielle politiske saker. Ole Brekke og Thorvald Sirnes har skrevet om en annen form for individualisert valg, innenfor biobankforskning. De ser det informerte samtykke som politisk "nødutgang" på dette området, som i likhet med fosterdiagnostikk er fylt med risikoinformasjon og etiske dilemmaer:

At the same time, the historical and contemporary importance of human genetics demands a political, legal and regulatory action. The field is highly politicized, constantly attracting a great deal of public attention and worries. Therefore, politics is in urgent need of an "emergency exit", or a way of removing the fundamental problems from the public and the political field without having to solve the unsolvable. In this context, informed consent proves efficient, as a manner of handling biobank research through process rather than substance, creating a sense of security and order in an inherently uncertain and potentially chaotic situation. Defining the important issues as a question of securing individual rights and liberties makes it possible to transfer the problematic from a political discourse to procedural, and quite technical, ethics. Indeed, the social and cultural problems never really appear when viewed through the individualizing politics of informed consent.²⁷⁹

Ved å innføre det privatiserte, frivillige og informerte samtykket løses et "uløselig" problem. Fundamentale etiske problemer forskyves fra et nivå for substansielle etiske dilemmaer og løses gjennom prosedyrer og mer "teknisk" etikk. Biobankforskning fremstår som ansvarlig og etisk fremfor kaotisk og kontroversiell. Problemene samles i en felles definering som et spørsmål om sikring av innbyggernes rettigheter og frihet. Enigheten om det individuelle valg og det frivillige, informerte tilbudet om fosterdiagnostikk, samt den individuelle vurdering av hva en kan leve med av belastninger med sykt barn, kan ses som en variant av den dilemmaets nødutgang som Brekke og Sirnes beskriver.

---

²⁷⁹ Brekke and Sirnes, "Population Biobanks: The Ethical Gravity of Informed Consent."s. 395.

Min analyse peker på at den lovgivende forsamlingens debatter, med alle dens uforenlige motsetninger, samlet sett konstituerer et bestemt subjekt. Gjennom bevisstgjøring i sitt ansvar for å søke dilemmaets uløselige løsning, erkjenner det sin etiske utilstrekkelighet, og krever mer etikk fra seg selv og samfunnet. Som borger eller gravid kvinne inviteres subjektet til å forene dilemmaet til en etisk substans. Dette trener subjektet opp til en mangslungen lojalitet overfor uforenlige posisjoner, og gjør borgeren lettere å regjere overfor en kontroversiell politikk. Samtidig kan en se for seg at når lovene om tilbud om fosterdiagnostikk anvendes, vil den gravide også regjere seg selv som sin egen og fosterets helseminister og føle ansvar eller skyld for de tester hun tar eller ikke tar, og de testresultater som hun skal ta stilling til.

Analysen plasserer i denne sammenheng den offentlige debatt som et forum der lærenemme og føyelige borgere innskrives som etisk utilstrekkelige borgere som må bearbeide seg selv gjennom veloverveid tvil. På dette evige seminaret med seg selv trenes borgeren til lojalitet overfor motstridende posisjoner og blir dermed mer endringsvillig. I denne forbindelse er det relevant å ta i betraktning at det fosterdiagnostiske, abortpolitiske og fosterpolitiske feltet gjennom offentlig debatt har vært gjennom en gradvis endring, reformering og liberalisert lovregulering. Abortpraksis kan vurderes som mer liberalt anvendt enn man hadde mulighet til å se for seg i 1978 da loven ble vedtatt. Bioteknologiloven tillater i dag flere typer diagnostikk av fostre og embryoer enn da den første norske bioteknologiloven ble vedtatt i 1994. Det er mulig at det blir gjort andre etiske vurderinger enn tidligere, at etikken har endret seg. Men det er også mulig at lovverket fremstår som mer liberalt, fordi borgeren er konstituert inn i en subjektposisjon av etisk bevissthet og mangslungen lojalitet som muliggjør en slik liberalisering. Det individuelle subjektets muligheter for selvstendige ”fosterteknologiske” valg kan ses som forankret i et virkekraftig felt av normer og selvregjering innenfor diskursens rammer. Subjektets selvregjering og idealet om individualitet og autonomi vil bli fulgt videre i kapittelet

om kvinnen. Det dreier seg om å regjere subjektet overfor privatiserte og frie valg, og å trene dets toleranse for andres mulighet til valg som en ikke ville gjort selv.

Samtidig kan materialet leses slik at debatten konstituerer et subjekt som kan håndtere den politikk og praksis det står overfor. Sagt på en annen måte: Debatten, med dens invitasjon til etiske øvelser, er egnet til å trene subjektet opp til å kunne håndtere et lovverk og en reproduksjonspraksis som er bygget på selvbestemmelse om å skape eller ikke skape liv.

Analysen tar ikke sikte på å finne ut om eller hvordan subjektet eller offentligheten blir ”overtalt” av diskursen i retorisk forstand. Jeg har reflektert over hvordan debatten setter opp en ”arkitektur” av ulike brikker som hver for seg ”instruerer” subjektet til ulike etiske handlinger slik at det befinner seg i et flerfoldig dilemma, noe som konstituerer et lojalt og endringsvillig subjekt. Det er med andre ord ikke tale om en diskurs som determinerer subjektet til bestemt handlinger.

5.5.4 Sammendrag

Kapittelet tar utgangspunkt i den nye abortdebatten som en refortolkning av eugenisk praksis, der hovedposisjonene plasserer seg på hver sin side av forestillingen om et sorteringssamfunn. Analysen har foregått på tre ”nivåer”, der alle fokuserer på en ikke-individuell tilnærming til stortingsdebattene.

Først ble det foretatt en *metaforanalyse* av debattens mest omstridte metafor, ”sorteringssamfunnet”, med vekt på hvordan menig fra andre felt føres inn i en bestemt forståelse av selektiv abort. Undersøkelsen ble gjort i forhold til Blacks begrep om interaksjonsmodellen om metaforer.

Deretter ble metaforens impliserte *meningsunivers* undersøkt. Språket som knytter seg til metaforen om ”sorteringssamfunnet” ble undersøkt i forhold til forestillinger om

orden og renhet. Slike fremstillinger danner en egen "logikk" i måten å fremstille selektiv abort på blant mange som er kritiske til teknologien. "Sorteringsmetaforens" produksjon av taushet ble deretter kommentert. Videre ble andre forståelser av fosterdiagnostikk trukket frem, og "sorteringssamfunnet" ble satt i kontekst med konkurrerende perspektiver på fosterdiagnostikk og abort.

Den siste delen av kapittelet er en *diskursanalyse* av stortingsdebattene. Denne bygger på at stortingsdebattene om reprodutiv teknologi består av motstridende perspektiver, som vist ovenfor. I diskursanalysen forlates imidlertid "innholdet" i de ulike perspektivene. De blir heller sett som en slags "overflate" av motsetninger som i debattene blir forstått som dilemmaer. Deretter leses debatten som ulike uforenlige invitasjoner til et subjekt som forventes å forene motsetningene til en etisk enhet. Slik konstituerer debatten det etisk utilstrekkelige subjekt, som trenes til å innse sin mangelfullhet og til å kjenne en etisk forpliktelse til å arbeide med seg selv. Dette danner et subjekt som trenes til mangslungen lojalitet og kontinuerlig endringsvilje. Det etisk utilstrekkelige subjektet ses i sammenheng med gjennomføringen av en kontroversiell bioteknologisk politikk, basert på individuell vurdering og informerte samtykker.

6. Fosteret

6.1 Hva kapittelet vil undersøke

I dette kapittelet vil jeg videreføre forrige kapittels diskursive analyse. Den viste hvordan abortdebatten blir forstått som en rekke motsetninger og dilemmaer, og hvordan dette produserer et bestemt *subjekt*. Her i fosterkapittelet følger jeg opp diskursanalysen av abortdebatten og spør: Hvilke *objekter* blir produsert i den samme diskursen?

Problemstillingen impliserer at jeg ikke ser begrepet "foster" som et entydig begrep, men heller betrakter det som et begrep som kan inngå i ulike og motstridende fremstillinger, og fylles med eller reflektere forskjellig mening. Dette henger sammen med den flertydighet som tillegges språket i teorikapittelet.

Fosterbegrepet kan ha endret seg, eller fått flere betydninger når abort debatteres i forhold til bioteknologi og fosterdiagnostikk, enn den gang frontene i abortsaken ble fremstilt som bestående av to poler: Kvinnefrigjørere og mørkemenn. Nye språklige kontekster blir ramme rundt begrepet "foster" når bioteknologien som en ny viten preger abortdebatten. Sagt med Blacks terminologi: Fosterbegrepet kan inngå i interaksjon med nye kontekster, og meningsinnholdet forskyves.

Ny viten gjør nye aspekter ved fosteret viktige, nye sider ved fosteret kommer inn i vårt synsfelt. Fosteret fremtrer på nye måter, og gjennom et annet språk enn det vi er vant til i tradisjonell abortdebatt. Kapittelet vil undersøke slike nye og gamle måter å se fosteret på, som en del av den dilemmaenes diskurs som ble vist frem i kapittelet om aborten. Kapittelets analyser er diskursivt orientert ved å undersøke hvilke objekter som blir produsert innenfor abortdebatten som dilemmaenes diskurs.

6.2 Kapittelets "fosterundersøkelse" – en metodebeskrivelse

Innledningsvis problematiserer jeg fosterbegrepet, og gjør en gradvis tilnærming til språkliggjøringen av fosteret i abortdebattene²⁸⁰. Jeg viser hvordan fosterbegrepet har blitt en mer flertydig og problematisk kategori som følge av den bioteknologiske utviklingen. Deretter blir min egen bruk av begrepet "foster" som kategori i avhandlingen kort presentert og problematisert. Som følge av avhandlingens språklige tilnærming til abortdebatten, vil jeg videre tematisere hvordan et annet språk kunne delt verden inn på andre måter. Dette illustreres av Foucaults refleksjoner rundt kategoriseringer i et fiktivt kinesisk leksikon.²⁸¹ Etterpå blir noen eksempler på andre fosterforståelser *utenfor* abortkonteksten presentert. Slik dannes et relieff for den følgende undersøkelsen av fosterbegreper som gjør seg gjeldende i våre egne stortingsdebatter om abort- og fosterpolitikk. Denne første delen kan ses som en problematisering av begrepet "foster" som en "naturlig" og entydig kategori, og er en aktualisering av avhandlingens metafor-teori. Både det *språklige* begrepet "foster" som *representasjon* av et fysisk objekt, og selve det fysiske objekt som begrepet refererer til (det biologiske fosteret), er i stadig bevegelse og forandring.

Deretter går kapittelet inn på sitt egenlige forskningsobjekt: fosterbegrepet i stortingsdebattene. Her blir Blacks teori brukt til å undersøke vokabularet, men på en måte som er inspirert av Thomas S. Kuhn.²⁸² Kuhn anvender Max Blacks

---

²⁸⁰ Jeg bruker her begrepet "språkliggjøring" for å henspille på Espen Schaannings oversettelse av diskurs som "språkliggjøring". Han forklarer at "la mise en discours", som er en substantivering av "mettre en discours", og som direkte oversatt, men noe tungvint, kunne lyde "gjøre til diskurs" eller "diskursivering". Se Schaannings forord i: Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 9

²⁸¹ Michel Foucault, *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*, trans. Knut Ove Eliassen (Oslo: Aventura Forlag, 1996). s. 7

²⁸² Thomas S. Kuhn, "Metaforen i vitenskapen," *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, no. 3-4 (1997).

interaksjonsteori om metaforer til å forklare sitt syn på hvordan endringer i vitenskapelige termers referansebestemmelse foregår. Hans artikkel inspirerer min analyse av fosterforståelser i stortingsdebattene. Analysen undersøker slik sett hvilke fostre som blir produsert i den politiske debatten om selektiv abort. Ulike og motstridende betydninger av fosterbegrepet blir vist frem. De uforenlige forståelsene av fosteret blir sett som en del av dilemmaets diskurs i abortkapittelet.

6.3 Fosteret i (u)orden? Fosterbegrepet blir problematisk (igjen)

Overskriften henspiller både på fosterdiagnostikkens mulighet til å undersøke om ”alt er i orden” med fosteret, og på at fosteret i seg selv er et begrep som befinner seg i kategoriseringsmessig ”uorden”. Hva refererer begrepet ”foster” til i en abortdebatt som utspilles i bioteknologisk kontekst? Med Douglas og Baumann slik de er presentert i kapittelet om abort, kan man si at kategorisering skaper orden og oversikt, kanskje en form for oversiktighet, forutsigbarhet og slik sett ”ro” i vår forestillingsverden. Kategorisering har også hatt stor betydning i abortdebatten. Plassering av ”fosteret” innenfor eller utenfor kategorien ”menneske” har for eksempel vært et ordnende prinsipp for mange når de har tatt stilling til abort.²⁸³ Debatten i forkant av abortloven fra 1978 var preget av kategorisering av fosteret, som for eksempel en del av kvinnens kropp, som spire til liv, ufødt barn eller celleklump.²⁸⁴

---

²⁸³ I min hovedoppgave fra 1999 analyserte jeg kategoriseringer av begrepene foster, kvinne og abort i lys av Thomas S. Kuhns teori om paradigmer og modellforandring i termer for naturlige slag sin referansebestemmelse, samt Blacks metaforsteori. Analysen tok utgangspunkt i Kuhns artikkel om metaforer i vitenskapen, og bygget også på poenger fra *The Structure of Scientific Revolutions*. Hovedoppgaven viste hvordan bl.a fosteret er et objekt som trer inn og ut av språklige og kulturelle kategoriseringer som menneske/ikke-menneske, noe/noen, natur/kultur, rent/urent, og hvordan ulike kontekster setter fokus på ulike sider ved fosteret som relevante for kategoriseringen. Eksempler på slike var blant annet fosteret som avfall, barn, pasient, og offer, avhengig av dets plassering i minnelund, mage, fosterdiagnostikk eller forbrenningsovn for sykehusavfall. Kildemateriale var hentet fra norsk dagspresse 1913-1998. (Flatseth, "Å bære eller ikke bære - er det spørsmålet? En analyse av abortdebatten i tre tidsperioder".

²⁸⁴ Fosterbegrepet kan sies å ha vært problematisk i all abortdebatt generelt, i den forstand at ulike forståelser av fosterets ontologi kjennetegner abortsaken. Slik sett er det ikke nytt at fosterbegrepet blir problematisk, men i denne avhandlingens analyse omhandles fosterbegrepet og abortsaken i lys av ny viten, nemlig bioteknologien.

Debattene om "fosteret" i "den nye abortdebatten" forholder seg, som det ble vist i kapittelet om abort og "sorteringssamfunnet", til den bioteknologiske utviklingen. De nye muligheter som bioteknologien har tilført reproduksjonen, kan sies å gjøre defineringen av fosteret enda mer komplisert og variert. Muligheten for at "det befruktete egget", "det ufødte barnet", "embryoet", eller "spiren til liv" kan unnfanges og oppbevares utenfor livmoren, har gjort kategoriseringen ytterligere komplisert. Flere skillelinjer i debatten har blitt trukket opp, i forhold til hva man mener kan eller bør kunne gjøres med "fosteret". Dette har også virkning på defineringen av fosteret, som i nye praksiser kan defineres på nye måter, på nytt grunnlag.

Et eksempel på dette kan man se i stortingsdebatten om "Mennesker og Bioteknologi" i 1993. Diskusjonen den gang angår følgende problem: Det biologiske, fysiske objektet "foster" kan i perioden 5-7 dager etter befruktning leve utenfor kvinnekroppen. Skal det samme fysiske objektet som man er vant til å tenke på som plassert i kvinnens livmor, også defineres som foster når det befinner seg utenfor kvinnens kropp? Eller trenger man andre begreper enn "foster" når objektet som ordet refererer til er plassert ute i verden *før* svangerskap og fødsel? Kan begrepet "foster" referere til det samme objektet uavhengig av *plassering*? Problemstillingen understreker Douglas' og Baumanns teori om plasseringens betydning for kategorisering og orden.

KrFs Kåre Gjønnes kommenterer i den aktuelle stortingsdebatten flertallets mening i sosialkomiteens innstilling, bestående av Ap, FrP og to representanter fra Høyre. Han siterer flertallets innstilling:

Menneskets befruktete egg i dag kan dyrkes utenfor kroppen i 5-7 dager. Det er imidlertid grunn til å tro at en framtidig utvikling av dyrkingsmetoder vil gjøre det mulig å forlenge denne tiden. Forskning på et befruktet egg innenfor et tidsrom på 14 dager må ikke forveksles med forskning på fostre. Flertallet vil i

denne sammenheng slå fast at et befruktet egg først kan defineres som foster når det er plassert i livmoren.²⁸⁵

Gjønnes sier at han føler uro over at innstillingens flertall på denne bakgrunn legger frem følgende definisjon: ”Flertallet vil i denne sammenheng slå fast at et befruktet egg først kan defineres som et foster når det er plassert i livmoren.”²⁸⁶ En slik definisjon innebærer at ”fosteret” ikke har vern som ”foster” når det er plassert utenfor livmoren, før svangerskapet starter. Konflikten mellom Gjønnes og flertallets innstilling i 1993 er et eksempel på at *plassering* av referanseobjektet til begrepet ”foster”, det vil si den konkrete, praktiske og fysiske konteksten, blir en variabel for hvordan fosteret blir definert.

Flertallets definisjon av foster ovenfor plasserer objektet ”foster” eller ”befruktet eggcelle” utenfor abortlovens reguleringer når det legger *plasseringen* heller enn *objektet i seg selv* til grunn for definisjonen. Dette bekreftes av Juristen Aslak Syses definisjon av foster i sin juridiske analyse av Lov om selvbestemt abort av 1978: ”Med foster mener jeg det potensielle menneske på ethvert stadium av utviklingen mellom befruktningøyeblikket og fødselen som ernæres gjennom moren.”²⁸⁷

Han forklarer forskjellen mellom foster og befruktet egg slik:

”Et foster atskiller seg, gjennom sin tilknytning til morens fødselsveier, fra et kunstig befruktet egg, som lever utenfor morens kropp. Et kunstig befruktet egg kan enten utvikles i fysiologiske omgivelser (egnet temperatur og vekstmedium) i påvente av umiddelbar tilbakeføring til morens livmor.(...) Ødeleggelse av slike befruktede egg reguleres heller ikke av abortloven, men av lov 12. juni 1987 nr. 68 om kunstig befruktning.”²⁸⁸

Syses juridiske definisjoner tar opp i seg det skillet som ble skapt da ”fosterbegrepet” ble definert eller presisert på nytt og delt opp, som følge av muligheten til å befrukte, plassere og forske på det fysiske fosteret utenfor kvinnens kropp. Eksempelet med

---

²⁸⁵ Kåre Gjønnes. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr. 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993)*. s. 4366.

²⁸⁶ Kåre Gjønnes. *Ibid.* s. 4366.

²⁸⁷ Aslak Syse, *Abortloven: juss og verdier* (Oslo: Ad notam Gyldendal, 1993). s. 20.

²⁸⁸ Syse. *Ibid.* s. 21. I 1994 ble Lov om kunstig befruktning av 1987 avløst av Norges første bioteknologilov i 1994, og regulering av befruktede egg har siden vært regulert av flere bioteknologilover som har avløst hverandre.

---

flertallets omdefinering av det fysiske ”foster”, til å være noe annet (befruktet eggcelle) når det befinner seg utenfor livmoren, Syses juridiske definisjon, viser at bioteknologien utfordrer, deler opp og endrer vår forståelse av fosteret. *Det samme fysiske objektet får to ulike navn* når det kan *plasseres* på to ulike steder, innenfor eller utenfor kvinnens kropp. Kompleksiteten i dette vil analyseres videre senere i kapittelet.

I løpet av noen år oppstår flere eksempler på at biologiske begreper blir problematiske å anvende som *representasjoner* eller referansebestemmelser for de fysiske objekter de representerer. Dette henger sammen med at teknologiens muligheter innen reproduksjonen utvikles videre. Et eksempel blir beskrevet av Bioteknologinemnda. Nemnda viste til at biologiske begreper er problematiske i lovgivningen fordi de ikke er definerte, mens bioteknologiens muligheter skaper et slikt behov. Nemnden nevner i den forbindelse at ordet ”befruktning” i uttrykkene *assistert befruktning* versus *kunstig befruktning* i seg selv har blitt problematisk. Det kan finnes andre former for reproduksjon som kan ”fremstille menneskeembryoer, enten i reproduktivt øyemed eller forskningsøyemed, som ikke regnes som befruktning da det ikke innebærer forening av egg- og sædcelle, eller som kloning”.²⁸⁹ Man kan altså med bruk av bioteknologi gjennomføre ”befruktning” og ”reproduksjon” uten at en forener de kjønnsceller som skaper et foster.

Den språklige kategorien ”foster” refererer til et fysisk objekt som har ulike fremtoninger i lys av stadig nye teknologiske muligheter, politiske og kulturelle forståelser og sin egen gradvise biologiske endringsprosess. På denne bakgrunn kan man betrakte fosteret som et objekt i kategoriseringsmessig ”uorden”. Den språklige

---

²⁸⁹ Bioteknologinemnda. Hørings svar om ”Høringsnotat - Lov om medisinsk bruk av bioteknologi m.m.” Kap. 3.1 Generelle kommentarer om befruktning, kloning og annen kunstig fremstilling av embryoer., 2003. Bioteknologinemndas hørings svar ble overlevert Helsedepartementet i to deler. Del 1) 06.01.03 og del 2) 27.01.03. pkt. 3.1.2 s.7

representasjonen, *begrepet* ”foster”, fremstår i denne sammenheng som et ord som tar opp i seg og reflekterer et spekter av ulike og uforenlige meningsinnhold. Ordet rommer på samme tid abortdebatten som dilemmaenes diskurs.

6.4 Kapittelets bruk av begrepet ”foster”

Jeg vil bruke eksemplene ovenfor til å underbygge min egen bruk av begrepet ”foster” i dette kapitlet. I utgangspunktet er Syses definisjon av ”foster” en avklaring av begrepet som også jeg forholder meg til i analysen av abortdebatten. Når jeg analyserer debatten om abort, er det avbrytelse av svangerskap og fjerning av fosteret jeg refererer til. Jeg omtaler ikke fjerning eller destruksjon av befruktete egg som for eksempel er nedfrosset i nitrogentank, som en abort eller som fjerning av *fostre*. Jeg omtaler heller ikke seleksjon av befruktete egg ved bruk av PGD-teknologi eller PGD/HLA før svangerskap, som selektiv abort av ”overtallige” når de destrueres etter genetisk testing.²⁹⁰

”Foster” som kategori og kapittelets ”samlebegrep”

Likevel vil jeg i dette ene kapitlet trekke veksler på en videre bruk av begrepet ”foster”. De to eksemplene ovenfor, at det fysiske, biologiske objektet ”foster” omdefineres når det lever utenfor kvinnens kropp og kan anvendes til forskning, viser at to ulike begreper begge refererer til ”fosteret” i samme del av utviklingsfasen. Tidspunktet fra befruktningen og de neste 14 dager er inkludert i begge de to betegnelse. En kan si at Syses ”foster” og ”det befruktete egget” refererer til samme objekt. To forskjellige benevnelser er nødvendige, både for politisk regulering, praktisk håndtering og for å holde orden i samtale og lovverk. I tillegg er

---

²⁹⁰ I abortkapitlet peker jeg imidlertid på at *språket* (om sorteringssamfunn og fostermedisin) overføres mellom disse teknologiene.

---

det fysisk sett ulike betingelser for ”fosteret” og ”den befruktede eggcellen”. Den ene livnæres av kvinnen, den andre livnæres på annet vis. Den ene utvikler seg av seg selv i livmoren, den andre må ivaretas av ansatte på laboratorier og kan ikke fødes som et barn uten å aktivt plasseres i livmoren. Thorvald Sirnes kommenterer forholdet mellom befruktede egg og abortsaken på denne måten i sin avhandling ”Risiko og mening”:

Spørsmålet om forskning på befrukta egg har sterke affinitetar til abortsaka. Sjølv om ein etterkvart blei einige om å skilla ho ut som eiga sak i Norge, og legga fram ei særskilt stotingsmelding om emnet, (...) så var abortsaka til stade i alle stortingsdebattane om mennekser og bioteknologi(...) For skildnanden mellom forskings- og abortobjektet dreide seg tross alt berre om plasseringa (innanfor eller utanfor livmora) og nokre vekers utvikling.²⁹¹

Til tross for disse ulikhetene som stritter imot det å identifisere dem som ”samme objekt”, velger jeg likevel i dette kapittelet å undersøke *fremstillingen* av dem begge i stortingsdebattene. Dette begrunner jeg med at min analyse skal undersøke representasjonen av fosteret i en abortdebatt som foregår i en bioteknologisk kontekst. Det at bioteknologien har fremskaffet et behov for to ulike begreper overfor det samme objekt, ut i fra måten det er blitt til på og stedet det er plassert på (”naturlig i livmoren versus ”assistert” i laboratorium), er ikke til hinder for at en språklig analyse undersøker fremstillingene av det objekt begrepene refererer til. De ulike benevnelser og sammenhenger som fosterbegrepet inngår i, illustrerer hvordan bioteknologi som viten har konsekvenser for hvordan fosteret blir forstått, og hvordan fosteret *blir sett* fra ulike *perspektiver*. Dette trekker frem et nøkkelpoeng i avhandlingens teorikapittel: Jeg undersøker språket for å studere hvordan blant annet bioteknologien får kategorier til å tre frem for oss, og bli synlige for oss, ut fra (et) bestemt(e) perspektiv(er).

---

²⁹¹ Sirnes, ”Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien. ”. s. 248.

Abortdebatten lest som en diskurs av dilemmaer slik det ble vist i forrige kapittel, vil trolig også ta opp i seg og produsere uforenlige perspektiver på fostre. Jeg vil med andre ord prøve å ikke benytte meg av de ulike språklige uttrykk som ulike posisjoner og grupper i debatten finner riktige, eller som teknologien har skapt mulighet for. Jeg vil av samme grunn heller ikke omtale fosteret som ”ufødt barn”, eller ”barn i mors liv”. Måten jeg bruker ”foster” som kategori på er altså i dette kapittelet bredere enn i ”vanlig” bruk av ordet.

”Foster” som nøytralt begrep?

Likevel kan jeg ikke tillate meg å oppfatte ordet ”foster” som et nøytralt begrep. Alle ord bærer med seg historie. ”Foster” er et ord som i seg selv er egnet til å reflektere verdier. På den ene side kan man si at ved å bruke begrepet ”foster” om hele utviklingslinjen, har jeg utelukket en rekke ulike medisinske begreper om fosteret, brukt på ulike stadier i perioden fra unnfangelse til fødsel. Slike begreper er for eksempel ”zygote”, ”blastem” og ”embryo”, som uttrykker ulike stadier i celleutviklingen i løpet av de første åtte uker. Spesifiseringen av fosterets anatomiske utvikling med ulike begreper ”før” fosteret ”blir” et foster, eller om ”embryoet” før cellene får spesifikke egenskaper som skal danne ulike organer og lemmer, vil kunne virke distanserende. ”Distanse” skapt gjennom oppstykkende begrepsbruk om fosterstadiet kan oppfattes som et ønsket virkemiddel for å fremme fosterpolitiske poenger: Mye av fosterpolitikken og debatten om bioteknologiske muligheter handler om fosteret på cellestadiet. Ved å bruke spesialiserte medisinske begreper kan en tone ned fosterets ”menneskelige” karakter. Bruk av vev fra aborterte fostre, stamceller, forskning på befruktete egg og preimplantasjonsteknologi er teknologier som kan profittere på at begrepet om ”fosteret” splittes opp og derved lar fosteret fremtre som mindre ”menneskelig”.

På den annen side kan også det å kalle fosteret for et ”foster” som analysens ”nøytrale” kategori fremstå som et ordvalg som nedtoner fosterets ”menneskelighet”. De som oppfatter fosteret som et fullverdig barn i mors liv, vil kunne se det slik. ”Foster” er et ord som uttrykker at det å bli menneske er en gradvis og kontinuerlig prosess. Med andre ord kan det å bruke ordet signalisere at ”menneske” ikke er noe en er fra begynnelsen av, men noe en gradvis utvikler seg til. Mitt valg av begrepet ”foster” kan bli oppfattet som at jeg tar stilling og uttrykker at ”først er man et foster, og siden blir man et barn”.

Ingen av disse eller andre betydningsmuligheter er grunnlag for mitt valg av begrepet ”foster” som kategori. Et begrep må man velge, og alt tatt i betraktning synes ordet ”foster” å fremtre som mer ”nøytralt” og anvendelig enn de andre begrepene som er nevnt. Med denne drøftingen av min egen bruk av kategorier og ordvalg håper jeg å ha understreket bevissthet om at også jeg sirkles inn av den teori om flertydig meningsproduksjon som jeg tar utgangspunkt i. Først og fremst har drøftingen likevel vært motivert av å understreke at jeg med min bruk av ordet ”foster” ikke har til hensikt å ta stilling til noen av de etiske, ontologiske eller juridiske problemstillinger som eksisterer på feltet. Tvert imot er ”foster” i denne sammenheng et språklig uttrykk som er gjenstand for en analyse.

6.5 Fortidige fosterforståelser og andre historier – et relieff

I dette kapittelet vil jeg sette opp et relieff for analysen, bestående av tidligere forståelser av fosteret utenfor abortsakens kontekst. Dette for å rette oppmerksomheten mer mot klassifisering i vid forstand. Ved å vise kontraster fra fortiden og andre beskrivelser, kan det være mulig å på et vis ”underliggjøre” eller avnaturalisere de fosterfremstillinger som fremtrer i samfunnsdebatten. Dette er ikke for å føre kritikk mot noen av forståelsene av fosteret eller for å støtte noen av dem,

---

men for å skape en kontekst der de kan bli mindre selvfølgelige, og ”klassifiseringene” mer relative.

I forordet til *Tingenes orden. En undersøkelse av vitenskapene om mennesket*, gjengir Foucault en tekst av Borges, som siterer ”et visst kinesisk leksikon” hvor dyr deles inn i følgende grupper:

a) dyr som tilhører Keiseren b) balsamerte dyr c) tamme dyr d) pattedyr e) sirener f) fabeldyr g) løshunder h) de dyr som inneholdes i herværende klassifikasjon i) som løper rundt som gale j) som er utallige k) som tegnes av svært fin pensel av kamelhår l) etcetera m) som nettopp har knust vannkrukken n) som på lang avstand ser ut som fluer”²⁹²

Foucault kommenterer at det som fabelen holder frem for oss som en forbløffende og fremmed tanke, er vår egen tankes grense, ”den rene umuligheten av å tenke dette”.²⁹³ Han skriver at sitatet evner å ryste alt vi er fortrolige med, det frembringer en latter som rokker ved alle de velordnede overflater og inndelinger som for oss bringer orden og fornuft i vrimmelen av skapninger; sitatet får skillet mellom det Samme og det Andre til å vakle. Det kinesiske leksikonets kategorisering evner å forurolige ved å føre ekstreme motsetninger sammen. Foucault peker på at det ikke er fabeldyrene som er umulige, for de betegnes som nettopp det, men det er derimot den knappe avstanden som stiller dem på linje med løshunder eller dyr som på lang avstand ser ut som fluer. Det foruroligende ligger i ”det plutselige naboskapet mellom ting som ikke har noe felles; den oppramsingen som bringer dem sammen, har i seg selv trolldomskraft.” Kontrasten mellom de fremmede kategoriseringene og en for oss kjent ordning i alfabetisk rekke er også virkningsfull: ”Det som overskrider enhver forestillingsevne, enhver mulig tanke, er ganske enkelt den alfabetiske rekke (a, b, c,

---

²⁹² Foucault, *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. s. 7. Teksten av Borges som Foucault henviser til, er Jorge Luis Borges ”El idioma analítico de John Wilkins” (John Wilkins analytiske språk). Teksten er opprinnelig publisert i samlingen *Otras Inquisiciones*, Buenos Aires 1952. Disse opplysningene er hentet fra ”oversetterens anmerkninger”, side 538 i *Tingenes Orden*.

²⁹³ *Ibid.* s. 7.

---

d) som forbinder hver av disse kategoriene med alle de andre.”²⁹⁴ Det som er umulig i Borges tekst, skriver Foucault, er ikke tingenes naboskap, men det sted der de skulle kunne finne sammen. ”Hvor ellers skulle de kunne stilles side om side enn i språkets ikke-sted?”²⁹⁵ Som Foucault peker på, unndras grunnen til at kategoriene kan sammenstilles. Han beskriver den manglende årsaksforklaringen som: ”et forsvinningsnummer som maskeres, eller snarere på humoristisk vis antydes, ved at vår alfabetiske orden – a, b, c, d, etc. – forutsettes som (det eneste synlige) ordningsprinsipp for oppregningene i et kinesisk leksikon.”²⁹⁶

Borges tekst og Foucaults refleksjoner om hans fiktive leksikon er trukket inn i kapittelet om fosteret for å minne om et vitenskapsteoretisk problem som er et aktuelt relieff til analysen av fosteret i stortingsdebattene: Det kinesiske leksikonet påkaller oppmerksomhet overfor ordene og tingenes tilfeldige forhold til hverandre, og at et annet språk eller en annen orden kunne fått verden til å fremstå på andre måter. Det er avhandlingens holdning at fosterdiagnostikken ikke bare gir ny viten om fosteret og slik blir et ledd i en stadig mer omfattende avdekking av virkeligheten. Viten *produserer* nye måter å se fosteret på, nye likheter, sammenligninger, klassifikasjoner og differanser. Men først vil jeg presentere et relieff i form av noen eksempler på forestillinger om fosteret, hentet fra fortiden.

Fosterforståelser i relieff

Den tyske historikeren Barbara Duden studerer blant annet fosterets (historiske) tilblivelse i boken *Disembodying women. Perspectives on pregnancy and the*

---

²⁹⁴ Ibid. s. 8.

²⁹⁵ Ibid.s. 9.

²⁹⁶ Ibid. s. 10.

---

unborn.²⁹⁷ I boken *Disembodying Women* beskriver hun hvordan det gjennom profesjoner og teknologi har oppstått en kultur som har endret kvinnens status overfor svangerskapet. Kvinnens egen kroppslige erfaring med svangerskap og foster hadde tidligere betydning og avgjørende autoritet. Hun viser til at kvinnens opplevelse av ”quickenig”, det vil si den første gang kvinnen kjenner fosteret bevege seg, tidligere var den gyldige, offisielle stadfestelsen av at hun gravid. I dag er denne anerkjennelsen borte, og en profesjonell instans må stadfeste svangerskapet før det er ”sikkert” og ”offisielt”.

Duden knytter denne endringen til en endring i forståelsen av hva fosteret er. I artikkelen “The Fetus on the “Farther Shore”” viser hun historisk hvordan det menneskelige fosteret, slik begrepet brukes mot slutten av det 20. århundre, ikke fremstår som Guds skapning eller et naturlig faktum, men en konstruksjon frembrakt i et moderne samfunn.²⁹⁸ Hun viser fortidige fortegninger og fortellinger om fosteret for å vise det frem som et moderne, historisk fremskaffet objekt. Disse er hentet fra dagbøker, medisinske journaler, brev, redegjørelser til leger samt litteratur fra perioden etter 1650. ”First, we must find words and images and a way of presentation that allow a modern reader to grasp how unseen beings were present in other times”²⁹⁹ Hun mener det krever en viss anstrengelse å prøve å forestille seg verden før horisonten ble borte, før en kunne se forbi horisonten via TV-satellitt, huske at jordkloden som den blå kulen sett fra månen er en ny hendelse, og at fosteret var fullstendig skjult under svangerskapet. I artikkelen ”The Fetus on the ”Farther Shore”. Towards a history of the Unborn” følger hun opp temaet. Hun viser til den tyske legen og rettsmedisinske ekspertene Wilhelm Gottfried von Ploucquet (1744-1814) sin avhandling ”Violent Ways of Dying”, hvor han skrev om barnemord.³⁰⁰ Her skriver

---

²⁹⁷ Duden, *Disembodying Women. Perspectives on Pregnancy and the Unborn*.

²⁹⁸ *Ibid.* s. 4.

²⁹⁹ *Ibid.* s. 7.

³⁰⁰ Barbara Duden, “The Fetus on the “Farther Shore”. Towards a History of the Fetus,” in *Fetal Subjects, Feminist Positions* ed. Lynn M. Morgan og Meredith W. Michaels (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999). s. 13-25.

---

han at det er svært vanskelig, for ikke å si umulig, å avgjøre før fødsel om et svangerskap er ekte eller falskt. Når en kvinne har et ekte svangerskap, vil hun, etter en passende tidsperiode, føde et levende barn. Imidlertid vil hennes voksende mage ikke alltid inneholde et ufødt barn, men et ”noe” som hun unnfanget og som ikke kan ses som et barn fordi det ikke har en ”menneskelig” form. ”Physicians inspected these untimely fruits; dissected them with the culter; preserved them in alcohol; observed, described, and classified them with many names; but did not recognize them as ”fetus””.³⁰¹ Ifølge Duden begynner metamorfosen av det ”ufødte barnet” og dagens ”foster” med at Samuel Thomas von Soemmerring, lege og anatom fra Frankfurt, begynte å tegne aborterte fostre i reell størrelse og publiserte tegningene i 1799.³⁰²

The history of the modern fetus begins with Soemmerring's double *velum* of isometric projection. First made visible in Soemmerring's series of embryonic stages, later by Röntgen's x-ray, then microphotography until the advent of ultrasound imaging in the 1990s, the fetus is the result of mechanically produced "records". The idea of the unborn as a pre-child emerges as part of a series of technogenic constructions and can be grasped by the historian in its novelty if it is inserted into the history of disembodied vision."³⁰³

Det moderne fosterets historie knyttes til visuell presentasjon, en teknologisk fundert erkjennelse av fosteret, som Duden mener adskiller den gravide kvinnen fra sin kroppslige erfaring av foster og svangerskap.

Antropologen Lynn M. Morgan har også et konstruktivistisk utgangspunkt idet hun fokuserer på tilblivelsen av fosteret som naturvitenskapelig objekt i artikkelen ”Materializing the Fetal Body, Or, What Are Those Corpses Doing in Biology's Basement?”³⁰⁴ I motsetning til Dudens artikkel som i hovedsak historiserer visuelle persepsjoner av fosteret, fokuserer Morgan på historiseringen av fosteret fra et rent

---

³⁰¹ Ibid. s. 13.

³⁰² Ibid. s. 18.

³⁰³ Ibid. s. 13.

³⁰⁴ Lynn Morgan, "Materializing The Fetal Body, Or, What are those Corpses Doing in Biology's Basement," in *Fetal Subjects, Feminist Positions*, ed. Meredith W. Michaels og Lynn M. Morgan (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999).s. 43-60.

kroppslig, fysisk utgangspunkt: Fremveksten av embryologien. Hun vektlegger at vår forståelse av fosteret i hovedsak er basert på at fosteret ble et vitensobjekt. Dette blikket på fosteret har ifølge Morgan sin bakgrunn i den klassiske embryologiens fokus på "one true origin story" - en sann opprinnelseshistorie. Embryologien har skapt forestillingen gjennom sin vitensfremstilling, og i dag regnes den derfor som et naturens faktum. Hun ser ansamlingen av fostre på glass i ulike stadier av utviklingsforløpet som en sosial praksis, som hun (så) ser i forhold til andre tidligere måter å forholde seg til fosteret på. Hun tidfester embryologiens høydepunkt til perioden 1910-1940, en periode som hun anser for avgjørende for vårt syn på fosteret.³⁰⁵

Antropologen Sarah Franklin får frem forbindelseslinjer mellom abortdebattens kontroverser om fosterets moralske status på den ene side og debatten om destruksjon av befruktede egg og deres moralske status på den annen side. Hun fokuserer på forståelsen av befruktede egg i sin artikkel "Dead Embryos. Feminism in suspension."³⁰⁶ Artikkelen handler om befruktede egg, og altså ikke "fostre" slik de vanligvis er definert. Fordi dette kapitlet også omhandler befruktede egg utenfor livmoren, blir artikkelen kort presentert her. Franklin tar utgangspunkt i den furore det ble i England da 300 frosne embryoer skulle destrueres innen 1. august 1996. Dette fordi den lovlige lagringstiden på fem år var i ferd med å gå ut, og "foreldrene" ikke hadde gitt beskjed om hva som skulle skje med dem videre. Franklin refererer blant annet at media rapporterte om "foreldreløse" og "glemte" embryoer, og nevner spesielt artikkelen "Frozen and forgotten" som hovedoverskrift i førstesiden på *The Manchester Metro News* 19. juni 1996:

---

³⁰⁵ Ibid. s. 45.

³⁰⁶ Franklin, "Feminism in Suspension." s. 61-78

Over 300 frozen embryos in Manchester will be destroyed - unless their parents come forward to save them in the next twelve days. Each one could potentially become a living child, but by law they cannot be stored for longer than five years without parental permission.³⁰⁷

Sitatet viser at de befruktede eggene, eller ”embryoene” som avisen kaller dem, blir omtalt som fostre med stor grad av ”menneskelighet”: De fremstår som glemt eller forlatt av *foreldrene* sine, og må *reddes* innen tolv dager. Dette er en fremheving av fosteret som en mini-baby, en fremheving av menneskelige trekk som man også ser i abortsaken. Argumentasjonen fra abortdebatten videreføres her uavhengig av at det befruktede egget er plassert utenfor kvinnekroppen. Den følger *objektet*, ikke plasseringen.

Franklin holder også frem et helt annet perspektiv på fosteret. Trolig er det mer riktig å si at Franklin, ved å vise til visuelle verk av den feministiske kunstneren Helen Chadwick, holder frem spektre av flerfoldige perspektiver og assosiasjonsmuligheter til embryoet. Hun beskriver flere av bildene og hvordan de plasserer embryoer i helt uvante og hittil ukjente og ofte abstrakte billedlige kontekster, angir noen av assosiasjonsmulighetene som finnes i linjer, materiale og henspillinger, og viser leseren to eksempler via fotografi. Fra et feministisk perspektiv er det embryoets frakobling fra den kvinnelige kroppen, livmoren, som skaper bekymring og uro. Ulike relasjoner tilfører embryoet forskjellig mening, noe som settes i gang ved hjelp av de skiftende kontekstene. Slik blir embryoet tydelig og tilstedeværende fremfor å være en isolert figur. Innenfor rammen av kunstnerisk (re)presentasjon, blir embryoet refigurert. Fremhevingen av embryoets flertydighet betraktes som et frigjørende og relativiserende prosjekt i seg selv. De evner å bryte en ensartet tale eller fastholdt mening om embryoet ut fra forestillinger om ”det hellige”, ”håp” og ”frelse”. Derved kan man forstyrre en moralsk entydighet som setter fokus på embryoet og skyver kvinner i bakgrunnen, med de instruksjer, normer og implikasjoner dette har for dem. Det mangfoldige blir frigjørende.

---

³⁰⁷ Ibid. s. 62

Min analyse vil legge til grunn et lignende syn på fosteret, som et tvetydig grensetilfelle, alltid i en endringsprosess, med former og egenskaper som er både gjenkjennelig og ugjenkjennelig i sine foranderlige former. Jeg vil fokusere på ulike kategoriseringer av fosteret slik de gjør seg gjeldende i norske stortingsdebatter om abort og fosterdiagnostikk.

6.6 Thomas S. Kuhn og metaforene i vitenskapen

Min bruk av Blacks terminologi og interaksjonsperspektiv på metaforer er i dette kapittelet inspirert av Thomas S. Kuhns anvendelse av Black.³⁰⁸ I artikkelen "Metaforer i vitenskapen" diskuterer Thomas S. Kuhn sitt syn på paralleller mellom referansebestemmelser i vitenskapelige termer og metaforens funksjonsmåte. Artikkelen er et svar til en artikkel av Richard Boyd, om metaforer og teoriforandring.³⁰⁹ Begge tar utgangspunkt i Max Blacks metaforteori.³¹⁰

Det som har interesse for denne avhandlingens analyse av språket om fosteret i de norske stortingsdebattene, er at Kuhn (i likhet med Black) mener at metaforen alltid

---

³⁰⁸ Kuhn, "Metaforen i vitenskapen."

³⁰⁹ Det vil føre for lang å gå nærmere inn på deres diskusjon her. Her er det Kuhns anvendelse av Black som er direkte relevant for min analyse. Boyds artikkel kan leses i: Richard Boyd, "Metaphor and Theory Change: What is "Metaphor" a Metaphor for?," in *Metaphor and Thought*, ed. Andrew Ortony (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

³¹⁰ Kuhn snakker om bestemmelsen av vitenskapelige termer som en metaforisk prosess, med henvisning til Blacks teori. For enkelhets skyld forlater han begrepet "metaforiske prosesser", og bruker i løpet av artikkelen ordet "metafor" om de likhetsbaserte referansebestemmelsene i vitenskapen. På metaforisk vis referansebestemmes eller klassifiseres verden inn under ulike "paradigmer". Teoriforandring dreier seg om at de senere tas ut for så å plasseres under et annet. I *The Structure of Scientific Revolutions* gir Kuhn to definisjoner på paradigmer. Det han kaller det sosiologiske paradigmet er relevant her. Han skriver om det sosiologiske paradigmet at (...it stands for the entire constellation of beliefs, values, techniques and so on shared by the members of a given community." Thomas S. Kuhn, *The Structures of Scientific Revolutions* (Chicago: The University of Chicago, 1970). s. 175. Kuhn skriver i en senere artikkel at begrepet har blitt tolket på mange ulike måter, og at en av hans kritikere har funnet at det ble brukt minst 22 forskjellige betydninger av ordet "paradigme". ———, "Nye tanker om paradigmer," *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, no. 3-4 (1997). s.19. I artikkelen utdyper han paradigmebegrepet via to hovedkategorier av begrepet som får ulike navn og drøftes hver for seg.

---

vil skape eller påkalle de likhetene som gjør at den fungerer. Han mener det er en parallell mellom det uavgrensede og ikke-eksplisitte ved metaforens tolkningsrom og den prosessen der vitenskapelige termer blir innført og tatt i bruk.³¹¹ Kuhn beskriver sammenhenger mellom referansebestemmelser og metaforer slik: ”Den likhetsskapende interaksjonsprosess som Black har funnet i metaforenes funksjonsmåte, spiller en like vital rolle i måten vitenskapelige modeller fungerer på.”³¹²

For å komme nærmere inn på hvordan disse betraktningene har betydning for avhandlingens analyse av fosteret i abort- og fosterpolitikken, vil jeg sitere følgende:

Metaforen spiller en vesentlig rolle når man skal etablere forbindelser mellom det vitenskapelige språket og verden. Disse forbindelsene er imidlertid ikke gitt en gang for alle. Fremfor alt er teoriforandring ledsaget av endringer i de relevante metaforene og de korresponderende deler av det nettverk av likheter som forbinder termene med verden. Jorden lignet Mars (og var selvfølgelig en planet) i tiden etter Kopernikus, mens de tidligere tilhørte forskjellige naturlige familier. Salt løst i vann hørte til familien av kjemiske forbindelser før Dalton, men til familien av løsninger etterpå.³¹³

Kuhn hevder at endringene i de vitenskapelige termenes forbindelse til verden verken er rent formal eller rent språklig, men mener at de er kognitive og substansielle. Han skriver at om Boyd har rett i at naturen har ”sammenføyninger” som termer for naturlige slag prøver å lokalisere, så minner metaforen om at et annet språk kunne ha lokalisert andre sammenføyninger og delt opp verden på en annen måte. Her blir en relevans til Foucaults behandling av det fiktive kinesiske leksikon synlig. Kuhn er opptatt av den likhetsskapende prosessen for kategoriseringen, og er bevisst på at han påpeker at kategoriene i seg selv ikke uten videre er metaforer. I sin egen artikkel definerer han for enkelthets skyld metafor slik:

---

³¹¹ Kuhn, "Metaforen i vitenskapen." s. 42-43

³¹² Ibid. s. 48.

³¹³ Ibid. s. 48-49.

Heretter refererer ”metafor” til alle de prosesser der sammenstillingen av termer eller konkrete eksempler påkaller et nettverk av likheter som hjelper til å bestemme hvordan språket er forbundet med verden. (...)Disse forbindelsene er imidlertid ikke gitt en gang for alle. Fremfor alt er teoriforandring ledsaget av endringer i de relevante metaforene og de korresponderede deler av det nettverk av likheter som forbinder termene med verden.³¹⁴

Dette illustrerer han med overgangen fra det heliosentriske til det geosentriske verdensbildet:

Månen tilhørte planetfamilien før Kopernikus, ikke etter, mens Jorden tilhørte planetfamilien etterpå, ikke før. Månen ble byttet ut med Jorden i listen over objekter man kunne stille opp som paradigmer for termen ”planet”. Dette endret listen over de relevante trekkene som bestemmer termenes referanse.³¹⁵

Ny viten produserer nye likheter og gjør andre aspekter ved objektet relevant for referansebestemmelsen. Den kan gi et nytt blikk på tingen, og få den til å fremstå på nye måter som skaper nye kategoriseringer og ”flytter om” på defineringen av objektets ontologiske væren.

Dette er et interessant perspektiv for avhandlingens undersøkelse av den språklige fremstillingen av fosteret i stortingsdebattene. Bioteknologien, medisinen og næringslivet oppdager nytt potensial eller nye ”ting” fosteret kan ”være” eller kan komme til å ”bli”. Man kan da tenke seg at språket som omtaler fosteret, føres gjennom likhetspåkallende interaksjonsprosesser. Ulike sider ved fosteret, som ikke var relevante før, blir viktige gjennom ny viten. Språket som skal referere dette nye blikket på fosteret, inngår i en metaforisk prosess ved å påkalle likheter med andre livsområder i verden. Også når det ikke direkte oppstår metaforer om fosteret, kan man tenke seg at fosteret inngår i metaforlignende interaksjonsprosesser med språk som for eksempel vanligvis brukes om andre livsområder.

---

³¹⁴ Ibid. s. 48-49.

³¹⁵ Ibid. s. 50.

6.7 Analyse – abortdebattens produksjon av fostre

Som nevnt innledningsvis bygger den følgende analysen på abortkapittelets diskursanalyse. Der leste jeg debatten som en dilemmaenes diskurs som produserte et bestemt subjekt. Nedenfor vil jeg prøve å undersøke: Hvilke objekter blir produsert i denne diskursen? Analysen av stortingsdebattene vil trolig også produsere motsetningsfulle og uforenlige fremstillinger av ”fosteret” som objekt. Med ny viten i en ”gammel” debatt vil trolig et spenningsfelt mellom nye og tradisjonelle fosterbegreper gjøre seg gjeldende. Samtidig kan nye perspektiver på fosteret kollidere med hverandre, slik den abortdebatten også tidligere har hatt kontroverser før bioteknologi og fosterdiagnostikk ble et stridstema.

6.7.1 Fosteret som menneske

Dette avsnittet vil vise hvordan fosteret blir sett som et (ufødt) barn, og som en del av et fellesskap av fødte mennesker. Ansgar Gabrielsen (H) er et eksempel på dette i debatten om erfaringer med abortloven: ”Fosteret er i mine øyne et selvstendig individ og ikke en del av morens kropp.”³¹⁶ Gabrielsen ser fosteret som et menneske også på fosterstadiet:

Etter mitt skjønn burde det vært utmeislet en lov som gjenreiste det *ufødte barns* rettigheter. For å få dette til ville det være nødvendig med en lov som hadde til utgangspunkt den rett til liv som et menneske har mens det ennå er et foster.³¹⁷

Gabrielsen sier at han mener fosteret har selvstendig krav på rettsvern helt fra unnfangelsen av, fordi det er da livet begynner.³¹⁸

---

³¹⁶ Ansgar Gabrielsen. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).s. 4160.*

³¹⁷ Ansgar Gabrielsen. *Ibid.* s. 4161. Min utheving.

³¹⁸ Ansgar Gabrielsen. *Ibid.* s. 4160.

Med Blacks terminologi kan man si at fokusordet "foster" står sammen med rammen "(ufødte) barn" og "selvstendig individ". Interaksjonsmodellen for metaforer vil "tvinge" leseren til å holde tanken på disse ordene aktiv samtidig. Ordenes "associated commonplaces" sorteres slik at kun de betydninger som kan gjelde for alle ordene, blir med og skaper mening. Det skjer en meningsoverføring som gir fokusordet "foster" en betydning det ikke har i sin "vanlige" form. Metaforen vil være en fortolkning av fokusordet. Interaksjonen vil styre leserens blikk til likheter mellom fostre, fødte barn og selvstendige individer. Slike likheter kan være spesifikke, som KrF-politikeren May-Helen M. Grimstad har formulert det:

"Armar og bein kan rørast, fingrar og tær er danna. Ved ei ultralydundersøking kan ein vere heldig og sjå *barnt* suga på tommelfingeren. Alle arveanlegg er til stades (...) kva for hårfarge eller augefarge ein får, er bestemt."³¹⁹

Gabrielsens formulering om "ufødte barn" påkaller slike likheter mellom "fødte barn" og "ufødte barn". Når metaforer styrer vårt blikk på verden, fremheves noen aspekter ved en sak, mens andre føres i bakgrunnen. I Gabrielsens (og Grimstads) tale blir forskjeller mellom fostre og fødte barn nedtonet. Skillet mellom fostre og fødte barn viskes ut, og fremtrer indirekte som et spørsmål om plassering, der en tynn hinne i form av ytterkanten av kvinnens mage fremstår som det vesentligste skillet mellom de som er født og de som ikke er det.

Sidestillingen av det fødte og det ufødte barn er egnet til å fremkalle tanken på et foster sent i svangerskapet, som ligner et født barn, rent fysisk. Likevel snakker Gabrielsen om fosteret også på cellediet, når han sier at fosteret bør ha status som ufødt barn helt fra unnfangelsen av. Dette tidspunktet, og noen uker videre, er et tidsrom der fosteret har svært få fysiske likheter med fosteret sent i svangerskapet

---

³¹⁹ May-Helen Molvær Grimstad (KrF) *Stortingsforhandlinger. Møte 1995-03-14 Sak nr. 1. Innstilling fra kontroll-og konstitusjonskomiteen angående forslag fra Kåre Gjønnes, Anne Enger Lahnstein og John Alvheim til ny § 95 a i Grunnloven (Innst. S. nr. 88, jf. Dokument nr. 12 for 1991-92, forslag nr. 17 (1995-1996)).* s. 2566 Min utheving.

---

eller med det fødte barnet. Synet på fosteret som et menneske fullt ut har kontinuitet i debatten om abort. Anita Apelthun Sæle sier det slik:

Eg meiner at dersom du ikkje som eit vidunderleg lite barn i mors mage har menneskeverd, kan du neppe få det seinare. Ingen utviklar seg til eit menneske. Du er eit menneske frå du vert skapt. Kristeleg Folkeparti vil slåst for at livet skal vera ukrenkjeleg, og vi vil behandla barnet i magen som barnet på armen.³²⁰

Når fosteret ses som et barn, skyves for eksempel den fysiske ulikheten i bakgrunnen. Slike ulikheter kommer for eksempel frem i diskusjonen om håndtering av aborterte fostre. Der blir ulikheten mellom det tidlige foster og det fødte menneske understreket av det praktiske problemet om hvordan man kan vite om det egentlig foreligger et foster og en abort. Det diskuteres hvordan man skal løse en slik rutinemessig nedleggelse på minnelund når aborten er fremkalt av en abortpille og materialet må undersøkes for å klargjøre hvorvidt det foreligger et foster, om en har brukt spirial som prevensjon, om aborten finner sted spontant hjemme, og om ”celler og vev fra fostre” skal regnes som ”fostre” etter en meget tidlig abort. Dette diskuteres parallelt med hvorvidt nedleggelse på minnelund skal kunne foregå før eller etter 12. svangerskapsuke, og frem til 22 uke.³²¹ Det reageres også på forslaget om at hvis det er tvil om hvorvidt det foreligger et foster, må man undersøke vev for å fastslå at det foreligger en abort, før en legger fosteret på minnelund. Man kan altså ikke visuelt se likhetene mellom foster og ”ufødt barn” på dette stadiet av graviditeten. I taler om ”det ufødte barn” blir det tidlige fosterets fysiske ugjenkjennelighet som ”menneske” skjøvet ut av fokus. I Gabrielsens tale bringer interaksjonen frem et fokus på fosteret som påkaller bestemte likheter som lar leseren se det som et født menneske.

---

³²⁰ Anita Apelthun Sæle. *Stortingsforhandlinger. Møte 2004-01-15. Sak nr. 4. Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om forslag fra Kjell Magne Bondevik og Åse Gunhild Woie Duesund om ny § 95 a i Grunnloven (Vern av liv). (Innst. S. nr. 100 (2003-2004), jf. Dok nr. 12.15 (1999-2000)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09. s. 9 av 11 i utskrift.*

³²¹ Se for eksempel Olav Ballo s. 12 av 19, og Marit Nybakk s. 13 av 19 i: *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvhelm og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for*

Fremstillingen av fosteret som født menneskebaby forholder seg ikke til teknologiens fremkalling av ny viten. Den overfører isteden et perspektiv på fosteret som har gjort seg gjeldende også i tidligere debatter, og som særlig er blitt fremhevet i debattene om selvbestemt abort på 1970-tallet. Ofte er den knyttet til et religiøst perspektiv.

6.7.2 Det spirende liv

Vokabularet om fosterets menneskelighet blir formulert med en noe annen valør hos Kjell Magne Bondevik (KrF) når han kaller fosteret ”et spirende menneskeliv”.³²² Når fokusordet ”foster” virker sammen med rammen ”spirende menneskeliv”, frembringer interaksjonen andre likheter enn det ”ufødte barn”, selv om fokuset på fosterets menneskelighet fastholdes.

Det at noe spirer, vil i alminnelig kjent betydning bringe assosiasjoner til plantelivet, der en spire er en plantes tidlige fremvekst, før hele planten er vokst ut og har oppnådd sin ferdigutvokste form. Slik settes menneskets utvikling og endring frem til fødsel mer i fokus. Det er ikke bare likheten med det fødte mennesket som fremheves, men potensialet frem til å bli et født menneske. Her kan det være mulig at også assosiasjoner til Aristoteles teori om at alle ting har et iboende mål (telos) gjøre seg gjeldende for noen.

Interaksjonsmetaforers mening overføres mellom fokusordet og rammen, gjennom en sammenvirkning med rammens og ordenes alminnelig kjente betydninger innenfor en

---

behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10.

³²² Kjell Magne Bondevik. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996). s. 4163.*

kultur. Metaforen om fosteret som ”et spirende menneskeliv” påkaller likheten mellom en plantes spiring og et fosters utvikling. Det å bli et ferdig menneske anerkjennes som en gradvis prosess, heller enn noe en er fullt ut fra befrukningsøyeblikket. Likevel formidler metaforen noe hellig ved livet, og et moralsk krav om vern. Metaforen kan også assosieres med tanke på Einar Skjæraasens kjente tekst: ”Du ska itte trø i graset/ spede spira lyt få stå/ Mållaust liv har og e mening/ du lyt sjå og tenkje på/ På Guds jord og i hass hage/ er du sjøl et lite strå.” En slik assosiasjon rommer også et etisk imperativ i abortsaken, om å ikke røre fosteret. Også fremstillingen av fosteret som en ”spire” bygger på en tradisjonell forståelse av fosteret. Det er ikke et perspektiv som bioteknologien som ny viten har frembrakt.

6.7.3 Fosteret fra befrukningsøyeblikket – i og utenfor livmoren: Når ”spirene til liv” blir ”de overtallige”

Metaforen om fosteret som en spire har kontinuitet i abortdebatten, og dukker også opp som argument i forhold til disse nyere ”fosterteknologiske” problemstillingene. Som nevnt ovenfor blir et befruktet egg som befinner seg *utenfor* livmoren vanligvis ikke definert som et foster. I stortingsdebattene blir likevel forestillingen om ”spiren til liv” og dets menneskelighet et argument for å verne om det befruktede egget.³²³ Det dreier seg ikke om vern i form av vern mot abort, som i abortdebatten, men om vern mot forskning og ”sortering” i form av genetisk testing og vevstypetesting.

---

³²³ Se for eksempel Bent Høie (H) *Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17. Sak nr 4: ”Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 14 av 37 i utskrift, eller Per Steinar Osmundnes (KrF) i Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 24 av 31.*

I stortingsdebattene utformes det en politikk overfor de befruktede eggcellene, før svangerskap. "Befruktede eggceller" er språklige uttrykk for biologiske stadier som vektlegger at det dreier seg om cellenivået. Dette kan ses som en slags celleklumpens retur til offentlig ordskifte, (kan man kanskje si). Det å være menneske blir sett som en kontinuerlig prosess, men som inntreffer på et senere tidspunkt enn befruktningen, etter en gradvis utvikling. Omtalen av celler i flertall er korrekt fordi det er snakk om flere befruktede eggceller etter IVF-befruktning som har blitt "til overs" etter at ett eller noen av dem er satt inn i livmoren. Samtidig trekker omtalen av dem i flertall fokuset vekk fra det individuelle. Slik skiller de "befruktede eggcellene" seg fra "spiren til liv" i abortdebatten.

Også debattene om de befruktede eggcellene har problemstillinger rundt hva en skal gjøre når valget er tatt. Her er den utvalgte "spiren" ikke abortert, men tvert imot satt inn i livmoren. Svangerskapet er derved begynt, heller enn avbrutt, som er tilfellet ved abort. Det politiske spørsmålet dreier seg da om hvordan en skal håndtere de gjenværende embryoene som ikke ble valgt til svangerskapet. Skal disse destrueres eller benyttes til medisinsk råmateriale? I fortolkningen og formidlingen av de befruktede eggcellene har "spiren til liv" fått et nytt motstykke: "De overtallige". Dette er de befruktede eggcellene som ikke skal plasseres i livmoren og bli fostre eller barn, og som har blitt oppbevart nedfrosset i de fem årene som er tillatt. Begrepet om "de overtallige" er så vanlig gjennom debattene at det ikke bare opptrer i ordvekslingen, men også inngår i tittelen til lovforslaget som blir fremmet".³²⁴ Ordlyden i lovforslaget omtaler "fosteret" som "overtallige befruktede egg". Ordlyden på saken når den skal behandles i Stortinget lyder: "Innstilling fra helse- og

---

³²⁴ *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse- og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007)). Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no se også Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-31. Sak nr. 3. Odelstingets vedtak til lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Besl. O. nr 73 (2006-2007), jf. Innst. O. nr. 62 (2006-2007) og Ot. prp. nr 26 (2006-2007) Lagtinget. Utskrift hentet fra Stortinget.no 2008-02-27. Min understrekning.*

---

omsorgskomiteen om lov om endringer i Bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg)”.

Thorvald Sirnes har analysert betydningen av å innføre begrepet ”pre-embryo” i britiske debatter om IVF og forskning på befruktede egg, i forhold til norske debatter som ikke opererte med et slikt begrep.³²⁵ ”Pre-embryo” er ment å vise til at det finnes et stadium i fosterlivet (in vitro) som er tidsrommet *før* det blir et embryo. Begrepet ble en døråpner for å ”omdanne” det befruktede egget fra å stort sett være en guddommelig innstifting av livet, til å bli en molekylær struktur i tillegg.³²⁶ Slik fikk man i Storbritannia en kollisjon mellom to ontologier etter at begrepet om pre-embryoet ble lansert. Han skriver at i Norge var det bare motstandere av forskning på befruktede egg som hadde en ontologi å slå i bordet med. I Norge ble ”det spirende menneskeliv” stående støtt, det vitenskapelige perspektivet var ikke til stede.³²⁷ Tjue år etter loven om IVF som tillater assitert befruktning (1987), kan man se at begrepet om ”befruktede eggceller” er innarbeidet i norsk debatt. Dette begrepet ser ut til å ha den funksjon som Sirnes viser at manglet tjue år tidligere. Fremstillingen ”overtallige befruktede eggceller” tilbyr en vitenskapelig og molekylær fremstilling som kan konkurrere med fremstillingen av ”det spirende liv” som hellig. Inge Lønnings kommentar i Stortinget i 2007 kan tyde på dette:

I lovproposisjonen er det en eiendommelig inkonsekvens når det gjelder vekslingen frem og tilbake mellom ”embryo” og ”overtallige befruktede egg” til tross for at det helt åpenbart fremgår av proposisjonen at det dreier seg om en og samme sak. Det skyldes at begrepet ”overtallige befruktede egg” etter mitt skjønn er egnet til å tildekke realitetene mer enn å avdekke realitetene.³²⁸

---

³²⁵ Sirnes, ”Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien. ”. s. 213-236.

³²⁶ Ibid. s. 257.

³²⁷ Ibid.s. 252-258.

³²⁸ Inge Lønning. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-31. Sak nr. 3. Odelstingets vedtak til lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Besl. O. nr 73 (2006-2007), jf. Innst. O. nr. 62 (2006-2007) og Ot. prp. nr 26 (2006-2007) Lagtinget. Utskrift hentet fra Stortinget.no 2008-02-27. s. 1 av 14 i utskrift.*

Han utdyper senere at overtalligheten er et resultat av lovgivers egne beslutninger om at kategorien ”overtallige befruktete egg” i det hele tatt finnes. Lønning peker på at dette er forutsetningen for at forskere som forestår prøverørsbehandling i det hele tatt kan definere befruktete egg som overtallige.³²⁹ Med dette begrepet ser det ut til at også Norge har fått den onotologiske front mellom en guddommelig og en molykylær og vitenskapelig forståelse som Sirnes beskriver i britisk debatt.

6.7.4 Fosteret som pasient

”Fosterdiagnostikk” er et begrep refererer til en rekke av helt bokstavelige, praktiske muligheter for å gjøre det ordet forteller: Diagnostisere fosteret. Fosteret fremstilles da medisinsk, praktisk som pasient.³³⁰ Med andre ord kan en si at det medisinske meningsuniverset produserer fosteret som pasient. Språklig sett plasseres ordet ”foster” i en semantisk kontekst av medisinsk undersøkelse, overvåkning, diagnose, behandling og forebygging av sykdom. Denne språklige konteksten refererer til helt bokstavelige, institusjonaliserte rutiner. Fosteret som pasient inngår i institusjonelle (og språklige) sammenhenger som blant annet juridiske lover, alminnelig svangerskapskontroll og rutinemessig tilbud om ultralydundersøkelse.

Som det ble vist i kapittelet om abort, snakket daværende helseminister Gudmund Hernes ut fra et medisinsk meningsunivers om fosterdiagnostikken. Dette har også implikasjoner for fosterbegrepet. Han viste til at ”de vanlige hippokratiske prinsipper” gjelder for ”fosterdiagnostikk”, og nevnte som ”fremste formål” det å ”lindre smerte, forebygge sykdom og helbrede de sykdommer en måtte ha”. Det ble også sagt at man

---

³²⁹ Inge Lønning. Ibid. s. 2.

³³⁰ Lise Kvande har beskrevet hvordan fosteret ble pasient gjennom fostermedisinens fremvekst. Kvande, "Bilete av svangerskap - bilete av foster. Ultralyd-diagnostikk i norsk svangerskapsomsorg 1970-1995 ". s. 167-194 og 225- 252, særlig s. 179-181.

”ved tidlig diagnose kan hjelpe og også i mange tilfeller behandle fostre som ellers ikke ville være reddet.”³³¹ Dette meningsuniverset produserer fosteret som pasient.

Likevel kan det være problematisk å si at fosteret er en pasient i ordets alminnelige, bokstavelige forstand. Til tross for den institusjonelle, medisinske håndteringen av fosteret, skiller det seg fra andre fødte pasienter. En vesentlig forskjell er at fosteret, i motsetning til fødte pasienter, kan fjernes (ved abort) hvis den diagnostiserte sykdommen eller funksjonsnedsettelsen vurderes å være tilstrekkelig alvorlig. Monica J. Casper har gjennom sin studie av fosterkirurgi vist fosterpasientens fremtreden både medisinsk og kulturelt. Hun ser en slik personliggjøring av fosteret som en viktig forutsetning for fosterets pasientrolle: ”Yet in order to establish fetal patienthood, the fetus needed first to be framed as a distinct individual, seperable and separate from the pregnant woman in whose body it rested.”³³² Som pasient trer fosteret frem som mer individualisert, og derved personifisert mer som ”noen” enn som ”noe”.

Selv om det er problematisk å si at påstanden ”fosteret er en pasient” er en metafor, er det relevant å kommentere det i lys av Blacks teori om interaksjon. ”Fosteret” blir da å regne som fokusordet, det som blir betegnet. ”Pasient” er ramme, den semantiske konteksten som betegner ”fosteret”. Sammenstillingen av de to vil få leseren eller lytteren til å holde tanken på ”fostre” og tanken på ”pasienter” aktive samtidig. Det vil da foregå interaksjon mellom ordenes ”associated commonplaces”. Av alle de betydningene som er kjente, alminnelige forestillinger om ”fosteret”, og av alle de alminnelig kjente betydningene som ”pasient” kan ha, blir de som både kan brukes

---

³³¹ Hernes, Gudmund. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).s. 4168.*

³³² Monica J. Casper, *The Making of the unborn Patient: a social anatomy of fetal surgery* (New Brunswick, New Jersey, and London: Turgers University Press, 1998). s. 60.

om fostre og pasienter, sortert frem. Interaksjonen påkaller eller skaper de likhetene som gjør at påstanden fungerer. Slik blir kun de betydninger som gir uttrykket mening holdt frem, og påstanden "fosteret er pasient" blir meningsfull og forståelig. Det er for eksempel lite trolig at påstanden "fosteret er en pasient" vil bli forstått som at fosteret alene ble hentet i ambulanse, lagt på bære og skrevet inn på sykehus i eget navn. En slik formulering ville være umulig, eller absurd.

Den akutte situasjonen ville trolig heller bli oppfattet som "komplikasjoner i svangerskapet", og den gravide kvinnen ville vært ansett som den som ble hentet i ambulanse og skrevet inn på sykehuset i sitt eget navn. Med Blacks teori vil påstanden "fosteret er en pasient" være en metafor hvis det skaper en meningsutvidelse som fokusordet ikke hadde fra før, som ikke er et bokstavelig uttrykk, og som ikke kan formidles uten metaforen. På den annen side kan det innvendes at den rutinemessige ultralydundersøkelsen og annen fosterdiagnostikk kan ha blitt en så alminnelig del av svangerskapsomsorgen at påstanden "fosteret er en pasient" kan ha blitt nærmest alminnelig kjent. Spørsmål som "Er alt i orden?" (underforstått: er alt i orden med fosterets helse) i forbindelse med ultralydundersøkelse, vil trolig være alminnelig kjente og lette å forstå.

Fremstillingen av fosteret som pasient aktualiserer argumenter for bruk av fosterdiagnostikk og opprettholder et fostermedisinsk perspektiv på abortdebatten. Det er en fremstilling av fosteret som fungerer som argument for videreutvikling av den kunnskap, teknologi og ekspertise som finnes og fremmer et positivt syn på bioteknologi.

6.7.5 Fosteret som abortmateriale – ny viten utfordrer plassering og klassifisering

I 1998 ble det foreslått at alle aborterte fostre og alt abortmateriale skulle legges i en minnelund på kirkegård. Det skulle ikke skilles mellom spontant aborterte fostre og fostre fra provoserte aborter. Forslaget gjaldt også alle aborter uansett når i svangerskapet de hadde forekommet. Hvis det forelå tvil om hvorvidt det forelå et foster, skulle vev undersøkes for å avklare om det hadde forekommet en abort. Abortmaterialet skulle oppbevares på sykehuset, til det minst en gang i året skulle oversendes til krematorium eller kirkegård. Forslaget kom fra en prosjektgruppe ved Statens Helsetilsyn, som på oppdrag fra Sosial- og helsedepartementet hadde hatt i oppdrag å utarbeide retningslinjer som skulle sikre likeartet og respektfull håndtering av fostre etter at aborten var foretatt. Det var altså ikke tale om et lovforslag, men om retningslinjer som sykehusene ble anbefalt å forholde seg til. I begrunnelse for forslaget skal prosjektgruppen fra Statens Helsetilsyn ha lagt vekt på en økt grad av tvetydighet i fosterets status som følge av blant annet fosterdiagnostikk:

Utviklingen med stadig bedre mulighet for overlevelse av for tidlig fødte og den økte fokuseringen på fosteret som bl.a ultralydteknologien har medført, påvirker vårt syn på grensen mellom fostre og barn. Det er i dag vanskelig å trekke en entydig grense både emosjonelt, etisk, medisinsk og administrativt.³³³

Ny viten har skapt et enda mer uklart skille mellom foster og født menneske, illustrert ved at fostermedisinen og nyfødmedisinen møtes med felles ”berøringspunkter”. Dette har skapt nye problemstillinger i forhold til håndteringen av aborterte fostre. Spørsmålet om håndtering og plassering på minnelund ble raskt oppfattet som også å implisere en klassifisering av fosteret som ”menneske”. Spørsmålet om håndtering av aborterte fostre ble derfor tatt opp til politisk behandling.

---

³³³ Sitatet er hentet fra Bente Sandvig, daværende generalsekretær i Human-Etisk Forbund, sin kronikk om saken, der hun siterer prosjektgruppens begrunnelse for forslaget. Bente Sandvig, "Håndteringen av aborterte fostre," *Dagbladet* (1998-03-27). Det har ikke lyktes meg å finne prosjektgruppens forslag.

Det ble fremmet et privat forslag fra flere stortingsrepresentanter om å legge til rette for drøfting av det politiske grunnlaget for behandling av abortmateriale.³³⁴ Saken ble lagt frem og vedtatt i 1998 og behandlet i Stortinget i 2001.³³⁵ I sin begrunnelse for forslaget skrev representantene at forslaget bryter med forutsetningene for selvbestemt abort:

I sin fremlegging av saken før debatten starter, trekker ordfører for saken, Reidun Gravdahl (Ap), frem lovmateriale om overganger mellom abort og fødsel. Hun sier at:

WHO setter grensen for abort og dødfødsel til etter 22. svangerskapsuke. Gravferdsloven setter ingen nedre grense for når fosteret skal ha egen grav. I tvilstilfelle forutsetter Kirke- utdannings og forskningsdepartementet at kirkegårdens ansvarlige vektlegger hva foreldrene vil. Det er ingen forskrift for umerket grav, men heller ingen hinder. (...) Abortloven setter klare grenser for kvinnens selvstendige rett til selvbestemt abort før utgangen av 12. svangerskapsuke. I forskriftene til Folketrygdloven blir nedkomsten regnet som fødsel etter 26. svangerskapsuke, også om barnet er dødfødt. Dødfødsel før 27. svangerskapsuke blir regnet som abort, ikke dødfødsel. Rikstrygdeverket skiller ikke dødfødte og foster for utbetaling av gravferdsstønad. Det fins ingen nedre grense for utbetaling av gravferdsstøtte for foster.³³⁶

Forskjellen på abort og dødfødsel fremstår her også som forskjellen på klassifisering mellom foster eller født menneske. Det har kommet frem at praksisen med hvordan fostrene håndteres har vært ulik ved forskjellige sykehus.³³⁷ Reidun Gravdahl nevner et eksempel på slik forskjellig praksis. En kartlegging av praksis viste at et sykehus

---

³³⁴ *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10. De foreslåtte retningslinjene var ikke tenkt som lovpålagte, men som anbefalte rutiner.*

³³⁵ *Stortingsforhandlinger. Møte 2001-04-05. Sak nr. 7. Innstilling fra sosialkomiteen om håndtering av aborterte foster. (Innst. S. nr. 195 (2000-2001), jf. St.meld. nr 19 (2000-2001). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09.*

³³⁶ Reidun Gravdahl. *Ibid.* s. 1-2 av 9 i utskrift.

³³⁷ Sonja Irene Sjøli (H), ordfører i saken, i innledningen til debatten. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10. 1 av 19 i utskrift.*

---

satte alle fostre over 13-14 uker i egne kister på eget gravfelt, mens nabofylket valgte å behandle alle fostre frem til 27. uke som biologisk materiale.³³⁸

Den orden som prosjektgruppen ved Statens Helsetilsyn ble bedt om å skape, er trolig tenkt som praktisk og byråkratisk orientert med sitt fokus på å ensrette selve håndteringspraksisen, ikke bare ved å behandle aborterte fostre likt på ulike stadier, men også for å unngå geografiske forskjeller. Men den aktiviserer samtidig en konfliktlinje om fosterets ontologiske og moralske status og en konflikt med abortlovens prinsipp om gradert vern og gradvis utvikling til ”menneske”. Dette berører særlig kategoriseringen av fosteret: Trekk ved ”fosteret” eller ”barnet” er tidvis aktuelle innenfor både nyfødtd medisinsk og fosterdiagnostisk praksis i sammenfallende svangerskapsuker. Dette gjelder der grensen for mulighet til overlevelse (i 22-23. svangerskapsuke) etter nedkomst ligger innenfor det tidsrom der nedkomsten regnes som abort hvis overlevelsen likevel ikke finner sted (abort før 26. svangerskapsuke ifølge folketrygdloven, se ovenfor).

Spørsmålet om håndteringen av abortmaterialet dreier seg om hvor fostre skal *plasseres* etter et aborten har funnet sted. Slik blir forholdet mellom plassering og kategorisering aktualisert. Dette var også tilfelle i abortsaken, slik den er behandlet i forrige kapittel, inspirert av Douglas og Baumanns teorier. Spørsmålet om plassering av aborterte fostre er imidlertid mer bokstavelig enn bioteknologilovens formålsparagraf om et samfunn med ”plass til alle”. Her er det et konkret spørsmål om hvor en skal legge fosteret etter abort. Samtidig aktualiseres plasseringens relasjon til renhet og skitt på en mer konkret måte enn i abortkapittelet: Skal fosteret på kirkegård eller i sykehusavfallets forbrenningsovn? Diskusjonen om ensartede

---

³³⁸ Reidun Gravdahl. *Stortingsforhandlinger. Møte 2001-04-05. Sak nr. 7. Innstilling frå sosialkomiteen om handtering av aborterte foster. (Innst. S. nr. 195 (2000-2001), jf. St.meld. nr 19 (2000-2001). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09. s. 2 av 19 i utskrift*

retningslinjer for håndtering av aborterte fostre kan forstås som et ønske om å bringe orden.

Fra politisk hold blir spørsmålet derimot forstått som en orden som omfatter langt mer dyptgripende dimensjoner. Plasseringen blir knyttet til *kategorisering* av fosteret enten som barn (plassering på minnelund) eller som ”biologisk materiale”(plassering i sykehusavfallet). Det innebærer at kategoriseringen av fosterets moralske status som menneske eller ikke-menneske blir aktualisert. Kategoriene behandles nedenfor.

6.7.6 Fosteret som sykehusavfall

Når fosteret ikke legges på minnelund, blir det kategorisert som ”biologisk materiale”. Hva innebærer det for kategoriseringen av fosteret at det blir behandlet som biologisk materiale etter abort?

Å behandle aborterte fostre som ”biologisk materiale” vil rent praktisk innebære at fosteret inngår i de retningslinjer som allerede forelå om behandling av slikt materiale på sykehus.³³⁹ I utredningen ”NOU 1994:22 Bruk av celler og vev fra aborterte fostre” beskriver kapittelet ”Kap. 7.2. Sykehusenes håndtering av aborterte fostre” praksis for sykehusenes håndtering av disse: ”Ved provoserte aborter før 12. uke er fosteret som regel ikke intakt. Ved de fleste sykehus blir dette abortmaterialet behandlet på samme måte som øvrig biologisk materiale”³⁴⁰ For mer nøyaktig beskrivelse viser utredningen til Helsedirektoratets utredningsserie nr. 5 – 1991, til et avsnitt med overskriften ”Om destruksjon og bortskaffing av *avfall* fra helseinstitusjoner”. Der

---

³³⁹ ”NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994.” Kapittel 7.2: Sykehusenes håndtering av aborterte fostre.

³⁴⁰ Ibid. Kap. 7.2.

---

blir det blant annet gitt generelle retningslinjer for håndtering av biologisk materiale.: ”Det anbefales at biologisk materiale destrueres ved brenning.”³⁴¹ Med andre ord kan man si at når fosteret behandles som ”biologisk materiale”, betyr dette at fosteret plasseres og håndteres som sykehusavfall. Fosteret blir kategorisert som avfall i sykehusets ordenssystem, og anbefales destruert ved forbrenning.

Med Blacks terminologi kan man si at fokusordet ”(abortert) foster” her står sammen med rammen ”biologisk materiale” og ”avfall”. Når vi tenker på disse ordene samtidig, foregår interaksjon mellom fokus og ramme der de betydninger ordene har i sin vanlige bruk, aktiviseres hos leseren. Meningene som ordene kan ha blir sortert, slik at kun de som både kan brukes om aborterte fostre og om ”biologisk materiale” og ”avfall”, til sammen danner et meningsfylt utsagn. Sammenstillingen av disse ordene vil ifølge interaksjonsteorien trolig gjøre at assosiasjoner til fosteret i retning ”sjel”, ”ånd”, ”hellig”, ”spire til liv” eller ”skapt i Guds bilde” blir sortert bort som mulig meningsinnhold. Religiøse konnotasjoner til fosteret ligger trolig for langt borte semantisk sett fra betydningsinnholdet i rammen ”biologisk materiale” og ”avfall” til å regnes med i tekstens betydningsinnhold. Med andre ord kan man si at når ”fosteret” opptrer med ”biologisk materiale” og ”avfall” som ramme, oppstår en meningsoverføring som skyver religiøse forståelser av fosteret i bakgrunnen. Det samme er sannsynlig om ulike forestillinger om sjel og ånd hos fosteret.

Formuleringen ”biologisk *materiale*” ligger både i uttale og innhold svært nær ”*materie*”. Ånd og materie blir ofte forstått som kontraster, og som hverandres motsetning. Fosterets materielle side blir fokus, det tidlige foster, ofte ikke intakt etter aborten, blir vektlagt. I teksten og debatten om håndtering av aborterte fostre som

---

³⁴¹ Ibid. Kap. 7.2 Min utheving.

biologisk materiale og sykehusavfall, påkalles likheter med annen kroppslig materie, mens likheter med hele, fødte mennesker eller babyer skyves i bakgrunnen.

Dette impliserer imidlertid ikke at fosteret nødvendigvis blir oppfattet som å ha samme *status* som for eksempel en blindtarm når det omtales som ”biologisk materiale”. For eksempel stiller Høyre, KrF og Sp seg sammen om følgende: ”Sykehuset må sørge for at alle aborterte fostre til 22 fullgåtte svangerskapsuker behandles på en respektfull måte, ved at fosteret enten behandles som biologisk materiale eller nedsettes på minnelund på kirkegård.”³⁴² Her blir håndteringen som biologisk materiale sett som respektfull behandling på linje med nedlegging på minnelund. KrFs Are Næss uttrykker det samme når han sier: Aborterte fostre skal selvsagt behandles med respekt, uansett om de blir behandlet som biologisk materiale eller nedsettes i kirkegård eller minnelund.”³⁴³ Bruken av formuleringen ”biologisk materiale” kan i seg selv tyde på en respekt for fosteret og eventuelt kvinnen som har tatt abort. Formuleringen kan være uttrykk for respekt i form av å fungere som en ”språkdeodorant”, en omskrivning som er mindre egnet til å vekke anstøt, i motsetning til for eksempel ord som ”sykehusavfall” eller ”søppel”. Det kan være en vesentlig hensikt med ordvalget ”biologisk materiale” at det nettopp ikke skal vekke assosiasjoner til måten man ”kaster søppel” på. Uttrykket kan også vise til en yrkesetisk respekt for biologisk materiale generelt, som en del av respekten for sykehusets pasienter.

---

³⁴² Sonja Irene Sjøli. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alveim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10.s. 2 av 19 i utskrift.*

³⁴³ Are Næss. *Stortingsforhandlinger. Møte 2001-04-05. Sak nr. 7. Innstilling fra sosialkomiteen om håndtering av aborterte fostre. (Innst. S. nr. 195 (2000-2001), jf. St.meld. nr 19 (2000-2001). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09. s. 2 av 9 i utskrift.*

”Biologisk materiale” er et vokabular som også kan tolkes på en annen måte. Det er mulig å se uttrykket ikke bare som uttrykk for at fosteret er en del av kvinnens kropp. Kategorien har abortpolitisk betydning som markering mot ”menneskeliggjøring” av fosteret. Marit Nybakk og Arbeiderpartiet ser også ut til å ha en slik bruk av kategorien:

Dersom vi legger inn en bestemmelse om at denne kvinnen skal velge, eller blir bedt om å velge, om hun vil legge abortmaterialet på minnelund eller i grav, indikerer vi ikke da at det hun faktisk gjør er å begå barnedrap? Bare det å antyde at abortrester eller abortmaterialet fra før 12. uke skal gravlegges, betyr jo at man vil sidestille en tidlig abort utført innen rammen av loven med et dødfødt barn eller en senabort.³⁴⁴

På denne bakgrunn er det sannsynlig at det viktigste for Nybakk er å unngå en implisert kategorisering av fosteret som ”menneske”, fordi dette impliserer at abort er drap. Dette ville også kunne antyde at kvinner som velger abort er ”barnemordersker”. ”Graderingen i loven må ivaretas, slik at den ikke sidestiller abortmateriale fra selvbestemte aborter med dødfødte barn eller eldre fostre.”³⁴⁵ Selv om nedleggelse på minnelund ikke medfører juridiske endringer i abortloven, er det kvinnens følelsesmessige opplevelse som opptar Nybakk: ”Er ikke dette å påføre kvinner i en ulykkelig situasjon en enda større belastning gjennom skyld og angst, og nærmest antyde at hun bør føle sorg og anger?”³⁴⁶

John Alvheim (FrP) peker også på implikasjoner om barnedrap og hensynet til kvinnens følelser når han argumenterer mot nedleggelse av fosteret på minnelund, uavhengig av kvinnens ønske, og er imot at kvinnen skal trenge å ta stilling til slik nedlegging på kirkegård: ”I en slik situasjon må enhver forstå at assosiasjonene

---

³⁴⁴ Marit Nybakk. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjul, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10.s. 4 av 19 i utskrift.*

³⁴⁵ Reidun Gravdal. Ibid. s. 4 av 19 i utskrift.

³⁴⁶ Ibid. s. 4 av 19 i utskrift.

knyttet til begravelse av et dødt individ kan virke sterkt psykisk belastende.”³⁴⁷ Han ser forslaget som et tiltak for å redusere aborttallene: ”Et slikt kampmiddel for å få redusert antall aborter har jeg med respekt å melde liten sans for”.³⁴⁸ Minnelunden og det å behandle alle fostre likt ved nedsettelse på minnelund, blir sett som et indirekte abortpolitisk grep. Dette kommer også klart til uttrykk når saken behandles videre i 2001:

Det bekymrer meg at det er krefter i det politiske miljøet som presser på for å svekke kvinners soleklare rett til selvbestemt abort. Det skjer ikke ved angrep på selve abortloven, men det skjer med indirekte midler. I praksis blir det da vanskelig å få gjennomført svangerskapsavbrudd, og kvinnen blir utsatt for press også etter avbruddet.³⁴⁹

Plasseringen av fostre fra aborter som er foretatt innenfor abortlovens selvbestemmelsesgrense, blir oppfattet som et signal om hvorvidt fosteret blir kategorisert som menneske eller ikke. I den forbindelse kan kategoriseringen som ”biologisk materiale” og ”avfall” tolkes like mye som en kategori som hindrer ”menneskeliggjøringen”, og bevarer aborten som en mer ”nøytral” medisinsk handling enn implikasjoner om ”barnedrap”. Nybakk mener dette er grunnlag for å ikke la noen fostre nedlegges på minnelund før utgangen av 12. svangerskapsuke og selvbestemmelsesgrensen: ”Er det ikke bare en måte man kan løse dette på uten å indikere at det kvinnen faktisk kommer og ber om, er en form for drap av barn?”³⁵⁰ Dette tyder på at kategoriseringen av fosteret som sykehusavfall har som funksjon å unngå kategoriseringen av fosteret som ”menneske”, og de abortpolitiske konsekvenser dette kan ha.

---

³⁴⁷ John Alvheim. Ibid.s. 5 av 19 i utskrift.

³⁴⁸ John Alvheim. Ibid.s. 5 av 19 i utskrift.

³⁴⁹ Reidun Gravdahl. *Stortingsforhandlinger. Møte 2001-04-05. Sak nr. 7. Innstilling fra sosialkomiteen om handtering av aborterte foster. (Innst. S. nr. 195 (2000-2001), jf. St.meld. nr 19 (2000-2001)). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09. s. 7 av 9 i utskrift.*

³⁵⁰ Marit Nybakk. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98)). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10. s. 10 av 19 i utskrift.*

Det er i store trekk den etablerte konflikten om fosterets menneskelige og moralske status som gjør seg gjeldende her. Temaet er håndteringenes implikasjoner om grad av menneskelig og moralsk status. Dette følger tradisjonelle konfliktlinjer om ontologi. Spørsmålet er imidlertid blitt et politisk problem som har oppstått som følge av ny viten. Fosterdiagnostikk i form av ultralydundersøkelse og kunnskap om opprettholdelse av livet for prematurt fødte ned til 22.-23. svangerskapsuke har brakt frem nye uoverensstemmelser om hvordan aborterte fostre skal håndteres. Slik sett har biopolitikken frembrakt en ny "uorden" eller i alle fall "uro" i kategoriseringen av fosteret.

Fosteret som medisinsk råvare

Stortingsdebatten om håndteringen av aborterte fostre omfatter en tredje mulig kategori for fosteret: Fosteret som medisinsk råvare. Håndtering med tanke på *bruk av fosteret* eller abortmaterialet etter abort er i liten grad et tema i stortingsbehandlingen fra 2001 om minnelund eller sykehusavfall. Det inngår imidlertid i 1996-debatten om erfaringer med abortloven. Diskusjonen går rundt bruk av fosterceller og -vev på bakgrunn av den tilhørende stortingsmeldingen, der en NOU-rapport om bruk av celler og vev fra aborterte fostre inngikk som særskilt vedlegg.³⁵¹ stortingsmeldingen blir også referert som bakgrunn for at man i 1998 diskuterer håndteringen av aborterte fostre, skjønt det er uenighet mellom representantene på dette punktet.³⁵² Problemstillinger om det aborterte fosteret brukt som medisinsk råvare blir uansett i

---

³⁵¹ "Innst. S. nr 231. (1995-1996). Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd m.v. (St.meld. nr. 16 (1995-96))." "NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994."

³⁵² Om uenigheten om bakgrunnen for å diskutere håndtering av aborterte fostre, se s. meningsutvekslingen ml. Duesund, Øye og Nybakk i utskrift av *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyungen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale* (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra *Stortinget.no* 2006-01-10. s. 7 og 8 av 19 i utskrift.

forsvinnende grad tematisert i debatten om håndtering av aborterte fostre i 1998.³⁵³ I det følgende vil eksempler fra både 1996 og 1998-debatten bli sitert, i tillegg til utdrag fra utredningen.

Debattene omtaler i liten grad konkret *hvordan* fostervev og -celler allerede blir brukt. Derimot blir det sagt litt mer om forhåpninger om hvordan dette kan bli brukt i fremtiden. For avhandlingens klarhet er det nyttig å gjøre rede for hva som menes med "bruk av celler og vev fra aborterte fostre". Som det kom frem i forbindelse med forslaget om at alle fostre skulle legges på minnelund, kan en tidlig abort være vanskelig å tyde som abort. Vev og fosterceller ble da sendt til undersøkelse for å konstatere at det foreligger et foster. Bruk av fosterceller og fostervev kan slik sett forstås som bruk av fostre.

Hva innebærer slik bruk av fosteret i konkret og praktisk forstand? Redegjørelsen nedenfor vil knytte uttrykket "bruk av fostervev og fosterceller" til en plassering av fosteret i kategorien "medisinsk råvare".

I NOU-utredningen går det frem at Statens institutt for folkehelse har anvendt celler og vev fra provoserte aborter til medisinsk bruk i 20 år.³⁵⁴ Det foreligger imidlertid ikke lovregler for håndtering eller bruk av celler og vev fra aborterte fostre.³⁵⁵

---

³⁵³ *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).*

³⁵⁴ "NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994." Kap. 7.1.

³⁵⁵ Det forelå ingen lovregler for håndtering eller bruk av celler eller vev fra aborterte fostre. Ibid. Kap 7.3 Det finnes heller ikke i andre rettskilder svar på de rettsspørsmål som saken reiser. Denne uavklarte rettsstilstanden blir sett i sammenheng med at den bioteknologiske utviklingen har gått fortere enn juridisk tenkning. Utviklingen blir regnet for å ha gått så fort innen bioteknologi at det heller ikke har rukket å dannes noen alminnelig rettsoppfatning. Den rettskilde som arbeidsgruppen, oppnevnt av Sosial- og Helsedepartementet, finner at det er mest nærliggende å bruke, er Transplantasjonsloven fra 1973. Samtidig mener gruppen at den ikke er direkte anvendelig: "Loven er ikke direkte

---

Utredningen nevner ulike typer medisinsk bruk av fostre. For eksempel benyttes aborterte fostre til virusdiagnostikk: ”Til virusdiagnostikken benyttes cellekulturer som er laget av celler fra provoserte aborterte fostre i ca. 10.-12. svangerskapsuke.”³⁵⁶ Når det er tale om dyrking av cellekulturer, er det ikke fosteret i sin helhet som er i bruk. Det kan på et vis sies å ha blitt omgjort til noe annet. Celler fra fosteret blir brukt til å lage cellekulturer: ”Dyrkning av virus i diagnostisk øyemed gjøres i *cellekulturer som er laget fra humane fosterceller*. Det benyttes særlig cellekulturer fra føtalt lunge- og nyre-vev.”³⁵⁷ Det hentes fosterceller fra fosteret, og disse bestanddelene brukes videre til å *lage* cellekulturer. Med andre ord kan man si at fosteret formidles gjennom et vokabular der det fremtrer som medisinsk råvare. Videre forklarer utredningen om en annen medisinsk bruk av fosteret: Vev og celler fra fostre kan brukes til fremstilling av virusvaksiner som meslinger og røde hunder.³⁵⁸ Bruken av aborterte fostre til vaksiner og diagnostikk fremstår som rutinemessig idet den sies å ha pågått i mange år, og knyttes til kjente og alminnelige helsetjenester i Norge. Et tredje eksempel på fosteret i kategorien medisinsk råvare står i kontrast til det rutinemessige og etablerte. Det handler om transplantasjon av fostervev for å helbrede sykdommer:

De senere årene har man i flere land utført behandlingsforsøk med å transplantere celler og vev fra aborterte fostre både til fødte og ufødte ved noen alvorlige sykdommer. Det er gjort forsøk med transplantasjon av føtalt bukspyttkjertelvev for å helbrede diabetespasienter, transplantasjon av føtale nerveceller til pasienter med Parkinsons sykdom og transplantasjon av celler og vev fra det føtale immunsystem som lever og thymus for å kunne helbrede immunsviktsykdommer. Utviklingen innen fosterdiagnostikk har gjort det mulig med transplantasjon av føtale leverceller til fostre med spesielle blod-, immunsvikt-, og stoffskiftesykdommer.³⁵⁹

---

anvendelig, fordi den gjelder vev og organ som er tatt fra en **person**. I **juridisk** forstand er et foster ingen person; person er man først ved fødselen”. ”NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994.” Kap. 7.3 Uthevning med fete typer er korrekt gjengitt fra kilden.

³⁵⁶ ”NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994.” Kap. 4.3.2.

³⁵⁷ Ibid. kap. 4.3.2. Min utheving.

³⁵⁸ Ibid. Kap. 4.2.3. I et annet kapittel blir det likevel sagt at fostre ikke brukes til fremstilling av vaksiner i Norge, men at slike vaksiner importeres fra utlandet, se kap. 7.1

³⁵⁹ Ibid. Kap. 4.4.1.

I debatten om erfaringer med abortloven, der utredningen utgjør bakgrunnsmateriale, blir også slike muligheter for bruk nevnt.³⁶⁰

Samlet sett gir sitatet uttrykk for et håp om fremtidige helbredende medisinske kurer der fosteret inngår som det grunnleggende medisinske råmateriale. Resultater med allerede prøvd transplantasjon og forskningsmuligheter i fremtiden er ikke behandlet som ulike tema, men er i utredningen slått sammen i et eget kapittel.³⁶¹ Kapittelet redegjør for sykdommer, symptomer og komplikasjoner samt forskningsforsøk, men behandlingsresultatene har uteblitt. Det ytres i tillegg til de allerede nevnte sykdommer også muligheter for å kurere Alzheimer i fremtiden. På denne bakgrunn synes det å foreligge sterkt håp og forventning til behandling med transplantasjon av fosterceller og vev.

Fosteret "kategorisert" som medisinsk råvare har kontinuitet innenfor debatten om abort og sorteringssamfunn. SVs Marie Lovise Widnes er et eksempel på dette før debatten om en ny bioteknologilov i 1993. "Det må gå an å forske for å finne annen medisin og andre legemiddel enn fostervev frå aborterte foster til hjelp ved sjukdomar og skadar."³⁶² Diskusjonen om medisinsk bruk av fostervev og -celler kan ses som en forløper til de forventninger som senere stilles til den embryonale stamcelleforskningens evne til å gi fremtidige kurer. Her nevnes de samme sykdommer: diabetes, Parkinson og Alzheimer og flere. Forventningen til bruk av

---

³⁶⁰ Se eks. eksempler på forventet fremtidig kurering av Parkinson, cerebral parese og kreft ved bruk av fosterceller når Kjell Magne Bondevik advarer mot at mennesket hvis man tillater dette åpner for at mennesket blir brukt som middel fremfor å være et mål i seg selv i: *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4164.

³⁶¹ "NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994." Kap. 5 Transplantasjon av fostervev.

³⁶² Marie Lovise Widnes. *Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).* s. 4365.

fostervev og fosterceller overføres til forventninger til bruk av embryonale stamceller: Helseminister Sylvia Brustads uttalelse i en stortingsdebatt i 2007 om å tillate forskning på befruktede egg, er et eksempel på at ”fosteret” etter hvert har tatt opp i seg reflekterer mening som medisinsk råvare:

Det åpnes for denne forskninga når formålet er å oppnå ny kunnskap med sikte på behandling av alvorlige sykdommer hos mennesker, herunder stamcelleforskning(...) Noen eksempler på sykdommer har vært nevnt, som demens, hjerteinfarkt, kreft, Parkinsons sykdom, ryggmargsskader og diabetes 1.³⁶³

Brustad legger til at ”Ingen av oss vet når, men vi har håp og tro på at dette skal kunne bidra i positiv retning.”³⁶⁴ Brustads perspektiv om at man ikke vet noe om tidspunkt, at det ennå ikke er funnet noen kurer, men at man håper og tror at det kan komme, passer godt Lene Koch og Klaus Køyers analyse av stamcelleforskningen som ”Håpets teknologi”.³⁶⁵ Her blir stamcelleforskningen studert utenfor laboratoriet, som en vitenskap som er fundert på produksjon av håp.

6.7.7 Fosteret som vare

Fosteret omtales også som kommersiell vare. Dette skjer i hovedsak under diskusjoner om anvendelse av fosteret til medisinske formål. Det danner seg et skille i språkbruken om fosteret som (medisinsk) råvare og fosteret som vare. I det første tilfellet er tema for samtalen mulighetene for å fremstille virusdiagnostikk eller kurativ medisin, slik det ble vist ovenfor. I det andre tilfellet er tema omsetningen av

³⁶³ Sylvia Brustad. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007)). Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no s. 409.*

³⁶⁴ Sylvia Brustad. *Ibid.* s. 409.

³⁶⁵ Lene Koch og Klaus Høyer, ed., *Håpets teknologi. Samfundsvidenskabelige perspektiver på stamcelleforskning i Danmark*. (Kjøbenhavn: Munksgaard Danmark, 2007). Produksjon av håp og tiltro til at forskningen er etisk forsvarlig, og vil gi bedre livskvalitet og helse, blir ansett som mulighetsbetingelse for at forskningen kan foregå. Stamcelleforskningen blir analysert som en kontroversiell og svært ressurskrevende forskning, som bæres frem av håp. Håpet produseres ikke bare av forskerne på laboratoriet, boken tar utgangspunkt i at også andre involverte, som pasienter, medier, markedsinteresser og media i vesentlig grad er med på å skape og opprettholde håpet om medisinske kurer og helbredelse. Forskningsoptimismen overfor fostervev og -celler på 1990-tallet og særlig stamcelleforskningen med eksempelet Brustad i 2007, kan også ses som en som inngår i denne håpsproduksjonen.

fosteret i et kommersielt marked. Politikerne er delte i synet på om, og i så tilfelle hvordan, salg av fostre skal foregå. Før en undersøkelse av fosteret som vare, vil jeg presentere et eksempel på meningsutveksling om saken i stortinget, for å vise vokabularet som blir brukt. Her kan man se at det overføres mening fra kommersielt marked til striden om bruk av aborterte fostre:

I debatten om erfaringer med abortloven stiller Inga Kvalsbukt (Sp) følgende spørsmål til FrPs John Alvheim: ”Er det *markedet*, altså *etterspørselen* etter fostervev, som skal regulere dette?”³⁶⁶ Hun knytter dette til abortsaken ved å vise til den felles politiske målsettingen om å redusere aborttallene og spør:

Er det ikke da litt inkonsekvent å la medisinen bli avhengig av et produkt vi egentlig ønsker skal bli *mangelvare*? Og ser representanten Alvheim faren for at fattige kvinner i andre land kan føle seg presset til å bli *fosterprodusenter* og *fosterleverandører*?³⁶⁷

Alvheim på sin side tror ikke at medisinsk bruk av fostre trenger å ha slike følger: ”*Markedsøkonomi* ble også trukket frem her, jeg vet ikke hvorfor – at kvinnene skulle bli gravide og avgi fostre som en slags *butikk*!”³⁶⁸ I diskusjonen to år senere om håndtering av aborterte fostre, er fosteret som vare fortsatt med i diskusjonen:

Eitt av disse spørsmåla gjeld *kjøp og sal* av fostervev. Me veit at forskargrupper har *tilbod* fra internasjonale firma om *kjøp* av cellekulturar og spontane terapautiske abortar. Detta kan indikera at det er ein *marknad* for dette i utlandet – kanskje i utviklingsland. Korleis kan me i Noreg akspetera *kommersialisering* som kanskje stiller kvinner i fattige land overfor økonomiske val? ³⁶⁹

---

³⁶⁶ Inga Kvalsbukt. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996). s. 4155 (1996). Min utheving.*

³⁶⁷ Inga Kvalsbukt. *Ibid.* s 4155. Min utheving.

³⁶⁸ John Alvheim. *Ibid.* s. 4155. Min utheving.

³⁶⁹ May Britt Vihovde. *Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10. s. 12 av 19 i utskrift.*

Svarstad Haugland (Krf) sier det slik: ”Kan ikkje Alvheim då sjå at det på sikt faktisk blir bruk for fosterleveransar for å nytte dei i medisinsk samanheng, og at det vil skapa eit press på fattige kvinner?”³⁷⁰

Fosteret inngår som begrep i en terminologi som fremhever likheter i bruksområder og håndteringer av fostre, i forhold til andre varer på et marked. Med Blacks terminologi kan man si at fosteret er fokusord, omgitt av en ramme bestående av ord som ”markedet”, ”kjøp og salg”, ”etterspørselen”, ”produkt”, ”mangelvare”, ”fosterprodusent”, ”fosterleverandør”, og ”butikk”.³⁷¹ Tanken på både fostre og kjøp, salg, marked, etterspørsel og butikk holdes aktive samtidig. Interaksjonen mellom ordenes alminnelige og kjente betydninger foregår på en slik måte at tanken styres på det som er felles for fostre og ”kjøp-salg-ordene”. Fosterets salgbarhet som vare på et marked blir brakt i fokus for oppmerksomheten. Blikket på fosteret styres slik at vi ser dets kommersielle muligheter. Fosterets ”tinglighet” som ”noe” blir fremhevet, fremfor dets eventuelle ”menneskelighet” som ”noen.”

6.7.8 Fra nasjonal etikk til internasjonal eksklusjon

Dilemma-diskursen omfatter ikke bare spørsmål om etikk på nasjonalt plan innen reproduksjonspolitik. Den favner også etiske dilemmaer knyttet til politikens implikasjoner for Norge i forhold til risiko for eksklusjon fra internasjonale forsknings- og næringsmiljøer som farmasi og biotekindustri. I dette avsnittet vil jeg

---

³⁷⁰ Valgerd Svarstad Haugland. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4155. Min utheving.

³⁷¹ Fosteret er fokusord, fordi det er håndtering av fosteret som blir diskutert. I sitatene er ordet ”fostervev” brukt. Dette kan sies å være en del av fosteret, ikke hele fosteret, men er likevel en omtale av muligheter for å bruke fosteret til medisinske formål. På den annen side er det aborterte fosteret sjelden intakt, og refereres også i NOU om saken som vev og celler. "NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994." Kap 7, f. eks. 7.2.

kort vise hvordan ”fosteret” har blitt sentralt innenfor både en medisinsk utvikling og som råmateriale i internasjonalt næringsliv. Det er imidlertid viktig å understreke at det her dreier seg om det som ”i gamle dager” bare kunne være et foster, dvs. et embryo inne i livmoren, de første åtte dager etter befruktningen. Det samme objektet, i nyere tid som følge av bioteknologisk utvikling, trenger ikke lenger være et ”foster”, men betegnes som nevnt innledningsvis som *befruktet eggcelle*. Jeg vil likevel vise frem hvordan det tradisjonelle ”fosteret”, i form av befruktet eggcelle, også inngår i næringspolitikk.

Jan Bøhler (Ap) kobler det å ville hjelpe mennesker til lindring og helbredelse sammen med det å støtte næringslivets interesser. Han sier at han finner det ”riktig å hjelpe mennesker fra å leve opp med svært alvorlige sykdommer, som vi gjør i dette tilfellet med preimplantasjonsdiagnostikk/HLA” og at norsk ”biotekindustri” i den forbindelse bør ha mulighet til å bidra til forskning på befruktete egg.³⁷² I oppbygningen av et slikt forskningsmiljø knytter han også næringslivets interesser og helbredelsen sammen som en styrke:

Vi har et godt miljø, særlig knyttet til kreftforskning opp mot stamcelleforskere ved Rikshospitalet-Radiumhospitalet. Vi har Krefte registeret i samme miljø, og vi har *næringsmiddelsselskaper* som er interessert i de samme forskningsinteressene.³⁷³

Han mener dette danner grunnlag for ”sterk forskning gjennom et felles senter for denne forskningsvirksomheten”.³⁷⁴ Det er et interessant brudd i debatten at koblingen mellom ”fostre” og næringsliv blir så klart verbalisert som noe positivt i debatten, og slik bryter med tidligere, mer kritisk diskusjon i abortdebatten, slik det ble vist

---

³⁷² Bøhler, Jan. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktete egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007))*. Utskriften er hentet i PDF-format fra *Stortinget.no* s. 401. Min utheving.

³⁷³ Bøhler, Jan. *Ibid.* s. 400.

³⁷⁴ Bøhler, Jan. *Ibid.*s. 400.

---

ovenfor om fosteret som kommersiell vare. Dette er en ny stemme som kommer til uttrykk i debatten.

FrPs John I. Alvheim er eksempel på det samme når han i samme debatt sier at partiet mener ”Regjeringens restriktive syn på forskning på befruktede egg kan føre til at bioteknologisk forskning og *industriutvikling* på dette felt kan bli sterkt hemmet i Norge, og Norge kommer av den grunn i bakleksa i forhold til våre naboland”.³⁷⁵ Her blir internasjonal næringsutvikling og derved kapitalinteresser og konkurranse en del av dilemmaene i debatten om norsk fosterpolitikk. Disse perspektivene flytter blikket fra forståelsen av debatten som en nasjonal verdidebatt til et spørsmål om å være med i et internasjonalt fellesskap.

Bøhler (Ap) strammer dilemmaene til når han trekker inn truende farer, som ligner forhåpningene til bruk av fostervev og -celler: Stamcelleforskningen ”kan gjøre oss i stand til å løse store medisinske gåter, slik at når store miljøer, store forskningsnasjoner verden rundt nå satser store ressurser på dette, er det farlig for oss å være i bakleksa.”³⁷⁶ Han nevner som eksempel: ”Vi har allerede sett at et stort globalt, medisinsk selskap har tatt patent på f.eks. brystkreftgenet til kvinner, for å ha enerett på å utvikle behandlingsmetoder på det området.” Videre sier han at vi vil kunne se rettssaker i framtiden om disse patentene. Faren ved å være ”i bakleksa” og gjennom forbud mot forskning på befruktede eggceller ikke kunne delta i det internasjonale forskersamfunnet, blir her mer uttalt. Den antydes å ligge i at en kan bli utestengt fra slik forskning i fremtiden når patenter på funn etter forskning på

---

³⁷⁵ John I. Alvheim. *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 10 av 31.*

³⁷⁶ Jan Bøhler. *Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Innst. O. nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007) . Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no s. 400*

befruktede egg er tatt. Dette har ført til at utvikling av kurativ medisin og forskning derved inngår i den farmasøytiske industrien.

6.8 Sammendrag

Analysen av forskjellige og uforenlige fosterbegreper har tatt utgangspunkt i det forrige kapitlets diskursive analyse. Den konkluderte med at stortingsdebattens konstituering av abortdebatten som en sak bestående av dilemmaer, produserte et bestemt subjekt. I dette kapitlet ble perspektivet fulgt opp ved å spørre: Hvilke *objekter* blir produsert innenfor den samme diskursen?

I denne sammenheng blir forskjellige begreper om fosteret forstått som diskursens *objekter*. Undersøkelsen har vist at diskursen i stortingsdebattene produserer mange ulike og uforenlige representasjoner av fosteret. Dette kan, inspirert av Kuhn, ses i sammenheng med at bioteknologien produserer kunnskap som gjør nye sider ved ”fosteret” interessante og relevante. Dette gir nye og ulike perspektiver på debatten om abort og fostre i bioteknologisk kontekst.

Undersøkelsen bidrar til å utdype den diskursive analysen av abortdebatten som sammensatt av dilemmaer og uforenlige motsetninger. Man kan i språket om fosteret se igjen flere av de ulike posisjoner som gjorde seg gjeldende i abortkapitlets diskursanalyse. Fosteret som pasient produseres innenfor det samme meningsunivers som fostermedisinen og de hippokratiske prinsipper. Gjennom de samme hippokratiske prinsipper, men i rollen som medisinenes råvare, fremtrer fosteret på en måte som fremhever andre likheter med andre livsområder: fosterets mulige kurerende egenskaper for store pasientgrupper og *menneskeheten* generelt fokuseres, i

---

kontrast til fostermedisinens fokus på å kurere eller diagnostisere *fosteret selv* som pasient. Betydningen av internasjonale næringsinteresser og forskningsfellesskap settes opp mot etiske overveielser på nasjonalt plan når 1970-tallets ”celleklump” gjør retur som befruktet eggcelle, og kampen om stamcelleforskning står på spill. Her inngår også, som det ble vist i abortkapittelet, kapitalinteresser med påfølgende arbeidsplasser, forskning og forbedret helse i samfunnet. Fosteret som et ufødt barn og en spire til liv som skal få vokse i fred står i kontrast til det aborterte fosteret som vare og medisinsk produkt. ”Foster” og ”befruktet eggcelle” har skilt lag og blir definert som to forskjellige objekter i og utenfor livmoren.

Fosterkapittelet bidrar til å vise aktualiteten i Nikolas Roses inndeling av de fem endringer i samtidens biomakt: Perspektivet omfatter fem endringer i måten å tenke og forholde seg til kroppen på, så vel individuelt som innen ulike profesjoner og næringer. Fosteret trer frem som en del av molekylariseringen av livet.³⁷⁷ Bioteknologien har frembrakt en ny innsikt i opprettholdelsen av livet og innsikt i de små byggesteiner som det består av. Både når fosteret fremtrer som medisinsk råvare og som kommersiell vare, deles livets bestanddeler opp og transporteres til andre livsområder, fra kroppen og ut i transaksjoner og økonomiske interesser. Fosteret som bestående av vev, celler, gener og isolerte cellekurer til dyrkning i laboratorium, anvendt til diagnostikk og oppbevart i fostervevsbanker, kan transporteres på tvers av tid, rom, kropper og arter. Fosteret fremtrer da som et vitenobjekt som kan omsettes og distribueres gjennom den ”economies of vitality”, som Rose hevder har oppstått i samtidens biopolitikk.³⁷⁸ Fosteret inngår slik sett i et system av ”biovalue” som jeg oversetter til bioverdi, der det har oppstått nye sammenhenger mellom kapital, håp og kurer. ”A new economic space has been delineated – the bioeconomy – and a new

---

³⁷⁷ Rose, *The Politics of Life Itself*. s. 5

³⁷⁸ *Ibid.* s. 6-7

form of capital – biocapital.”³⁷⁹ Gamle aktører som farmasøytiske kooperativer kobler seg til biovitenskap og aksjemarked. Samtidig kan dette eksempelet på bioøkonomi knyttes til Roses begrep om ”*subjectification*”.³⁸⁰ Nye ideer om hva mennesker er og hva de kan håpe på, har tatt form. Begreper om biologisk borgerskap har omkodet menneskenes plikter, rettigheter og erfaringer i forhold til deres sykdommer og livet selv. Dette har forandret måten de forholder seg på til seg selv som medisinske og kroppslige individer, og det har reorganisert forholdet mellom individet og biomedisinske autoriteter. Fosterdiagnostikkens testing av fosteret og avveiningen av abort kan ses som eksempel på biomaktens produksjon av genetisk risiko.³⁸¹ Her møter man enda et eksempel på biomaktens nye endringer, den gruppe av profesjoner som innehar somatisk ekspertise, eller ”*somatic expertise*”.³⁸² Man er pliktig til å motta genetisk rådgivning hvis man vil motta tilbud om genetisk fosterdiagnostikk i Norge. Rådgivningen har til hensikt å få kvinnen, mannen og familien til å reflektere over valg i forhold til informasjon på bakgrunn av en genetisk konstituering av fosteret og en selv. Rose knytter genetisk rådgivning til selvteknologier innen maktperspektivet *governmentality*, og selvets regjering av seg selv og sin reproduksjon i forhold til bioteknologiens viten.³⁸³ Fundamentet for etikken rundt informerte valg og autonomi er imidlertid at dette gir den enkelte kvinne (eller par) makt og myndighet til å selv bestemme og ta grep om egen reproduksjon.³⁸⁴ Slik rådgivning med avanserte tester for risikoberegning er imidlertid problematiske og

---

³⁷⁹ Ibid. s. 6

³⁸⁰ Ibid. s. 6

³⁸¹ Ibid. s. 115.

³⁸² Ibid. s. 6

³⁸³ Ibid. 113-114.

³⁸⁴ Nete Schwennesen, "Beyond informed choice: Prenatal risk assessment, decision-making and trust." s. 27

---

lite egnet som grunnlag for at kvinnen skal kunne handle som idealet tilsier og foreta informerte og autonome valg.³⁸⁵

Fosteret plasseres i uforenlige kategorier i samtidens biomakt. Samtidig blir de tradisjonelle stridigheter og motsetninger om fosteret som ”spire til liv”, som ”ufødt barn” eller som ikke-menneske opprettholdt i stortingsdebattene. Fosterkapittelet viser frem abort- og fosterpolitikken som et etisk problemfelt. Kapittelet viser det etiske alvoret som borgeren generelt og kvinnens spesielt er forventet å ta inn over seg. Nye kunnskapsbaserte kategorier har blitt produsert innenfor bioteknologien, og disse eksisterer samtidig med og i konflikt med etablerte motsetninger innenfor abortdebatten. Det har oppstått en *vekselvirkning* mellom dilemmaenes diskurs slik den ble vist i forrige kapittel, og de uforenlige fosterbegreper som opptrer i ny og gammel kunnskap. Her involveres Millers utilstrekkelige etiske subjekt med dets evige selvforbedringsprosjekt. Lojaliteten til både nasjonens næringsvirksomhet og forskningsmuligheter, det kollektive gjennom menneskehetens kurer og lindring av sykdom, lojaliteten til familien gjennom ønsket om sunne barn, og lojaliteten til individets ideal om autonomi og selvrealisering skal forenes til en enkelt, etisk substans gjennom subjektets refleksjoner og samvittighet. På denne bakgrunn er det relevant å spørre: Hvordan blir kvinnen konstituert som etisk subjekt i stortingsdebattene om valg og abort i bioteknologisk kontekst? Dette vil være tema for neste kapittels undersøkelse. Hvordan konstitueres kvinners ulike valg som *etiske* avgjørelser innefor denne kontroversielle reproduksjonspolitikken?

---

³⁸⁵ Ibid. s. 23-28.

---

7. Kvinnen

I de to forrige analysekapitlene har jeg vist hvordan Stortingets debatter om abort konstituerer feltet som en dilemmaets diskurs, preget av motstridende interesser og uforenlige posisjoner. I kvinnekapittelet vil jeg undersøke hvordan kvinnens individuelle valg blir konstituert som en etisk avgjørelse innenfor dette konstroverielle politiske feltet. Dette vil bli sett i sammenheng med hvordan en subjektposisjon for kvinnen blir produsert. Med ”kvinnen” mener jeg her kvinner som ønsker eller vurderer å ta abort, eller har tatt abort. Entallsformen er ikke et uttrykk for essensialisering, men signaliserer at avhandlingen tar sikte på å komme frem til en diskursanalyse av hvordan abortdebatten konstruerer en subjektposisjon for kvinner som tar abort.

Jeg vil analysere materialet med hovedvekt på stortingsdebatten om ”Erfaringer med svangerskapsavbrudd”, og undersøke hvilken eller hvilke forståelser av den kvinnen som vurderer abort som gjør seg gjeldende i den politiske debatten. Med andre ord vil jeg analysere kvinnens subjektposisjon. Iver B. Neumann forklarer subjektposisjon slik:

Rollebegrepet er en av sosiologiens beste frembringelser. Man tenker seg at det finnes et sett av normer, relasjoner og handlinger knyttet til en spesifikk sosial kontekst, og kaller det ”rolle”. Eksempler på roller er ”far”, ”debattant”, ”byråkrat”, ”turist”. Begrepet ”subjektposisjon” går lenger enn dette. Roller er knyttet til institusjoner, subjektposisjoner til diskurser. Tanken er at diskursen stiller opp hele pakker for hvorledes man skal leve og te seg ikke bare i spesifikke sosiale kontekster, men rent generelt. Subjektposisjoner vil derfor være mer generelle enn roller: ”norsk urban kvinne på 1990-tallet”, ”latinamerikansk homoseksuell”.³⁸⁶

Analysen av kvinnens subjektposisjon i abortdebatten vil på en lignende måte ikke handle om hvilke institusjonelle ”roller” den gravide, abortvurderende eller abortsøkende kvinne har i forhold til lege, helsesøster, sykehus eller familien.

---

³⁸⁶ Neumann, *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse*.s. 116-117.

Analysen av hvordan hun fremstår språklig i debatten, sikter ikke til hvordan man enkeltvis eller generelt opplever at samfunnet ser på kvinner i en slik situasjon. Det er ikke en analyse som tar sikte på å undersøke eller formidle noe om hvordan det oppleves å vurdere abort eller ha tatt abort. Dette vil med andre ord ikke være en analyse av personlige erfaringer. Det vil heller ikke være en analyse av hva de enkelte partier mener om kvinner som vurderer eller velger abort, eller de ulike stortingsrepresentantenes ståsteder. Analysen har heller ikke et normativt prosjekt som å komme frem til retningslinjer for hva som er etisk, riktig, begrunnet, eller fremme andre normer om abort.

I stedet vil jeg forsøke å finne diskursive trekk i måten kvinner som vurderer eller har tatt abort fremstilles på i den abortpolitiske debatten. Det vil si at analysen tar sikte på å undersøke felles underliggende forestillinger om hvordan kvinnen "er" når hun vurderer eller velger abort. Med andre ord vil undersøkelsen lede frem til en diskursanalyse av hvordan kvinner i slike situasjoner er forventet å være, føle eller oppføre seg, slik det kommer til uttrykk i "den nye abortdebatten" slik den foregår når abortpolitikken utformes på Stortinget. Dette innebærer også at jeg undersøker hvordan kvinnen blir konstituert i forhold til reproduktive valg i en bioteknologisk kontekst. Jeg skal altså undersøke om og eventuelt hvordan den politiske debatten om utforming av abort og fosterdiagnostikk har felles forestillinger om kvinnen når hun velger eller vurderer abort. Slike diskursive føringer for debatten vil da eventuelt kunne finnes på tvers av politisk uenighet om hvordan kvinnen bør reguleres. Analysen vil kort sagt være en undersøkelse av førende forestillinger om kvinnen, som ligger til grunn for utformingen av en politikk om abort og fosterdiagnostikk.

7.1.1 Hvordan undersøkelsen vil bli foretatt

Først vil debatten fra 1996 bli presentert, med hovedvekt på de to sakene som spesielt angår kvinnens valg. Utgangspunktet for diskusjonen om kvinnen og valget er at det ble fremmet to forslag om endringer i abortloven, som har direkte påvirkning på hvordan kvinnens beslutningsprosess blir regulert. Disse to forslagene blir presentert. Deretter vil stortingsrepresentanters ulike forståelser av forslagene bli gjennomgått. Videre vil analysen kommentere og problematisere disse ståstedene i forhold til felles underliggende forventninger til kvinnen. Neste trinn i analysen er en undersøkelse av vokabularet som blir brukt når forslagene og kvinnens beslutningsprosess blir diskutert. Dette vokabularet plasseres i en metafor-teoretisk kontekst og analyse. For å undersøke hvordan det metaforiske vokabularet har fått sin gjennomslagskraft, vil analysen gjøre en form for genealogisk tilbakeblikk, der samtidens språk blir sett i sammenheng med to viktige tekster fra fortiden. Disse to tekstene var med på å institusjonalisere en vektlegging av kvinnens egen vurdering i forkant av loven om selvbestemt abort. Deretter vil det bli argumentert for at dette vokabularet tegner opp en diskursiv ramme rundt kvinner som vurderer abort. Denne hypotesen blir deretter undersøkt i forhold til andre debatter, med særlig vekt på debatten i 2003. Dette for å se om forståelsen av kvinner som vurderer abort har gjennomslagskraft og kontinuitet i nyere politisk debatt.

Videre vil det metaforiske vokabularet, det vil si metaforene og meningsuniverser som jeg finner i abortdebatten, bli analysert i en bredere, diskursiv kontekst. Dette leder først frem til Judith Butlers begrep om *performative act*, for å belyse en politisk forventet fremferd fra kvinnene. Overgangen vil være et forsøk på å videreføre analysens fokus fra hva vokabularet *betyr* til hva vokabularet *gjør*. Hvorfor akkurat denne performative fremferden forventes av kvinnen, blir undersøkt i forhold til Nikolas Roses teori om det han kaller selvets regime. Dette er et diskursanalytisk perspektiv på verdier som autonomi, identitet, individualitet og frihet, som blant annet trekker sterke vekslers på Michel Foucaults arbeider. Her knyttes begreper som

autonomi og individuell frihet til konstituering av et etisk subjekt sammen med diskursivt maktbegrep om politisk styring. Slik sett danner Butler og Rose sammen det teoretiske grunnlaget for analyse av kvinnens subjektposisjon. Til slutt vil analysen reflektere over hvilken funksjon denne subjektposisjonen har i fremveksten og utformingen av en ny reproduktiv og bioteknologisk politisk virkelighet.

7.2 Nedslagsfelt i debatten: Regulering, ventedager og rådgivning

I juni 1996 ble erfaringene med abortloven debattert i Stortinget, på bakgrunn av en stortingsmelding om emnet.³⁸⁷ I forbindelse med debatten ble det fremmet to forslag til endringer i abortloven som direkte berørte kvinnen i beslutningsprosessen om abort. Utgangspunktet for analysen er diskusjonen om to forslag som ville hatt konsekvenser for reguleringen av kvinnen *under selve vurderingen* av abort.³⁸⁸ Forslagene handler om å regulere informasjon og råd som kvinnen skal motta i løpet av sin vurderingsprosess.

Det ble fremmet tre slike forslag i Stortinget denne dagen. Det ene forslaget ble fremmet av Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Det lød: ”Stortinget ber regjeringen fremme forslag til en ny bestemmelse i lov om svangerskapsavbrudd, om obligatorisk rådgivning til alle abortsøkende kvinner”.³⁸⁹ Forslaget ble ikke bifalt med 87 mot 40

---

³⁸⁷ *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).*

³⁸⁸ Analysen trekker ikke inn behandlingen av andre forslag som ble fremmet i debatten, som forslag om å forkaste abortloven og vedta en lov om vern av liv, forslag om å fjerne § 2c om eugenisk indikasjon, eller forslag om å definere hva som er tilstrekkelig alvorlig sykdom til at abort kan innvilges. Dette er forslag som blir forsvinnende lite nevnt i debatten, trolig fordi vedtak ikke er reelt. Forslagene ville selvsagt medført vesentlige restriksjoner på hva kvinner kunne bestemme selv. Dette kapitlet konsentrer seg imidlertid om diskusjonen om og språket som blir brukt om kvinnen som vurderer eller har valgt abort. Derfor blir kun forslagene om obligatorisk rådgivning og ventedager trukket inn i analysen.

³⁸⁹ *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)). s. 4204.*

---

stemmer. Det andre forslaget ble fremmet av Sp, Høyre og KrF. Det hadde ordlyden: ”Stortinget ber regjeringen fremme forslag til endring av lov om svangerskapsavbrudd som innfører en betenkningstid på 5 dager fra søknad om abort fremsettes, til inngrepet utføres.”³⁹⁰ Forslaget ble med 73 mot 53 stemmer ikke bifalt. Et tredje forslag ble fremmet av Høyre og FrP, om informasjon til alle som søker abort: ”Stortinget pålegger regjeringen å iverksette en ordning der alle abortsøkende kvinner får et standardisert informasjonsskriv, som omhandler den bistand samfunnet kan gi kvinnen, og hvor hun kan få ytterligere informasjon om etiske aspekter ved svangerskapsavbrudd.”³⁹¹ Forslaget ble bifalt med 65 mot 2 stemmer.

I tillegg var det en oppfatning blant flere av representantene at stortingsmeldingen og debatten var motivert ut fra at abortloven skulle belyses i forhold til ”etiske aspekter” ved nye muligheter for fosterdiagnostikk og abort. I debatten om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd kan kvinnens evne til selvstendig valg og ansvar bli gjenstand for diskusjon. Det er blant annet kvinnens etablerte posisjon overfor fosteret som eventuelt vil bli relativisert ved en slik debatt. Det å åpne opp for ”de etiske aspektene ved den nye abortdebatten” vil også kunne implisere en ny vurdering av grunnlaget for kvinnens selvbestemmelse. Dette vil kunne føre til at balansen i hensynet til kvinne og foster på sikt eventuelt må finne nye støttepunkter. Slik sett bringer ”den nye abortdebatten” med sitt fokus på ”de etiske aspektene” en antydning om mulige forskyvninger i kvinnens posisjon. Dette danner en retorisk situasjon i Stortinget, som kan ses som et ”bakteppe” for debatten, noe av det som ”står på spill” når forslagene diskuteres.

---

³⁹⁰ Ibid. s. 4205

³⁹¹ Ibid.

7.2.1 Selvbestemmelsen og muligheten til å bestemme selv.

Forslagene om rådgivning og ventedager blir i debatten knyttet til spørsmålet om kvinnen er i stand til å selv vurdere abortspørsmålet. På begge sider av debatten uttrykkes tillit til at kvinnen klarer å vurdere dette selv. Anders Hornslien (Ap) er et eksempel på hvor eksplisitt og direkte kvinnens evne og mulighet til å vurdere eller tenke over valget blir diskutert, når han konfronterer Annelise Høeghs støtte til forslaget om ventedager (H):

Jeg må spørre representanten Høegh om hvorfor hun akkurat på dette området ikke tror at *kvinnen selv er i stand til å tenke*, og hvorfor hun tror at kvinnen ikke har vært gjennom en omfattende tankeprosess før hun begjærer en abort hos en lege.³⁹²

Det er viktig å understreke at det er bred politisk enighet om at kvinnen er i stand til en slik vurdering, både blant dem som støtter reguleringsforslagene og dem som ikke støtter dem. For å følge opp eksempelet ovenfor kan Annelise Høeghs tilsvarende svar til Hornsliens spørsmål ovenfor, være et eksempel på slik tillit. ”For meg er dette å vise god konservatisme. Dette er å vise tillit til enkeltmenneskets vurderingsevne selv om valget er vanskelig.”³⁹³ Marit Nyhus er også et eksempel på at vurderingsevnen er oppe til debatt og har tillit: ”I debatten forekommer det meg at argumentasjonen i stor grad er rettet mot kvinnens vurderingsevne, noe jeg tar sterk avstand fra. Jeg vil mene at kvinner i hovedsak har moralsk kapasitet til å avgjøre dette valget sjøl, uten å måtte rettferdiggjøre det for noen.”³⁹⁴ Representantene uttrykker også eksplisitt tillit og tro på at kvinnen evner å vurdere valget selv, uavhengig av om de støtter forslagene til lovendring eller ikke. Slik sett synes troen på kvinnens ”vurderingsevne” å stå støtt.

---

³⁹² Anders Hornslien. Ibid.s. 4146. Min utheving.

³⁹³ Annelise Høegh. Ibid. s. 4146.

³⁹⁴ Marit Nyhus. Ibid. s. 4149.

7.3 Formidling av presset subjekt

Likevel synes det som om dette bildet av tiltro til kvinnene brytes opp eller blir mer tvetydig når man studerer uttalelsene nærmere. Dette er for så vidt ikke overraskende, fordi debatten har mange stemmer, politiske partier og representanter. Det interessante ligger imidlertid heller i måten den ”normale” tilliten til kvinnens avgjørelse og hensynet til hennes indre blir diskutert på. Det er spesielt formidlingen av kvinnen som utsatt for ulike former for *press* som hun må beskyttes mot, som er med på å skape en slik tvetydighet omkring tilliten til hennes evne til selvstendig valg. Dette er interessant i forhold til at det selvstendige, selvbestemte valget er kjernen i loven om selvbestemt abort. Til tross for politisk uenighet om loven og eventuelle nye reguleringer, fremstår den pressede kvinnen som en felles forståelse i debatten. Presset tar imidlertid ulike former, og presser i ulike retninger. Selv om representantene ikke ser for seg at alle kvinner føler seg usikre og presset, er denne forståelsen av kvinnen som vurderer abort interessant fordi den ser ut å ha virkekraft på hva som kan oppfattes som ”gyldig” måte å debattere abortspørsmålet på. Nedenfor vil analysen først undersøke hvordan ulike forståelser av at kvinnen er under press gir seg utslag i debatten.

7.3.1 Ventedager som beskyttelse mot press utenfra

Annelise Høegh (H) sier at det fra hennes side er helt klart at kvinner tenker selv, og at hun ikke ønsker å trekke i tvil kvinnens selvstendige bestemmelsesrett.³⁹⁵ Likevel mener hun ventepausen etter samtale med lege vil kunne gjøre vurderingen bedre, overfor de som er i tvil, og mener usikkerheten skyldes press:

De søker abort fordi de har vært utsatt for press. Den samtale de har med legen, kan kanskje gjøre at noen får styrke til å gå imot det press de har vært utsatt for, enten ved å trekke søknaden om abort, eller ved å fastholde den. Presset kan gå i begge retninger. I begge situasjoner kan en *tenkepause etter en samtale med en lege bidra til at beslutningen blir mer gjennomtenkt, mer velfundert enn den var på forhånd.*³⁹⁶

---

³⁹⁵ Høegh. Ibid. s. 4147.

³⁹⁶ Høegh. Ibid. s. 4148. Min utheving.

Det er verdt å legge merke til at Høegh mener at en konsultasjon hos lege i form av samtale vil kunne føre kvinnen frem til et valg mer velfundert enn et hun gjør på egenhånd. Møtet med en medisinsk profesjon som ikke skal lede henne, men bistå henne i vurderingen kan synes å gi mer moralsk gyldighet til det individuelle valg. Samtalen med legen kan sies å ha karakter av en form for terapi, og den påfølgende tenkepausen ses i sammenheng med en styrking av den selvstendige vurderingen. Det kan synes som om samtalen og tenkepausen etterpå er ment å få henne til å stå stødigere alene. Legesamtalen synes tenkt som en oppdemming mot press utenfra, for å motvirke at press forstyrrer kvinnens beslutning. Det fremstår ikke som ønskelig for Høegh å påvirke kvinnen til en bestemt bestemmelse, i form av moralske eller etiske normer for om abort er ”rett” eller ”galt”. Derimot synes det som om hun ser et behov for å hjelpe kvinnen til å gjøre sitt eget valg, som er riktig for henne selv. Ventepausen etter begjæring om abort hos lege ser ut til å ha til hensikt å sørge for at valget blir enda mer velfundert:

Men dette endrer jo ikke kvinnens selvbestemmelsesrett, så jeg har vondt for å forstå at ikke alle parter kan se at dette er en femdagersfrist som kan brukes til fornuftig gjennomtenkning – omigjenteskning, dersom man ønsker det.³⁹⁷

Ventepausen med dens mulighet for å tenke på nytt, er hos Høegh et uttrykk for omsorg og støtte til kvinnen, en støtte hun mener Arbeiderpartiet ikke forstår: ”De er livredde for å prøve å gjøre visse endringer som kanskje kan styrke situasjonen rundt kvinnen, gi henne støtte, gi henne tid til å tenke – ikke bare én gang, men flere ganger.³⁹⁸ Hensikten med ventepausen er: ”å legge til rette for at tenkningen går videre så lenge som mulig.”³⁹⁹ Ventepausen ses hos Høegh som et vern mot press, og kvinnens indre dialog synes å være ansett som en verdifull prosess som sikrer et velfundert selvstendig valg, sikrere dess lenger den indre prosessen varer. Fordi

---

³⁹⁷ Ibid. s. 4148

³⁹⁸ Høegh. Ibid.s. 4146

³⁹⁹ Høegh. Ibid. s. 4147

---

kvinnen står fritt til å bruke dagene som hun vil, synes Høegh at en slik endring i abortloven ikke kan være skadelig for kvinnen:

Men at det skulle skade noen at man legger inn fem dager fra abortsøknaden er innlevert til inngrepet utføres, har jeg meget vanskelig for å se.⁴⁰⁰

7.3.2 Ventedager som beskyttelse mot press innenfra

Inga Kvalsbukt fra Senterpartiet er også tilhenger av forslaget om ventedager. Hun ser dem som en mulighet til å revurdere valget, noe som knyttes til muligheten for å *redusere* psykiske ettervirkninger.

Denne ventetida vil gi kvinnen mulighet til å ombestemme seg, eller styrke den beslutningen hun allerede har tatt, og dermed redusere de psykiske ettervirkningene.⁴⁰¹

Her kan det i likhet med Høeghs uttalelser se ut til at Kvalsbukt ser ventedagene som en beskyttelse for kvinnen. Denne beskyttelsen har imidlertid form av en beskyttelse mot kvinnens indre følelsesliv. Hun ser likevel for seg at kvinner kan klare seg uten slik støtte, idet hun sier at abortloven er lov for ”den kvinnen som er psykisk sterk” og sikker på sitt valg.⁴⁰² Inga Kvalsbukt (SP) sitt innlegg er likevel tvetydig om kvinnens egen vurdering av sin situasjon. Etter å ha påpekt at kvinnen alltid må møtes med respekt og veiledning fordi abortvurdering er en vond situasjon, sier hun:

Det er tragisk hvis abort velges på grunn av manglende råd, veiledning og hjelp fra samfunnet. Aller verst er det hvis kvinnen først etter abortinngrepet blir klar over hva abort er, og må kjempe videre med psykiske problemer.⁴⁰³

Her ser vi at abort knyttes til psykiske problemer, og således blir forstått som en situasjon der kvinnens psykiske helse kan være truet. Deretter utdyper hun at obligatorisk veiledning også styrker fosterets vern, og fortsetter:

---

⁴⁰⁰ Høegh. Ibid. s. 4249

⁴⁰¹ Inga Kvalsbukt. Ibid.s. 4143

⁴⁰² Inga Kvalsbukt. Ibid.s. 4143

⁴⁰³ Inga Kvalsbukt. Ibid. s.4143

En abortsituasjon må være en av de mest sårbare situasjoner en kvinne kan være i. Derfor må det være samfunnets plikt å støtte, hjelpe og legge til rette for at hun kan slippe å ta abort hvis hun helst vil det, og hjelpe henne gjennom de vanskene hun møter, uansett valg.⁴⁰⁴

Respekten for kvinnens eget valg er en egen verdi i Kvalsviks uttalelse. Samtidig trer valget om å ikke ta abort frem som noe som kvinnen trenger støtte til, noe som indikerer at det autonome valget er et vanskelig ideal.

7.3.3 Ventedager som skaper press innenfra

Hensynet til indre press gjør seg gjeldende i argumentasjonen både for og mot ventedager. I klar motsetning til Høegh (H) sitt forslag, er Marit Nyhus (SV) er eksempel på at hensynet til press innenfra blir et argument *mot* ventedager. Hun ser derimot en slik lovpålagt tenkepause som en form for press som kan ha skadelig virkning på kvinnen, i form av implisert tvil om kvinnens moralske legitimitet, noe som kan påføre indre press og skyldfølelse. Nyhus knytter innføring av ventedagene til en mistillit til kvinnens moralske vurdering av sitt abortvalg.

I debatten forekommer det meg at argumentasjonen i stor grad er rettet mot kvinnens vurderingsevne, noe jeg tar sterk avstand fra. (...) *Press til å tenke seg om enda en gang og enda en gang og pålegg om å huske at dette nærmest er en forbrytelse, sjølv om det er en lovbestemt rett, vil ikke lette de eventuelle psykiske ettervirkningene.*⁴⁰⁵

Her blir det å tenke om igjen og forventningen om en pågående indre revurdering sett som oppbygning av et indre press hos kvinnen. Ventedagene blir sett som egnet til å øke et indre press, noe som gjør en allerede vanskelig situasjon tyngre å bære: ”Det er unødvendig å legge sten til byrden ved å pålegge ytterligere betenkningstid når hun har bestemt seg.”⁴⁰⁶

Arbeiderpartiet knytter også ventedagene til et spørsmål om kvinnens evne til å vurdere valget selvstendig. Signe Øye understreker at AP har tillit til at kvinner er i stand til å gjøre slike vurderinger.

---

⁴⁰⁴ Inga Kvalsbukt. Ibid.s. 4143

⁴⁰⁵ Marit Nyhus. Ibid.s. 4149

⁴⁰⁶ Marit Nyhus.Ibid. s. 4149.

Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti får ikke flertall for at det skal innføres fem ”ventedager” fra den dagen kvinnen søker om svangerskapsavbrudd til selve inngrepet skal skje. Alle kjenner til at det tar tid med formalitetene med en søknad til plassen på sykehuset er klarert. Vi har tillit til at kvinnene er i stand til å foreta disse vanskelige valgene uten at det trekker i langdrag. Derfor går Arbeiderpartiet sammen med SV og Fremskrittspartiet mot at det skal innføres noen form for ventedager.⁴⁰⁷

Ventedagene blir her sett nesten som et formalisert uttrykk for mistillit til kvinnens evne til å vurdere abortvalget. Tillit til kvinnens vurdering er grunnleggende i forsvaret for at loven om selvbestemt abort ikke skal endres. Sylvia Brustad uttrykker dette slik: ”Vi i Arbeiderpartiet har nå, som vi hadde da abortloven ble innført, tillit til at kvinner gjør det de synes er riktig i hver enkelt situasjon, slik loven er formulert, både før og etter tolvte uke.”⁴⁰⁸ Det er en utvetydig tillit til kvinnens vurderingsevne og selvstendige valg som blir uttrykt her. Imidlertid kan Arbeiderpartiets daværende helseminister, Gudmund Hernes, sin begrunnelse for at partiet stemmer mot ventedagene tyde på at de ikke står så langt fra Høeghs målsettinger for kvinnen likevel. Også her er det av grunnleggende betydning at kvinnen skal tenke valget igjennom gang på gang:

Det som er vår tro, er at mennesket er et etisk og ansvarlig vesen, og at det selvsagt også må være et myndig og autonomt vesen. Det er ikke slik at de som tar abort ikke har hatt anledning til å tenke saken over. Jeg tror ikke bare de har tenkt saken over én gang, men flere ganger. Jeg tror at det er slik at de som overveier en slik beslutning, tenker på det hele tiden, at det ikke bare er noe som streifer sinnet av og til. Derfor mener jeg at det ikke er grunnlag for et pålegg om en bestemt betenkningstid i tillegg til en situasjon hvor jeg er ganske sikker på at dette er det som hviler på sinnet hele tiden.⁴⁰⁹

Hernes` begrunnelse for å stemme mot ventedagene synes å være at han regner med at den prosess Annelise Høegh vil fremme, allerede er en etablert tilnærming til abortvalget hos kvinnene. Til tross for politisk uenighet om regulering i form av ventedager eller ikke, fremstår likevel målsettingen om hvordan valget skal bli foretatt som det samme i begge de to posisjonene. Dagny Gärtner Hovig er et eksempel på at Arbeiderpartiet også knytter sin motstand mot ventedager til økt press

---

⁴⁰⁷ Signe Øye. Ibid. s. 4139.

⁴⁰⁸ Brustad, Sylvia. Ibid. 4159. Brustad trekker her frem kvinnens valg både før og etter grensen for selvbestemt abort. Dette sikter trolig til den praksis at kvinnen i stor grad har innflytelse over abortavgjørelsen frem til 18. uke, eller etter ultralysundersøkelsen som alle gravide kvinner får tilbud om.

⁴⁰⁹ Hernes, Gudmund. Ibid. Stortingsforhandlinger. s. 4167.

i form av følelsesmessig påkjenning for kvinnen: ”Å forlenge ventetiden med å pålegge ytterligere betenkningstid under nærmest offentlig oppsyn, er en ytterligere påkjenning som er helt unødvendig.”⁴¹⁰

Eli Sollied Øveraas (Sp) stemmer mot sitt eget parti når hun velger å stemme mot ventedagene. Det er interessant at argumentasjonen hennes bygger på det samme hensynet til kvinnens indre som partifellen Kvalsbukt legger frem, men fører frem til motsatt konklusjon. ”Eg ser det som ei ekstra belastning som eg ikkje ynskjer å påføre kvinna.”⁴¹¹ Her vil ventedagene skape for stort indre press til at det ses som urimelig å utsette henne for det.

7.3.4 Ventepausen som fremkalling av press utenfra

Fremskrittspartiet representert ved Jon Alvheim går imot ventedagene, som han også omtaler som ”angrefristen”.⁴¹² Alvheim er personlig motstander av abortloven av 1978 og kvinnens suverene posisjon i abortavgjørelsen. Han sier at det likevel er slik at han ikke vil være med på å signalisere at kvinnen tar for lett på avgjørelsen om abort.⁴¹³ Også han oppfatter debatten om reguleringsendringene som at de impliserer en mistillit til kvinnens egen vurdering av sin situasjon.

Det som vil skje her, er for det første at man underkjenner den rett kvinnen har etter loven. Man tror egentlig ikke på at det valget kvinnen gjør, er reelt og ekte. I tillegg til det vil kvinnen få fem dager med ytterligere press fra familie, lokalmiljø eller hvem det måtte være, for eventuelt å la være å ta den aborten hun har bestemt seg for å ta. Det er greit nok at aborten kanskje ikke blir utført, men jeg synes dette er en urenselig og uryddig argumentasjon.⁴¹⁴

---

⁴¹⁰ Dagny Gärtner Hovig. Ibid. s. 4182.

⁴¹¹ Eli Sollied Øveraas. Ibid. s. 4177

⁴¹² Ibid. s. 4154

⁴¹³ Alvheim. Ibid. s. 4153

⁴¹⁴ Alvheim. Ibid. s. 4156

Alvheim uttrykker her tillit til at kvinnens beslutning er reell og ekte. Likevel er utsagnet hans tvetydig. På den ene siden tror han på oppriktigheten og riktigheten i kvinnens selvstendige avgjørelse. Samtidig frykter han at press fra omgivelsene kan føre til at en ønsket abort ikke gjennomføres. Alvheim ser ut til å betrakte ventedagene som noe som vil gjøre kvinnen mer utsatt for ytre press, noe som kan svekke styrken i hennes beslutning i en slik grad at hun kan handle mot sin egen vurdering og la seg presse til å ikke ta abort. Det ser ut til at han mener presset vil redusere den følelsesmessige styrken til selvbestemmelsen. På denne måten kan tvetydigheten antyde en tvil om kvinnens abortvalg. Samtidig er det mulig å heller lese Alvheims uttalelse som en tvil om autonomiens vilkår i abortvalget.

Ellen Chr. Christiansen som er partipolitisk uavhengig, forutsetter også at kvinnen opplever avgjørelsen om abort som vanskelig. Hun stemmer mot endring av loven fordi det ”kan øve et moralistisk press på kvinnen”.⁴¹⁵ Uttalelsen impliserer at ventedager og obligatorisk rådgivning kan føre til, om ikke formell eller institusjonelt redusert tilgang til abort, et press som kan gjøre det følelsesmessige vanskeligere for henne å gjennomføre selvbestemmelsen. Her ser det ut til at Christiansens syn har fellestrekk med Alvheims vurdering.

Kristin Krohn Devold (H) er et annet eksempel på at ytre press ses som hinder for at kvinnens egentlige valg kommer frem. Abortpress fra familie eller partner ses som faktorer som kan skape en så stor belastning for kvinnen at hun velger å abortere selv om det skulle være i strid med et egentlig ønske om å fullføre svangerskapet:

Vi har fri abort, men mange unge kvinner opplever *et press i retning av å ta abort* – ikke til å la det være(...) Noen aborter er vel begrunnet, antagelig vel gjennomtenkte og en riktig avgjørelse. For mange andre var det en gutt eller mann som ikke ville stille opp, og som gjorde det helt klart at de ville gjøre belastningen ved å

---

⁴¹⁵ Ellen Chr. Christiansen. Ibid. s. 4170.

---

forsøke å unngå abort så stor som mulig. I atter andre tilfeller kan foreldre ha presset på – det passet ikke inn i utdanningen, eller andre lignende argumenter.⁴¹⁶

7.3.5 Press til å sortere:

Sp mener at kvinnen også er utsatt for en annen form for press. I innstillingen gjør partiet det klart at de mener ”Fosterdiagnostikk og gentesting kan virke som et *press på kvinnen og familien om å medvirke til at det bare er friske, funksjonsføre barn som blir født*”.⁴¹⁷ En kan forstå det slik at de også ser muligheten for at tilbudet kan få kvinnen til å føle seg presset til å delta som aktør på vegne av ”sorteringssamfunnet”, og således ta større hensyn til det hun opplever at det kollektive samfunnet oppfordrer til, enn å benytte seg av retten til sitt eget individuelle valg. Tilbudet ses som et press som er egnet til å påvirke kvinnens vurdering. Kristin Krohn Devold (H) trekker også frem denne formen for press. Hun vil likevel beholde eugenisk indikasjon fordi hun mener at om man i fremtiden kan diagnostisere fosteret før tolvte uke, må kvinnen selv få velge om hun vil ha et ”handikappet barn”.⁴¹⁸ KrFs Valgerd Svarstad Haugland indikerer at legene deltar i presset til sortering når hun sier ”Vi veit at mange gravide møter som eit første spørsmål når dei kjem til lege: Ynskjer du verkeleg dette barnet?”⁴¹⁹ Hun anklager samtidig Ap for ikke å gjøre noe for å beskytte kvinnen mot slikt press fra legene.

7.3.6 Press til å velge

For KrF er fosterdiagnostikk å presse kvinnen inn i et følelsesmessig smertefullt og ofte uønsket valg, som i seg selv er en for stor følelsesmessig påkjenning på kvinnen:

---

⁴¹⁶ Devold. Ibid. s. 4169.

⁴¹⁷ ”Innst. S. nr 231. (1995-1996). Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd m.v. (St.meld. nr. 16 (1995-96)).”

⁴¹⁸ Devold. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996).* s. 4169.

⁴¹⁹ Haugland. Ibid.s. 4152.

Er det rett at ei rekke par som ventar barn, skal *bli ført inn i en pinefull etisk konflikt* ved at dei etter diagnostikk av fosteret får høyra at det har ei misdanning eller ein sjukdom? (...) Dei nyttar altså ikkje høvet til å vedta eit regelverk som vernar både foreldra og borna med desse vanskelege vala. Nei, vi skyv heile ansvaret over på foreldra og toar våre hender ved å seie at dei veit best sjølve. Kvifor lyttar ikkje fleirtalet i denne salen til dei mange foreldra som seier: *la oss få sleppa valet?*⁴²⁰

Kvinnen er her forventet å ta valget så alvorlig og samvittighetsfullt at det blir for vondt og vanskelig. Her er det tilliten til at kvinnen tar valget på dypt alvor som blir argument for juridisk restriksjon av kvinnen. Valget i seg selv ses som for følelsmessig smertefullt (pinefull etisk konflikt) til at det er riktig å utsette kvinnen for det. Det er verdt å merke seg at det er hensynet til kvinnens indre følelsesliv, psykologi og samvittighet som danner grunnlag for KrFs formulering av reguleringsønsket. KrF begrunner sin støtte til obligatorisk rådgivning med at ”dei som er mest interesserte i kvinna her, er faktisk vi som ønskjer å byggja opp eit støtteapparat rundt henne, og som ønskjer at ho skal få rådgjeving”.⁴²¹ Dette kan forstås som et ønske om å støtte kvinnen frem til en egen beslutning, og ses i sammenheng med Høeghs syn på samtalen med legen som styrkende metode til refleksjon frem mot et eget valg.

7.3.7 Oppsummering – ventepause og autonomiens vern

Samlet sett har undersøkelsen av den brede politiske debatten funnet flere ulike problematiseringer av kvinnens valg, der valget på ulike måter blir forstått som en vanskelig situasjon for kvinnen. Diskusjonen om dette inneholder en problematisering av kvinnens vurderingsevne. Samtidig som det jevnt over blir gitt uttrykk for troen på at kvinner er i stand til å ”tenke selv”, fremstår autonomien i form av selvbestemmelse som truet av ulike former for ”press” innenfra og utenfra. Slik sett kan det i vesentlig grad synes som om kvinnens autonomi ses som en verdi som krever beskyttelse. KrFs synspunkt skiller seg fra dette ved å mene at kvinnen burde slippe valget, fordi smerten ved det er for truende (pinefull) i seg selv. Når dette

⁴²⁰ Haugland. Ibid.s. 4152.

⁴²¹ Svarstad Haugland. Ibid. s. 4152. Haugland refererer her til forslaget om obligatorisk rådgivning.

imidlertid ikke får gjennomslag, ønsker de gjennom obligatorisk rådgivning å hjelpe og støtte kvinnen i et vanskelig valg. Ved den flerstemmige problematiseringen av muligheten til å gjennomføre det individuelle, selvstendige valget, kan debatten sies å produsere tvetydighet. Kvinnens autonome posisjon formidles implisitt som så vanskelig at de politiske aktørene synes å diskutere hvordan man kan skape et egnet ”rom” for kvinnen, der hun på forsvarlig måte ansvarsfullt kan reflektere seg frem til sin egen beslutning. Slik kan debatten tidvis forstås som et forsøk på å tilkjempe kvinnen en autonomi, like mye som å tillegge henne den.

Til tross for at ulike politiske aktører har forskjellige forslag og meninger om hvordan kvinnen bør reguleres, synes utgangspunktet for deres tale å være relativt samstemt. Med ulike politiske og juridiske tiltak fremstår det i den brede debatten som et viktig mål å få kvinnen til å komme frem til sitt eget valg, samtidig som det å komme frem til valget fremstår som problematisk.

I den grad det å velge selv, det å være den styrende, kan forstås som det å være subjekt i eget valg og liv, synes kvinnens subjektstatus å være ansett som problematisk i abortvalget. Subjektstatusen fremstilles på en måte som antyder at den trenger beskyttelse. Denne beskyttelsen ser ut til å bli brukt som inngangsfelt for argumentasjonen om i hvilken grad og hvordan man skal regulere kvinnen, uavhengig av politisk posisjon.

7.3.8 Flerstemt enighet og tilrettelagt autonomi

Til tross for ulike politiske standpunkter til *hvordan* kvinnen skal reguleres, med eller uten ventedager, fremstår tilrettelegging for kvinnens egen vurdering som et felles mål. Samtidig som det jevnt over blir gitt uttrykk for troen på at kvinner er i stand til å ”tenke selv”, fremstår autonomien i form av selvbestemmelse som truet av ”press” og indre følelser. Dette er interessant, fordi det å være et selvstendig subjekt ligger som

---

en forutsetning i lov om *selvbestemt* abort. Et slikt selvstendig subjekt var også motivet for abortbevegelsen gjennom hele 1900-tallets abortkamp.⁴²²Slik sett er det mulig å si at de ulike stemmene i Stortingets muntlige taler, fra de ulike personer, partier og konstellasjoner, likevel taler ut fra et felles perspektiv. De ulike talerne mener ikke det samme, det er en polyfoni av stemmer i den engasjerte debatten. Det interessante ligger imidlertid heller i måten den ”normale” tilliten til kvinnens avgjørelse og hensynet til hennes indre blir diskutert på. Det ser ut til å være etablert et felles formende grunnlag for hvordan talens gyldige argumenter og mulighetsbetingelser kan formuleres.

Dette kunne tolkes som retoriske strategier i negativ forstand: At talerne rent strategisk ”henger seg på” noen måter å argumentere på som har gjennomslagskraft i tiden. KrFs fokus på hensynet til kvinnens indre fremfor en religiøs argumentasjon om fosterets moralske status, kunne være en slik tolking. Debattens ganske enstemmige fokus på kvinnens indre gjør det likevel rimelig å tolke debatten slik at debattantene deler en felles forståelse av autonomi og individuelle valg som vesentlig grunnlag i abortpolitikken. Autonomi fremstår som et eget selvstendig verdigrunnlag.

7.4 Det pressede subjektets metaforiske tilhørighet

Ventedager og det frie valgets vilkår blir diskutert gjennom et bestemt vokabular, med en bestemt logikk. Både fra de sider som vil regulere kvinnen mer, og fra dem som vil regulere mindre, synes beskyttelsen mot press å være en felles nøkkelforståelse. Dette avsnittet vil plassere vokabularet i en metaforsteoretisk sammenheng, og deretter vise hvordan dette vokabularet har kontinuitet innenfor stortingsdebatter om abortsaken. Deretter vil grunnlaget for vokabularets virkekraft bli diskutert.

---

⁴²² Se bl.a. Aanesen, *Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort.*

Formidlingen av kvinnens indre som noe som er utsatt for press fra ulike kanter, og pressets evne til å øke den følelsesmessige belastningen eller påkjenningen, tar i bruk et vokabular som bygger på den samme logiske struktur som en bestemt kognitiv metafor, beskrevet av Lakoff og Johnson⁴²³. Kognitive metaforer blir i hovedsak brukt som en del av det alminnelige ordforrådet, og tenkes sjelden over som metaforbruk. De regnes gjerne for ”døde” metaforer, eller som bokstavelige uttrykk for abstrakte fenomener.

Diskusjonen om ventedager og det å vurdere abort formuleres i stor grad som måter å beskytte kvinnen mot press og følelsesmessige belastninger. Dette er en språklig logikk som har klare fellestrekk med en bestemt ontologisk metafor, uttrykk for en grunnleggende måte å forestille seg menneskets følelsesliv på. Lakoff og Johnson skriver:

Ontological metaphors like these are so natural and so pervasive in our thought that they are usually taken as self-evident, direct descriptions of mental phenomena. The fact that they are metaphorical never occur to most of us. We take statements like: “He cracked under pressure” as being directly true or false.⁴²⁴

Ontologiske metaforer som den som nå blir knyttet til vokabularet om kvinnen, blir vanligvis ikke oppfattet som metaforer. En påstand som ”han brøt sammen under press”, blir som regel oppfattet som alminnelige, direkte beskrivelser eller påstander som enten er sanne eller usanne. Selv om avhandlingen ikke har kognitive metaforer

---

⁴²³ George Lakoff, *Metaphors We Live By*. Kognitive metaforer og Lakoff og Johnsons teoretiske grunnlag er presentert og drøftet i forhold til Aristoteles, Black og Ricoeur i teorikapittelet. Avhandlingen har i utgangspunktet ikke fokus på kognitive metaforer som dem som presenteres i Lakoff og Johnsons *Metaphors we live by*. Dette er fordi få av disse metaforene kan bidra til en analyse av et diskursivt grunnlag i abortdebatten. For eksempel opptrer metaforer om moralsk og etisk regulering i debattene som stedlige, geografiske forståesler, ”moralsk landskap”, ukjent landskap, moralske grenser, skråplansmetaforer, hit og ikke lenger, hvor skal grensene gå, ustø grunn, etc. Dette kjennetegner gjerne debatter om moral generelt. Det kan også bekrefte at abortdebatten blir forstått som et moralsk ladet felt. Men det er mindre egnet til å undersøke produksjon av mening i debatten om abort og reproduksjonsteknologi. Mange kognitive metaforer blir derfor ikke tatt med i avhandlingens analyse. Derimot synes den kognitive metaforen som Lakoff og Johnson kaller ”The mind is a brittle object” å være en vesentlig grunnforståelse i reguleringen av kvinnen, slik den følgende analysen vil argumentere for.

⁴²⁴ Ibid. s. 28.

---

som sitt fokus, er det likevel relevant å gjøre et unntak i forhold til vokabularet om kvinnen, ventedagene og valget.

7.4.1 Metaforanalyse

Den spesifikke strukturen som jeg mener beskrivelsen av det pressede subjekt bygger på, er den kognitive metaforen "The mind is a brittle object".⁴²⁵ Metaforens "struktur" går ut på at noe ikke-fysisk omtales som om det har en bestemt fysisk substans. Substansen "brittle" kan oversettes med "skjør", "porøs" eller "skrøpelig". Forfatterne skriver at metaforen tillater oss å snakke om et bestemt aspekt ved mental erfaring, den handler om psykologisk styrke. I Black terminologi vil "the mind" være fokus, og "brittle object" være metaforens ramme.

Dette er en overbyggende metafor, en bestemt forståelse av et fenomen. Denne oppfatningen kan imidlertid uttrykkes gjennom en rekke forskjellige ord. Den opptrer ikke med den samme ordlyden hele tiden, men uttrykker det samme poenget. Metaforen "The mind is a brittle object" kan uttrykkes med ulike ord, men beholder alltid den samme "logikk": Noe ikke-fysisk fremstilles som noe fysisk. Nærmere bestemt beskrives psyken som noe som kan gå i stykker på lignende måte som en for eksempel en vase eller noe annet. Med sin indre logikk blir de et språk i språket, som gjerne kan beskrives som metaforens materialitet.

Som eksempler på "brittle object-metaforiske" uttrykk nevner de setninger som "han er veldig *skjør*", "Du må være *forsiktig med ham* etter at hans kone døde". "Han *sprakk* under kryss-forhøret", "Hun ble helt *knust*", "Hjertet mitt *gikk i tusen biter*", og "Jeg ble *revet i stykker*". Psykologiske erfaringer formidles ved bruk av ulike ord,

---

⁴²⁵ Ibid. s. 28-29.

som alle viser til hvordan en fysisk substans kan være av et materiale som lett går i stykker. Metaforen lar oss snakke om psykologisk styrke eller svakhet, og formidler et potensial for farlige konsekvenser.⁴²⁶ Man kan forstå metaforen slik at den formidler et aspekt ved psyken der den blir truet av en for stor (følelsesmessig) belastning. Hvis en skal følge opp denne kognitive metaforens tanke kategorier, kan man si at det å tilføre vekt eller tyngde på psyken, fremstilt som en skjør substans som går lett i stykker, er å øke sannsynligheten for at den knuser. Det er rimelig å si at innenfor dette meningsuniverset vil det å pålegge noen en *byrde å bære*, en stor *påkjennning*, eller andre *belastninger*, fremstå som å øke potensialet for farlige konsekvenser. Slike konsekvenser kunne være at den porøse, skjøre eller skrøpelige psyken ga etter for belastningen og ble knust, gikk i tusen biter, eller brøt sammen. Når mentale erfaringer formidles med den kognitive metaforen "the mind is a brittle object" brukes et vokabular som impliserer at en bør være forsiktig. Metaforen lar andre aspekter ved det mentale komme frem enn for eksempel en annen kognitiv, ontologisk metafor: "The mind is a machine". Den gir oss isteden begrep om det mentale som om det var en maskin med en av-på-bryter, et effektivitetsnivå, en produksjonskapasitet, en indre mekanisme eller en energikilde.⁴²⁷ Hvis psyken formidles i et slikt språk, åpner det for andre aspekter ved det følelsesmessige livet. For eksempel kan følelser da være noe en kan koble av, skru av eller innstille seg på. Om psyken sett gjennom metaforen "the mind is a machine" skulle stoppe opp, bryte sammen eller annet, trenger ikke konsekvensene være så alvorlige. Maskiner kan ofte repareres. Det truende bildet for psyken som "a brittle object" er at det kan oppstå en skade som ikke kan bøtes på, eller som setter store spor og merker: "When a brittle object shatteres, its pieces go flying, with possibly dangerous consequences."⁴²⁸ De nevner som eksempel at flere journalister brukte metaforen "the mind is a brittle object" for å forklare hva som skjedde da Dan White tok med seg skytevåpen til San Francisco City Hall og skjøt

---

⁴²⁶ Ibid. s. 28.

⁴²⁷ Ibid. s. 28.

⁴²⁸ Ibid. s. 28.

---

borgermester George Moscone.⁴²⁹ Lakoff og Johnson setter opp ”the mind is a machine” som kontrast til ”the mind is a *brittle object*”. ”When a machine breaks down, it simply ceases to function.”⁴³⁰ De to metaforene formidler ulike nyanser av psykologiske erfaringer.

Hvis man overfører disse metaforene til abortsaken, vil de kunne fremheve ulike syn på det å ta abort, eller det å ikke få innvilget abort, men heller måtte fullføre et ufrivillig svangerskap. Metaforen om psykens porøsitet og ”lettknuselighet”, ”the mind is a brittle object”, vil sette opp andre menneskelige konsekvenser enn metaforen psyken som en maskin. Med den første metaforen vil kvinnen kunne være i en potensiell fare. Med den andre metaforiske forståelsen av den menneskelige psykologi vil fullføringen av et ufrivillig svangerskap kunne ses som noe som kan gi litt ”sand i maskineriet”, men som vil gå seg til, eller noe en kan reparere, ordne eller bøte på med ulike tiltak.

På bakgrunn av undersøkelsen av hvordan ventedager og abortvalget ble diskutert, ser det ut til at metaforen ”the mind is a brittle object” er en metafor som gjør seg strekt gjeldende i forestillingen om hva det innebærer å ha et ufrivillig svangerskap og vurdere abort. Fremstillingen av kvinnens psyke som utsatt for ulike former for ”press” tyder på det. Den felles, underforståtte holdningen om at det å utsette kvinnen for press er noe man må unngå, synes også å gjøre seg gjeldende på alle sider av debatten. Det å legge til rette for en politikk som ikke utsetter kvinnen for press, synes å være et gjennomgående argument. Forslagene til ulike politiske reguleringer av kvinnen synes langt på vei å være argumentert ut fra ulike forståelser av hva som

---

⁴²⁹ Ibid. s. 29.

⁴³⁰ Ibid. s. 28.

skaper et slikt psykologisk press på kvinnen. I dette synes det å ligge en felles moral, som danner utgangspunkt for hvordan en kan godta at kvinnen reguleres.

Det kan ikke utelukkes at noen bruker dette ”verdisynet” som ”skalkeskjul” for reguleringsforslag som er motivert av mindre politisk korrekte holdninger til kvinner og abort. Det ligger utenfor avhandlingens oppgave og metodologiske muligheter å undersøke slike forhold. På den annen side kan man si at om det skulle være slik at noen brukte metaforen og hensynet til kvinnens (potensielt lettknuselige) psykologiske styrke som et skalkeskjul for hva de egentlig mente, ville dette kunne ses som nok et tegn på metaforens dominans i abortdebatten.

Bak den ganske unisone forståelsen at det er etisk og moralsk riktig å ikke utsette kvinnen for press, ser det likevel ut til å være ulike forestillinger om alvorlighetsgraden av de potensielle farer for psyken. Som det ble vist i avsnittet om ventedager som beskyttelse mot press innenfra, ser Kvalsbukt (Sp) for seg at kvinnen kan få ganske store psykologiske skader. Hennes argumentasjon om at man bør hjelpe kvinnen med å styrke beslutningen for å redusere de psykiske ettervirkningene, tyder på at hun forventer at det vil bli psykiske ettervirkninger etter abortvalget, men at de kan reduseres. Hun frykter også at kvinnen etter abortvalget erkjenner hva som har skjedd, og må *kjempe* videre med *psykiske problemer*. Kvalsbukts fremstilling tyder på abortvalget kan drive kvinnen nær opptil eller inn i psykisk sykdom. Hennes partifelle Terje Riis-Johansen snakker også om abortvalget og at den *psykiske belastningen* er omtrent den samme som i tidligere tider. Dette er en formulering som ligger innenfor meningsuniverset til ”the mind is a brittle object”.

Forestillingen om psykiske lidelser og abort synes å være en del av debatten. En felles kommentar i innstillingen før debatten fra et flertall av Arbeiderpartiets og SVs

---

medlemmer tyder på dette. De tar avstand fra at kvinnen er i fare for psykiske ettervirkninger: ”Flertallet mener at det ikke kan dokumenteres at kvinner som har tatt abort, har høyere risiko for psykiske ettervirkninger på grunn av et slikt inngrep.”⁴³¹ De viser samtidig til to undersøkelser som konkluderer med at psykiatriske senvirkninger er sjeldne. Partiene tar ikke del i fremstillingen av den abortvurderende kvinnen som risikerer psykiske eller psykiatriske ettervirkninger. De er slik sett ikke med på å tegne opp en medisinsk truende situasjon, og vil kanskje også uttrykke at det ikke nødvendigvis vil være psykisk problematisk å ta abort.

Likevel snakker også de innefor meningsuniverset til metaforen om ”the brittle object”. Metaforen danner for eksempel grunnlag for at kvinnen skal bestemme selv: ”I et så følelsesmessig spørsmål som svangerskapsavbrudd er, er det vesentlig å si klart fra at kvinnen må ta ansvaret for avgjørelsen, og det er også hun som må *bære byrdene* i etterkant.”⁴³² Her er det å bære byrden en fysisk fremstilling av en psykologisk situasjon som krever en viss styrke. Dette metaforiske poenget minner om Jon Lilletuns uttalelse i samme debatt: ”Både vi i Kristeleg Folkeparti og kristenfolket generelt har grunn til å be om forlating for kvinner som *fekk stein å bere* og utvisning i staden for hjelp.”⁴³³ Thorbjørn Jagland gjør bruk av den samme kognitive metaforen når han forsvarer kvinnens innflytelse på selektiv abort: ”Den funksjonshemming man kan leve med i én familie, kan bli en *uoverstigelig byrde* i en annen, og ingen kan bedømme en families ressurser på en objektiv måte utenfra.”⁴³⁴ Her blir det hensyn at byrden kan være umulig å bære lagt frem som argument. En slik situasjon kan sies å antyde en mer truende situasjon for kvinnen og familien

---

⁴³¹ ”Innst. S. nr 231. (1995-1996). Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd m.v. (St.meld. nr. 16 (1995-96)).” s. 19.

⁴³² Grethe Fossum. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd, m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).* s. 4172.

⁴³³ Jon Lilletun. *Ibid.* s. 4182.

⁴³⁴ Thorbjørn Jagland. *Ibid.*s. 4162.

hennes. Sylvia Brustad (A) formidler det samme perspektivet på psykologisk styrke om at det å måtte fullføre et uønsket svangerskap og bære frem barnet kan være en uoverkommelig belastning: ”Hvilken rett mener representanten Svarstad Haugland at samfunnet har til å påtvinge kvinnen å bære frem et barn hvis hun selv *føler at hun ikke makter det?*”⁴³⁵

Det trenger ikke ligge en selvmotsigelse i at Ap og SV ikke sier seg enige i synet på abort som noe som gir økt fare for psykiske ettervirkninger, men likevel argumenterer innenfor ”the brittle object”-metaforens forståelsesunivers for den menneskelige psyke. Det kan imidlertid ses som tegn på en felles forståelse av hvordan psyken virker, og at dette knyttes til erfaringen om abort. Det viktige i denne sammenheng er ikke *hvor* farlig ”presset” og ”belastningen” på kvinnen uttrykkes å være. Derimot er det undersøkelsens poeng at det ser ut til at metaforen danner et viktig felles, etisk grunnlag for hvordan man kan diskutere og argumentere for reguleringen av abort. Dette felles, etiske grunnlaget for hvordan det er ”normalt” og ”riktig” å snakke om abort, kan tenkes å samtidig danne grensene for hva det er mulig å si om abort og kvinnene som vurderer eller velger det. Det ser ut til at metaforen på denne måten preger den politiske debatten som danner grunnlaget for lovutformingene.

7.5 Helseknekken – etablering av et meningsunivers

Hvordan har akkurat dette vokabularet og den kognitive metaforen om psyken som potensielt truet under press fått så bred gjennomslagskraft i måten politikerne diskuterer abortpolitikk på? Det er ikke mulig innenfor avhandlingens rammer å vurdere i hvilken grad metaforen brukes fordi politikerne er hensynfulle, eller om det er grunnet strategisk argumentasjon. Dette avsnittet skal likevel undersøke noe av

---

⁴³⁵ Brustad, Sylvia Kristin. Ibid.s. 4152.

bakgrunnen for at det metaforiske vokabularet for dette spesifikke aspektet ved den menneskelige psyke, har så sterk gjennomslagskraft iden politiske diskusjonen på Stortinget.

Først vil undersøkelsen gjøre et lite genealogisk grep. Ut fra nedslagsfeltet i 1996-debatten og vokabularet som gjør seg gjeldende der, går undersøkelsen nå tilbake til den første norske abortloven og leter etter spor og aner fra den lovteksten, for deretter å følge ”sporet” frem til vår tid.⁴³⁶ Før 1960 hadde straffeloven vært den gjeldende lovtekst. Abortloven av 1960 gir ikke selvbestemt abort, men åpner for at kvinnen kan søke abort på grunnlag av andre grunner enn rent medisinske, som levekår og andre omstendigheter som kan gjøre henne syk eller gi henne en fysisk eller psykisk helseknekk:

Kvinne som er med barn kan få løyve til å ta fosteret bort:

1. Når det er naudsynleg til berging mot alvorleg fare for livet eller helsa til kvinna. Ved vurderinga av slik fare skal det takast omsyn til om kvinna har særlege disposisjonar for organisk eller psykisk sjukdom og likeeins til levekår og andre omstende, som kan gjera henne sjuk eller verka til at ho kan få ein fysisk eller *psykisk helseknekk*.⁴³⁷

Metaforen ”*helseknekk*” kan plasseres under den overbyggende metaforstruktur som Georg Lakoff og Mark Johnson samler under tittelen ”the mind is a brittle object”.⁴³⁸ Den psykiske styrke formidles metaforisk som om den har en fysisk substans som kan knekke. Fullføring av det uønskede svangerskapet blir sett på som noe som kan gjøre henne psykisk syk, eller noe hun kan ta psykisk skade av. Dette er et metaforisk vokabular som uttrykker at kvinnen kan være i fare. Ved å bruke metaforen om psykisk helseknekk i abortloven, innledes legitimeringen og institusjonaliseringen av kvinnens egen opplevelse av sin situasjon som abortgrunnlag. Fremhevingen av dette

---

⁴³⁶ *Lov om svangerskapsavbrott i visse høve*, (februar 1964).

⁴³⁷ Ibid. Min utheving.

⁴³⁸ ———, *Metaphors We Live By*. s. 28.

aspektet på den menneskelige psyke, innført ved hjelp av metaforen om psykisk helseknekk, hadde stor innvirkning på abortnemndenes avgjørelser i de abortsøknader de mottok.

Den nye abortindikasjonens virkekraft kan man få et inntrykk av i sosialmedisineren Berthold Grünfelds doktoravhandling om legal abort i Norge.⁴³⁹ Han skriver at innvilgningene av søknader om abort i perioden 1965 til 1970 var jevnt stigende på bakgrunn av kvinners mentale helse. Han finner at "Det altoverveiende antall saker innvilges dog på psykiatriske indikasjoner, dvs. av hensyn til de aborterende kvinners mentale helse og fungeringsevne."⁴⁴⁰ I undersøkelsen av kvinnens motiver etter at de hadde fått utført provosert abort, kommer det frem at kun syv prosent av kvinnene hadde mentale eller legemlige helsemessige plager som hovedmotiv for å søke abort. Grünfeld kom frem til at tjuefem prosent av kvinnene hadde helse med blant motivene for abort.⁴⁴¹ Dette tyder på en avstand mellom hvordan flertallet av kvinnene opplevde sin situasjon, og hvordan de måtte fremstille den overfor faglige instanser, institusjoner og formaliteter for at den skulle være akseptabel og bli innvilget. Analysen kommer tilbake til denne kontrasten senere. Ifølge juristen Aslak Syse ble gradvis 90 % av abortene innvilget fra loven trådte i kraft til den ble byttet ut i 1975.⁴⁴² Han skriver samtidig at loven ble svært ulikt praktisert.

Man kan betrakte 1960-loven som aksept for et nytt språk om erfaringen av uønsket svangerskap og behovet for abort. Språket har trolig vært brukt en tid, men det er nytt

---

⁴³⁹ Berthold Grünfeld, "Legal abort i Norge" (dr. med, Sosialmedisinsk institutt, Universitetet i Oslo, 1973).

⁴⁴⁰ Ibid.s. 79-80.

⁴⁴¹ ———, "Abortloven i teori og praksis. En sosialamedisinsk undersøkelse," in *Selvbestemt abort - en kvinneverett*, ed. Nyfeministene og Kvinnefrontens abortgruppe. Berthold Grünfeld (Oslo: Pax, 1973). s. 137.

⁴⁴² Syse, *Abortloven: juss og verdier*.s. 25.

---

som språk i lovverket om abort. Før abortloven av 1960 var abort regulert gjennom straffeloven. Journalisten Ellen Aanesen skriver derimot i en artikkel i tidsskriftet *Kvinneforskning* at kvinnens omsorg for seg selv aldri ble formalisert som gyldig grunn til abort før lov om selvbestemt abort i 1978: ”Kvinnene kunne ikke ta utgangspunkt i seg selv for å begrunne hvorfor det var tvingende nødvendig for dem å sette grenser for hvor mye de kunne ofre av seg selv.”⁴⁴³ Som eksempler viser hun tekster fra utslitte kvinner på 30-tallet som levde i svært vanskelige kår, med mange barn fra før, syke eller alkoholisererte menn og uønskede svangerskap, som ikke hadde mulighet til lovlig abort. Hun ser kampen for selvbestemt abort som ”en prosess for å skape nytt språk og nye symboler.”⁴⁴⁴ Jeg mener at det aspekt ved den menneskelige psyke som fremheves ved bruken av metaforen ”helseknekk”, samt den økning lovteksten ga i antall innvilgede aborter, tyder på at et språk for kvinnens kroppslige og emosjonelle grenser ble etablert og formalisert gjennom loven fra 1960.⁴⁴⁵ En form for språkløshet kan trolig likevel ha blitt en del av abortsituasjonen under loven av 1960. Aanesen beskriver hvordan Kontoret for prevensjon og abort i Oslo Arbeidersamfunn og Klinikk for seksuell opplysning i regi av Sosialistiske legers forening blant annet ga råd til kvinner som skulle søke om abort:

”Ikke si noe med mindre du blir spurt. Pass på så du ikke blir sint. (...) Si: Jeg orker ikke å snakke om det, det står i brevet alt sammen.”⁴⁴⁶ Her uttrykkes psykisk svakhet i fremferd, forberedt brev og så lite språk som mulig. Analysen vil komme tilbake til dette punktet senere.

---

⁴⁴³ Aanesen, "Mordere og madonnaer. En reanalyse av hovedmetaforene i kampen om selvbestemt abort." s. 13.

⁴⁴⁴ Ibid. s. 13.

⁴⁴⁵ Om den politiske strid om lovteksten, sosiale indikasjoner, utvidede medisinske indikasjoner samt innføring av eugeniske indikasjoner og etiske indikasjoner, se {Blom, #4} s. 244-247.

⁴⁴⁶ Aanesen, *Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort.* s. 279.

Hvordan fungerte helseknekk-metaforen slik at flere aborter ble innvilget? Den metaforiske forestillingen åpnet opp for en ny type abortpasienter. Metaforen om helseknekk og sjelen som porøst objekt bidrar sterkt til at kvinnens egen vurdering og opplevelse av et uønsket svangerskap blir en etisk god nok begrunnelse for abort. Faren for psykisk helseknekk gjorde kvinnen til potensiell pasient og til en person i fare. Hennes egen opplevelse kunne gi grunnlag for innleggelse med kirurgisk inngrep for avbrytelse av svangerskap. Slik kunne kvinner som tidligere ble regnet for å være for friske til å få innvilget abort få gradvis oftere medhold, forståelse eller aksept hos nemndene for at abort var riktig avgjørelse. Kvinner som vil avbryte svangerskapet selv om de "er friske", inkluderes i samfunnets toleranse og forpliktelsesunivers. Det medisinske eller helsemessige perspektivet er også et perspektiv som gjør samfunnet mer ansvarlig for hvordan det går med den som er uønsket gravid.

Det nye abortspråket kan også ses i en internasjonal kontekst. Metaforen om psykisk helseknekk sin plass i abortlovens ordlyd kan forstås i sammenheng med WHO's utvidede helsebegrep. Verdens helseorganisasjon (WHO) er FNs særorganisasjon for helse og ble stiftet i 1948. Organisasjonen legger til grunn et vidt helsebegrep. Helse defineres som en tilstand av fullstendig fysisk, psykisk eller sosialt velvære og ikke bare fravær av sykdom eller lidelser. Ida Blom og Kari Tove Elvbakken ser det økte omfanget av innvilgede abortinngrep i sammenheng med at helsebegrepet ble tolket romsligere.⁴⁴⁷ De knytter dette til WHO's utvidede helsebegrep, i sammenheng med sosialmedisineren Axel Strøms vektlegging av et vidt helsebegrep ved innvilgelse av abortsøknader.

---

⁴⁴⁷ Ida Blom and Kari Tove Elvbakken, "Linjer i norsk abortlovgivning," *Tidsskrift for velferdsforskning* 4, no. 1 (2001).. s. 38.

Selv om praksisen med utvidet helsebegrep således kan forstås som etablert, er det interessant å se på protestene mot selve metaforen ”helseknekk” og den lovmessige formaliseringen av et utvidet helseperspektiv. Fordi metaforen om helseknekken er viktig i sporingen av hvordan et bestemt vokabular preger debatten på 1990-tallet, vil jeg kort referere en diskusjon om ordet ”helseknekk” mens loven av 1960 ennå var gjeldende. Diskusjonen nedenfor viser hvordan denne forståelsen av det å fullføre et uønsket svangerskap var et brudd med det fortidige og starten på noe nytt. Debatten foregår mellom Per Lønning, daværende helsedirektør Mork og riksadvokat Dorenfeldt i Aftenposten i 1974. Lønning protesterer mot ordlyden i loven av 1960:

Når dagens lov stiller som krav for svangerskapsavbrudd: ”alvorleg fare for livet eller helsa til kvinna” og herunder foreskriver vurdering av de omstendigheter som i det enkelte tilfelle kan føre til en ”fysisk eller psykisk helseknekk”, så er det tydelig (...) at ordene var tenkt å tolkes slik de lyder, uten fiksfakserier av noe slag. Heller ikke semantisk er det mulig å tolke noe ”utvidet helsebegrep” inn i ordene ”alvorleg fare” osv. (...).⁴⁴⁸

Noe av bakgrunnen for Lønnings reaksjon på metaforen om helseknekken synes å være at den plasserer kvinnen i en ny rolle som pasient:

For det annet er omtalen av den gjennomsnittlige abortsøker som ”syk” med krav på ”hjelp” (i betydningen: abortinngrep) på ny en begrepsmessig tilsnikelse som – lett og behendig – snur all tradisjonell helseetikk på hodet. Hokus Pokus.”⁴⁴⁹

Lønnings reaksjon på helseknekken og det utvidede helsebegrep i abortloven tyder på at dette språket åpnet opp en ny praksis og tenkemulighet i abortnemndene. Dette tyder på at den kognitive metaforen ”the mind is a brittle object” og det vokabular som gjør seg så gjeldende i abortdebatten trettiseks år etter, har sitt aborthistoriske utgangspunkt i loven fra 1960.

---

⁴⁴⁸ Per Lønning, *Derfor...Dokumentasjon omkring abortdebatten og en embedsnedleggelse* (Oslo: Gyldendal Forlag, 1975).

⁴⁴⁹ Ibid. s. 171.

7.5.1 Fra knekk til urimelig belastning

Helseknekkens betydning i form av hensyn til kvinnens indre, kan spores videre i ny form i abortloven av 1975.⁴⁵⁰ Med denne loven fikk kvinnen selv, inntil utgangen av 12. svangerskapsuke, den endelige avgjørelse om hvorvidt svangerskapet skulle avsluttes. I lovteksten brukes en formulering som kan ses som en videreføring av helseknekkens meningsunivers, som ivaretar den samme beskyttende ”etikken” overfor kvinnen, og som vi finner igjen i debatten fra 1996.

Etter utgangen av tolvte uke kan svangerskapsavbrudd skje når:

a) svangerskapet, fødselen eller omsorgen for barnet kan føre til *urimelig belastning* for kvinnens *psykiske* eller fysiske helse.⁴⁵¹

Det er mulig å lese formuleringen som en utvidelse av ”helseknekkens” virkeområde: Det er ikke lenger et nødvendig kriterium at kvinnen står i fare for å få en psykisk ”knekk” for å få innvilget abort. Med den nye lovteksten kan hun få abort *etter* tolvte uke også hvis (nemnden finner at) hun står overfor en urimelig *belastning*.⁴⁵² Belastningen kan i denne sammenheng forstås som noe som er *tyngende* for psyken. Men belastningen trenger ikke lenger å kunne føre til en ”knekk”. Dette kan ses som en utvidet beskyttelse av kvinnen, ved bruk av det samme kognitive, metaforiske meningsuniverset som ”the mind is a brittle object”-metaforen uttrykker. Det å ikke gjøre situasjonen tyngre for kvinnen synes å tre frem som en styrket etisk verdi i loven av 1975. En slik tolkning av teksten kan også understøttes av at den psykiske belastningen som indikasjon er ført inn som abortmulighet etter utgangen av 12.

⁴⁵⁰ Lov om svangerskapsavbrudd. 1975-06-13-50.

⁴⁵¹ Ibid. Min utheving.

⁴⁵² Berge Solberg drøfter det han kaller ”belastningsbegrunnelsen” som grunnlag for selektiv abort på grunn av sykdom hos fosteret i sin dr. avhandling. Han knytter belastningen til fysiske belastninger og betingelser ved å ha et sykt barn. Hans eksempel tar utgangspunkt i en familie som allerede har et sykt barn og som ser at deres livskvalitet og livsutfoldelse blir ytterligere begrenset av omsorgsoppgavene for enda et alvorlig sykt barn. Jeg vil ikke si meg uenig i Solbergs beskrivelse av ”belastningsbegrunnelsen”. Det kan være fysisk belastende å leve i en slik situasjon, og det kan være en reell begrunnelse for selektiv abort. Jeg synes likevel dette er en for snever behandling av ”belastningsbegrunnelsen”. Jeg vil derfor fremholde et annet perspektiv på belastningen. Med utgangspunkt i loven fra 1975 sin indikasjon for abort ved urimelig fysisk eller psykisk belastning, fokuserer min analyse på forståelsen av den *psykiske* belastningen i analysen av kvinnens subjektposisjon. Solberg, ”Sortering av liv?: Etliske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon”. s. 31-34

---

svangerskapsuke. Det vil si at urimelig belastning er indikasjon for abort, etter at kvinnen ikke lenger har den endelige avgjørelsen. Dette vokabularet har gjenlydt i debatten fra 1996 om abortvalg og ventedager. Der er det etablert en form for etikk i form av at man ikke skal belaste, legge stein til byrden, gi henne en stein å bære, i en allerede tung situasjon.

En forskjell mellom 1960-lovens ”helseknekk” og 1975-lovens ”urimelige belastning” er at selv om begge beskriver psykiske følelser, er den første medikaliserende. 1960-lovens ordlyd snakker om medisinsk tilstand, at psyken er truet av skade. I loven av 1975 er derimot sykdomsperspektivet ikke uttalt. En kan spore at en viss fare for kvinnens psyke er antydnet ved formuleringen *urimelig belastning*, i form av at (billedlig sagt) det å ”strekke strikken for langt” kan innebære en risiko for at den ryker. Slik sett kan man si at den potensielle fare som ligger i tanken om psyken som noe skjørt og knuselig, er latent, men ikke medikalisert i 1975. Kvinnen trenger da ikke å vise til eller fremstå som ”psykelig” for å innfri indikasjonen og oppfylle kravet for abort. I debatten om erfaringer med lov om selvbestemt abort i 1996, så vi at et tilsvarende skille kunne tegnes opp. På den ene siden de som forventet ”psykiske problemer” og på den andre siden de som så for seg at kvinnen ble utsatt for ”belastning”. Når belastningen av Brustad og Jagland ble formidlet som uoverstigelig, og noe kvinnen føler at hun ikke kan makte, kan man se at situasjonen antydes å være mer truende, i retning av 1960-tallets helseknekk.

7.5.2 Medisinsk uro

Fordi denne undersøkelsen skal lede frem til en diskursanalyse, er det relevant å undersøke vokabularets kontinuitet over tid. Analysen vil derfor forflytte nedslagsfeltet over til en stortingsdebatt i 2003, der mange representanter mente at kvinnens abortvalg var truet.

Før min undersøkelse av vokabularet og dets implikasjoner, vil Bondevik II-regjeringens omdiskuterte forslag kort bli presentert. Bondevik II-regjeringen ønsket i forbindelse med en ny bioteknologilov å endre tilgangen til å bruke tidlig ultralyd som fosterdiagnostikk. Loven ble vedtatt 5. desember 2003, og kapittelet om fosterdiagnostikk trådte i kraft fra 1. januar 2005.⁴⁵³ Regjeringens forslag gikk i korthet ut på at den rutinemessig tilbudte ultralydkontroll i uke 17-19 skulle være en del av svangerskapsomsorgen. Om det ble funnet tegn på at fosteret hadde sykdom eller avvik, skulle kvinnen henvises videre til en av seks godkjente institusjoner for videre undersøkelse dersom hun ønsket dette. Ultralydundersøkelser som hadde til hensikt å avdekke sykdom eller avvik hos fosteret skulle defineres som fosterdiagnostikk. For å få gjennomført slike undersøkelser, også tidligere i svangerskapet enn 17-19 uke, måtte det foreligge medisinsk indikasjon. En lege, for eksempel kvinnens fastlege, ville vurdere om slik indikasjon forelå. Forslaget ville ikke innebære straffbarhet for kvinnen hvis hun uten indikasjon fra lege foretok ultralydundersøkelse for å avdekke eventuell sykdom eller avvik hos fosteret. Slik undersøkelse ville imidlertid ikke være refusjonsberettiget. Undersøkelsene ville dermed bli tatt ut av den offentlige svangerskapsomsorgens tilbud til gravide, både praktisk og finansielt. Bakgrunnen for forslaget var blant annet at man ville unngå et sorteringssamfunn, og at den gjeldende bioteknologilov (fra 1994) ikke regulerte hvilke indikasjoner som gjaldt for å tilby ultralyd til gravide.⁴⁵⁴ Forslaget skapte strid fordi det blant annet ble forstått som en redusering av kvinnens valg i forhold til fostermedisinen, og en restriksjon av kvinnens rett til å bestemme hva hun vil vite.⁴⁵⁵ Derved ville kunnskap om fosterets helse bli mindre tilgjengelig for kvinnen i den

---

⁴⁵³ Lov av 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven). Det var i forkant av loven et omstridt tema i Stortingsdebattene hvordan regjeringen ville forklare et skille mellom ultralyd som svangerskapsomsorg, og ultralyd brukt som fosterdiagnostikk.

⁴⁵⁴ "Innst. O. nr 16 (2003-2004). Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanistisk bruk av bioteknologi m.m. (Bioteknologiloven)." Kap. 4. Fosterdiagnostikk 4 – 4.1.1. For et bilde av hvordan forslaget var preget av uklarheter og ulike tolkninger, les f.eks Komiteens merknader i 4.1.2 eller sammendraget i kap. 4.2.1

⁴⁵⁵ *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.* s. se f. eks. Jon I Alvheim (FrP) s. 10 av 31, eller Bjarne Håkon Hansen (A) s. 15 av 31 i utskrift.

---

offentlige svangerskapsomsorgen. Dette ville også bety at kunnskap som kunne gi grunnlag for abort på eugenisk indikasjon kunne bli mer begrenset fra det offentlige.

Nedenfor vil jeg imidlertid studere hvordan forslaget til restriksjoner i tilgang til ultralyd også bringer med seg en videreføring av meningsuniverset fra ordlyden om ”helseknekken” i loven fra 1960. I stortingsdebatten i 2003 om regulering av fosterdiagnostikk og ultralyd, blir medikalisering av kvinnens eventuelle indre uro en tilgangsmulighet til fosterdiagnostikk og derved kunnskap som kan være grunnlag for abort.

I forkant av debatten i Stortinget sendte Arbeiderpartiets stortingsgruppe brev til helseminister Høybråten med blant annet følgende spørsmål: ”Hva er kriterier for ultralyd før 18. svangerskapsuke? Vil engstelse kunne være et slikt kriterium som gir grunnlag, og vil helsepersonell (sic) anledning til å sykdom/avvik på grunnlag av slik engstelse?”⁴⁵⁶ I stortingsdebatten følger Bjarne Håkon Hanssen (A) opp spørsmålet med et eksempel: Vil en kvinne som er gravid i 13. uke, ha anledning til å få ultralyd hvis hun ikke er spesielt urolig, hun vil bare vite om alt er normalt?⁴⁵⁷ Høybråten svarer at hun da må henvises videre til godkjent virksomhet for fosterdiagnostikk.⁴⁵⁸ Olav Gunnar Ballo (SV), som også støtter Bondevik II-regjeringens forslag, henviser til Hansens spørsmål og svarer mer spesifikt. Han henviser til at det skal foreligge medisinske grunner til å bli henvist til spesialist, og svarer: ”For å bli henvist til en spesialist skal det foreligge medisinske grunner og henvisning fra

---

⁴⁵⁶ ”Brev av 29.oktober 2003 fra Arbeiderpartiets Stortingsgruppe til helseministeren. Spørsmål om fosterdiagnostikk. Vedlegg 1 til Innst.O. nr. 16 (2003-2004).”

⁴⁵⁷ *Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04. s. 15 og 21 av 31 i utskrift.*

⁴⁵⁸ Dagfinn Høybråten. Ibid. s. 21 av 31 i utskrift.

allmennpraktiker.”⁴⁵⁹ I innstillingen skriver et flertall fra Høyre, Sv, KrF og Sp i en merknad om medisinske indikasjoner for fosterdiagnostikk: ”Flertallet vil videre vise til at uro hos den gravide for at svangerskapet ikke utvikler seg normalt, kan være en slik indikasjon.”⁴⁶⁰ Arbeiderpartiet har en lignende kommentar i innstillingen: ”Idealet om et samfunn der det er plass til alle må ikke brukes for å nekte mennesker som ut fra sitt ståsted i livet er svært engstelig for å få barn med utviklingsavvik, enhver form for fosterundersøkelse.”⁴⁶¹

Når retningslinjene for bruk av ultralyd kommer noen måneder senere som følge av den nye loven, heter det: ”Medisinsk indikasjon for ultralydundersøkelse jf. nr 4, vil for eksempel være smerter, blødning, for stor/liten uterus eller uro for at svangerskapet ikke utvikler seg normalt.”⁴⁶² I tillegg henvises det til retningslinjer for genetisk fosterdiagnostikk. Belastningen med å fullføre et blindt svangerskap, slik det ble vist i loven av 1975, er overført til belastningen ved å fullføre et svangerskap der en vet at barnet kommer til å ha en sykdom eller skade. Formuleringen om kvinner og par som mener de ikke vil klare en slik ”ekstra belastning” bygger på det samme kognitive, metaforiske meningsunivers som ”the mind is a brittle object”, og som analysen har vist til tidligere:

”Det fremgår videre at i spesielle tilfeller kan kvinner eller par som er i en vanskelig livssituasjon, og som mener de ikke vil klare den ekstra belastningen et funksjonshemmet barn kan medføre, kan få tilbud om fosterdiagnostikk.”⁴⁶³

---

⁴⁵⁹ Olav Gunnar Ballo. Ibid. s. 27 av 31 i utskrift.

⁴⁶⁰ ”Innst. O. nr 16 (2003-2004). Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanistisk bruk av bioteknologi m.m. (Bioteknologiloven).” s. 3 av 11 i utskrift.

⁴⁶¹ Ibid. s. 6 av 11.

⁴⁶² Sosial- og Helsedirektoratet, ”Veiledende retningslinjer for bruk av ultralyd i svangerskapet. Bruk av ultralyd i den alminnelige svangerskapsomsorgen og i forbindelse med fosterdiagnostikk,” (2004). Kap. 1.2.1 pkt.5. I de utfyllende kommentarene vises det også til at fosterdiagnostikk kan tilbys foreldre som allerede har barn med bestemte sykdommer, eller har anlegg for å være bærere av bestemte genetiske sykdommer, samt gravide som har fylt 38 år, på grunn av risiko for fostre med kromosomsykdom.

⁴⁶³ Ibid. Kap 1.3.2.

Indikasjonen om "uro" innebærer at kvinnen kan få ultralydundersøkelse som vurderer fosterets tilstand hvis hennes uro er av en slik art at en lege mener uroen kan diagnostiseres i medisinsk forstand. Hun må gå til legen og få en diagnose på seg selv i sin protokoll, før hun kan få en henvisning til undersøkelse av fosteret. Det er mulig å se en linje fra 1960-lovens indikasjon for abort på grunnlag av at nemnden fant at det forelå en fare for psykisk helseknekk hos kvinnen, og 2003-retningslinjene om at en lege må finne at kvinnen har en psykisk uro av medisinsk art. Begge disse situasjonene er former for regulering av en på hver sin tid omdiskutert praktisering av abortloven.

Metaforen "the mind is a brittle object" og det meningsunivers som er knyttet til denne er ikke en interaksjonsmetafor slik Black har etablert den.⁴⁶⁴ Blacks vektlegging av at et meningsinnhold aktivisert gjennom "associated commonplaces" må være kjent og lett å vekke hos tilhørere og lesere, kan likevel trekkes inn her. Den medisinske uroen som kvinnen kan få legeerklæring og ultralyd for i 2003, kan gi assosiasjoner til 1960-loven. Berthold Grünfeld, sosialmedisineren som skrev doktoravhandling om blant annet praktiseringen av 1960-loven, er eksempel på at vokabularet bærer med seg en tilsvarende assosiasjonsrekke i den offentlige debatten. Han kommenterer direktoratets retningslinjer i en kronikk i Dagbladet. Grünfeld skriver:

Så denne evinnelige såkalte medisinske indikasjonen for tidlig ultralydundersøkelse av den gravide når hun føler uro for at det kan være noe i veien med fosteret. Som om ikke alle gravide føler uro og har bekymringer under svangerskapet. Det er dette som betegnes som en lurvete medikalisering og psykiatisering av saken. Man må gå rundt og føle uro eller angst, først da foreligger en medisinsk indikasjon for abort. Det er en tro kopi av situasjonen med den gamle indikasjonsloven for abort. Hadde man tilstrekkelig angst, uro eller sosiale problemer kunne man få innvilget abort.⁴⁶⁵

---

⁴⁶⁴ En vesentlig forskjell er at denne metaforen bygger på en enveis overføring av et felt til et annet, ikke en interaksjon mellom betydninger.

⁴⁶⁵ Berthold Grünfeld, "Medisinske indikasjoner," (Dagbladet: 09.06.2004). Påstand om at kvinnen må gå frem ved å skjule ønsket om diagnostikk og i stedet uttrykke uro, for så å få følelsene underlagt "helsepersonellens medisinsk-faglige

Han skriver i samme kronikk at denne medikaliseringen ”spilte fallitt faglig, sosialt og moralsk” i tillegg til at den ”innebar en tilgrising av faget psykiatri”, og at man derfor fikk selvbestemt abort. Han konkluderer med at vi med Sosial – og helsedirektoratets forskrifter etter lovendringen fortsatt opplever at medisinsk indikasjon brukes som argument for å hindre menneskers tilgang til helsetjenester de har krav på.

”Hos oss skal de gravide fortsatt gjennom det samme som de abortsøkende i sin tid måtte, gi uttrykk for uro og fortvilelse, og appellere til legens empatiske evne, for å få ultralydundersøkelse i 11-13. uke.”⁴⁶⁶

Dette kan ses som en situasjon der kvinnen må fremlegge sin opplevelse av svangerskapet og utsikten til å bli mor til et sykt barn som en så vanskelig psykologisk situasjon, at legen tolker, leser eller vurderer hennes verbale og kroppslige måte å fremlegge saken på, slik at han konkluderer med at hennes uro er eller kan bli av medisinsk art.

Undersøkelsen ovenfor av vokabularet som blir brukt, synes å danne en linje mellom disse indikasjonene for abort, fra helseknekkens meningsunivers i 1960, via den urimelige belastningen fra 1975, til retningslinjene for fosterdiagnostikk og medisinsk uro i 2004. Den bygger på et felles meningsunivers som kan knyttes til den kognitive metaforen ”the mind is a brittle object”. Vokabularet tyder på kontinuitet i en bestemt måte å skaffe kvinnen økt reproduktiv frihet på. Gjennom en forståelse av ufrivillig graviditet som egnet til å utfordre psyken på en truende måte, innføres og opprettholdes en form for ny etikk i abortlovgivningen. Det er denne formen for etikk, en beskyttelse av kvinnens psyke som et ”brittle object”, som ser ut til å komme til uttrykk i debatten om kvinnen som presset fra ulike kanter i stortingsdebatten fra 1996.

---

vurdering” og avvente utfallet, bekreftes av professor Kjell Salvesen ved St. Olavs hospital, som også er leder i norsk gynekologisk avdeling. Tore Gjerstad, ”Høybråtens nye ultralov: -Tvinger gravide til å lyve,” *Dagbladet* 28.01 2004.

⁴⁶⁶ Grünfeld, ”Medisinske indikasjoner.”

7.6 Diskursanalyse

7.6.1 Diskursens mikromakt – føring av den (ufrivillig) gravide kroppen.

Muligheten til å få abort på grunnlag av egen opplevelse av uønsket svangerskap når kvinnen ikke oppfyller andre indikasjoner, vil i det følgende bli tolket med inspirasjon av feministen Judith Butlers artikkel ”Performative Acts and Gender Constitution”⁴⁶⁷

Hennes begrep om ”performative act” kan bidra til å gi et diskursivt perspektiv på hvordan språket som presenterer kvinnen som et ”brittle object”, kommer materielt til uttrykk i en bestemt disiplinering av måter å føre kroppen på foran legen eller nemnden som har avgjørelsesmyndighet i hennes sak. En kan betrakte måten å fremtre på som et materielt uttrykk for den språklige konstituering av kvinner i abortsaken. Jeg vil imidlertid kort gjøre rede for noen hovedtrekk i Butlers syn på kjønn, for å sette begrepet om ”performative act” i et noe bredere perspektiv. Hun knytter an til et fenomenologisk fokus på hvordan handlinger og væremåter konstituerer kulturell identitet. Dette er et utgangspunkt i en feministisk innsats for å forstå den hverdagslige måten kroppen blir omformet til kjønn.⁴⁶⁸

Butler mener kjønn som ”performative act” ikke reflekterer et individuelt valg, og heller ikke er påført eller innskrevet i individet, slik en post-strukturalistisk tilnærming kunne innebære. Kroppen blir ikke med ”performative act” ansett som

---

⁴⁶⁷ Judith Butler, ”Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory”, in *Performing Feminisms*, ed. Sue-Ellen Case (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1990).

⁴⁶⁸ *Ibid.* s. 276.

passivt innskrevet med kulturelle koder.⁴⁶⁹ Hennes prosjekt kan forstås som en kritikk av kategorien kjønn.

But the more mundane reproduction of gendered identity takes place through various ways in which bodies are acted in relationship to the deeply entrenched or sedimented expectations of gendered existence. Consider that there is a sedimentation of gender norms that produces the peculiar phenomenon of natural sex, or real woman, or any number of prevalent and compelling social fictions, and that this is a sedimentation that over time has produced a set of styles which, in reified form, appear as the natural configuration of bodies into sexes which exist in a binary to one another.⁴⁷⁰

Kjønnets identitet er noe som blir spilt ut, kledd frem, og som innebærer at en opptrer innenfor bestemte rammer. Måter å fremtre på kan ses som avleiringer av kjønnsnormer som er etablert opp gjennom historien, og som produserer forestillinger om hva som er ”naturlig”. Kroppene blir på denne måten omformet til kjønn. Ifølge Butler er det mange måter å gjøre dette på, for eksempel finnes det mange ulike valg i måte å kle seg på eller leve på. Likevel er den *performative* måten å gjøre kjønn på *ikke ens egen måte*. Det finnes individualiserte måter, men det *at* man fremtrer performativt i forhold til etablerte forventinger i forhold til kjønn, og at man gjør det i overensstemmelse med visse sanksjoner og forbud, gjør at det ikke er et fullt ut individuelt anliggende.⁴⁷¹

The act that one does, the act that one performs, is, in a sense, an act that has been going on before one arrived on the scene. Hence, gender is an act which has been rehearsed, much as a script survives the particular actors who makes use of it, but which requires individual actors in order to be actualized and reproduced once again.⁴⁷²

Kjønn som performativ fremtreden blir her sammenlignet med fremføringen av et manuskript. Den enkelte skuespiller vil tilføre egne varianter, måter og individuelle uttrykk, men manuskriptet er det samme og sørger for at fremføringen likevel ligger innenfor bestemte rammer.

---

⁴⁶⁹ Ibid. s. 277.

⁴⁷⁰ Ibid. s. 275.

⁴⁷¹ Ibid. s. 276.

Et viktig trekk ved kjønn som performativ fremtreden, er repetisjon. Repetisjonen er både å gjeninnføre og å gjenoppleve et sett av meninger som allerede er sosialt etablert. Det er en hverdagslig, vanlig og ritualisert måte å legitimere den performative fremtreden på.⁴⁷³ Butler ser et markert skille mellom kjønn som *performativ* handling på den ene side, og på den annen side at noen handlinger og fremtredener blir forstått som *ekspressive* i den forstand at de uttrykker kjønn:

The distinction between expression and performativeness is quite crucial, for gender if attributes and acts, the various ways in which a body shows or produces its cultural signification, are performative, then there is no pre-existing identity by which an act or attribute might be measured, there would be no true and false, real or distorted acts of gender, and the postulation of true gender identity would be revealed as a regulatory fiction.⁴⁷⁴

Når kjønn ses som noe performativt heller enn noe ekspressivt, innebærer dette at den måten man "gjør" kjønn på ikke regnes for å uttrykke et indre, egentlig subjekt, og derfor heller ikke kan regnes som uttrykk for et sant, naturlig kjønn. Synet på kjønn som "performative act" er et perspektiv som avviser essensialisering av kjønn. En konsekvens av kjønn som performativt heller enn ekspressivt er at kjønn ikke blir forstått som en rolle som uttrykker eller skjuler et indre "selv". Derimot konstruerer kjønn som performativ fremtreden den sosiale fiksjonen av sitt eget psykologiske indre.⁴⁷⁵

Selv om det ifølge Butler ikke finnes et "ekte" eller "uekte" kjønn, lever vi i en tilværelse der kjønn konstituerer entydige betydninger, og der kjønn blir stabilisert og polarisert. Butler ser dette i en større politisk sammenheng:

---

⁴⁷² Ibid. s. 277.

⁴⁷³ Ibid. s. 277. Her viser Butler til antropologen Victor Turner sine studier av rituell sosialt drama, og antropologen Clifford Geerts diskusjon av teateret som metafor.

⁴⁷⁴ Ibid. s. 279.

⁴⁷⁵ Ibid. s. 279.

Gender (...) serves a social policy of gender regulation and control. Performing one's gender wrong initiates a set of punishments both obvious and indirect, and performing it well provides the reassurance that there is an essentialism of gender identity after all.⁴⁷⁶

Kjønn som performativ fremtreden regulerer og kontrollerer kjønn. Det å "gjøre" sitt kjønn på feil måte fører til sanksjoner, mens det å gjøre sitt kjønn på en "riktig" måte forsyner samfunnet med en forsikring om at det finnes en essens og kjerne av kjønnsidentitet. Denne forsikringen blir imidlertid lett erstattet av engstelse, og dette er ifølge Butler en vesentlig grunn til at kulturen er så villig til å straffe eller marginalisere de som ikke lykkes i å fremføre illusjonen om kjønnets essens.⁴⁷⁷

En slik kjønnets essens kan tenkes å være knyttet til en gravid kvinnes avvisning av moderskapet. Jeg vil knytte "brittle-object-unvierset" til en måte kvinnen er forventet å opptre på, når hun er i nemnd eller på legekantor og ber om abort. Analysen som følger nedenfor tar for seg en bestemt, institusjonalisert situasjon som er kommet i stand for kvinner som søker abort på grunnlag av det som i 1960 var fare for helseknekk, fra 1975 er urimelig belastning, eller fra 2003 er medisinsk uro.

I denne sammenheng kan man overføre Butlers begrep om en "scene" og et "manuskript" til legekantoret eller nemnden. Inspirert av Butler kan en si at kvinnen er forventet å "gjøre" kjønn ved å fremvise en kjønnets essens, som i dette tilfellet vil være å fremføre den gravides avvisning av moderskapet. Samfunn og kultur har sanksjoner for dem som ikke "gjør" det performativet kjønn på rett måte, eller som sår tvil eller mislykkes i å gjøre en slik forventet fremtreden. Det som står på spill, er hvorvidt hun får innvilget abort eller ikke.

---

⁴⁷⁶ Ibid. s. 279.

⁴⁷⁷ Ibid. s. 279.

Jeg vil vise et eksempel på en situasjon i nemnden som er beskrevet av forfatteren Tove Nilsen i romanen "Aldri la dem kle deg forsvarsløst naken".⁴⁷⁸ Historien hun forteller ligner på beskrivelser i Ellen Aanesens "Ikke send meg til en "kone", doktor", og er trolig kjent som en del av den norske aborthistoriske erfaringen.⁴⁷⁹ Den kan ses som uttrykk for en del av bevisstheten om hvordan det ofte var å stå foran nemnden og søke om abort uten "god grunn" eller oppfylle de harde indikasjonene:

"Jeg husker ikke hva jeg sa, bare at jeg reiste meg og sto foran dem og skrek et eller annet. Etterpå knakk jeg sammen, jeg hikstet og skalv om hverandre. Det var det som reddet meg, de innvilget abort med en gang, på grunn av psykiske problemer, som de skrev."⁴⁸⁰

Den gravide kvinnens fremtreden er her ment å fortelle om romanfigurens ekte følelser, ikke et "lingvistisk spill". Likevel kan denne måten å fremtre i nemnden på, inspirert av Butlers begrep om "performative act," ses som sosiale avleiringer av normer for hvordan kvinnen skal fremtre for å få abort, og avbryte svangerskapet. Den gravide kvinnen *reddes* (dvs får innvilget abort) av at hun *knakk sammen* og kategoriseres som en som har *psykiske problemer*. En kan si at hun fremviser det metaforiske meningsinnholdet i "brittle-object-metaforens struktur: Noe følelsesmessig tyngende bryter henne ned til hun ikke har psykisk styrke til å stå imot, hvorpå hun "knekker" i psykologisk forstand. Man kan kanskje si at Tove Nilsens romanfigur førte seg og sin kropp slik foran nemnden som "scenen" var forventet å være, hvis hun skulle kunne få abort. Fortellerstemmen i Nilsens roman regner med at det var denne "knekken" som avgjorde saken og gjorde at nemnden innvilget henne abort: "Det var det som reddet meg (...)". Samtidig kan dette oppfattes som at hun førte seg i forhold til normen om hvordan hennes kjønn "bør" forholde seg til det å avvise moderskapet.

---

⁴⁷⁸ Tove Nilsen, *Aldri la dem kle deg forsvarsløst naken* (Oslo: Cappelen, 1974).

⁴⁷⁹ Aanesen, *Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort*.

⁴⁸⁰ Nilsen, *Aldri la dem kle deg forsvarsløst naken*. s. 99-100.

Sosialmedisineren Grünfelds undersøkelser fant som nevnt ovenfor at det var flere kvinner som fremholdt psykiske eller mentale problemer som grunnlag for abort når de søkte om det, enn antall kvinner som hadde hatt dette som viktig årsak når de ble spurt *etter* at deres aborter ble innvilget. Dette tyder på at det kan ha etablert seg en repeterende ”performativ act” som kvinnene burde følge. Med det mener jeg at det kan ha etablert seg en forståelse av at uansett hvordan en egentlig opplevde situasjonen, ville det være størst sjanse for å få abort ved å fremtre som ”the brittle object”. Det kan være at dette var måten å få abort på: Man kunne ikke bare vise til sin situasjon, fortelle hvordan man hadde det, eller begrunne sin søknad og slik oppfylle kriteriene om myke indikasjoner, helseknekk eller urimelig belastning. Man måtte i tillegg fremvise følelsen, vise frem bristen i det å makte tilværelsen, det vil si *gjøre* ”the brittle object” som ”*performative act*”. Aanesens beskrivelse av rådgivningskontorene som oppfordret kvinnene til en lignende adferd overfor nemnden når de skulle søke om abort, tyder også på dette.

Jeg vil hevde at det gjennomtrengende, men alminnelige språket om kvinnens psykiske styrke i møte med et uønsket svangerskap ikke nødvendigvis gjengir hvordan kvinner pleier å *ha* det. Avhandlingen har verken epistemologiske eller metodologiske forutsetninger for å kunne si noe om det. Derimot vil jeg si at dette språklige universet gir politisk handlingsrom for å hjelpe mange kvinner som *kan* ha det slik. Det gir kvinner som har det vondt og vanskelig en mulighet til å få abort.

Språket og metaforen har også en disiplinerende funksjon ved å uttrykke og opprettholde en norm for hvordan kvinner *er forventet å ha det* når de vurderer abort. Med Butlers perspektiv kan man si at med tiden har denne måten å regulere kvinnens tilgang til abort på, satt igjen avleiringer av normer for hvordan man skal tre fremtre som en kvinne som er uønsket gravid, og som ikke åpenbart oppfyller indikasjoner for abort. Indikasjonene om helseknekk, urimelig belastning og medisinsk uro kan tenkes

---

å etablere en relativt bestemt praksis for hvordan kvinner skal kunne ”leses” eller ”tolkes” for å overbevise nemnden eller legen.

I dette perspektivet kan man si at da Bondevik II-regjeringen i 2003 vedtok at kvinnen måtte til lege og få erklært sin uro som medisinsk fenomen, gjenåpnet den samtidig et rom for kvinnens performative fremføring av ”the brittle object” foran almenlegen. Det ble vedtatt å videreføre en praksis som skulle institusjonalisere kvinners vei til å fremlegge en sjelelig tilstand, som tilsa at hun ikke maktet å få et sykt barn. Fremstillingen hos legen skulle godkjennes i form av henvisning til ultralyd, der henvisningen samtidig innebar en medikalisering av hennes tilstand. Dette kan leses som en gjenåpning av et performativt rom for kvinner som vil avslutte svangerskapet av personlige (og ikke medisinske eller etiske) grunner. Denne gjenåpningen representerer også en kulturell og institusjonell kontinuitet.

Inspirert av Butler kan det tenkes at selv om den enkelte individuelle kvinne går inn i legens eller nemndens rom for første gang og etter eget valg, kan det tenkes at hun trer inn i en scene som har utspilt seg utallige ganger tidligere, og at manuskriptet er forutsigbart for begge parter. ”Kvinne som er uønsket gravid og ikke vil ha barn” kan ses som en ”performative act” som fører med seg forventet vokabular og gester på legekantoret. Disse trenger ikke å være representative for hvordan kvinnen egentlig opplever situasjonen. For eksempel kan det være at kvinnen på legekantoret ikke er så fortvilet og lei seg at det kommer inn under et medisinsk felt.

Indikasjonene som ivaretar og beskytter kvinnens psyke er hensynsfulle og gir økt fleksibilitet i lovverket. Men repetisjonen av denne kjente scenen kan også være med på å gjeninnføre, gjenoppleve og opprettholde sosialt etablerte sett av meninger om hva som skal til for å avbryte et svangerskap, og om hvordan det bør oppleves å

avvise moderskapet. Samtidig legitimerer det både aborten og innvilgelsen av den. Den performative fremtreden opplever kanskje nødvendig for å gi aborten etisk legitimitet. Samtidig opprettholdes også legitimiteten av en abortpolitikk som generelt oppfattes som liberal. Situasjonen mellom kvinnen og legen eller nemnden kan, samtidig som kvinnen får innvilget abort, signalisere noe kvinnen hele tiden forholder seg til: at hun *egentlig* ”burde” født barnet. Her er Foucaults beskrivelse av kvinnelige personkategorier en interessant resonans. Han peker ut kvinnen som en av de første personkategorier som kommer til syne under seksualitetsanordningen, som etter hvert ble sentrert om familien:

Foreldrene og ektefellene blir familiens viktigste aktører i en seksualitetsanordning som utad støtter seg til legene, pedagogene og senere psykiaterne, og som innad kommer til å overløpe og snart ”psykologisere” eller ”psykiatrisere” forholdene i slektsalliansen. Dermed kommer følgende personkategorier til syne: den nervøse kvinne, den frigide hustru, den likegyldige mor eller den mor som er besatt av mordtanker, den impotente, den sadistiske eller perverse ektemann, den hysteriske eller neurasteniske datter, det bråmodne og allerede utmattede barn, den unge homoseksuelle som nekter å gifte seg eller forsømmer sin kone. Dette er figurer som er blandet sammen av den villfarne slektsalliansen og den unormale seksualiteten.⁴⁸¹

Det var trolig normative forventninger til kvinnens håndtering av svangerskapet som gjorde sosialmedisineren Berthold Grünfeld reagerte på da han raste over retningslinjene for å tilby fosterdiagnostikk og derved grunnlaget for selektiv abort, slik det ble vist i sitatet fra hans kronikk ovenfor. Han skrev at det å regne kvinnens uro og bekymring som medisinsk indikasjon var ”en lurvete medikalisering og psykiatisering av saken”, og en tro kopi av indikasjonsloven fra 1960.⁴⁸² Grünfeld kobler her 1960-lovens indikasjon om helseknekk med 2003-lovens indikasjon for ekstra ultralydundersøkelse i offentlig helsevesen. Koblingen gjøres på grunnlag av implikasjonen om hvordan kvinnen må tre frem foran legen, det vil si hvordan hun skal fremføre sin søknad. Jeg mener dette kan ses som en diskursiv form for

---

⁴⁸¹ Foucault, *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. s. 122-123.

⁴⁸² Grünfeld, ”Medisinske indikasjoner.” Det synspunkt at kvinnen må gå frem ved å skjule ønsket om diagnostikk og i stedet uttrykke uro, for så å få følelsene underlagt helsepersonellens medisinsk-faglige vurdering og avvente utfallet, bekreftes av professor Kjell Salvesen ved St. Olavs hospital, som også er leder i norsk gynekologisk avdeling. Gjerstad, ”Høybråtens nye ultralov: -Tvinger gravide til å lyve.”

---

mikromakt, der kvinnen performativt forventes å føre sin kropp slik at hun blir leselig som "brittle object" foran den autoritet hun står overfor.

Analysen har vært konsentrert om de situasjoner der kvinnen skulle møte en autoritet for å få avgjort om hun oppfylte en indikasjon for abort. Språket ble vurdert både som et redskap for reprodktiv frihet og en form for disiplinering av kjønn. Jeg har betraktet "brittle-object"-metaforen som utgangspunkt for en forventet performativ fremføring av et indre. Dette er likevel ansett for et ytre forhold, som ikke nødvendigvis *representerte* det indre, verken på individuelt nivå eller som en kvinnelig "essens". Det ble foreslått at språket og det performative slik det kommer frem ovenfor, også formidler en kulturell holdning om hvordan kvinnen *bør* ha det når hun avviser et moderskap for sin egen del.

7.6.2 Selvets regime – analyse av kvinnens subjektposisjon

I dette kapitlet skal jeg undersøke hvorfor akkurat denne performative fremtreden og dette bestemte vokabularet har slik gjennomslagskraft i abortdebatten. Hvorfor brukes akkurat dette "språket" til å diskutere problemstillinger rundt det individuelle valget, beskyttelsen mot ulike former for press og psykologiske virkninger, og tilrettelegging for den performative fremtreden som forventes å følge med?

For å undersøke dette, vil jeg gjøre en bredere diskursanalyse enn analysen ovenfor, av det performative. Jeg konsentrerer meg da ikke spesielt om indikasjonene, men om hvordan et kunnskapsfelt ved hjelp av ulike teknikker også preger individenes indre måte å vurdere og å tenke på.

Sosiologen Nikolas Rose etablerer begrepet "the psy-disciplines" i boken *Inventing our Selves – Psychology, Power and Personhood*.⁴⁸³ Han beskriver det som et kunnskapsfelt som har fått en diskursiv virkemåte i den brede vestlige kultur. Rose hevder at "the psy-disciplines", særlig psykologi og psykiatri, virker på individets selvforståelse og som grunnlag for hvordan politiske problemer blir formulert og forstått.

The psychosciences and disciplines – psychology, psychiatry, and their cognates – form the focus of these studies. Collectively I refer to the ways of thinking and acting brought into existence by these disciplines since the last half of the nineteenth century as "psy", not because they form a monolithic or coherent bloc – quite the reverse – but because they have brought into existence a variety of new ways in which human beings have come to understand themselves and do things to themselves.⁴⁸⁴

Denne analysen vil undersøke den kognitive metaforen om psyken som "the brittle object" og de meningsuniverser som analysen har knyttet til dette, i lys av Roses teori om "the psy-disciplines". Det kan se ut til å være en sammenheng mellom gjennomslagskraften i det vokabularet som er undersøkt ovenfor, psy-disiplinene, og en diskursiv føring i de tankebaner politikerne følger i abortdebatten. Stortingsdebattens fokus på det indre liv og betydningen av muligheten for å velge det som er riktig for den enkelte, kan forstås som preget av "psy-disiplinene". Rose plasserer også debatter om abort og reproduksjonsteknologi som politiske felt som blir forstått gjennom forestillinger om selvet.

"If there is one value that seems beyond reproach, in our current confused ethical climate, it is that of the self and the terms that cluster around it – autonomy, identity, individuality, liberty, choice fulfilment... Our politics loudly proclaims its commitment to respect for the rights and powers of the citizen as an individual. Our ethical dilemmas are debated in similar terms, whether they concern the extension of legal protections to same-sex couples, disputes over abortion, or worries about the new reproductive technologies."⁴⁸⁵

Stortingsdebattens diskusjon om tilrettelegging for det rette, individuelle valget og de økte valgmuligheter som bioteknologi og fosterdiagnostikk tilbyr, passer godt med

---

⁴⁸³ Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood*.

⁴⁸⁴ Ibid. s. 2.

⁴⁸⁵ Ibid. s. 1.

---

psy-diskursens formidling av et mangfold av ulike anbefalinger, og forventningen om ulike individuelle valg. Rose kaller den flerstemte diskursen for ”selvets regime”. Bakgrunnen for å innordne idealet om individuelt mangfold under et felles begrep som selvets regime, er at på tvers av klasse, alder, rase, kjønn og livsstil, tilbyr alle regimets varianter løsninger på det å leve i forhold til idealet om individualitet og autonomi.

Selvets regime - et lite relieff

Bevisstheten om det psykologiske, det bevisste og det ubevisste, dets sammenheng med det ytre liv, psykens evne til å overmanne det kroppslige, samt det alminnelige i å vise hensyn til psykologiske aspekter – er i dag alminneliggjorte innsikter. For å få frem noe av bruddet denne tankegangen og dette språket representerer i abortlovgivningen, vil jeg vise en liten flik fra Norges første offentlige abortdebatt.

I dag kan hensynet til kvinnens egen opplevelse av sitt svangerskap som premiss for abortavgjørelsen synes selvsagt. Psykologien og sosialmedisinen er etablert som kunnskap, vitensfelt og maktfelt i dag. Som undersøkelsen ovenfor har vist, var det omstridt å introdusere dette feltet i lovgivningen gjennom indikasjonen om fare for psykisk helseknekk i 1960. For å følge opp den noe genealogiske tilnærmingen til diskursanalysen, vil jeg understreke hvordan ”psy” som kunnskapsfelt i abortsaken representerer et grunnleggende brudd med tidligere tenkning om abort. Ved å vise et utdrag fra Norges første abortdebatt, vil kontrasten til psy-diskursen i ”den nye abortdebatten” også kunne bli mer tydelig.

Katti Anker Møller innledet i 1913 den første debatt om avkriminalisering av abort i norsk dagspresse. Hun foreslo at kvinnene selv måtte få vurdere om det var riktig for dem å fullføre et svangerskap. Den gang var leveforhold og de kummerlige betingelsene mange barnefamilier levde under, fremme som argumenter i debatten, i

tillegg til at kvinner ble utsatt for alvorlige og tidvis dødelige skader som følge av egne eller kvakksalveres inngrep for å fremkalle abort. De politiske strukturer som arbeidsforhold for enslige mødre, liten mulighet for barnebegrensning pga liten tilgang til prevensjon og liten kunnskap om egen kropp og helsefarlige illegale aborter, ble av Katti Anker Møller pekt ut som problemområder som kunne avhjelpes ved barnebegrensning og ved å avkriminalisere abort:

En kvinde som allerede har født 7 – syv – barn til verden, som er træt og utslitt, for hende staar et nyt svangerskap som en tilstand, der truer hendes liv (...) For i smaa trange kaar maa et liv i svangerskap og fødsler forekomme uutholdelig. En kvinde har ingen fri vilje i ekteskabet. Religion, almindelig opfatning og hendes økonomiske avhængighet gjør hende til et magtesløst bytte. Og der er mange hensynsløse, brutale og drikfældige mend. (...) En kvinde, som beslutter seg til fosterfordrivelse, hun vet hva hun gjør, men hendes motiver er sterkere end frykt for døden.”⁴⁸⁶

Forslaget ble i offentligheten imidlertid oppfattet som umoralsk og skandaløst. Abortspørsmålet ble i vesentlig grad forstått i et seksualmoralsk perspektiv.⁴⁸⁷ Fødselslege Severin Petersen ved Fødselsstiftelsen i Bergen er representativ for argumentasjonen mot Møllers forslag om avkriminalisering. Han mente forslaget om legal abort kun kunne skyldes ”egoistisk Nytelsessyke, om det aldrig så meget utsmykkes med talemaater om alle de ulykkelige Mødre, som maa svi for Mandens begjær”.⁴⁸⁸ Dr. med O. Borchgrevink svarer på Møllers innlegg i *Morgenbladet*. Der skriver han at selv om fosterfordrivelse ble legalisert, så må ikke Møller tro at: ”Fremtidens letlivede Kvinder med Tryghet kunde la seg besvangre” fordi ”I den almindelige Leges Haand vil hun ingenlunde være sikker.”⁴⁸⁹ Han mener hennes forslag er et uttrykk for ”Kvindeemancipationens lumre interesse for kvindelig usedelighed”, et uttrykk for ”Kjønslige Friheter”, noe som truer et ”uvurderlig

---

⁴⁸⁶ Møller, "Om fosterfordrivelse." s.2

⁴⁸⁷ Flatseth, "Metaforenes makt."

⁴⁸⁸ Severin Petersen, "Legalisert fosterfordrivelse " *Morgenbladet* (2. oktober 1913, morgenutg.).

⁴⁸⁹ O Borchgrevink, "Til Fru Katti Anker Møller," *Morgenbladet*, no. morgenutg. (1913). s.2-3.

---

klenodie som Kvindelig renhet.”⁴⁹⁰ Katti Anker Møller fikk forsvinnende lite støtte, og hennes utspill ble blant annet karakterisert som ”skrullede oppfatninger”.⁴⁹¹

Eksemplene understreker kontrasten fra et diskursivt felt der seksualmoral styrer abortdebatten på en måte som gjør det svært vanskelig å introdusere eller diskutere kvinners og familiers problemer som del av abortpolitikken. Den fortvilelse og de vanskeligheter Møller trekker frem som grunnlag for legalisert abort, blir forstått som et utslag av uakseptabel seksualmoral. Autoritetene på feltet og den alminnelige mening er ikke i stand til å forstå problemene som politisk, sosialt eller kulturelt produserte. Komplekse problemstillinger reduseres til et spørsmål om enkeltkvinnens seksualmoral. Man kan si at psy-disiplinene ikke er etablert som forståelsesramme, og det diskursive vokabularet kan ikke konstituere mening utenfor sine egne rammer. Under debatten har forståelsesrammen først fulgt seksualmoralens normer i vurderingen av uønsket svangerskap og abort, og slik dannet et diskursivt stengsel for abortpolitisk endring.

Måten debatten ble avsluttet på er også interessant, både i forhold til Millers diskursbegrep om talemåtenes betydning, og i forhold til Roses teori om hvordan et kunnskapsfelt har betydning for hvordan et problem blir forstått og hvilke løsninger som kan være mulige. Fødselslege Petersen skriver:

Man kan ikke lengere diskutere slike Anskuelse man kan blot nedlægge energisk Protest mot, at de faar Lov til at komme til Orde i skikkelig selskap. (...) Jeg kan ikke la være at be Redaksjonen stanse denne Skriftveksel. Den omfatter Forhold og maa bruke Uttrykk som ikke hører hjemme i Dagspressen.⁴⁹²

---

⁴⁹⁰ Ibid. s. 2-3.

⁴⁹¹ Merethe Flatseth, "Å bære eller ikke bære - er det spørsmålet? konstruksjoner av kvinne, abort og foster i tre tidsperioder.," *Tidsskrift for velferdsforskning* 4, no. 1 (2001). s. 52.

⁴⁹² Petersen, "Legalisert fosterfordrivelse ". s. 2.

Morgenbladet trykket sin støtte til Petersen umiddelbart nedenfor hans innlegg: "Vi er enig med Overlege Petersen at denne Diskusjon nu bør være endt."⁴⁹³ Debatten avsluttes slik sett med henvisning til at de språklige uttryksmåter som ses som nødvendige for å tale om saken, også i seg selv er så sosialt uakseptable at debatten bør stilne. Det eneste språket som er tilgjengelig for å diskutere saken, blir sett på som ubrukelig til å føre abortsaken videre som tema i det hele tatt. Det diskursive vokabularet evner å begrense hvordan abortproblematikken kan bli forstått og hvilke løsninger som kan være mulige. Samtidig kan man tolke avslutningen dit hen at det på dette tidspunkt ikke eksisterer et språk for kvinners problemer som også har gjennomslagskraft i det offentlige rom. Eksemplene illustrerer hvordan tilnærmingen til et politisk felt kan påvirkes av hvilke diskurser som gjør seg gjeldende.

Selvets regime i stortingsdebattene

Analysen vender nå tilbake til Rose og stortingsdebatten i 1996, om erfaringene med abortloven. Jeg tar opp igjen det fokus som var utgangspunktet for analysens interesse: Måten forslaget om de fem ventedagene, rådgivning og samtale med kvinner mens de vurderer abort, blir diskutert på. Jeg vil knytte representantenes diskusjon til Roses teori om hvordan selvets regime opprettholdes og formidles gjennom ulike indre og ytre teknologier som bistår individet i å beslutte seg til ulike valg. Maktperspektivet i "selvets regime" kommer blant annet frem ved presentasjonen av begrepet om teknologiene, som Rose for øvrig knytter til Foucaults begrep om disipliner:

However, our experience of ourselves as certain sorts of persons – creatures of freedom, of liberty, of personal powers, of self-realization – is the outcome of a range of human technologies, technologies that takes modes of being human as their object. Human technologies are hybrid assemblages of knowledges,

---

⁴⁹³ Morgenbladet, "Redaksjonens kommentar " *Morgenbladet* 2. oktober 1913, morgenutg. s. 2.

---

instruments, persons, systems of judgement, buildings and spaces, underpinned at the programmatic level by certain presuppositions and objectives about human beings.⁴⁹⁴

Disse “human-teknologiene” blir beskrevet som enhver blandet samling av kunnskaper, instrumenter, personer, bedømmelsessystemer, bygninger og rom, som er understøttet av et planmessig nivå av bestemte forutsetninger og hensikter som omhandler mennesker. Eksempler på slike teknologier kan være skoler, fengsler eller asylter. Det kan også være relasjoner som forholdet mellom prest og menighet, terapeut og pasient, sosialarbeider og klient, eller det dannede menneskes relasjon til seg selv.⁴⁹⁵ Rose poengterer psy-kunnskapenes innvirkning på individets selvforståelse og som grunnlag for hvordan politiske problemer blir formulert og forstått. Dette danner bakgrunnen for idealet om det autonome selvet som beslutter seg til ulike valg gjennom et mangfold av indre og ytre teknologier skapt av psy; selvransakelse, selverkjennelse, eller selvutvikling, institusjonalisert gjennom et mangfold av rådgivningstjenester, møter med psykologer, sosionomer eller coacher mer kollektivt rettet i form av holdningskampanjer eller konsensuskonferanser.

Undersøkelsen ovenfor, av stortingsdebattens omtale av kvinnen i valgsituasjonen, kan ses i en slik sammenheng. Det er bred tilslutning til troen på at kvinnen er i stand til å vurdere sin situasjon, i form av uttalt tillit til at man tror kvinnen er i stand til dette. Slik dreier diskusjonen seg om kvinnens evne til å vurdere seg selv. Det tunge og vanskelige ved valget er også tema. Avgjørelsen forventes ikke å være lett, det forventes nøye vurdering og selvransakelse. Hos de reguleringsvillige partiene uttrykkes dette blant annet gjennom ønsket om ventedager for tenkepause og revurdering, og eventuelt også obligatorisk rådgivning.

---

⁴⁹⁴ Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood*. s. 26.

⁴⁹⁵ Teknologiene her kan sies å skape ”roller” som subjektet plasseres i. Dette må ikke forveksles med analysens bruk av begrepet ”subjektposisjon”. Poenget i sitatet ovenfor er å peke på ”ventedagene” og ”obligatorisk rådgivning” som teknologier som opprettholder og formidler ”selvets regime” og idealene fra ”psy”. For videre spesifisering av skillet, se Neumann, *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse*. s. 117.

Magnhild Meltveit Kleppa (Sp) sin forklaring av hensikten med forslaget om lovpålagt rådgivning før abortvalget kan være et eksempel på Roses teori:

Obligatorisk rådgjeving blir av Arbeiderpartiet framstilt som tvang. Vår intensjon er å sikra alle som vurderer abort, moglegheit til i lag med kvalifisert personell å drøfta alle sider ved eit abortinngrep, og òg dei praktiske tiltaka som finst for den som vil bera barnet fram.⁴⁹⁶

Slike samtaler kan også leses som en humanteknologi, som mer eksplisitt skal hjelpe kvinnen til vurderingen av hva hun selv ønsker å gjøre. Ifølge Rose inspirerer forestillingen om frihet og autonomi vår politiske tenkning, noe som kommer frem blant annet ved krav om terapi og mylderet av ulike rådgivningsinstanser. Forslaget om obligatorisk rådgivning for å sikre kvalifiserte råd og drøfting før valget tas, kan ses i en slik sammenheng. Venstre støttet forslaget om obligatorisk rådgivning med en tilsvarende begrunnelse: kvinnen skal gjøre sitt valg, men samfunnet må ha sikkerhet for at kvinnen gjennom obligatorisk veiledning gis en oversikt over de muligheter hun har hvis hun velger å ikke ta abort.⁴⁹⁷ Forslaget fra blant andre Høyres Annelise Høegh om samtale med lege før fem nye ventedager til ettertanke, kan også ses i denne sammenheng:

Den samtale de har med legen, kan kanskje gjøre at noen får *styrke til å gå imot det press de har vært utsatt for*, enten ved å trekke søknaden om abort, eller ved å fastholde den. Presset kan gå i begge retninger. I begge situasjoner kan en *tenkepause etter en samtale med en lege bidra til at beslutningen blir mer gjennomtenkt, mer velfundert enn den var på forhånd*.⁴⁹⁸

Også her kommer kvinnen i en form for terapeutisk situasjon, der en konsultasjon med lege er tenkt å kunne styrke hennes eget individuelle valg. Ventepausen kan ses som institusjonalisering av indre teknologier, der revurdering av valget, grundigere gjennomtenkning gjennom legesamtalen, samt etterprøving i form av plass til ettertanken, utgjør hovedelementer.

---

⁴⁹⁶ Kleppa, Magnhild Meltveit. *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996).s.4165.*

⁴⁹⁷ Sponheim, Lars. Ibid.s. 4156.

Arbeiderpartiet har på den annen side mest konsekvent ment at ingen endring av loven er ønskelig, og motsetter seg regulering i form av at teknologier for rådgivning og revurdering blir lovpålagt og institusjonalisert. Her er det imidlertid verdt å se nærmere på hvordan partiet begrunner sitt ståsted. Argumentasjonens perspektiver gjør det mulig å tolke partiet inn i Roses teori om hvordan ”psy” sørger for individets stadige selvvurderende styring av seg selv innenfor forventede rammer. En slik operativ diskurs kan sies å være sterkt forventet fra partiets daværende helseminister når han understreker sin tiltro til kvinnens evne til ansvarlig vurdering:

Det som er vår tro, er at mennesket er et etisk og ansvarlig vesen, og at det selvsagt også må være et myndig og autonomt vesen. Det er ikke slik at de som tar abort ikke har hatt anledning til å tenke saken over. Jeg tror ikke bare de har tenkt saken over én gang, men flere ganger. Jeg tror at det er slik at de som overveier en slik beslutning, tenker på det hele tiden, at det ikke bare er noe som streifer sinnet av og til. Derfor mener jeg at det ikke er grunnlag for et pålegg om en bestemt betenkningstid i tillegg til en situasjon hvor jeg er ganske sikker på at dette er det som hviler på sinnet hele tiden.⁴⁹⁹

Det dreier seg om å føre en diskurs som får individet til å styre seg selv innenfor det som blir regnet som ”gyldige” rammer. Hernes` argumentasjon kan forstås som uttrykk for en forventning om en slik diskursivt implementert teknologi for selvevaluering som virker i menneskets indre styring av seg selv. For Hernes er forventningen om denne teknologien med på å legitimere en abortlov uten ventedager og obligatorisk rådgivning. Kvinnen antas å *allerede* kontinuerlig og ansvarlig gjøre sine vurderinger på nytt og på nytt igjen. Helseministerens begrunnelse for at det ikke trengs å formaliseres en egen betenkningstid på grunn av troen på det autonome individets kontinuerlige egenvurdering, kan ses som uttrykk for at en slik ”humanteknologi” forventes å allerede finne sted inne i hver kvinne som vurderer abort. Hernes synes å stole på, sagt med Roses terminologi, at psy-diskursen allerede er implementert som virksom indre teknologi i den abortvurderende kvinnens indre. Dette gir grunnlag for å se en felles diskurs om kvinnen på begge sider av den

---

⁴⁹⁸ Høegh. Ibid.s. 4148. Min utheving.

⁴⁹⁹ Hernes, Gudmund. Ibid. s. 4167.

politiske uenigheten om abortloven. Den diskursive makten som ligger i ”psy” og selvets regime ser ut til å være forståelsesgrunnlag for motsatte politiske ønsker og hensikter.

Arbeiderpartiets motstand mot obligatorisk rådgivning kan også forstås som et ”tiltak” til fordel for det ”riktige” autonome valget: Mens KrF, Sp og Venstre vil at valget skal gjøres på tilstrekkelig informert grunnlag, gjerne pålagt dialog for å sikre at alle sakens sider kommer frem i lyset, vil AP sikre det selvstendige valg ved å skape et så nøytralt rom som mulig. For Ap synes plikt til dialog ved rådgivning å kunne forstyrre eller påvirke den indre monologens kontinuerlige utforskning slik Hernes beskriver den. Rådgivning og veiledning fremstår som press og ses som truende mot idealet: individets selvstendige vurdering og valg. Hvis kvinnen derimot selv velger det, kan hun søke råd hos andre.

Minst mulig innblanding i form av nøytral informasjon er viktig for mange representanter. Nøytral informasjon er sikret og institusjonalisert i det man med Rose, og med klar hentydning til Foucault, kan betrakte som humanteknologier. Hernes sin beskrivelse av prosedyrene for nøytral informasjon kan ses i en slik sammenheng:

Tilsynet med at sykehusene har rutiner for henvisning til informasjon og rådgivning til kvinner som ønsker det, følges opp av Statens helsetilsyn og fylkeslegene. Det offentlige har et særlig ansvar for at den informasjon som gis, er profesjonell, saklig og objektiv. Tilbud til informasjon om og veiledning basert på livssyn og ideologi skal være et supplement til de kvinner som særlig ønsker det.⁵⁰⁰

Plasseringen av en bestemt type ”gyldig” informasjon på sykehuset som autorisert institusjon, samt Statens helsetilsyn og fylkeslegenes tilsyn med denne formidlingen før kvinnen kommer i kontakt med informasjonen, er en praksis som passer med Roses begrep om humanteknologier. Likeledes kan enighet om å sette i gang

---

⁵⁰⁰ Hernes, Gudmund. Ibid. s. 4165.

---

holdningskampanjer om ansvarlighet og sex blant ungdom sammen med konsensuskonferanser for nemndene for hvordan loven skal tolkes og hvordan kvinnens vurdering vektlegges, forstås i et slikt perspektiv. Dette trenger ikke å være uforenlig med at konsensuskonferanser blir brukt som redskap for å sikre et høyt verdsatt prinsipp i abortpolitikken og innenfor lovverket generelt: Likhet for loven. Holdningskampanjer kan også ses i sammenheng med at seksualopplysning har vært et viktig redskap for å få befolkningen til å kunne ta ansvar og velge selv i forhold til reproduksjon, eget liv, egen økonomi og ikke minst abortforebygging. Humanteknologiene er understøttet av bestemte forutsetninger og hensikter med mennesker. I håndteringen av kvinnenes informasjon vil den humanteknologiske hensikten med ordningen være implantering og sikring av et bærende hovedprinsipp i abortloven og abortpolitikken: Prinsippet om selvbestemmelse, nøytralitet og eget valg av informasjon.

I begge tilfeller, både for og mot ventedager og obligatorisk rådgivning, ønskes det i sluttpunktet av prosessen at den abortsøkende kvinnen kommer frem til det riktige, informerte og forsvarlige valget selv. Teknologiene innlemmer teknikker i personen, slik som selvransakelse, selvavsløring, bekjennelse og selvoppdragelse. Rose mener ”psy” også kan opptre som et operativt element inne i menneskets indre, ved implementering av selvransakende, selvbekjennende og selverkjennende prosesser.

Selvets regime synes å være en diskurs som tar opp i seg de fleste spektre av livsformer og livsvalg, der betydningen av valget selv er det samlende punkt: ”These may be polyvocal but they offer us solutions to the same problem – that of living our lives according to a norm of autonomy.”⁵⁰¹ Debatten om ventedagene ble tidligere i kapittelet vurdert som tvetydig. Det ble også åpnet for at debatten kunne leses som en

---

⁵⁰¹ Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood*.s. 79.

problematisering av kvinnens autonome valg, og at diskusjonen kanskje heller kunne ses som en tilrettelegging for det autonome valget. Rose ser diskursens uensartede invitasjoner til ulike valg som samlet i å tilby den samme løsningen; hvordan vi skal leve i forhold til normen om autonomi. På et lignende vis kan man forstå stortingsdebatten i 1996 om hvordan valg- og vurderingsperioden skal organiseres, som forsøk på en slik tilpassning til normen om autonomi. I dette perspektivet vil de svært ulike politiske standpunkter og kontroverser om grad av regulering og rådgivning ses som en del av dens samme underliggende diskurs. Debatten preges av reell uenighet med politiske aktører som står mot hverandre både i livssyn, synet på fosteret, abortloven, praktiseringen av den og bioteknologi for øvrig. Politisk uenighet og ellers ulike og mangeartede valg av livsstil, væremåte og identiteter føyer seg imidlertid inn i selvets regime. Ulikheter og motsetninger i valg er mer enn en forventning og oppgave borgeren har i selvets regime. Forskjellighetene følger med idealet om det individuelle og det autonome.

Rose skriver at den generelle endringen i selvforståelse og selvforbedring går forbi politiske dikotomier som høyre og venstre, og former et etisk-politisk terreng som deres politiske program må artikuleres og legitimeres i forhold til. Denne formen for politisk styring innebærer samtidig en ansvarliggjøring av subjektet.⁵⁰² På en lignende måte indikerer denne avhandlingens analyse at til tross for de mange stemmer i debatten, er det likevel mulig å finne en felles, underliggende føring for hvordan det snakkes om abort, for hvordan det er mulig å forstå, tematisere, problematisere eller løse politiske eller etiske problemer.

---

⁵⁰² Ibid. s. 167.

7.6.3 Konstituering av et etisk subjekt

Det bestemte metaforiske vokabularet om psykens styrke og "the brittle object" kan knyttes til konstitueringen av et etisk subjekt. Rose mener psykologiserende språk poder seg inn i individers etiske praksis. Han sikter her til at individet evaluerer seg selv i forhold til kategorier som sannhet eller løgn, god eller ond, tillatt eller forbudt. Her kan man innvende at mennesker under ulike historiske, politiske, geografiske, militære eller religiøse forhold har gjort seg slike vurderinger i forhold til sine handlinger og sine liv. Roses poeng er imidlertid at disse vurderingene nå gjøres gjennom et psykologiserende vokabular. "Ethics is here understood in terms of specific "techniques of the self", practices by which individuals seek to improve themselves and their lives and the aspirations and norms that guide them."⁵⁰³ Ved selverkjennelse eller samtale skal det bekjennende subjektet identifiseres, på en måte som Rose betrakter som terapeutiske teknikker, inspirert av psy-kunnskapene. På bakgrunn av analysen kan man tenke seg en sammenheng mellom debattens fokus på kvinnens evne til vurdering, og gjerne gjentatte revurderinger av sitt valg, og den implementerte, etiske øvelse som selvets regime skaper hos sine subjekter. I form av en grundig, stadig pågående og følelsesmessig tung prosess kan det synes som om debatten om abortloven på en lignende måte konstituerer kvinnen som et slikt etisk subjekt.

Dette trenger ikke å begrenses til vurderingen av abort, enten den følger ytre teknologier som ventedager eller indre teknologier som Hernes` forventning om kontinuerlig revurdering i kvinnens indre. Det kan også knyttes til konstituering av et etisk subjekt som grunnlag for prinsippet om selvbestemt abort, og videre til vektlegging av kvinnens egen vurdering når fosteret har avvik. For å forklare nærmere vil jeg trekke frem igjen eksemplene fra Brustad og Jagland der de bruker et

---

⁵⁰³ Ibid. s. 95.

vokabular som ligger innenfor "brittle object"-metaforens meningsunivers. Jagland argumenterer for at kvinnen og familien må vurdere hva som er alvorlig nok sykdom hos fosteret til at abort kan forsvares: "Den funksjonshemming man kan leve med i én familie, kan bli en *uoverstigelig byrde* i en annen, og ingen kan bedømme en families ressurser på en objektiv måte utenfra."⁵⁰⁴ Her formidles belastningen med å ha et sykt barn som en "uoverstigelig byrde" som kvinnen og familien må beskyttes mot. Hver enkelt anses selv å vurdere om hun har de ressursene som det henvises til at er nødvendige for å mestre dette. Det ligger en antydning til – i det uoverstigelige – at noen gjerne ikke klarer å bære denne byrden som det kan være å ha et sykt barn. Det er den indre opplevelsen av sykdommen og dens følger som her blir vektlagt: Noen finner det tilnærmet umulig å klare det som andre finner håndterlig. Sylvia Brustad (A) formidler det samme perspektivet i forhold til abortloven generelt om at det å bære frem barnet kan være en uoverkommelig belastning: "Hvilken rett mener representanten Svarstad Haugland at samfunnet har til å påtvinge kvinnen å bære frem et barn hvis hun selv *føler at hun ikke makter det*?"⁵⁰⁵

Både Brustad og Jaglands kommentarer kan knyttes til det Sniff Andersen Nexø i sin doktoravhandling "Det rette valg" om aborthistorie i Danmark, beskriver som en endring fra den biologiske reproduksjon på 1930-tallet til den sosiale reproduksjon på 1970-tallet.⁵⁰⁶ Da Danmark debatterte etableringen av sin lov om fri abort i 1973, ble begrepet "ønskebørn" etablert som en vesentlig del av diskusjonen. Fokus ble endret fra fremkomsten av et sunt individ til den prosess som gjorde barnet til et velfungerende og sosialt individ som kunne inngå i "et mer komplekst samfunn". Barnets sosiale oppvekstvilkår ble vektlagt, både materielle forhold og kjærlighet og

---

⁵⁰⁴ Jagland, Thorbjørn (A). *Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996)).s. 4162.*

⁵⁰⁵ Brustad, Sylvia Kristin. Ibid. s. 4152.

⁵⁰⁶ Nexø, "Det rette valg. Dansk abortpolitikk i 1930`erne og 1970`erne".

---

omsorg. Hvis barnet var uønsket eller moren manglet lyst eller evne til å ta seg av barnet, ville dette være en potensielt ødeleggende for formingen av det sosiale individ. Ønskebarnet var et planlagt barn. Andersen Nexø skriver at moderskapet på samme tid ikke bare ble forstått biologisk, det sosiale moderskap ble definerende for kvinnens identitet. ”Med dette projekt for øje blev det viktig, at moderen også tog ansvaret for at *ikke* sette børn i verden når de rette betingelser ikke var til stede. Og disse betingelser omfattede, som det er fremgået, både en lang række praktiske og materielle forhold, og moderens mentale habitus, lysten og evnen til at varetage den betydningsfulde opgave med barnets opfostring.”⁵⁰⁷ Å kreve fullføring av svangerskapet vil i et slikt perspektiv også være å hindre kvinnen i et viktig ansvar for å handle etter en vurdering av sine muligheter for en god omsorg. På et vis kan man si at kvinnens vurdering blir en egenvurdering av sin evne eller ”skikkethet” som mor på det gjeldende tidspunkt og situasjon. De rette følelser for barnet for å kunne bli en god mor var ikke lenger sett som naturgitte. Selvbestemt abort fordret ansvar for en selvransakelse. Vurderingsprosessen kan ses i sammenheng med den type ansvar som ligger til grunn for Danmarks lov om selvbestemt abort:

”For at intage positionen som ansvarlig subjekt måtte kvinden således også arbejde med seg selv på en ny måde. Hun måtte ”føle efter”, ransage sin sjæl. Hun måtte skue innad mod sine dybeste følelser, afklare sine inderste ønsker. Hun måtte reflektere over og vurdere sine egne menneskelige kompetencer til moderskab – noget der var helt irrelevant tidligere, hvor de rette følelser og evner ville dukke frem som naturgivne instinkter på et visst stadium af graviditeten(...) Selv-bestemmeslen inebær således også, at kvinden måtte *bestemme* sig på grundlag av en *selv*-refleksjon, en *selv*-ransakelse, en vurdering av sit *selv*.”⁵⁰⁸ Hun måtte vurdere om hun virkelig ønskede, maktede og evnede et barn på det pågjældende tidspunkt”.⁵⁰⁹

Posisjonen som ansvarlig subjekt slik Nexø beskriver den, synes å være sterkt preget av psy-diskursen og implementering av dens humanteknologier. Rose mener psykologiens krav om selvevaluering og selvforbedring utgjør en individets etiske praksis. Inspirert av Foucault definerer Miller definerer etikk slik: “I am defining ethics here to mean the personal capacity to draw up on moral codes as a means of

---

⁵⁰⁷ Ibid.s. 273.

⁵⁰⁸ Ibid.s. 295.

⁵⁰⁹ Ibid.s. 295.

managing one`s conduct. This becomes an exercise without end, a seminar of the conscience between desires, practices, collective and individual needs, and so on”.⁵¹⁰

Etikk defineres som personlig kapasitet til å sette opp moralkoder og midler til å styre sin atferd. Dette blir en øvelse uten ende, bevissthetens seminar mellom ønsker, praksiser og kollektive og individuelle behov osv. Slik iverksettes en ansvarliggjøring av individet, som innretter individets indre slik at det blir seg sitt ansvar bevisst. Felles for Rose og Miller er at det etiske aspektet her er knyttet til selvets vedvarende bearbeiding av seg selv. Man kan se de ulike former for vektlegging av kvinnens egenvurdering, slik de har blitt vist frem i analysen, som abortdebattens konstituering av et etisk subjekt.

7.6.4 Et meningsoverskudd

Likevel gjenstår en liten ”rest” der debattens meningsinnhold overskrider det Roses og Millers teori kan bidra til å forklare. Deler av debatten om abortloven konstituerer ikke bare et subjekt som har etisk kompetanse til stadige revurderinger og fremdrift i sine selverkjennelser. Lakoff og Johnson mener som vist tidligere at en truende fare er implisert i ”brittle object”-metaforens fokus på psykens styrke. På denne bakgrunn kan uttrykk som ”mer enn hun kan make”, ”psykiske ettervirkninger” og ”psykiske problemer” etter abort sies å formidle et subjekt som strekker seg forbi sin tålegrense. Dette vokabularet, som ikke er ensartet, men som jeg har vist at er en del av argumentasjonen på begge sider av ”den nye abortdebatten”, tegner konturene av et subjekt som går lenger i sin humanteknologiske praksis enn Rose og Miller ser for seg i sine teorier. Det subjekt som tidvis trer frem gjennom dette vokabularet, føyer seg inn i en psykologisk forståelse av subjektet, men strekker seg forbi selvevalueringens og selvbearbeidelsens prosjekt, og står overfor selvdestruksjonens område. Det antydes et subjekt som tar sine etiske forpliktelser så alvorlig at det antydningvis truer subjektet. Kvinnen kan kanskje sies å, via en psykologisk diskurs, bli skrevet inn

---

⁵¹⁰ Miller, *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject*. s. xii

---

i et vokabular som konstituerer et subjekt som ansvarsfullt føler seg frem til et punkt der opprettholdelsen av det intakte subjektet er truet.

Disse perspektivene uttrykker respekt for det enkelte menneskes opplevelser og psykologiske reaksjoner. Det er også uttrykk for menneskelige hensyn og kunnskap om at graviditet og abort er en særegen erfaring som kan sette i gang sterke følelsesmessige reaksjoner. Avgjørelsen om å avbryte et svangerskap kan skyldes triste omstendigheter, mens den gravide likevel sterkt ønsker seg et barn. Likevel er det i en analyse av debatten grunn til å trekke frem representantenes fremheving av abortvalget som tungt, vanskelig eller umulig. Den psykologiske innsikten som ligger bak disse betraktningene, fremtrer som selvfølgelige og nesten ”naturaliserte” oppfatninger av hva abort er. Abort blir forstått som en vond og vanskelig følelsesmessig påkjenning for kvinnen, så tungt at hun kan ta helsemessig skade av det. Betraktningene viser ikke bare respekt for kvinnens prosess og avgjørelse når hun velger abort. Det forteller også hvordan kvinnen er forventet å forholde seg til abort.

7.6.5 Subjektposisjonens politiske betydning

Forståelsen av kvinnen som etisk subjekt kan samtidig virke forløsende på et tungt etisk dilemma på politisk og statlig nivå. Konstitueringen av dette etiske subjektet kan fungere som en løsning i et omstridt politisk felt. Det dreier seg ikke bare om å uttrykke tro på kvinnen som etisk kompetent subjekt, men også om å konstituere et subjekt som danner etisk mulighetsgrunnlag for den abortpolitikken som føres. Debatten om ventedager og obligatorisk rådgivning kan ses som spørsmål om å skape en overbevisende politikk med hensyn til å legge forholdene til rette for dette subjektet.

The autonomy of the self is thus not the eternal antithesis of political power, but one of the objectives and instruments of modern mentalities and strategies for the conduct of conduct. Liberal democracy, if

understood as an art of government and a technology of rule, has long been bound up with the invention of techniques to *constitute* the citizens of a democratic polity with the “personal” capacities and aspirations necessary to bear the political weight that rests on them.⁵¹¹

Selvets regime konstituerer ved hjelp av psy-kunnskapenes teknologier et etisk subjekt som har kompetanse til å håndtere den politikk som føres overfor dem. Det etisk selvforbedrende subjekt passer godt til å skape tillit til kontroversiell politikk gjennom frivillighet, samtykke og individualiserte valg som egen verdi. Abortdebatten kan slik sett sies å etablere et etisk subjekt som ”muliggjør” en etisk forsvarlig politikk i et moralisert, men privatisert felt. Dette subjektet aktualiseres trolig på nytt når valget som følge av fosterdiagnostikk videreføres fra å gjelde når en vil ha barn til hvilke barn en (ikke) vil ha. Implementeringen av psy-diskursens ”humanteknologi” i kvinnens indre under selve abortvurderingen, kan gi tillit til at samfunnets fosterdiagnostiske praksis og abort av syke fostre håndteres på en etisk forsvarlig måte. Kvinnens subjektposisjon som ”brittle object” i selvets regime fungerer slik sett som en form for ”garanti” for at saken tas alvorlig nok.

Psykologiens språk kan sies å skape forbindelser mellom samtidens styringsmåter og etiske teknologier som det moderne individet tar i bruk for å styre sitt eget liv. Disse tilføres fra et mangfold av stemmer fra eksperter og profesjoner som gir ulike råd til individet, via blant annet massemedia. Felles for dem er at de alle tar utgangspunkt i normen om autonomi. Rose setter normen om det individuelle valget i sammenheng med politisk styring. Samtidig fordrer dette en kvalifisering av individet, slik at det kan håndtere den politikken som utøves overfor dem. På Samme tid innebærer denne politikken en mulig overføring eller avskriving av ansvar fra statlig hold: Det er mulig at kvinner i forhold til selektiv abort indirekte bli ansvarliggjort i forhold til hvordan samfunnet forholder seg til de som er syke eller ”annerledes”.

---

⁵¹¹ Rose, *Inventing our selves: psychology, power and personhood*.s. 155

Roses psykologisk innadskuende, selvforbedrende subjekt minner sterkt om Millers subjekt som er bevisst sin utilstrekkelighet og forsøker å forene dilemmaer til etisk substans. De to teoretikerne ser begge, inspirert av Foucault, en diskursiv styringsform i subjektets evinnelige egenvurdering mellom uforenlige hensyn og dilemmaer. Men Miller mener at subjektet regjeres på en noe annerledes måte. Han ser for seg at diskursen setter opp uforenlige dilemmaer på det ytre plan, og inviterer subjektet til å skape en etisk substans av det hele i sitt indre. Slik blir subjektet bevisst sin utilstrekkelighet, og det konstitueres et etisk mangelfullt subjekt som blir læringsvillig, endringsvillig og derved lettere å regjere. Hos Rose er det selvets regime som får subjektet til å orientere seg innover i seg selv. Det etiske aspektet er her knyttet til selvets forbedring ved fordypning i seg selv.

Felles for disse to diskursteoriene er anskuelsen av det frie individets frihet som en styringsform. Rose sier det slik:

Governing in the liberal democratic way means governing through the freedom and aspirations of subjects rather than in spite of them. (...) And contemporary mutations in government have been made both thinkable and practicable by the multitude of technologies that have now been assembled for enjoining and emplacing the regulated freedom of autonomous selves.⁵¹²

7.6.6 Politikken i kroppen

Konstitueringen av etisk subjekt kan virke forløsende i et samfunnspolitisk dilemma som selektiv abort. Man kan kanskje si at den politiske strukturen på et vis spilles ut i kvinnens kropp. Kvinnes indre kan fungere som stedet hvor de problematiske og ulike individuelle og samfunnsmessige hensyn samler seg og spilles ut mot hverandre, samtidig som avgjørelsen får økt etisk troverdighet når den kommer fra det individuelle idealsubjektet som mestrer psy-diskursens selvevaluerende og selverkjennende øvelser i vurderingen av moderskap, svangerskap og abort. Dette er

---

⁵¹² Ibid. s. 155

et perspektiv som kan ses i sammenheng med antropologen og feministen Rayna Rapps konklusjon på sin undersøkelse av hvordan tilbudet om fostervannsundersøkelse blir forstått av kvinner i USA, og hvilke forståelser av teknologien som ligger til grunn når kvinner avslår slike tilbud. Hun beskriver gravide kvinners funksjon og rolle i den biomedisinske diskursen slik:

Pregnant women are thus positioned as ethical gate-keepers vis-a-vis this technology. They are at once moral pioneers and cultural conscripts in a social drama played out upon an uneven and shifting terrain on which reproductive technologies are routinized in a multicultural, class- and gender-stratified world.⁵¹³

På dette punktet synes abortpolitikken i Norge å gjøre kvinnens kropp og tanke til et etisk utøvende senteringspunkt. Her skiller min analyse seg fra betraktninger av selvbestemt abort som tar utgangspunkt i at avgjørelsen tas av kvinnen fordi hun vet best selv. Jeg mener *ikke* å argumentere mot dette, men poenget er her et annet. Analysen plasserer her selvbestemmelsen og kvinnens sterke innflytelse frem til 18. svangerskapsuke i en bredere samfunnsmessig kontekst. Min lesning av debatten om erfaringene med abortloven ser selvets regime og bevisstheten om det etiske dilemma gjennom psy-vitenskapenes innsikter som bestemmende på hvordan abortspørsmålet blir forstått, problematisert og politisk og institusjonelt håndtert. Dette leder frem til en lesning av kvinnens subjektposisjon som et av diskursens flere midler for å kunne føre en politikk på et komplekst felt som for mange både er etisk kontroversielt og problematisk, men samtidig etisk forsvarlig og riktig. Kvinnen blir bærer av en etisk uangripelig avgjørelse på samfunnets vegne, der hun i kraft av sin etiske subjektposisjon ivaretar etikken i en omstridt fosterdiagnostisk praksis. Den politiske forutsetningen for at dette skal fungere, er at hun opplever valget som psykisk belastende, med andre ord at hun konstitueres som "the brittle object".

---

⁵¹³ Rayna Rapp, "Refusing Prenatal Diagnosis," in *Cyborg Babies. From Techno-Sex to Techno-Tots*, ed. Robbie-Davis-Floyd and Joseph Dumit (New York. London: Routledge, 1998). s.165

7.6.7 Det etiske subjektet som implisert eksklusjon

– eller hvordan noen kvinner blir ”borte” når de tar abort

I avhandlingens prosjekt om å undersøke hva språket diskursivt sett *gjør*, er det grunn til å reflektere over hvilke implikasjoner det etiske subjektet, med eller uten etisk tilstrekkelighet, opprettholder om kvinner som tar abort. Avhandlingen definerer diskurs blant annet som et vokabular som virker bestemmende på oppfatninger om hva som er normalt, hva det vil si å være menneske, hvordan vi forstår oss selv og hverandre, og hvilke problemer og løsninger som kan formuleres, diskuteres eller problematiseres. Analysen har frem til nå vært konsentrert om hvilke(n) subjektposisjon(er) som konstitueres gjennom diskursen. En slik analyse innebærer også en refleksjon over hvordan en ”normalisert” subjektposisjon virker ekskluderende på andre typer valg eller levemåter. Diskursen som er beskrevet ovenfor er en diskurs i det heterogene, flerkulturelle, mangfoldige og sammensatte samfunn, der komplekse sammenhenger og individuelle valg er anerkjente og forventet. Derfor er det gjerne enda viktigere å undersøke hvordan denne diskursen kan virke ekskluderende. Det gjelder kanskje særlig i forhold til spørsmål om reproduksjon og abort, som blant mange regnes som grunnleggende for individuell og kvinnelig frihet og bestemmelse over eget liv.

Forventningen om kvinnens kontinuerlige selvransakelse i vurderingen av abortspørsmålet, danner utgangspunkt for hvordan kvinner blir konstituert i stortingsdebatten. Dette kan ha noen implikasjoner som det er viktig å være oppmerksom på når abort og reproduksjonspolitik debatteres.

Debattens etablering av kvinnen som moralsk og etisk subjekt, impliserer at noen kvinner blir indirekte skrevet ut av debattens vide toleranse for valg. Det ser imidlertid ikke ut til at det er valget selv, eller mer direkte hvilket utfall valget får for

svangerskapet, som synes å kunne ha avgjørende betydning for debattens aksept. Derimot kan det virke som om det er *måten* valget blir fundert frem på, som er avgjørende. De kvinner som eventuelt synes at abortvalget er riktig for henne og hennes situasjon og på det grunnlag gjør vurderingen uten at indre granskende prosesser forløser og avløser hverandre, er forsvinnende lite skrevet inn i debattens tekst. Dette kan forstås i sammenheng med at etikken nettopp knyttes til den indre selvevaluerende prosessen som det etiske subjektets forutsetning. Kvinner som har en mer ”direkte” tilnærming til abortspørsmålet, uten å følge ”psy” sine tanketeknologier for selverkjennelse, og uten å kjenne seg fastsatt i et etisk dilemma, fremtrer kanskje som det postmoderne samfunns ”letlivede kvinner”, slik analysen viste at Borchgrevink formulerte det i 1913. Med det mener jeg at kvinner som får utført abort og opplever vurderingen og inngrepet uproblematisk fordi hun helt klart finner det velbegrunnet i hennes eget tilfelle; hun er nær sagt skrevet eller definert ut av stortingsdebatten der erfaringer med abortloven blir diskutert.

Dette paradokset kan fortelle noe om abort som et fortsatt kontroversielt og etisk problematisk felt, med strenge føringer på kvinnen, selv i en kultur og politisk virkelighet der de individuelle valg utgjør en etisk verdi i seg selv, og der lov om selvbestemt abort står sterkt. Abortloven kan betraktes som en del av denne etikken, men reflekterer gjerne også en begrensning og tvetydighet i sin toleranse for kvinnens valg. Respekten kan synes vel så knyttet til *hvordan* hun gjør sitt valg, som til *hva* hun velger.

Slik antydes enorme krav til det etiske subjektet, eller til rettferdiggjørelsen av at en kvinne velger abort. På den annen side kan det også indikere at abort fortsatt er svært kontroversielt. Selektiv abort fremtrer som så etisk problematisk at den legitimerende eller normaliserende psykologiske diskursen strekkes nær sagt lenger enn subjektet kan tåle.

7.6.8 Oppsummerende refleksjon

Konstitueringen av et presset subjekt, slik det kommer frem i kapitlets innledende analyse, og hensynet til hennes psykiske porøsitet i valgsituasjonen, kan ses i denne sammenheng. ”Helseknekken”, beskyttelsen mot urimelig belastning og tiltroen til hennes indre ansvarsfulle vurderingsprosess kan leses som tvetydige signaler. På den ene siden gir det kvinnen et friere handlingsrom i forhold til egen reproduksjon, et kjernepunkt for kvinnens likestilling som selvbestemt abort er det tydeligste og viktigste resultatet av.

På den annen side kan humanteknologienes implantering av bestemte følelser, dilemmaer og vurderingsprosesser i abortavgjørelsen opptre med en disiplinerende funksjon av kvinnens reproduktive adferd. Hennes opplevelse av det tunge valget kan diskursivt sett fungere som en bekreftelse på at bestemte etiske verdier er virksomme i samfunnet. Slike kan være moderskapet, selvrealisering, toleranse for sykdom og de som er ”annerledes” og annet som har vært nevnt tidligere. Samtidig kan det at dilemmaene forventes å ligge på sinnet hele tiden, vurderes og revurderes, på subjektets kontinuerlige indre seminar med sitt selv, være samfunnets ”garanti” for at ”hver” beslutning om abort er etisk gjennomtenkt og ansvarlig fundert. Om det blir et godt seminar, avhenger kanskje av hvor mye og tungt hun dveler ved valgets kvaler? Konstitueringen av dette pressede og porøse subjektet kan demme opp mot mistanker om abort av egoistiske grunner eller av ”bekvemmelighet”. Samtidig skisseres nok et dilemma i saken: splittelsen mellom samfunnets ønske om å beskytte henne mot press og belastning i det tunge valget, og samfunnets samtidige forventning om at hun skal være i den belastende situasjonen. Det uforenlige mellom det å trekkes ut av og likevel forventes å forbli inne i det vanskelige, kan ses som et dilemma i seg selv.

Samtidig kan abortdebatten ses som et omstridt politisk felt hvor mange ulike parter skal prøve å finne balansepunkter mellom ulike etiske, menneskelige og politiske hensyn. Med Rose og Miller sine perspektiver fremstår kvinnen som vurderer abort som det subjektet liberaldemokratiet trenger for å føre sin politikk, og som det velvillige subjektet den kulturkapitalistiske staten best kan regjere.

8. Avsluttende kapittel

Jeg har undersøkt metaforiske fremstillinger av de tre nøkkelkategoriene kvinne, foster og abort. Ut fra disse språklige konstruksjonene har jeg skissert en virksom diskursiv makt. Diskursen er vist frem blant annet som et språk i språket, som kan være gjenkjennelig og mulig å lokalisere også utenfor stortingsdebattene, i form av sin særegne innholdsmessige logikk, slik som kvinnen som "the brittle object". Jeg har skissert hvordan språket danner diskursive rammer rundt subjektet og dets måter å handle på. I kraft av sin tilstedeværelse i språket, blir diskursen allestedsnærværende for dem som forholder seg til fosterdiagnostikk og abort, i en tid der bioteknologien skaper relieff og ramme for biopolitikken.

Abortkapittelets diskursanalyse bygger på at stortingsdebattene blir sett som en slags "overflate" av uforenlige motsetninger som i debattene blir forstått som dilemmaer. Debatten leses som uforenlige invitasjoner til et subjekt som forventes å forene motsetningene til en etisk enhet. Slik konstituerer *dilemmaenes diskurs* det Miller har beskrevet som det etisk utilstrekkelige subjekt, Dette subjektet er bevisst i sitt ansvar for å søke dilemmaets uløselige løsning, erkjenner sin etiske utilstrekkelighet, og må arbeide med seg selv gjennom veloverveid tvil. Gjennom sin kontinuerlige revurdering av seg selv og dilemmaene trenes borgeren til lojalitet overfor motstridende posisjoner og blir mer endringsvillig. Slik trener subjektet opp en mangslungen lojalitet overfor uforenlige posisjoner, og blir lettere å regjere overfor en kontroversiell politikk, som er basert på individuell vurdering av valg.

Samtidig kan materialet leses slik at den politiske debatten konstituerer et subjekt som er i stand til å håndtere den politikk og praksis det står overfor. Den politiske debatten kan da sies å selv levere eller produsere det subjekt den trenger for å ha etisk grunnlag for abortpolitikken. På samme tid kan en se for seg at når lovene om fosterdiagnostikk

---

anvendes i praksis, vil den gravide også regjere seg selv som sin egen og fosterets helseminister, og føle ansvar eller skyld for de tester hun tar eller ikke tar, og de testresultater som hun skal ta stilling til.

I fosterkapittelet ble de ulike *fosterbegrepene* i debatten sett som dilemmadiskursens *produksjon av objekter*. Samtidig kan man si at når fosterkapittelet viser frem abortdebattens ulike ”fostre”, viser det også frem det etiske alvoret som borgeren generelt og kvinnen spesielt er forventet å ta inn over seg. Nye kunnskapsbaserte kategorier har blitt produsert innenfor bioteknologien. Disse eksisterer samtidig med og i konflikt med etablerte motsetninger innenfor abortdebatten. I stedet for å si at det ene produserer det andre, kan man se en *vekselvirkning* mellom dilemmaenes diskurs om abort og de uforenlige fosterbegreper som opptrer i ny og gammel kunnskap. Det utilstrekkelige etiske subjekt med sitt evige selvforbedringsprosjekt kjenner lojalitet til motstridende interesser. Lojaliteten strekker seg for eksempel både til nasjonens næringsvirksomhet og forskningsmuligheter, det kollektive samfunns behov for kurer og lindring av sykdom, til private forhold som ønsket om friske barn, og til individets ideal om autonomi og selvrealisering. Fosterets mange fremtoninger er eksempler på Roses teori om de fem endringer i biomakten, der livet kan beleires på nye måter og nivåer.

På denne bakgrunn stiller jeg i siste kapittel spørsmålet: Hvordan blir *kvinnen* konstituert som etisk subjekt i stortingsdebattene om valg og abort i en bioteknologisk kontekst? Og hvordan konstitueres valget som et etisk valg midt inne i en politikk som preges av uforenlige posisjoner? Spørsmålet ble undersøkt ut fra hvordan kvinners vurdering og opplevelse av valget blir beskrevet i stortingsdebattene. Ved å undersøke språket som omtaler kvinnen i vurderingen av abort, har jeg vist frem en språklig logikk som bygger på den kognitive metaforen ”*the mind is a brittle objekt*”. Det er en metaforisk fremstilling av kvinnens *psykologiske* indre som en *fysisk* porøs

gjenstand som kan krakelere eller breste *under presset* av valgprosessens følelsesmessig *tunge* byrde. Metaforens logiske struktur blir anvendt både av dem som er for og av dem som er mot de foreslåtte reguleringer i abortloven.

Denne normaliserte forestillingen om hvordan kvinnen har det når hun vurderer abort og svangerskap, er inngangsfelt til ulike former for regulering, og ble knyttet til Roses teori om *selvets regime*. Det er en diskurs som springer ut fra vitensproduksjonen om psykens indre, som for eksempel psykologi og psykiatri. Selvets regime konstituerer et etisk subjekt som drives ut i en kontinuerlig selvforbedringsprosess ved gransking, evaluering og indre bekjennelser for seg selv. Selvets regime virker gjennom psyvitenskapenes innsikter bestemmende på hvordan abortspørsmålet blir forstått, problematisert, og politisk og institusjonelt håndtert. Ved å gjøre sitt valg innenfor diskursens normer og selv-teknologier blir kvinnen bærer av en etisk uangripelig avgjørelse på samfunnets vegne.

En politisk forutsetning for at politikken som er så sterkt basert på det individuelle valget skal fungere, er at kvinnen opplever valget som vondt, vanskelig og psykisk belastende, med andre ord at hun metaforisk konstitueres som "the brittle object". Dette forteller også hvordan kvinnen er forventet å forholde seg til abort. Forståelsen av kvinnen som etisk subjekt kan virke forløsende på et tungt etisk dilemma på politisk og statlig nivå. Psykologiens språk skaper forbindelser mellom samtidens styringsmåter og selvteknologier, som det moderne individet tar i bruk for å styre sitt eget liv. Det psykologisk orienterte blikket på kvinnen viser ikke utelukkende respekt for kvinnens prosess og avgjørelse når hun velger abort. En slik "normalisert" subjektposisjon kan også virke ekskluderende på andre typer valg eller levemåter. Debattens etablering av kvinnen som moralsk og etisk subjekt, impliserer at noen kvinner indirekte blir skrevet ut av debattens vide toleranse for valg.

Det ser imidlertid ikke ut til at det er valget selv, eller mer direkte hvilket utfall valget får for svangerskapet, som synes å kunne ha avgjørende betydning for aksept. Derimot kan det virke som om det er *måten* hun gjør valget på, som er avgjørende. Respekten kan synes vel så knyttet til *hvordan* hun gjør sitt valg, enn til *hva* hun velger.

Avgjørelsen om abort får økt etisk troverdighet når den kommer fra det individuelle idealsubjektet som mestrer psy-diskursens selvevaluerende og selverkjennende øvelser i vurderingen av moderskap, svangerskap og abort. Konstitueringen av det pressede og porøse subjektet kan ha som funksjon å demme opp mot mistanker om abort av egoistiske grunner eller av ”bekvemmelighet”. Samtidig skisseres nok et dilemma i saken: splittelsen mellom samfunnets ønske om å beskytte kvinnen mot press og belastning i det tunge valget, og samfunnets samtidige forventning om at hun skal være i den belastende situasjonen. Det uforenlige mellom det å inviteres ut av – og likevel forventes å forbli inne i det vanskelige, kan ses som et dilemma i seg selv.

Analysen har ikke tatt sikte på å finne ut om eller hvordan subjektet eller offentligheten blir ”overtalt” av diskursen i retorisk forstand. Det er heller ikke tale om en diskurs som determinerer subjektet til bestemte handlinger. Makten jeg har skissert har heller ikke som funksjon å vurdere eller avgjøre om abort eller selektiv abort skal være lovlig. Det dreier seg tvert imot om en makt som stiller opp med mulighetsbetingelser for at abort skal være legitimt, og at reproduktive valg skal være individuelt bestemte i så vid utstrekning som de er i dag. Den diskursive makten gjør ikke dette ved å *tillate* selektive aborter.

Jeg ser diskursene derimot som en form for biomakt som leverer redskapene som gjør at abortpolitikken konstitueres som en etisk praksis. Slik leverer den muligheter for

abort- og fosterpolitikken. Med andre ord er det tale om en makt som forutsetter frihet, men forventer at vi forholder oss til valget på bestemte vis, at vi fører oss innenfor diskursens rammer. Dette fungerer ved at vi forstår oss selv og saken på måter som er felles forestillinger innen fosterpolitikken. Diskursen stiller opp med subjektposisjoner som vi inngår i og kan handle ut i fra etter bestemt regler.

Dette kan betraktes som disiplinering. Fra at aborten ble straffet med ytre tukt fra hals på stake til tre års fengsel eller risiko for tap av helse i en bakgårdsabort, kan man se en linje til egenvurderingens indre tukt gjennom selvteknologier: Valget blir naturalisert som noe vanskelig eller umulig, og bør oppleves som forferdelig. Kvalene bør kjennes i sjelen slik at de speiler seg i kroppens mikrofysikk og kan gjenkjennes av en nemnd som et tegn på etisk verdig, veloverveid abortgrunnlag.⁵¹⁴

Det kan likevel være reduserende å utelukkende betrakte denne form for styring gjennom normaliserte indre valgprosesser som en disiplineringsteknologi. Som frihetens normaliserte ramme utgjør den også et handlingsrom som var skapt for å privatisere valget om abort den gang vi fikk selvbestemt abort. Dette handlingsrommet blir opprettholdt og ført videre til de nye kontroversielle og selektive abortene som oppstod på 1990-tallet. På dette tidspunktet var de tidligere selvsagte abortene på eugenisk indikasjon plutselig blitt etisk problematiske. I denne konteksten kan en si at et etablert handlingsrom ble utfordret, men likevel ble opprettholdt av biomaktens diskurs. Dette foregikk ved at valget ble konstituert som etisk praksis ved å produsere og opprettholde subjektposisjoner. Den diskursive makten stiller bestemte etiske subjektposisjoner til rådighet for dem som vil foreta en etisk legitim og moralsk forsvarlig abort. Slik opprettholdes biomaktens funksjon i å

---

⁵¹⁴ Innvilgning av selektive aborter foretas som nevnt vanligvis etter nemndbehandling, fordi avvik som regel avdekkes etter selvbestemmelsesgrensens utløp.

---

forvalte livet selv, i en tid der bioteknologien danner rammene rundt abortpolitikken og dens muligheter for å beleire livet. Dette er – kort sagt – sakens paradoksale karakter.

Jeg vil avslutte avhandlingen med en refleksjon over min egen produksjon av avhandlingen som tekst. Selve oppbygningen av fosterkapittelet, i form av den disposisjon av stoffet som jeg har valgt, kan betraktes som et materielt symptom på abortsaken som et betent, etisk problemfelt. I selve måten å skrive om feltet på og i disponeringen av det, begir jeg meg selv ut på et paradoksalt prosjekt. Dette kan man se i det at jeg velger å bruke nesten halve kapittelet på å problematisere fosterbegrepet før jeg starter på selve analysen. Gjennom min lange utlegning om fosterbegrepet prøver jeg på ulike vis, med eksempler fra blant annet det kinesiske leksikon, bioteknologinemndas uttalelser og egen refleksjon, å etablere et troverdig ”nøytralt” ståsted for mine egne analyser. Det ”nøytrale” ståstedet forsøkes bygget opp ved at jeg selv gjør oppmerksom på at nøytrale begrepet ikke finnes. Slik bygger jeg et etisk forskersubjekt som er bevisst sin egen utilstrekkelighet og språkets lunefullhet, men i kraft av sin bevissthet om dette likevel gjør sitt beste. For å si det med en metafor, står min egen skriving i en spagat mellom teoretisk innsikt i nøytralitetens umulighet på den en side, og på den annen side en forskningsetisk forpliktelse til verdinøytralitet i abortsaken. Fra denne posisjonen våger jeg meg ut på analysene av de mange fosterbegrepene. Som analytiker av stortingsdebattene har jeg selv inntatt posisjonen som det etisk utilstrekkelige subjekt. Fra denne posisjonen har jeg lest abortdebatten som en fortelling om biomakt.

Litteratur

Andersen, Jorid. "Risiko for sykdom hos menn - kvinners ansvar." *Sosiologisk tidsskrift*, no. 01 (2006): 88-107.

Anderssen, Jorid. "No går det på helsa laus. Helse, sykdom og risiko i to nordnorske kystsamfunn. ." dr.philos, Institutt for sosiologi. Universitetet i Tromsø, 1998.

Bakshi, Ann-Sofie. "Tilltro och misstanke. Genteknik och fosterdiagnostik i det offentliga samtalet." Ph.D, Tema kommunikasjon. Linköping Universitet, 2000.

Barthes, Roland. "Tekstteori." In *Moderne litteraturteori*, edited by Arild Linneberg Atle Kittang, Arne Melberg, Hans H. Skei. Oslo: Universitetsforlaget, 1993.

Bauman, Zygmunt. *Moderniteten og Holocaust*. Edited by Hans Kolstad. Oversatt av Mette Nygård. Baumann har utvidet den norske utgaven med et eget innledningskapittel. ed, Erasmus-serien. Oslo: Vidarforlaget A/S, 1997.

Beardsley, Monroe. *Aesthetics*. New York: Harcourt, Brace and World, 1958.

Bioteknologinemnda. Hørings svar om "Høringsnotat - Lov om medisinsk bruk av bioteknologi m.m." Kap. 3.1 Generelle kommentarer om befruktning, kloning og annen kunstig fremstilling av embryoer., 2003. Bioteknologinemndas hørings svar ble overlevert Helsedepartementet i to deler. Del 1) 06.01.03 og del 2) 27.01.03.

Black, Max. "More about metaphor " In *Metaphor and Thought*, edited by Andrew Ortony. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1993.

Black, Max. *Models and Metaphors*. Studies in Languages and Philosophy. Ithaca, New York: Cornell Univeristy Press, 1962.

Blom, Ida. *Barnebegrensning - synd eller sunn fornuft*. Bergen: Universitetsforlaget. 1980.

Blom, Ida, and Kari Tove Elvbakken. "Linjer i norsk abortlovgivning." *Tidsskrift for velferdsforskning* 4, no. 1 (2001): 30-48.

Borchgrevink, O. "Til Fru Katti Anker Møller." *Morgenbladet*, no. morgenutg. (1913).

Boyd, Richard. "Metaphor and Theory Change: What is "Metaphor" a Metaphor for?" In *Metaphor and Thought*, edited by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Brekke, Ole. "Formidlende institusjoner? Teknologivurdering som et bidrag til demokratisk styring av teknologiutvikling " dr. polit, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen, 2004.

Brekke, Ole. "Differensiering og integrasjon. Debatten om bioteknologi og etikk i Norge. Rapport 9509." Bergen: LOS-Senteret. Bygger på hovedoppgave i Administrasjons- og organisasjonsvitenskap ved Universitetet i Bergen., 1995.

Brekke, Ole Andreas, and Thorvald Sirnes. "Population Biobanks: The Ethical Gravity of Informed Consent." *BioSocieties* (2006): 385-98.

"Brev av 29.oktober 2003 fra Arbeiderpartiets stortingsgruppe til helseministeren. Spørsmål om fosterdiagnostikk. Vedlegg 1 til Innst.O. nr. 16 (2003-2004)."

Brodin, Elin. "Retten til liv - og fosterdiagnostikken." In *Aftenposten*. Oslo: Aftenposten, morgenutg. Kronikk, 10.07.1994.

Bugseth, Thor Henning. "Byråkrati og disiplin: Weber og Foucault, beslektede samfunnsanalyser?" *Arr 2* (1991).

Butler, Judith. "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory"." In *Performing Feminisms*, edited by Sue-Ellen Case. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1990.

Börjesson, Mads, and Eva Palmblad, eds. *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber, 2007.

Casper, Monica J. *The Making of the unborn Patient: a social anatomy of fetal surgery* New Brunswic, New Jersey, and London: Turgers University Press, 1998.

Clemet, Kristin, Kristin Halvorsen, and Kristin Aase, eds. *Abort - en debatt for nittiårene*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.

Douglas, Mary. *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. . Translated by Kåre A. Lie. Oslo: Pax Forlag, 1997.

Druoard, Alain. "Concerning Eugenics in Scandinavia. An Evaluation of Recent Research and Publications." *Population: An English Selection*, no. 11 (1999): 262-70.

Duden, Barbara. "The Fetus on the "Farther Shore". Towards a History of the Fetus." In *Fetal Subjects, Feminist Positions* edited by Lynn M. Morgan og Meredith W. Michales. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

Duden, Barbara. *Disembodying Women. Perspectives on Pregnancy and the Unborn*. Translated by Lee Hoinacki. London: Harvard University 1993.

Ericson, Kjersti. *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax Forlag, 1997.

Evang, Karl. "Rasepolitikk og reaksjon." In *Norsk Tro og tanke*, edited by Bind 2 Jan Erik Ebbestad Hansen 1800-1940, 674-79. Oslo: Tano Aschehough, 1934.

Flatseth, Merethe. "Metaforenes makt." In *Maktens Tekster. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, edited by Kjell Lars Berge, Siri Meyer and Tom Are Trippestad. Oslo: Gyldendal akademisk, 2003.

Flatseth, Merethe. "Å bære eller ikke bære - er det spørsmålet? konstruksjoner av kvinne, abort og foster i tre tidsperioder." *Tidsskrift for velferdsforskning* 4, no. 1 (2001): 49-65.

Flatseth, Merethe. "Å bære eller ikke bære - er det spørsmålet? En analyse av abortdebatten i tre tidsperioder." Hovedoppgave, Universitetet i Bergen, 1999.

Foucault, Michel. *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Translated by Knut Ove Eliassen. Oslo: Aventura Forlag, 1996.

Foucault, Michel. *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. Translated by Espen Schaanning: Exil, 1995.

Foucault, Michel. "The Subject and Power." In *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, With an Afterword by Michel Foucault, edited by Hubert L. Dreyfus og Paul Rubinow. Brighton, Sussex: The Harvester press limited, 1982.

Franklin, Sarah. "Feminism in Suspension." In *Fetal Subjects. Feminist Positions*, edited by Lynn m. Morgan og Meredith W. Michaels. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. London: The University og Chicago Press, 1980.

Giæver, Øyvind. "Abortion and Eugenics - The role of eugenic arguments in Norwegian abortion debates and legislation, 1920-1978." *Scandinavian Journal of History* 30, no. 1 (2005): 21-44.

Gjerstad, Tore. "Høybråtens nye ultralov: -Tvinger gravide til å lyve." *Dagbladet* 28.01 2004.

Gjertsen, Siren. "Fosterpolitikk, teknologi og samfunn - nye muligheter til besvær eller begjær...En historisk tilnærming til forholdet mellom individ og samfunn, liberalisering og disiplinering med utgangspunkt i abort og fosterteknologi." Hovedoppgave. Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Bergen, 1995.

Grünfeld, Berthold. "Medisinske indikasjoner." *Dagbladet*, 09.06.2004.

Grünfeld, Berthold. "Abortloven i teori og praksis. En sosialamedisinsk undersøkelse." In *Selvbestemt abort - en kvinneverett*, edited by Nyfeministene og Kvinnefrontens abortgruppe. Berthold Grünfeld. Oslo: Pax, 1973.

Grünfeld, Berthold. "Legal abort i Norge." dr. med, Sosialmedisinsk institutt, Universitetet i Oslo, 1973.

Haraway, Donna. *A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century, Simians, Cyborgs and Women: The reinvention of nature*. New York: Routledge, 1991.

Helsedirektoratet, Sosial- og. "Veiledende retningslinjer for bruk av ultralyd i svangerskapet. Bruk av ultralyd i den alminnelige svangerskapsomsorgen og i forbindelse med fosterdiagnostikk." 2004.

Hviid Nielsen, Torben. *Livets tre og kodenets kode: fra genetikk til bioteknologi : Norge 1900-2000*. Edited by Arve Monsen and Tore Tennøe. Oslo: Gyldendal akademisk, 2000.

Hydle, Ida. "Regjering av helse: Fra pasient til risikant." In *Regjering i Norge*, edited by Iver Neumann and Ole Jacob Sending. Oslo: Pax Forlag, 2003.

Høyer, Lene Koch og Klaus, ed. *Håpets teknologi. Samfundsvidenskabelige perspektiver på stamcelleforskning i Danmark*. . København: Munksgaard Danmark, 2007.

"Innst. O. nr 16 (2003-2004). Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanistisk bruk av bioteknologi m.m. (Bioteknologiloven)."

"Innst. O. nr. 62. (2006-2007) Innstilling fra helse- og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (Preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på befruktede egg)."

"Innst. S. nr 231. (1995-1996). Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd m.v. (St.meld. nr. 16 (1995-96))."

Kittang, Atle. *Sju artiklar om litteraturvitskap*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2001.

Kjeldsen, Jens. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus Forlag, 2004.

Koch, Lene. "The Meaning of Eugenics: Reflections on the Government of Genetic Knowledge in the Past and the Present." *Science in Context* 17, no. 3 (2004): 315-31.

Koch, Lene. *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. København: Gyldendal, 1996.

Koch, Lene. "Fosterdiagnostik og risikotænkning." In *Forplantning, køn og teknologi*, edited by Bente Rosenbeck og Robin May Schott. København: Museum tusculanums forlag, 1995.

Koch, Lene, and Sniff Andersen Nexø. "Diskursanalyse - et særligt blik på verden." In *Forskningsmetoder i Folkehelsesundhedsvidenskab* edited by Lene Koch og Signild Vallgård. København: Munksgaard Danmark, 2003.

Kristeva, Julia. "Word, Dialogue and Novel." In *The Kristeva Reader*, edited by Toril Moi. Oxford: Blackwell, 1999.

Kuhn, Thomas S. "Metaforen i vitenskapen." *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, no. 3-4 (1997): 42-52.

Kuhn, Thomas S. "Nye tanker om paradigmer." *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, no. 3-4 (1997): 19-41.

Kuhn, Thomas S. *The Structures of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago, 1970.

Kunnskapsforlaget. *Fremmedord blå ordbok*. Edited by Bjarne Berulfsen og Dag Gundersen: Kunnskapsforlaget, Aschehoug & Co og Gyldendal Norsk Forlag, 2000.

Kvande, Lise. "Bilete av svangerskap - bilete av foster. Ultralyd-diagnostikk i norsk svangerskapsomsorg 1970-1995 " dr. art., Institutt for tverrfaglige kulturstudier. Noregs teknisk-naturvitskapelege universitet (NTNU), 2008.

Lippe, Berit von der. *Metaforens potens*. Oslo: Oktober forlag, 1999.

Lov av 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven). 100.

Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. 1994-08-05 nr. 56.

Lov om svangerskapsavbrudd. 1975-06-13-50.

Lov om svangerskapsavbrott i visse høve. februar 1964.

Lovforslag. 1995-03-14. Forslag fra Kåre Gjønnes, Anne Enger Lahnsten og John Alvheim til ny § 95a i Grunnloven. (Innst. s. nr. 88, jf. Dokument nr. 12 for 1991-92), forslag nr. 17.

Lønning, Per. *Derfor...Dokumentasjon omkring abortdebatten og en embedsnedleggelse*. Oslo: Gyldendal Forlag, 1975.

Martin, Emily. "The Fetus as Intruder. Mothers Bodies and Medical Metaphors." In *Cyborg Babies. From Techno-Sex to Techno Tots*, edited by Robbie Davis-Floyd and Joseph Dumit, 125-42. New York Routledge, 1998.

Michales, Lynn M. Morgan and Meredith W., ed. *Fetal Subjects, Feminist Positions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

Miller, Toby. *The Well-Tempered Self: Citizenship, culture, and the postmodern subject*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1993.

Morgan, Lynn. "Materializing The Fetal Body, Or, What are those Corpses Doing in Biology's Basement." In *Fetal Subjects, Feminist Positions*, edited by Meredith W. Michaels og Lynn M. Morgan. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

Morgenbladet. "Redaksjonens kommentar " Morgenbladet 2. oktober 1913, morgenutg.

Møller, Katti Anker. "Om fosterfordrivelse." *Social-Demokraten* (1913).

Nasjonalt senter for fostermedisin (NSFM)St. Olavs hospital, Universitetssykehuset i Trondheim. "Nettsidene.

<http://www.stolav.no/StOlav/Virksomhet/Behandling/Kvinneklubben/Enheter/Fode...>

Nerlich, Brigitte, Susan Johnson, and David D. Clarke. "The First "designer Baby": The Role of Narratives, Clichés and Metaphors in the Year 2000 Media Debate." *Science as Culture* 12, no. 4 (2003): 471-98.

Nete Schwennesen, Mette Nordahl og Lene Koch "Beyond informed choice: Prenatal risk assessment, decision-making and trust." *Etikk i praksis*, no. 1 (2008): 11-31.

Neumann, Iver, and Ole Jacob Sending, eds. *Regjering i Norge, Makt- og globaliseringsutredningen*. Oslo: Pax Forlag, 2003.

Neumann, Iver B. *Mening, materialitet, makt - En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget, 2001.

Neumann, Iver B, Sending, Ole Jakob, ed. *Regjering i Norge*. Edited by Iver B. Neumann and Ole Jacob Sending. Oslo: Pax, 2003.

Nexø, Sniff Andersen. "Det rette valg. Dansk abortpolitikk i 1930`erne og 1970`erne." Ph.D, Institut for Folkesundhedsvidenskab, Afdeling for Sundhedstjenesteforskning. Københavns Universitet, 2005.

Nilsen, Tove. *Aldri la dem kle deg forsvarsløst naken*. Oslo: Cappelen, 1974.

"NOU 1994: 22. Bruk av celler og vev fra aborterte fostre. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet 2. september 1993. Avgitt 20. desember 1994."

Oakley, Ann. *The Captured Womb. A History of the Medical Care of Pregnant Women*. Oxford Basil Blackwell, 1984.

-
- Ortony, Andrew, ed. *Metaphor and thought*. 2. utgave ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Palmlblad, Eva. *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1997.
- Petchesky, Rosalind Pollack. "Foetal Images: The Power of Visual Culture in the Politics of Reproduction." In *Reproductive Technologies. Gender, Motherhood and Medicine*, edited by Michelle Stanworth. Cambridge: Polity Press, 1987.
- Petersen, Severin. "Legalisert fosterfordrivelse " *Morgenbladet* (2. oktober 1913, morgenuyg.).
- Phillips, Marianne Winther Jørgensen og Louise. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1999.
- Ramm, Fredrik. "En skitten strøm flyter utover landet." In *Norsk tro og tanke 1000-1040*, edited by Jan Erik Ebbestad Hansen, 625-27. Oslo: Tano Aschehoug, 1931.
- Rapp, Rayna. *Testing Women, Testing the Fetus: The Social Impact of Amniocentesis in America*. New York: Routledge, 1999.
- Rapp, Rayna. "Refusing Prenatal Diagnosis." In *Cyborg Babies. From Techno-Sex to Techno-Tots*, edited by Robbie-Davis-Floyd and Joseph Dumit. New York. London: Routledge, 1998.
- Ravn, Malin Noem. "En kropp: to liv: svangerskapet, fosteret og den gravide kroppen - en antropologisk analyse." dr. polit, Sosialantropologisk institutt. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004.
- Richards, Ivor Armstrong. *The Philosophy of Rethoric*: oxford University Press, 1950.
- Ricoeur, Paul. *Hermeneutics & the Human Sciences. Essays on language, action and interpretation*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 2007. Reprint, 2007.
- Ricoeur, Paul. *The rule of metaphor: multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language* Translated by Robert Czerny med Kathleen McLaughlin og John Costello. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press, 2000.
- Rose, Nokolas. *The Politics of Life Itself*. Edited by Paul Rabinow. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007.
- Rose, Nokolas. *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Rose, Nikolas. *Inventing our selves: psychology, power and personhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996 (paperback utgave fra 1998).

Rosengren, Mats. "Vad som finns i ett namn." In För en dödlig som ni vet är största daran säkerhet. Doxologiska essäer, edited by Mats Rosengren. Åstorp: Retorikförlaget Rethor Forlag, 2006.

Saetnan, Ann Rudinow. "Thirteen Women`s Narratives of Pregnancy, Ultrasound and Self." In Bodies of technology - women`s involvement with reproductive medicine, edited by Nelly Oudshoorn og Marta Kirejczyk Ann Rudinow Saetnan. Ohio: Ohio State University Press, 2000.

Sandvig, Bente. "Håndteringen av aborterte fostre." Dagbladet (1998-03-27).

Schaanning, Espen. Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis. Oslo: Spartacus Forlag, 1997.

Singer, Peter. Rethinking life and death - the collapse of our traditional ethics. New York: Oxford university press, 1994.

Sirnes, Thorvald. "Deviance or Homo sacer? Foucault, Agamben and Foetal Diagnostics." Scandinavian Journal of Disability Research 7, no. 3-4 (2005): 206-19.

Sirnes, Thorvald. "Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien. ." dr. polit, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen, 1996.

Sjkløvsjø, Viktor B. "Kunsten som grep." In Moderne litteraturteori. En antologi, edited by Arild Linneberg Atle Kittang, Arne Melberg, Hans H. Skei. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.

Snævårr, Stefan. Fra logos til mytos - Metaforer, mening og erkjennelse. Kristiansand: Sokrates AS, 2003.

Solberg, Berge. "Noen utvalgte aspekter av etikk-debatten om medisinsk bruk av bioteknologi i Norge."
<http://www.gyldendal.no/senit/filer/senitBioteknologiOgEtikk.pps>

Solberg, Berge. "Sortering av liv?: Etiske hensyn ved å lage barn med og uten genetisk risikoinformasjon." dr. art, Filosofisk institutt. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Trondheim., 2003.

Spørretime. "Spørsmål fra Kari Tove Viken (SP)." 23. februar 1994.

Stenvoll, Dag. "Politisk argumentasjon: en analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945-2001." dr. polit, Institutt for sammenliknende politikk. Universitetet i Bergen. Utgitt som rapport ved Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier. Rokkansenteret, 2003.

Stortingsforhandlinger. Møte 1993-06-10. Sak nr. 1 om Mennesker og bioteknologi (Innst. S nr, 214, jf. St. meld. nr. 25) (1992-1993).

Stortingsforhandlinger. Møte 1994-06-13. Sak nr. 1. Lov om medisinsk bruk av bioteknologi. (Innst. O. nr 67, jf. Ot.prp. nr 37). Odelstinget. (1993-1994).

Stortingsforhandlinger. Møte 1995-03-14 Sak nr. 1. Innstilling fra kontroll-og konstitusjonskomiteen angående forslag fra Kåre Gjønnes, Anne Enger Lahnstein og John Alvheim til ny § 95 a i Grunnloven (Innst. S. nr. 88, jf. Dokument nr. 12 for 1991-92, forslag nr. 17 (1995-1996).

Stortingsforhandlinger. Møte 1996-06-12. Sak nr. 1. Innstilling fra sosialkomiteen om erfaringer med lov om svangerskapsavbrudd . m.v. (Innst. S. nr. 231 jf. St. meld. nr. 16 (1995-1996).

Stortingsforhandlinger. Møte 1998-11-26. Sak nr. 1: Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Brit Brørby, Marit Nybakk, Gunhild Øyangen, Signe Øye, Gunn Karin Gjøl, Sylvia Brustad, John I. Alvheim og Ågot Valle om at Stortinget ber Regjeringen fremme sak for Stortinget slik at Stortinget får anledning til å drøfte det politiske grunnlaget for utarbeidelse av retningslinjer for behandling av abortmateriale (Innst. S. n. 33 (1998-1999), jf. Dokument nr. 8:96 (1997-98). Utskrift er hentet fra Stortinget.no 2006-01-10.

Stortingsforhandlinger. Møte 2001-04-05. Sak nr. 7. Innstilling frå sosialkomiteen om handtering av aborterte foster. (Innst. S. nr. 195 (2000-2001), jf. St.meld. nr 19 (2000-2001). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09.

Stortingsforhandlinger. Møte 2002-06-17.Sak nr 4: "Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi (Innst. S.nr238 (2001-2002), jf St.meld.nr.14 (2001-2002). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.

Stortingsforhandlinger. Møte 2003-11-18. Sak nr.1. Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. Odelstinget. (bioteknologiloven) (innst.O.nr. 16 (2003-2004), jf. Ot.prp.nr. 64 (2002-2003). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.

Stortingsforhandlinger. Møte 2004-01-15. Sak nr. 4. Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om forsalg fra Kjell Magne Bondevik og Åse Gunhild Woie Duesund om ny § 95 a i Grunnloven (Vern av liv). (Innst. S. nr. 100 (2003-2004), jf. Dok nr. 12.15 (1999-2000). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-09.

Stortingsforhandlinger. Møte 2005-06-09. Sak nr. 3. Innstilling fra sosialkomiteen om forslag fra Stortingsrepresentantene John I. Alvheim og Harald T. Nesvik om endringer i bioteknologiloven som åpner for preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på befruktede egg. (Innst. s. nr. 225 (2004-2005), jf. dok. nr 8.64 (2004-2005). Utskrift hentet fra Stortinget.no 2006-01-04.

Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-24. Sak nr. 1. Innstilling fra helse-og omsorgskomiteen om lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Innst. O.

nr.62 (2006-2007), jf. Ot.prp. nr. 26 (2006-2007) . Utskriften er hentet i PDF-format fra Stortinget.no

Stortingsforhandlinger. Møte 2007-05-31. Sak nr. 3. Odelstingets vedtak til lov om endringer i bioteknologiloven (preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på overtallige befruktede egg) (Besl. O. nr 73 (2006-2007), jf. Innst. O. nr. 62 (2006-2007) og Ot. prp. nr 26 (2006-2007) Lagtinget. Utskrift hentet fra Stortinget.no 2008-02-27.

Stortingsforhandlinger. Spørretime 1994-02-23. (1993-1994). Spørsmål 20, Kari Tove Viken: Mye tyder på at tilbud om ultralyd til alle gravide fører til en utsortering av mennesker med funksjonsfeil. Godtar Statsråden dette og hvis ikke, hva blir gjort for å hindre en slik utvelgelse av mennesker?

"Stortingsmelding. nr.23. Funksjonshemmede i samfunnet (1977-1978)."

Syse, Aslak. Abortloven: juss og verdier. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1993.

Trippestad, Tom Are, and Thorolf Krüger. "Kulturkapitalismen og det veltempererte selvet." In *Regjering i Norge. Makt- og globaliseringsutredningen*, edited by Iver B. Neumann and Ole Jakob Sending. Oslo: Pax Forlag, 2003.

Tännsjö, Torbjörn. Välja barn - om fosterdiagnostik och selektiv abort. Stockholm: Sesam, 1991.

Tønnesson, Johan L. Hva er sakprosa, Hva er-bøkene. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.

Aanesen, Ellen. "Mordere og madonnaer. En reanalyse av hovedmetaforene i kampen om selvbestemt abort." *Kvinneforskning*, no. 4 (1999): 4-19.

Aanesen, Ellen. Ikke send meg til en "kone", doktor. Fra tre års fengsel til selvbestemt abort. Oslo: Forlaget Oktober A/S, 1981.

Aasen, Intervju med Henriette Sinding. "Historiske perspektiver ved prenatal fosterdiagnostikk. I skyggen av fortidens utryddelsesteknologi." *Vernepleieren* 1990, 9-12.

Aaslestad, Petter. Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler. Oslo.: Tano Aschehoug, 1997.

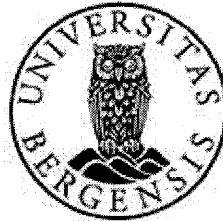
Underlying Understandings on the Politics of Selective Abortion

A Metaphor- and Discourse Analysis on how Woman, Abortion and Foetus is Constituted in Norwegian Parliamentary Debates on Abortion and Prenatal Diagnostics.

by

Merethe Flatseth

Dissertation for the degree philosophiae doctor (PhD)
at the University of Bergen

Time and place for public defence:

The 14.08.2009, Sydneshaugen skole, aud. B, University of Bergen.

Supervisor:

Ass. Prof. Thorvald Sirnes
Centre for the Study of The Sciences and
the Humanities (SVT), University of Bergen

Opponents:

First Opponent:

Prof. Jan Helge Solbakk
Section of Medical Ethics

Secondary supervisor:

Prof. Lars Saetre
Department of Linguistic, Literary and
Aesthetic Studies (LLE), Univeristy og
Bergen

Second Opponent:

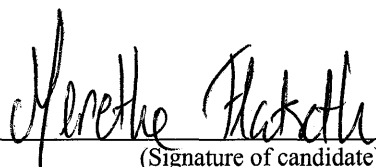
Prof. Knut Ove Eliassen
Department of Scandinavian Studies
and Comparative Literature.

Head of the Committee:

Ass. Prof. Kjetil Rommetveit
Sentre for the Study of The Sciences
and the Humanities (SVT), University
of Bergen

Chairperson:

Prof. Lillian Helle
Department of Foreign Languages

(Signature of candidate)

Bergen 23.07.2009

Abstract

Background:

During the first twenty years of prenatal diagnostics in Norway, selective abortion on eugenic grounds according to The Abortion Law's section 2c was seen as an advisable and reasonable medical decision. Termination of pregnancy, if the foetus had defects or illness, was not seen as an ethical problem. But quite suddenly, in the middle of the 1990's, selective abortion was seen as a controversial ethical practice and strongly disputed in public debate. There had been a shift in the understanding of what selective abortion is, whom it concerns, and what such abortions indicate within a society. The critical view on selective abortion and prenatal testing also meant that medicine was no longer alone on giving statements on the matter. This has opened up a space for other academic disciplines to study the theme in elucidation of humanistic and social sciences. The main focus has been on the historical relation between abortion and diagnostic technology, on normative evaluation of ethics, on how the field has been presented and understood in newspapers and public in general, and how it affects the experience women have of pregnancy and abortion. My thesis enters this non-medical tradition on cultural understandings of abortion and prenatal diagnostics.

What the thesis is about

The thesis has a biopower perspective on the politics of abortion and prenatal diagnostics. In this perspective, the governing of abortion does not only take place through legal regulation of reproductive choices. The governing also operates, amongst other things, through a normalisation that has the optimizing of life as its political goal. Within the biopower perspective, reproduction is an important political issue. Abortion constitutes an important part of this, and particularly the judgements of how the foetus shall be wielded in medical, collective and individual decisions. These questions have been made current as biotechnology has made it possible to receive information of life that used to be hidden by the womb. Knowledge about the foetus can be given to pregnant women if they want it, and they are to manage the information on behalf of themselves, the foetus and society on legal terms that was established at a time when the technology still was almost silent. This has brought about conflicts on the legitimacy of §2c. If the section had been removed or regulated more strictly, it would have reduced the chances women had for having abortion on grounds traditionally seen as obvious and natural.

Objective and approach

The main objective of this thesis is to study whether the constitution of women, foetus and abortion have been significant in the political process that has maintained the selective abortion practice. The main approach for this objective is a study of how subjects and objects are produced and operate within certain discourses in parliamentary debates. The main approach... is to analyse how the key-categories "abortion", "foetus" and "women" are understood and constituted in parliamentary debates on abortion in a biotechnological context stretching from 1993 to 2007. Each key-category is analysed in a chapter on their own, and on three analytical levels. The production and maintaining of meaning is thus a main concern of this thesis. The analysis is building on metaphor- and discourse theory.

The first analytical level is “metaphor analysis”, mainly building on Max Black’s theory on an interaction view on metaphor. Still, Lakoff and Johnson constitute an important part in the chapter about political understandings of women, because they have described a metaphor that is active in the political understandings of women’s decision process. “The metaphorical analysis” is an empirical analytical level, where I explain the metaphor in Black’s terminology, i.e. where it brings its meaning, form and how it produces new meaning. This analytical level aims at analysing essential metaphors in a strict context focused on the metaphor (in) itself.

The second analytical level is a literal analysis called “universe of meaning”. On this level I analyse the metaphor in a wider context, building on other texts to open up the understandings of each key-category and how language and meaning function in the debate. On this level I more freely choose which other texts to use, depending on what I find appropriate according to the empirical texts. This analytical level aims at explaining the meaning and function of the metaphor in a wider social and political context.

On the third analytical level I do a discourse analysis, inspired by Foucault’s concepts of discourse, biopower, governmentality and productions of objects and subjects. Still, my discursive analyses in themselves builds directly upon theorists on contemporary and more limited fields, Nikolas Rose and Toby Miller. I find their use of Foucault’s perspectives more useful in accordance with the thesis’ limitations of 15 years of Norwegian abortion politics. This analytical level aims at explaining what the vocabulary does and how it operates within a certain kind of power. By producing objects (different fetuses) and a particular subjectivity for women, the biopower constitutes an essential premise for the politics on selective abortion and prenatal testing.

Analyses

Abortion. On the first level of metaphorical analysis, the thesis points out how the metaphor on selective abortion “sorteringssamfunnet” is connected to dystopian and utopian ideas of the future and the past, attached to eugenics, technology on the wrong path and a society released from illness. On the second level, (the universe of meaning), the metaphor is placed in a wider context, with reference to Mary Douglas and especially Zygmunt Bauman’s theory on the human and social implications of ideas about purity and order. I read the metaphorical vocabulary as spatial metaphors and see them in connection with the Norwegian Biotechnology Law’s “mission statement” about making room for everyone (“plass for alle”). On the other hand, a future optimistic and medically inspired view on prenatal diagnostics as “foetus medicine” sees the potential of prenatal diagnostics. This position has shifted the claim for “the right to choose”, into a claim for “the right to know”. On the third and discursive level, these opposite views on selective abortion and prenatal diagnosis represent the discourse of dilemmas. This discourse is connected to Toby Miller’s theory on how dilemmas constitute “the ethically incomplete subject in need of training into humanness”. The subject governs itself through self-improving exercises of the mind: “To be aware of ethical dilemmas and their unresolvable nature is to be aware of one’s own incompleteness and simultaneously encouraged to unify these tensions into a single ethical substance.” (Miller 1993, s. xiii). The subject is trained

into loyalty towards incompatible positions, and becomes easier to govern within controversial politics based on individual evaluation of choice.

Foetus. The reading of spatial metaphors is maintained in the chapter on the foetus, through an analysis of the debates on whether one should bury aborted fetuses or handling them as hospital waste. The foetus' enrolment in global and commercial networks is pointed out, as it has become a resource for research and industry within the biocapitalistic order. Metaphors and universes of meaning are more closely compressed in the analysis, and deepen the contradictions of the discourse of dilemmas.

Women. This chapter analyses the position of women. The analysis starts by presenting how women are described as autonomous individuals in the parliamentary debates. This is a vital premise for the Norwegian abortion politics. After this presentation the analysis starts on the first analytical level, metaphorical analysis. The vocabulary in use, about women who consider abortion, is explained to build upon a certain logic: Psychological experiences as non-physical things are described as physical substance. The analysis approaches the vocabulary about women as built on a certain metaphorical principle: "The mind is a brittle object". The logic is pointed out by reference to Lakoff and Johnson, and implies a kind of danger for the subject's mental health, she might "shatter", "crack", or "break down" under the heavy "burden" and mental "pressure". On the second level, (the universe of meaning), the analysis places its main empirical text, the parliamentary debate on selective abortion in 1996, into a genealogical coherence: From the Law of 1960's concept of "health-crash" ("helseknekk") – through the Law of 1975's concept of "unreasonable pressure" ("urimelig belastning") – to the Law of 2003's concept of "medical anxiety" ("medisinsk uro"). The metaphorical vocabulary is seen as an organizing principle in the regulation of abortion. Conflicting political views on abortion build their different arguments on this common and normalized understanding of what it means to be considering abortion. On the third level of the discourse analysis, the homogeneous vocabulary about women is read as an example of "a regime of the self". This is a discourse described by Nikolas Rose, about the psy-discipline's discursive influence of how we understand ourselves and conduct ourselves?. Through the discourse, the debates constitute and normalize the subjectivity of women in a way that excludes women who actually feel the free choice that the law was established for, without regrets. In a way, this constitutes a dilemma and paradox in itself: The political debate expresses a common wish to help women by protecting them from pressure, and at the same time, they are expected to remain within the emotionally distress. The subjectivity of women, so continuously concerned by their decision process that they "need" protection, stands out as a necessary subject to the "discourse of dilemmas" described in the abortion chapter. Within a problematic and contradictory field, which is continuously challenged and contested, the constitution of the conscientious and responsible individual woman appears as essential to the maintaining of the abortion politics. In this way, biopower can operate and govern life in a time where biotechnology frames the politics on abortion and the possibilities to besiege life.

